

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS/
АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Երվանդ Խունդկարյան

Վարչական դատավարությունում հայցի ապահովման կիրառման
գործնական հիմնախնդիրները..... 3

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE
AND LAW/ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Նելլի Հարությունյան

Փաստաբանական էթիկան՝ որպես Հայաստանի
Հանրապետությունում փաստաբանության
զարգացման գրավական.....12

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

Իզաբելլա Իսկանդարյան

Աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի սահմանափակման
սահմանադրաիրավական վերլուծությունը..... 20

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Արսեն Նիկողոսյան, Վարդգես Դաշտոյան

Հանրային աշխատանքներն ազատագրկամաբ փոխարինելու
իրավակարգավորման սահմանադրականությունը..... 30

Էմիլյա Աբրահամյան

Պատժի նշանակման ինստիտուտի զարգացման
հեռանկարը՝ արդարության և մարդասիրության
սկզբունքների իրագործման համատեքստում.....41

Մելիք Մելիքյան

Օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական
գործունեությանը խոչընդոտելու հանցատեսակը
ՀՀ քրեական օրենսգրքում..... 49

Անուշ Գասպարյան
Քրեական միջավայրը և դրա հանրային վտանգավորությունը..... 62

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEEDINGS/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Վարազդատր Սուքիասյան
Բանկային գաղտնիքի քրեադատավարական
պաշտպանությունը 72

Առնոլդ Վարդանյան
Քաղաքացիական հայցի քննությունը բժշկական բնույթի
հարկադրանքի միջոցների կիրառման վարույթում 84

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEEDINGS/
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

Տիգրան Մարկոսյան, Տիգրան Դադունց
Աշխատողների պահանջների բավարարման
երաշխիքները սնանկության վարույթում..... 90

Էրիկ Առաքելյան
Հայցի առարկայի փոփոխության և հայցապահանջներից
հրաժարվելու ինստիտուտների հարաբերակցությունը
ՀՀ քաղաքացիական դատավարության շրջանակում 100

Լիլիթ Պետրոսյան
Վարչական դատարանի՝ հայցադիմումում առկա ձևական
սխալները մատնանշելու «ex officio» լիազորության իրացումը 116

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ 123

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից կայացված
ընդդատության որոշումներ 179

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS/
АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС**

ԵՐՎԱՆԴԻ ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ
ՀՀ վճարելի դատարանի նախագահ

YERVAND KHUNDKARYAN
Chairman of the Court of Cassation of the RA

ЕРВАНД ХУНДКАРЯН
Председатель Кассационного Суда РА

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՀԱՅՅԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ
ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

**THE ISSUES OF APPLICATION OF A PRELIMINARY INJUNCTION
IN THE ADMINISTRATIVE PROCEEDING**

**ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ИСКА В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ**

ՀՀ Սահմանադրության¹ 61-րդ և 63-րդ հոդվածներն ամրագրում են իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքները: «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածը և սահմանում է արդար դատաքննության իրավունքը: Հիմնական իրավունքների շարքում արդար դատաքննության իրավունքն ունի առանձնահատուկ դեր, քանի որ այն կոչված է ապահովելու մարդու և քաղաքացու մնացած իրավունքների պաշտպանությունը, դրանց խախտումների կանխումը և վերացումը:

Արդար դատաքննության իրավունքի բովանդակությունը, ի թիվս այլնի, ներառում է վերջնական և պարտադիր ուժ ունեցող դատական ակտի կատարումը: Նշված դատողությունը բխում է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) կողմից ձևավորված դատական պրակտիկայից: Մասնավորապես, Եվրոպական դատարանն իր մի շարք որոշումներում արտահայտել է դիրքորոշում այն մասին, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքը կդառնար երևակայական իրավունք, եթե պետության իրավական համակարգը թույլ

¹ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխություններ, ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում, Հոդ. 1118:

տար, որ վերջնական և պարտադիր ուժ ունեցող դատական որոշումները մնային անկատար: Դժվար կլինե՞ր պատկերացնել, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը, մանրամասն նկարագրելով կողմերին տրամադրվող դատավարական երաշխիքները (արդար, հրապարակային և արագ դատաքննություն), չպաշտպանե՞ր դատական որոշումների կատարումը: Դատական ակտերի կատարման նկատմամբ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի գործողության բացառումը կհանգեցնե՞ր իրավունքի գերակայության սկզբունքի հետ անհամատեղելի իրավիճակների: Ուստի ցանկացած դատարանի կողմից կայացված որոշման կատարում պետք է դիտվի որպես «դատաքննության» բաղկացուցիչ մաս՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի իմաստով²:

Սակայն գործնականում հանդիպում են դեպքեր, երբ գործի քննության արդյունքում կայացված, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը տարբեր պատճառներով (օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ) հնարավոր չի լինում կատարել, ինչը կարող է հանգեցնել ՀՀ Սահմանադրությամբ և Կոնվենցիայով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքի խախտման: Նման դեպքերը կանխելու և ապագայում կայացվող դատական ակտի կատարումն ապահովելու նպատակով՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը նախատեսում է հայցի ապահովման ինստիտուտը³:

Հարկ է նկատել, որ թեև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը չի սահմանում հայցի ապահովման հասկացությունը, այն կարելի է բխեցնել հայցի ապահովում կիրառելու հիմքից: Այսպես, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ պարտավորեցման, գործողության կատարման կամ ճանաչման հայցերի դեպքում վարչական դատարանը դատավարության մասնակցի միջնորդությամբ միջոցներ է ձեռնարկում հայցի ապահովման համար, եթե նման միջոցներ չձեռնարկելը կարող է անհնարին դարձնել կամ դժվարացնել դատական ակտի կատարումը: Վերոգրյալից հետևում է, որ վարչական դատավարությունում հայցի ապահովումը դատարանի կողմից կատարվող դատավարական գործողություն է՝ պայմանավորված օրենքով սահմանված միջոցներ ձեռնարկելու անհրաժեշտությամբ՝ հետագայում կայացվող դատական ակտի կատարումն ապահովելու նպատակով, այն դեպքում, երբ նման միջոցներ չձեռնարկելու արդյունքում դատական ակտի կատարումը կարող է դժվարանալ կամ դառնալ անհնարին:

Հատկանշական է, որ օրենսդիրը վարչական դատավարությունում հայցի ապահովում կիրառելու հնարավորությունը որոշակիորեն սահմանափակել է՝ որպես չափանիշ ընդունելով ներկայացված հայցատեսակը: Մասնավորապես, հայցի ապահովումը կիրառելի է միայն պարտավորեցման, գործողության կատարման և ճանաչման հայցատեսակների դեպքում:

² Տե՛ս, օրինակ, *Hornsby v. Greece* գործով Եվրոպական դատարանի 19.03.1997 թվականի վճիռը, կետ 40:

³ Ընդունվել է 05.12.2013 թվականին, ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013):1:

Դատարանի կողմից անձին պաշտպանության ժամանակավոր միջոցներ տրամադրելու ինստիտուտի նշանակության վերաբերյալ, տե՛ս նաև S. de la Sierra, “Provisional Court Protection in Administrative Disputes in Europe: The Constitutional Status of Interim Measures Deriving from the Right to Effective Court Protection. A Comparative Approach”, *European Law Journal*, Vol. 10, No. 1, January 2014, pp. 42-60:

Գործնականում խնդիրներ են առաջանում՝ կապված ճանաչման հայցատեսա-
կի դեպքում հայցի ապահովում կիրառելու հետ: Այսպես, ՀՀ վարչական դատա-
վարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածը սահմանում է, որ՝

«1. Ճանաչման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ճանաչել որևէ իրավա-
հարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը, եթե նա չի կարող հայց
ներկայացնել սույն օրենսգրքի 66-68-րդ հոդվածներին համապատասխան:

2. Ճանաչման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ճանաչել վարչական ակ-
տի առ ոչինչ լինելը:

3. Ճանաչման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ոչ իրավաչափ ճանաչել
այլևս իրավաբանական ուժ չունեցող միջամտող վարչական ակտը կամ կատար-
մամբ կամ որևէ այլ կերպ իրեն սպառաձ գործողությունը կամ անգործությունը,
եթե հայցվորն արդարացիորեն շահագրգռված է ակտը կամ գործողությունը կամ
անգործությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելու մեջ, այսինքն՝

1) առկա է նմանատիպ իրավիճակում նմանատիպ միջամտող վարչական
ակտ կրկին ընդունելու կամ գործողություն կրկին կատարելու վտանգ.

2) հայցվորը մտադիր է պահանջել գույքային վնասի հատուցում, կամ

3) դա նպատակ է հետապնդում վերականգնելու հայցվորի պատիվը, արժա-
նապատվությունը կամ գործարար համբավը»⁴:

Վերոշարադրյալից կարելի է եզրակացնել, որ ճանաչման հայցի երեք են-
թատեսակների դեպքում էլ գործի քննության արդյունքում կայացված, հայցվո-
րի պահանջը բավարարող դատական ակտն ունի ճանաչողական բնույթ, այն է՝
դրանով ճանաչվում է որևէ իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացա-
կայությունը, վարչական ակտի առ ոչինչ լինելը կամ այլևս իրավաբանական ուժ
չունեցող միջամտող վարչական ակտի կամ կատարմամբ կամ որևէ այլ կերպ
իրեն սպառաձ գործողության կամ անգործության ոչ իրավաչափ լինելը: Նման
դատական ակտի ճանաչողական բնույթով պայմանավորված՝ վարչական դա-
տարանը երբեմն հրաժարվում էր ճանաչման հայցի դեպքում հայցի ապահովում
կիրառելուց՝ պատճառաբանելով, որ ճանաչման հայցի հիման վրա հարուցված
վարչական գործով կայացված գործն ըստ էության լուծող, ճանաչողական դա-
տական ակտը կատարում չի պահանջում, մինչդեռ հայցի ապահովում կիրառելու
հիմքը կայացվելիք դատական ակտի կատարումը դժվարանալը կամ անհնարին
դառնալն է:

Քննարկվող խնդրին իր որոշումներից մեկում անդրադարձել է ՀՀ վճռաբեկ
դատարանը, արձանագրելով, որ օրենսդրի տեսանկյունից հայցի ապահովման
միջոց կիրառելու համար որևէ նշանակություն չունի այն հանգամանքը, թե տվյալ
գործի հարուցման համար հիմք հանդիսացող հայցն ունի ճանաչողական, թե կա-
տարողական բնույթ: Փաստորեն, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով
սահմանված պարտավորեցման, գործողության կատարման կամ ճանաչման

⁴ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 17.12.2019 թվականի թիվ ՍԴՈ-1497 որոշմամբ ՀՀ վարչական
դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետն այնքանով, որքանով հնարա-
վորություն չի տալիս անձին օրենքով սահմանված ոչ գույքային վնասի հատուցում պահանջելու
մտադրություն ունենալու հիմքով ճանաչման հայց ներկայացնել, ճանաչվել է ՀՀ Սահմանադրության
62-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 75-րդ հոդվածին հակասող:

հայցատեսակներից որևէ մեկի հիման վրա հարուցված գործերի դեպքում հայցի ապահովման միջոց կիրառելու համար վճռորոշ նշանակություն ունի ոչ թե ներկայացված հայցապահանջների բնույթը, այլ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու՝ օրենսդրի կողմից սահմանված հիմքերի առկայությունը, այսինքն՝ նման միջոցներ չձեռնարկվելու դեպքում դատական ակտի կատարումն անհնարին դարձնելու կամ դժվարացնելու հնարավորությունը⁵:

Միևնույն ժամանակ նշված որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը չի բացահայտել, թե ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով ինչ է ենթադրում ճանաչման հայցի հիման վրա հարուցված վարչական գործով կայացված դատական ակտի կատարումը, որի հիման վրա էլ դատարանը պետք է պարզի հայցի ապահովում կիրառելու հիմքի (հայցի ապահովման միջոցներ չձեռնարկվելու դեպքում դատական ակտի կատարումն անհնարին դառնալու կամ դժվարանալու հնարավորություն) առկայությունը:

Կարծում ենք, որ ճանաչման հայցի հիման վրա հարուցված վարչական գործով հայցի ապահովում կիրառելու հիմքի առկայությունը պարզելիս անհրաժեշտ է ելնել այն գաղափարից, որ անձի իրավունքների դատական պաշտպանությունն ինքնանպատակ չէ՝ անկախ այն հանգամանքից, թե անձն ինչ հայցատեսակի շրջանակում է իրականացնում իր իրավունքների պաշտպանությունը: Մասնավորապես, ճանաչման հայցի բավարարման դեպքում իրավահարաբերության առկայության կամ բացակայության, վարչական ակտի առ ոչինչ լինելու կամ այլևս իրավաբանական ուժ չունեցող միջամտող վարչական ակտի կամ կատարմամբ կամ որևէ այլ կերպ իրեն սպառած գործողության կամ անգործության ոչ իրավաչափ լինելու փաստի արձանագրումը կարող է անմիջականորեն առաջացնել որոշակի իրավական հետևանքներ: Հենց այդ հետևանքների առաջացումն էլ դատարանը պետք է հաշվի առնի ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով «դատական ակտի կատարում» արտահայտության ներքո: Այսինքն՝ ճանաչման հայցի հիման վրա հարուցված գործով հայցի ապահովում կիրառելու հիմքի առկայությունը պարզելիս դատարանը պետք է քննարկման առարկա դարձնի այն հարցը, թե հայցի ապահովման միջոցներ չձեռնարկելն ինչ ազդեցություն կունենա այն անմիջական իրավական հետևանքների առաջացման վրա, որոնք կառաջանային հայցի հնարավոր բավարարման դեպքում: Միաժամանակ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ խոսքը վերաբերում է հայցի հնարավոր բավարարման դեպքում առաջացող ոչ թե ցանկացած, այլ միայն անմիջական իրավական հետևանքներին:

Վարչական դատավարությունում հայցի ապահովմանն առնչվող մեկ այլ խնդիր է այն պայմանների և գործոնների բացահայտումը, որոնք պետք է հաշվի առնվեն դատարանի կողմից հայցի ապահովում կիրառելու միջնորդությունը քննարկելիս:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ հոդվածը հայցի ապահո-

⁵ Տե՛ս «Արտադրա-տպագրական» ՓԲԸ-ն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առնջթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի թիվ ՎԴ/5719/05/16 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 01.06.2018 թվականի որոշումը:

վում կիրառելու անհրաժեշտությունը կապում է հայցի ապահովման միջոցներ չձեռնարկվելու դեպքում դատական ակտի կատարումն անհնարին դառնալու կամ դժվարանալու հետ: Թվում է, թե ցանկացած դեպքում նշված հանգամանքի առկայությունն ինքնին բավարար է հայցի ապահովում կիրառելու համար: Մինչդեռ կարծում ենք, որ հայցի ապահովում կիրառելու միջնորդությունը քննարկելիս դատարանը, ի թիվս այլնի, պետք է հաշվի առնի նաև հանրային շահի գործոնը⁶:

Այսպես, վարչական դատավարության կարգով քննվող վեճերը ծագում են հանրային իրավահարաբերություններից, որոնք ձևավորվում են հանրային շահը սպասարկող սուբյեկտների՝ պետության և համայնքի կողմից այն իրացնելու և կյանքի կոչելու, սոցիալական ոլորտում այն առարկայացնելու կապակցությամբ, քանի որ հանրային իրավունքով կարգավորվող հարաբերության շրջանակում սուբյեկտը գործում է ոչ թե իր, այլ հանրային շահերի վերհանման և ապահովման նպատակով⁷:

Հանրային և մասնավոր շահերի տարանջատմանն իր որոշումներում անդրադարձել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանը: Մասնավորապես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ իրավունքում «շահ» հասկացության դասակարգումը հանրայինի և մասնավորի խիստ պայմանական է, քանի որ հանրային և մասնավոր շահերը հանդես են գալիս փոխկապակցվածության մեջ և գրեթե միշտ փոխլրացնում են միմյանց: Այսպես, իրավական շահը դասակարգվում է հանրայինի և ոչ հանրայինի՝ դասակարգման հիմքում դնելով այդ շահը կրող սուբյեկտին. հանրային շահի կրողը հասարակությունն է՝ որպես մեկ միասնական, ամբողջական օրգանիզմ: Ընդ որում, շահը հանրային որակելու համար պարտադիր նախապայման չէ հասարակության բոլոր անդամների կողմից այդ շահի ընկալելի, ընդունելի լինելու հանգամանքը: Սակայն հանրային շահը տարբերվում է մասնավոր շահից ոչ միայն սուբյեկտային չափանիշով, այլ նաև իր առարկայով, քանի որ հանրային շահի առարկան համընդհանուր, համամարդկային որոշակի բարիքներն են, որոնց առարկայացումը հասարակական կյանքում անհրաժեշտ նախապայման է հասարակության գոյատևման և հետագա զարգացման համար⁸:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարելի է փաստել, որ հայցվորի մասնավոր շահի⁹ ապահովման նպատակով կիրառվող հայցի ապահովումը կարող է առնչվել հանրային շահերին, սակայն, որպես կանոն, դրա արդյունքում հանրային շահերն էապես չեն մասսվում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հայցի ապահովումն իրենից ներկայացնում է դատարանի կողմից կիրառվող ժամանակավոր միջոց:

⁶ Անձին ժամանակավոր դատական պաշտպանություն տրամադրելիս բոլոր վերաբերելի գործոնները և շահերը հաշվի առնելու անհրաժեշտությունը բխում է նաև Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 13.09.1989 թվականի R (89) 8 հանձնարարականից (տե՛ս նաև, OSCE/ODIHR, “Handbook for Monitoring Administrative Justice”, 2013, էջ 68):

⁷ Տե՛ս, օրինակ, «Վեստ» ՍՊԸ-ն ընդդեմ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության մտավոր սեփականության գործակալության թիվ ՎԴ/1621/05/14 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.04.2016 թվականի որոշումը:

⁸ Տե՛ս վերը նշված որոշումը:

⁹ Թեև հայցվորի իրավունքների պաշտպանությունը ևս կարող է համարվել հանրային շահ, սակայն սույն աշխատանքում մասնավոր շահը վերաբերում է կայացվելիք դատական ակտի կատարումն ապահովելու՝ հայցվորի շահին (շահագրգռվածությանը):

Այսինքն՝ հայցի ապահովման միջոցների ժամանակավոր բնույթը, որպես կանոն, որոշակիորեն հավասարակշռում է մասնավոր և հանրային շահերը:

Այդուհանդերձ, որոշ դեպքերում, պայմանավորված վարչական դատավարության կարգով քննվող կոնկրետ գործի բնույթով, հնարավոր է, որ հայցի ապահովման միջոցների ձեռնարկման հետևանքով վնասվեն հանրության հատուկ հոգաձության տակ գտնվող էական շահերը (օրինակ՝ շրջակա միջավայրի պահպանություն, ազգային անվտանգություն և այլն): Այս գերակա շահերի պաշտպանության հրամայականով պայմանավորված՝ յուրաքանչյուր դեպքում հայցի ապահովում կիրառելիս, ելնելով կոնկրետ գործի փաստական հանգամանքներից, անհրաժեշտ է պարզել, թե տվյալ դեպքում առկա է արդյոք հայցվորի շահին հակադրվող գերակա հանրային շահ: Ընդ որում, նման շահի առկայության դեպքում հայցի ապահովում կիրառելու միջնորդության մերժումը կլինի հիմնավորված: Հայցի ապահովում կիրառելիս հանրային շահի գործոնը հաշվի առնելու անհրաժեշտությունը բխում է նաև այն հանգամանքից, որ դատավարության այդ փուլում դատարանը գնահատման առարկա չի դարձնում հայցի հիմնավորվածությունը, դրա բավարարման հնարավորությունը: Ուստի հայցի ապահովում կիրառելիս հանրային շահի անտեսումն անթույլատրելի է՝ հաշվի առնելով, որ կիրառված հայցի ապահովման հետևանքները հանրության համար կարող են առանձին դեպքերում լինել ծանր և անվերականգնելի:

Անհրաժեշտ է նաև նշել, որ հայցի ապահովում կիրառելու միջնորդությունը քննարկելիս հանրային շահի գործոնը կարող է որոշիչ նշանակություն ունենալ այն դեպքերում, երբ հայցի ապահովում կիրառելու հետևանքով կարող են, օրինակ, վնասվել անորոշ թվով անձանց հիմնարար իրավունքներ և օրինական շահեր, հանրության առողջությունը, վտանգվել ազգային անվտանգությունը, շրջակա միջավայրի բաղադրիչները կամ հանրության հատուկ հոգաձության տակ գտնվող էական այլ շահերը¹⁰:

Գործի քննության արդյունքում կայացվելիք դատական ակտի կատարում ստանալու հնարավորությունն ապահովելու հայցվորի շահի և հանրային շահի բախումը դրսևորվում է, օրինակ, դատավորների նշանակման գործընթացին առնչվող դատական գործերով հայցի ապահովում կիրառելիս: Մասնավորապես, հանդիպում են դեպքեր, երբ անձինք, դատավորների թեկնածուների ցուցակի համալրման նպատակով անցկացված որակավորման քննության որևէ փուլը (գրավոր կամ բանավոր) հաղթահարելու վերաբերյալ վեճը լուծելու համար դիմում են դատարան: Նման գործերով հայցի ապահովում կիրառվելու դեպքում հայցվորը հնարավորություն է ստանում շարունակել իր մասնակցությունը դատավորների նշանակման գործընթացին: Այդ դեպքում հնարավոր է, որ մինչև գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի կայացումն ու օրինական ուժի մեջ մտնելը հայցվորը նշանակվի դատավորի պաշտոնում:

Ինչպես նշվեց, հանրային շահի գործոնը պահանջում է գնահատել հայցի

¹⁰ Դատարանի կողմից հանրային շահի գործոնի գնահատման վերաբերյալ տես նաև M. D. Moore, “The Preliminary Injunction Standard: Understanding the Public Interest Factor”, 117 Mich. L. Rev., 2019, pp. 939-961:

ապահովման միջոցներ ձեռնարկելու արդյունքում հանրության համար առաջացող հնարավոր հետևանքները: Այսպես, հաշվի առնելով դատավորի՝ արդարադատություն իրականացնելու սահմանադրական առաքելությունը և դրա հիմնարար նշանակությունը ժողովրդավարական հասարակությունում, ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքով¹¹ մանրամասնորեն սահմանվել է դատավորի թափուր պաշտոնը համալրելու կարգը: Միայն սահմանված կարգի պահպանմամբ, նախատեսված բոլոր փուլերը հաղթահարելու արդյունքում դատավորի պաշտոնում նշանակվելու դեպքում կարելի է փաստել, որ այդ դատարանը՝ ի դեմս դատավորի, ստեղծվել է օրենքի հիման վրա¹²:

Մինչդեռ երբ հայցի ապահովման միջոցներ ձեռնարկելու արդյունքում է միայն հնարավոր դառնում անձի՝ դատավորի պաշտոնում նշանակվելը, նման դատարանը չի կարող վայելել հասարակության վստահությունը, քանի որ այդ անձի՝ օրենքով սահմանված բոլոր փուլերը հաղթահարած լինելու հանգամանքը վիճելի է:

Ավելին՝ նմանատիպ գործերով հայցի ապահովման միջոցների՝ հանրային շահերին վնասելու վտանգն ավելի ակնառու է դառնում հետագայում հայցը մերժելու վերաբերյալ դատական ակտի կայացման դեպքում, երբ անձի՝ սահմանված փուլերը հաղթահարած չլինելու հանգամանքն այլևս ոչ թե վիճելի, այլ հաստատված է լինում: Նշվածից հետևում է, որ քննարկվող գործերով հայցի ապահովում կիրառվելու պայմաններում հայցի հետագա հնարավոր մերժման դեպքում առաջանալու է անորոշ թվով անձանց արդար դատաքննության իրավունքի խախտման հարցը, մասնավորապես՝ նախ, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքով նախատեսված բոլոր փուլերը չհաղթահարած, հետևաբար օրենքի պահանջների խախտմամբ դատավորի պաշտոնում նշանակված անձը, որը, սակայն, դատարանի կողմից հայցի ապահովում կիրառվելու արդյունքում շարունակել է մասնակցել դատավորների նշանակման գործընթացին և արդյունքում նշանակվել դատավորի պաշտոնում, իրավասու էր արդյոք քննել և լուծել դատական գործեր, այսինքն՝ արդյոք այս դեպքում պահպանված է դատարանի՝ օրենքի հիման վրա ստեղծված լինելու պահանջը, ավելին՝ արդյոք այդպիսի դատարանը և արդարադատությունը կարող են վայելել հասարակության վստահությունը:

Նման իրավիճակները կարող են հանգեցնել դատական համակարգի անկա-

¹¹ Ընդունվել է 07.02.2018 թվականին, ՀՀՊՏ 2018.02.12/10(1368) Հոդ.143:

¹² Եվրոպական դատարանը Կոնվենցիայի համակարգին բնորոշ իրավունքի գերակայության սկզբունքի լույսի ներքո արձանագրել է, որ «դատարանը» միշտ պետք է ստեղծվի «օրենքի հիման վրա», քանի որ հակառակ դեպքում այն օժտված չի լինի անհատների գործեր քննելու համար ժողովրդավարական հասարակությունում պահանջված լեգիտիմությամբ (օրինակ՝ Lavents v. Latvia գործով Եվրոպական դատարանի 28.11.2002 թվականի վճիռը, կետ 81, Biagioli v. San Marino գործով Եվրոպական դատարանի 08.07.2014 որոշումը, կետ 71): Եվրոպական դատարանը բազմիցս ընդգծել է հասարակությունում դատական համակարգի հատուկ դերը, որը, լինելով իրավական պետության հիմնարար արժեք հանդիսացող արդարության երաշխավոր, իր լիազորությունները բարեհաջող իրականացնելու համար պետք է վայելի հասարակության վստահությունը (օրինակ՝ Baka v. Hungary գործով Եվրոպական դատարանի 23.06.2016 թվականի վճիռը, կետ 164):

յունության և արդարադատության նկատմամբ հասարակության վստահության նվազման: Հետևաբար դրանց բացառումը բխում է հանրային շահից, որի պաշտպանության անհրաժեշտությունը ենթակա է դատարանի կողմից գնահատման հայցի ապահովում կիրառելու անհրաժեշտության հարցը պարզելիս:

Միևնույն ժամանակ հարկ է ընդգծել, որ գերակա հանրային շահի հիմքով հայցի ապահովում կիրառելու միջնորդությունը մերժելիս դատարանը պետք է ծանրակշիռ փաստարկներով հիմնավորի այդպիսի շահի առկայությունը, ինչը բխում է դատական ակտերը պատճառաբանելու պահանջից¹³:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք արձանագրել, որ՝

- *ճանաչման հայցի հիման վրա հարուցված գործով հայցի ապահովում կիրառելու հիմքի առկայությունը պարզելիս «դատական ակտի կատարում» ասելով պետք է հասկանալ հայցի հնարավոր բավարարման անմիջական իրավական հետևանքների առաջացումը.*
- *հայցի ապահովում կիրառելու անհրաժեշտությունը պարզելիս պետք է գնահատել նաև հանրային շահը՝ հաշվի առնելով այն հետևանքները, որոնք կառաջանան հանրության համար հայցի ապահովում կիրառվելու արդյունքում.*
- *գերակա հանրային շահի հիմքով հայցի ապահովում կիրառելու միջնորդությունը մերժելիս դատարանը պետք է ծանրակշիռ փաստարկներով հիմնավորի այդպիսի շահի առկայությունը:*

Annotation. This article is dedicated to such an important institution of administrative proceeding as a preliminary injunction. The author discussed the role and significance of the institution within the implementation of the right to judicial protection. In particular, the issues of the preliminary injunction in case of a claim for recognition were referred to. The author concluded that when revealing the grounds for applying a preliminary injunction in cases initiated on the basis of a recognition claim, by saying “the execution of a judicial act” one should understand the immediate legal consequences of satisfying the claim.

Аннотация. Данная статья посвящена такому важнейшему институту, как обеспечение иска в административном судопроизводстве. Автор обсудил роль и значение этого института в реализации механизма права судебной защиты. В частности, упомянуты проблемы об обеспечении иска по искам о признании. Автор пришел к выводу, что выясняя основания применения обеспечения иска по возбуждению дела на основании иска о признании, говоря «исполнение судебного акта», следует понимать непосредственные правовые последствия удовлетворения иска.

Բանալի բառեր – *հայցի ապահովում, ճանաչման հայց, հանրային շահ, մասնավոր շահ, դատական ակտի կատարում, վարչական դատավարություն, արդար դատաքննության իրավունք:*

Keywords: *preliminary injunction, a claim for recognition, public interest, private interest, the*

¹³ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 123-րդ հոդված, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (ընդունվել է 07.02.2018 թվականին, ՀՀՊՏ 2018.02.12/10(1368) Հոդ.143) 6-րդ հոդվածի 2-րդ մաս:

execution of a judicial act, administrative proceeding, the right to a fair trial.

Ключевые слова: *обеспечение иска, иск о признании, общественный интерес, частный интерес, исполнение судебного акта, административное судопроизводство, право на справедливое судебное разбирательство.*

Ե. Խոնդկարյան - ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահ, էլ. փոստ՝ yervandkhundkaryan@yandex.ru

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 19.05.2020 թ., տրվել է գրախոսության՝ 19.05.2020 թ., երաշխավորվել է ՀՀ Սահմանադրական դատարանի դատավոր, ի.գ.թ. Ա. Դիլանյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 22.05.2020 թ.:

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ /THEORY OF STATE AND LAW
/ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

ՆԵԼԼԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Фաստարան

NELLI HARUTYUNYAN
Advocate

НЕЛЛИ АРУТЮНЯН
Адвокат

**ՓԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ ԷԹԻԿԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՓԱՍՏԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՐԱՎԱԿԱՆ**

**ADVOCATES ETHICS AS GUARANTEE OF DEVELOPMENT
OF ADVOCACY
IN THE REPUBLIC OF ARMENIA**

**АДВОКАТСКАЯ ЭТИКА КАК ЗАЛОГ РАЗВИТИЯ
АДВОКАТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ**

«Էթիկա» հասկացությունն առաջացել է հունարեն «ethiká, ethos» բառից, որը նշանակում է սովորույթ, բարոյական բնավորություն: Առաջին անգամ այն գործածվել է Արիստոտելի կողմից որպես «գործնական» փիլիսոփայության հետազոտության հատուկ բնագավառի բնորոշում, քանի որ այն փորձում է պատասխանել այն հարցին, թե ինչ պետք է մենք անենք¹:

Էթիկական նորմերն ուսումնասիրող գիտության ոլորտների մեջ իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում մասնագիտական էթիկան: «Մասնագիտական էթիկա» հասկացությունը սովորաբար օգտագործվում է որոշակի մասնագիտության մարդկանց վարքագծի կանոնները բնութագրելու համար: Մասնագիտական էթիկան ամենից առաջ նշանակություն ունի այն մասնագիտությունների համար, որոնց օբյեկտը մարդն է, օրինակ՝ ուսուցչի, բժշկի, դատավորի, փաստաբանի էթիկան: **Մասնագիտական էթիկան որոշակի սոցիալական խմբի վարքի կանոնների ամբողջություն է, որն ապահովում է մասնագիտական գործունեությամբ պայմանավորված կամ դրա հետ կապված փոխհարաբերությունների բարոյական բնույթը, ինչպես նաև գիտության ոլորտ է, որն ուսումնասիրում է գործունեու-**

¹ Տե՛ս http://svitk.ru/004_book_book/15b/3353_kratkaya_filosofskaya_enciklopediya.php#_Toc92804799:

թյան տարբեր բնագավառներում բարոյականության արտահայտման յուրահատկությունը²:

Իրավաբանական էթիկայի առարկան կարող է սահմանվել որպես մասնագետի, արհեստավարժ վերաբերմունքն իրավունքի, օրենսդրական նորմերի, կանոնների իմաստին ու արժեքներին և այդ վերաբերմունքի իրացումը մասնագիտական գործունեության ընթացքում: Իրավաբանական էթիկան կարելի է անվանել տարբեր մասնագիտացումների իրավաբանների բարոյական կանոնագիրք: Միասնական իրավաբանական մասնագիտության շրջանակում գոյություն ունեն բազմաթիվ նեղ մասնագիտացումներ՝ դատավոր, դատախազ, քննիչ, փաստաբան, նոտար և այլն: Ուստի բնական է, որ լայն տարածում են գտել այնպիսի առանձին ուսումնասիրության ոլորտներ, ինչպիսիք են դատավորի էթիկան, դատախազի էթիկան, փաստաբանի էթիկան³:

Անհրաժեշտ է տարբերել իրավաբանական էթիկան իրավունքի էթիկայից: Իրավունքի էթիկան ենթադրում է ցանկացած իրավունակ քաղաքացու կողմից քարոզվող որոշակի բարոյաիրավական արժեքներ և նորմեր: Իրավունքի էթիկայի սուբյեկտը յուրաքանչյուր իրավունակ քաղաքացին է: Նա և՛ ստեղծում է իրավունքը, և՛ ցուցադրում է իր բարոյական վերաբերմունքը ձևավորված իրավական նորմերի հանդեպ: Իրավաբանական էթիկայի սուբյեկտը մասնագետն է, որն անմիջականորեն մասնագիտական գործունեության միջոցով իրացնում է իր վերաբերմունքն օրինաստեղծ և իրավակիրարկման ինստիտուցիոնալ գործունեության հանդեպ⁴:

Իրավաբանական էթիկայի բաղկացուցիչ մասն է կազմում փաստաբանական էթիկան: Փաստաբանական էթիկայի առարկան փաստաբանի վարքն է ինչպես իր մասնագիտական պարտականությունները կատարելիս, այնպես էլ հանրային կյանքում: Էթիկայի կանոնները սահմանում են ոչ թե ինչ պետք է կտարել, այլ ինչպես պետք է ավելի որակյալ կատարել, քանի որ էթիկայի կանոնները խախտող վարքն արտացոլվում է ինչպես փաստաբանի, այնպես էլ՝ ողջ փաստաբանության հղինակության վրա, բերում է վստահության կորստի:

Աշխարհում վաղուց արդեն հայտնի են փաստաբանների էթիկայի կանոնագրքերը, որոնք ներկայացնում են փաստաբանների մասնագիտական վարքի էթիկական կանոնների ժողովածու: ԱՄՆ-ում դեռևս 1908 թ. հայտնվեցին Մասնագիտական էթիկայի կանոնները, որոնք բաղկացած էին 70 պարագրաֆներից և սահմանում էին կանոնների բավականին ամբողջական ցանկ՝ կապված դատարանի և գործընկերների հետ փոխհարաբերությունների, պարտականությունների հանդեպ բարեխիղճ վերաբերմունքի, ազնվության և անկեղծության, հոնորարի նշանակման չափավորության խնդիրների հետ⁵:

Հայաստանի երրորդ հանրապետությունում փաստաբանի վարքագծի կանոնագիրքն առաջին անգամ ընդունվեց 1999 թ. մայիսի 1-ին Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների միության ընդհանուր ժողովում՝ հետագայում

² Տե՛ս Ե. Ռ. Ազարյան, «Փաստաբանության հիմունքները» ուսումնագործական ձեռնարկ, Եր., Գասպրինտ, 2006, էջ 127:

³ Տե՛ս նույն տեղում, էջեր 128-129:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 128:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 134:

փոփոխությունների ենթարկվելով 2000 թ. մայիսի 5-ին, 2001 թ. մայիսի 12-ին և 2003 թ. մարտի 1-ին: Այն հիմնված էր 1998 թ. «Փաստաբանական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի համապատասխան դրույթների վրա և կազմված էր ընդհանուր դրույթներ, փաստաբանի մասնագիտական և անձնական պատիվն ու արժանապատվությունը, վստահորդ-փաստաբան փոխհարաբերությունը, փաստաբանի հոնորարը և փաստաբանի կարգապահական պատասխանատվությունը մասերից: Հստակ տարանջատում չկար ընդհանուր և հատուկ մասերի միջև⁶:

2004 թ. դեկտեմբերի 14-ին ընդունված «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի հիման վրա 2006 թ. փետրվարի 18-ին ՀՀ փաստաբանների պալատի ընդհանուր ժողովի կողմից ընդունվեց Փաստաբանի վարքագծի նոր կանոնագիրքը, որը հստակորեն բաժանված էր ընդհանուր և հատուկ մասերի ու առավել հստակ սահմանում էր փաստաբանի և վստահորդի, գործընկերների, դատարանի, երրորդ անձանց միջև փոխհարաբերությունների էթիկական կանոնները: Այնուհետև, Եվրոպայի փաստաբանների միությունների և իրավական համայնքների խորհրդի (CCBE) կողմից սահմանված «Եվրոպայի փաստաբանների համար վարքագծի կանոնագրի» դրույթների հիման վրա 2012 թ. փետրվարի 11-ին ընդունվեց Փաստաբանի վարքագծի նոր կանոնագիրքը: Նոր կանոնագրով սահմանվեց մասնագիտական գործունեության ընդհանուր սկզբունքները, փաստաբան-վստահորդ հարաբերությունները, հարաբերությունները դատարանների հետ, փաստաբանների միջև հարաբերությունները, այլ մարմինների հետ փոխհարաբերությունները⁷:

Փաստաբանի մասնագիտությունն ունի հասարակական մեծ կարևորություն և դրանով պայմանավորված՝ առանձնահատուկ կարգավիճակ: Փաստաբանը հասարակության հատուկ սուբյեկտ է, որը ստանձնել է իր առանձնահատուկ դերը՝ իրավունքի գերակայության հանդեպ ունեցած հարգանքի շնորհիվ և որպես իրավապաշտպան գործունեություն իրականացնող սուբյեկտ նպաստում է արդարադատության իրականացմանը: Ավելին, Կանոնագրի 2.2.2 ենթակետով փաստաբանի վրա դրվում է համակողմանի պարտականություն իր գործունեության բոլոր բնագավառներում խուսափել այնպիսի վարքագծից (գործողությունից կամ անգործությունից), որը կարող է կասկածի տակ դնել կամ խաթարել փաստաբանի կամ փաստաբանության նկատմամբ վստահությունը կամ հարգանքը: Սույն պարտականությունը ենթադրում է փաստաբանի կողմից որոշակի ակտիվ գործողությունների կատարում սեփական մասնագիտական և անձնական վարկանիշի բարձրացման ուղղությամբ՝ այդպիսով նպաստելով փաստաբանի մասնագիտության հանրային վարկանիշի բարձրացմանը: Սույն պարտականությունը նաև փաստաբանի պատշաճ վարքագծի նվազագույն շեմն է, երբ փաստաբանից պահանջվում է առնվազն չկատարել հանրորեն պարսավելի, անպարկեշտ, հակաօրինական և փաստաբանի մասնագիտության հանրային վարքը խաթարող

⁶ Տեն Ե. Ռ. Ազարյան, «Փաստաբանության հիմունքները» ուսումնագործնական ձեռնարկ, Եր., Գասպրինտ, 2006, էջ 136:

⁷ ՀՀ փաստաբանների պալատի ընդհանուր ժողովի 11.02.2012 թ. թիվ 1/4 որոշմամբ հաստատված Փաստաբանի վարքագծի կանոնագրում ՀՀ փաստաբանների պալատի ընդհանուր ժողովի 19.10.2019 թ. թիվ 1-Լ որոշմամբ կատարվել են փոփոխություններ և լրացումներ, և կանոնագիրքը շարադրվել է նոր խմբագրությամբ:

գործողություն կամ անգործություն:

Փաստաբանի վարքի նկատմամբ հարաբերականորեն խիստ սահմանափակումները պայմանավորված են փաստաբանի մասնագիտության առանձնահատուկ բնույթով և հանրային բարձր կարգավիճակով, որը պայմանավորված է փաստաբանության՝ որպես իրավապաշտպան գործունեության մեծ կարևորությամբ:

Նշվածի համատեքստում փաստաբանի վրա են դրվում են բազմազան իրավական և բարոյական պարտականություններ, և նրա նկատմամբ գործում են առանձնահատուկ պահանջներ՝ կապված անձնական վարքագծի հետ. լինի դա մասնագիտական գործունեության, թե այլ ոլորտներում: Ուստի՝ **փաստաբանի պարտականությունները չեն սկսվում և ավարտվում միայն հանձնարարականների բարեխիղճ կատարմամբ**, այլ ընդգրկում են նրա մասնագիտական-իրավական և բարոյական օրինակելիության բարձր չափանիշներ միջանձնային և հասարակական ամենատարբեր շփումների և առնչությունների ժամանակ: **Փաստաբանի մասնագիտական գործունեության հանդեպ հարգանքը կարևոր պայման է հասարակության մեջ իրավունքի գերակայության և ժողովրդավարության ընկալման համար: Փաստաբանի՝ որպես անհատի գործունեությունը հասարակության կողմից ասոցացվում է փաստաբանի ինստիտուտի հետ, ուստի՝ փաստաբանն իր առօրյա գործունեության իրականացման ընթացքում պետք է դրսևորի այնպիսի վարքագիծ, որը կնպաստի փաստաբանի կոչման և առաքելության նկատմամբ հարգանքի և վստահության բարձրացմանը, ինչը փաստաբանի բարոյական պարտականությունն է:**

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային որոշումների համաձայն՝ *Փաստաբաններն իրենց հատուկ կարգավիճակով պայմանավորված՝ որպես միջնորդ, կենտրոնական դիրք են զբաղեցնում հանրության և դատարանների միջև արդարադատության իրականացման գործընթացում: Նման կարգավիճակով է բացատրվում նրանց վարքագծի նկատմամբ սովորաբար կիրառվող սահմանափակումները որպես փաստաբանական միության անդամ*⁸:

Փաստաբանների հատուկ դերակատարումը, արդարադատության իրականացման հարցում որպես անկախ մասնագետների, իր մեջ ներառում է մի շարք պարտավորություններ, հատկապես այն դեպքերում, երբ այն վերաբերվում է նրանց վարքագծին: Չնայած փաստաբանները ենթակա են սահմանափակումների իրենց մասնագիտական գործունեության մեջ, որոնք պետք է լինեն շրջահայաց, արդար և ազնիվ, նրանք միաժամանակ օգտվում են բացառիկ իրավունքներից և արտոնություններից, որոնք կարող են տարբեր իրավասություններում տարբեր լինել, դրանց շարքում իր մասնաբաժինն ունի զսպվածությունը դատարանում օգտագործվող դիրքորոշման առնչությամբ⁹:

⁸ Տե՛ս «Casado Coca v. Spain» գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 24.02.1994 թ. վճիռը (§ 54):

⁹ «Casado Coca v. Spain» գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 24.02.1994 թ. վճիռը (§ 46), «Steur v. the Netherlands» գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 28.10.2003 թ. վճիռը (§ 38), «Veraart v. the Netherlands» գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 30.11.2006 թ. վճիռը (§ 51), «Morice v. France» գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 23.04.2015 թ. վճիռը (§ 133):

Եվրոպայի փաստաբանների միությունների և իրավական համայնքների խորհրդի (CCBE-ի) կողմից հաստատված եվրոպական իրավական մասնագիտության հիմնական սկզբունքների վերաբերյալ մեկնաբանությունների «դ» կետի համաձայն՝ *փաստաբանը, որպեսզի հարգանք ունենա իր վստահորդների, երրորդ անձանց, դատարանների և պետության կողմից, պարտավոր է արժանանալ այդ հարգանքին: Դա հնարավոր է անդամագրվելով հեղինակային մասնագիտությանը. հետևաբար, փաստաբանը չպետք է անի այն ամենը, ինչը կարող է հեղինակագրկել ինքն իրեն կամ առհասարակ փաստաբանությանը՝ որպես մասնագիտություն, կամ թուլացնել տվյալ մասնագիտության նկատմամբ հասարակության վստահությունը: **Դա չի նշանակում, որ փաստաբանը պետք է լինի կատարյալ անձնավորություն, բայց դա նշանակում է, որ նա չպետք է ցուցաբերի ոչ հարիր վարքագիծ, թե՛ փաստաբանություն, թե՛ այլ տեսակի գործունեություն իրականացնելիս, թե՛ նույնիսկ մասնավոր կյանքում, որով հնարավոր է, որ վարկաբեկի տվյալ մասնագիտությունը**¹⁰:*

«Սահմանադրական դատարանի 2016 թ. ապրիլի 5-ի թիվ ՍԴՈ-1263 որոշմամբ՝ դատարանը նշել է. «Ինքնանպատակ չէ այն, որ ի տարբերություն 2005 թ. խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի, որի 1-ին մասի 1-ին նախադասությամբ ամրագրված դրույթով սահմանված էր իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը, 2015 թ. խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրության 64-րդ հոդվածը, որը վերաբերում է դիտարկվող իրավունքին, պարունակում է 2-րդ մաս, որի 1-ին նախադասությամբ ամրագրված է հետևյալ դրույթը. «Իրավաբանական օգնություն ապահովելու նպատակով երաշխավորվում է անկախության, ինքնակառավարման և փաստաբանների իրավահավասարության վրա հիմնված փաստաբանության գործունեությունը»: Դրանով իսկ պետությունն ընդլայնել է որակյալ իրավաբանական օգնություն ցուցաբերելու իր պոզիտիվ պարտականության շրջանակը **սահմանադրական մակարդակի բարձրացնելով փաստաբանության՝ որպես որակյալ իրավաբանական օգնություն տրամադրող ինստիտուտի դերը**»:

Փաստաբանի մասնագիտական բարձր որակավորումը և իր պարտականությունների բարեխիղճ կատարումը փաստաբանության ինստիտուտի հանրային ընկալման առանցքային տարրերից են, որոնց բացակայությունն արժեզրկում է փաստաբանի՝ որպես իրավապաշտպան և արդարադատության կայացմանը նպաստող գործառույթներ իրականացնող անձի հասարակական նշանակությունը: Կանոնագրքի դրույթները համակցությամբ մեկնաբանելիս բացահայտվում է փաստաբանի գործունեության բարեխիղճության, և հանձնարարության պատշաճ և լրիվ կատարման իրավական բովանդակությունը: Նշված կանոններով փաստաբանի համար սահմանվում են պարտականություններ, այն է՝ ելնել վստահորդի շահերից և բարեխիղճորեն և ժամանակին պաշտպանել վստահորդի իրավունքներն ու օրինական շահերը, տեղեկացնել վստահորդին հանձնարարության կատարման ընթացքի մասին, պատասխանել վստահորդին հետաքրքրող հարցերին: Նշվածը ենթադրում է, որ փաստաբանը պետք է կիրառի օրենքով

¹⁰ Տե՛ս https://www.ccbe.eu/NTCdocument/EN_CCBE_CoCpdf1_1382973057.pdf:

չարգելված բոլոր հնարավոր միջոցները վստահորդի շահերը լավագույնս պաշտպանելու համար: Ընդ որում, խոսքը վերաբերում է այնպիսի գործողությունների կատարմանը, որոնք փաստացի արդյունավետ են վստահորդի իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության պատշաճ ներկայացման համար: Ձևական բնույթի գործողությունների կատարումը, որոնք, թեկուզև օրինական են, սակայն տվյալ պարագայում օգտակար և արդյունավետ չեն վստահորդի շահերի պաշտպանության համար, չի կարող համարվել փաստաբանի մասնագիտական բարեխղճության ապացույց:

Փաստաբանի օրինակելի վարքագծի կարևորագույն դրսևորումներից է նաև իր գործընկերների և այլ անձանց անձի, արժանապատվության և համբավի նկատմամբ հարգալից վերաբերմունք դրսևորելը, միջանձնային քաղաքավարի վարվեցողությունը: Կանոնագրքի կանոնը՝ այլ փաստաբանի նկատմամբ արժանապատվությունը և փաստաբանի համբավն արատավորող գործողություններ ու արտահայտություններ թույլ չտալու վերաբերյալ, փաստաբանական էթիկայի հիմնաքարն է, քանի որ չի կարող իր նկատմամբ հարգանք ակնկալել այն կառույցը, որի անդամները, մասնագիտական, հասարակական, հրապարակախոսական և այլ բնագավառներում միմյանց նկատմամբ չեն ցուցաբերում փոխադարձ հարգանք: Նշված կանոնի չպահպանումը չի կարող գնահատվել որպես փաստաբանի մասնագիտության բովանդակության և հասարակական կոչման նկատմամբ հարգանքի ձևավորմանն ու ամրապնդմանը նպաստող գործողություն: Փաստաբանների կողմից միմյանց պատվի, արժանապատվության և համբավի նկատմամբ հարգանքը և դրանից բխող կոռեկտ վարքագիծը փաստաբանական համայնքի՝ որպես մասնագիտական միավորման կառուցակարգային միասնության, արդյունավետ գործունեության և իրավապաշտպան առաքելության պատշաճ իրականացման գրավականներից է: Փաստաբանի վարքագծի իրավաչափությունը չի կարող չափվել միայն իր վստահորդների հանձնարարությունները պատշաճ կատարելու հանգամանքով: Փաստաբանի՝ որպես իրավապաշտպան գործառույթ իրականացնող և քաղաքացիական հասարակության մաս կազմող սուբյեկտի վրա դրված են իր հասարակական հատուկ կարգավիճակից բխող պարտականություններ՝ այդ թվում իր գործընկերների նկատմամբ պատշաճ հարգանք դրսևորելու առումով: Այլ փաստաբանի մասնագիտության, անձնավորության, գործնական համբավի նկատմամբ հարգանքը պետք է լինի յուրաքանչյուր փաստաբանին ուղղորդող կանոն, քանի որ նրա բարոյական պարտականությունն է փաստաբանի կոչման արժանապատվության և փաստաբանության հեղինակության մասին հոգալը: Նշված և մի շարք այլ պարտականությունների կատարմամբ է որոշվում նաև անհատ փաստաբանի և, ընդհանրապես, փաստաբանական համայնքի հանրային վարկանիշն ու վստահության աստիճանը:

Փաստաբանի վարքագծի անքակտելի մասն է կազմում նրա հրապարակային խոսքը, որը պետք է բխի փաստաբանի կարգավիճակից և մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում սահմանադրորեն վերապահված կարևոր կարգավիճակից: Կշեռքի մի նժարի վրա դրված է փաստաբանի արտահայտվելու

ազատությունը, իսկ մյուս նժարի վրա՝ փաստաբանության՝ որպես քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտի, որին Սահմանադրությամբ վերապահվել է պետության կողմից երաշխավորված անձի իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքի ապահովումը, հեղինակությունը, մի կառույցի հեղինակությունը, որին անդամագրված են փաստաբանները, կառույց, որի բարձր հեղինակությունից է նաև կախված յուրաքանչյուր փաստաբանի հեղինակությունը պետական մարմինների, դատարանների և այլ անձանց հետ հարաբերություններում: Այս տեսանկյունից, բնականաբար, արդարացված և հավասարակշռված է փաստաբանի արտահայտվելու ազատության սահմանափակումը, որն ուղղված է մյուս բոլոր փաստաբանների և առհասարակ փաստաբանության հեղինակության բարձրացմանը: Նման սահմանափակումն անհրաժեշտ է հասարակության համար:

Նշվածի համատեքստում **Կանոնագրքի 1.1. կետով սահմանվել է փաստաբանի դերը հասարակության մեջ, որի համաձայն. Իրավունքի գերակայության հանդեպ ունեցած հարգանքի վրա հիմնված հասարակության մեջ փաստաբանը հատուկ դեր է ստանձնում: Փաստաբանի պարտականությունները չեն սկսվում և ավարտվում միայն հանձնարարականների բարեխիղճ կատարմամբ: Փաստաբանը կոչված է ծառայել արդարադատության շահերին, ինչպես նաև այն իրավունքներին ու արդոնություններին, որոնք նրան վստահել են պաշտպանելու իր վստահորդի շահերը:**

Փաստաբանի մասնագիտական գործունեության հանդեպ հարգանքը կարևոր պայման է հասարակության մեջ իրավունքի գերակայության և ժողովրդավարության համար:

Փաստաբանի գործունեությունը փաստաբանի վրա դնում է բազմազան իրավական և բարոյական պարտականություններ՝

- **վստահորդի նկատմամբ:** Փաստաբանը վստահորդին բացատրում է նրա իրավունքները, պարտականությունները և դրանց իրացման իրավական հետևանքները, ինչպես նաև ջանասիրաբար ներկայացնում է իր վստահորդի շահերը.

- **դատարանների և այլ մարմինների առջև,** որտեղ փաստաբանը ներկայացնում է վստահորդի շահերը: Այս հարաբերություններում փաստաբանը պետք է հարգանքով վերաբերվի այն մարմիններին, որոնց հետ նա առնչվում է, պետք է ձգտի նպաստել իրավունքի զարգացմանը, իրավակիրառ պրակտիկայի բարելավմանը, ինչպես նաև արդարադատության պարզաճ և իրավաչափ իրականացմանը.

- **փաստաբանի մասնագիտության հանդեպ ընդհանրապես և այդ ոլորտի յուրաքանչյուր անդամի նկատմամբ մասնավորապես:** Փաստաբանը հանդիսանալով փաստաբանական համայնքի (հանրույթի) պատասխանատու անդամ, պետք է մշտապես կատարելագործի իր գիտելիքները, հարգանք ցուցաբերի փաստաբանների նկատմամբ, ինչպես նաև պետք է խուսափի փաստաբանի կամ փաստաբանության նկատմամբ վստահությունը կամ հարգանքը խաթարող վարքագծից:

- **հասարակության նկատմամբ,** որի համար ազատ և անկախ փաստաբանի մասնագիտության առկայությունը՝ համակցված այդ մասնագիտությանը վերաբերող կանոնների նկատմամբ հարգանքով, մարդու իրավունքների պաշտպա-

նության կարևոր միջոց է: Փաստաբանն իր գործունեությամբ պետք է նպաստի հասարակության իրավագիտակցության բարձրացմանը, այդ թվում՝ անձնական օրինակով ցույց տալով իրավունքի պաշտպանի օրինակելի կերպարը:

Նշված կանոնների վերլուծությունից բխում է, որ վարքագծի կանոնները հնարավորություն են տալիս հասկանալու ոչ միայն թե ինչ պետք է անի փաստաբանը, այլ նաև՝ ինչպես պետք է այն անի: Փաստաբանի վարքագծի կանոնագիրքը սահմանում է փաստաբանի վարքագծի միասնական կանոնները և փաստաբանական էթիկայի սկզբունքները, որոնք պարտադիր են բոլոր փաստաբանների համար: Փաստաբանի վարքագծի կանոնագիրքն, ըստ էության, ունի «լրացուցիչ» կարգավորիչ դեր՝ լրացնում է կամ կարգավորում է այն հարաբերությունները, որոնք իրավական կարգավորման ենթակա չեն: Փաստաբանի վարքագծի կանոնները և փաստաբանական էթիկայի սկզբունքները հանդիսանում են փաստաբանության, որպես քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտի, զարգացման և անկախության երաշխավորման հիմնաքարը: Առանց այդ սկզբունքների պահպանման՝ փաստաբանությունը չի վայելի հանրության վստահությունը, որը կհանգեցնի պետության միջամտությանը փաստաբանական գործունեությանը: Արդյունքում կվտանգվի փաստաբանության անկախությունը, առանց որի փաստաբանությունն ուղղակի գոյություն ունենալ չի կարող:

Annotation. The article discusses the concepts of ethics, professional ethics, legal ethics, law ethics and advocacy ethics. The article talks about the role of the legal profession in the society and connected with that role the relatively strict restrictions of lawyer's ethics.

The article discusses various legal and moral obligations imposed on lawyers by the Code of Conduct and the special requirements regarding the personal conduct of the lawyer, whether in professional or other fields.

Аннотация. В статье рассматриваются понятия «этика», «профессиональная этика», «правовая этика», «этика права» и «адвокатская этика». В статье также говорится о роли профессии адвоката в обществе, в связи с чем рассматриваются относительно строгие ограничения этики адвоката. Анализируются различные правовые и моральные обязанности, налагаемые на адвоката Кодексом этики, и специальные требования в отношении личного поведения адвоката в профессиональной или других областях.

Բանալի բառեր - էթիկա, մասնագիտական էթիկա, փաստաբանական էթիկա, փաստաբանի վարքագիծ, փաստաբանի վարքագծի կանոնագիրք:

Keywords: ethics, professional ethics, advocacy ethics, advocacy behavior, Code of Advocate's Conduct.

Ключевые слова: этика, профессиональная этика, адвокатская этика, поведение адвоката, Кодекс этики адвоката.

Ն. Հարությունյան - փաստաբան, էլ. փոստ՝ nelli_harutyunyan@yahoo.com

Ներկայացվել է խմբագրություն 30.03.2020 թ., տրվել է գրախոսության 30.03.2020 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու, ուղեկետ Տարոն Սիմոնյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.:

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

ԻԶԱԲԵԼԼԱ ԻՍԿԱՆԴԱՐՅԱՆ

*Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
իրավունքի տեսության և սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի հայցորդ*

ISABELLA ISKANDARYAN

*Armenian-Russian (Slavonic) University
Applicant at the Chair of the Theory of Law of
and Constitutional Law*

ИЗАБЕЛЛА ИСКАНДАРЯН

*Российско-Армянский (Славянский) университет
Соискатель кафедры теории права и
конституционного права*

**ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՇՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱԶԱՏ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ**

**SOME ISSUES RELATED WITH THE CONTENT
OF THE RIGHT TO FREE CHOICE OF EMPLOYMENT
IN SOCIAL MARKET ECONOMY**

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ КАСАЮЩИЕСЯ СОДЕРЖАНИЮ
ПРАВА НА СВОБОДНЫЙ ВЫБОР ТРУДА ПРИ УСЛОВИЯХ
СОЦИАЛЬНЫХ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Աշխատանքի իրավունքի ծագումը և դրա զարգացումը՝ որպես սահմանադրական կատեգորիա, լայնորեն տարածվել է XX-րդ դարում Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ի հայտ եկած սոցիալիզմի հետ, երբ մարդկանց արժանապատիվ գոյությունն արժևորվում էր պետական մակարդակով: Սոցիալիստական պետությունների սահմանադրություններում ամրագրվել էին սոցիալական և տնտեսական իրավունքներ, այդ թվում՝ աշխատանքի իրավունքը: Մինչ այդ աշխատանքի իրավունքը չի կրել համատարած բնույթ, թեև ամրագրվել է տարբեր երկրների հիմնական օրենքներում:

Հայաստանի Հանրապետությունը, 1922 թ. դեկտեմբերի 22-ին միանալով Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միությանը, խորհրդայ-

նացավ և ընդօրինակեց սովետական սոցիալիստական սկզբունքները: Առաջին սահմանադրությամբ, որն ընդունվեց 1922 թ. փետրվարի 3-ին ՀԽՍՀ բանվորների, գյուղացիների և կարմիր բանակայինների դեպուտատների խորհուրդների առաջին համագումարում, աշխատանքի իրավունք որպես այդպիսին նախատեսված չէր, այլ, հակառակը, աշխատելը հասարակության անդամների պարտավորությունն էր: Այդ առումով սահմանադրությունը լուծում էր անձի շահագործման վերացման, շահագործողների ճնշման, հասարակությունը դասերի բաժանման կանխման, հասարակությունը սոցիալիստական հասարակարգին հարմարացնելու խնդիրներ: Վերացնելով մարդու կողմից մարդու աշխատանքը շահագործելու գաղափարը՝ այս սահմանադրությունն, ըստ էության, շահագործումը թույլ էր տալիս պետության կողմից¹: Աշխատուժի մոբիլիզացիան և աշխատելու պարտավորությունն, ըստ էության, յուրովի արտահայտում էին տվյալ ժամանակաշրջանում աշխատանքի ազատության գաղափարը, որի համաձայն՝ մարդիկ աշխատում էին, իրենք իրենց, իրենց պետության և հասարակության համար, այլ ոչ թե կապիտալիստների համար²: Աշխատելու պարտականությունը այսպիսով կենսական նշանակություն ուներ՝ աշխատանքն էր, որ պարզևուր էր իրական ազատություն³:

Հաջորդող սահմանադրություններում ամրագրված աշխատանքի իրավունքը յուրահատուկ էր այն առումով, որ պարտադրում էր բոլորին աշխատել (տես Հայկական ՍՍՀ իններորդ գումարման Գերագույն խորհրդի արտահերթ յոթերորդ նստաշրջանում՝ 1978 թ. ապրիլի 14-ին ընդունված ՍՍՀՄ Սահմանադրության 38-րդ հոդվածով սահմանված աշխատանք իրավունքը, որն իրագործելիս պետք է հաշվի առնվեին հասարակական պահանջմունքները): Աշխատանքի իրավունքն ընկալվում էր որպես աշխատելու հնարավորության ստեղծում և դիտվում որպես ձեռքբերում: ՍՍՀՄ-ում աշխատանքը հիմնված էր «յուրաքանչյուրից՝ ըստ նրա ընդունակության, յուրաքանչյուրին՝ ըստ նրա աշխատանքի» սոցիալիզմի սկզբունքի, և «ով չի աշխատում, նա չի ուտում» սկզբունքի վրա, որի ներքո աշխատելը աշխատունակ քաղաքացու պարտականությունն ու բարոյական պարտքն է: Ավելին՝ Հայկական ՍՍՀ քրեական օրենսգրքով (ընդունված՝ 1961 թ. մարտի 7-ին, հոդված 225) չաշխատելը քրեորեն պատժելի արարք էր համարվում՝ պորտաբուծություն և համապատասխանաբար պատժվում էր:

Սովետական միության երկրներում աշխատանքի իրավունքը, հանդիսանալով աշխատանք ունենալու երաշխավորված հնարավորություն, ապահովվում էր պետության կողմից քաղաքացիներին տրամադրվող աշխատանքով: Այդ կապակցությամբ պետությունն իրականացնում էր ռեսուրսների համակարգված բաշխում՝ ըստ պետության տարածքների և տնտեսության ճյուղերի՝ ապահովելով աշխատանքի արտոնյալ պայմաններ արտադրության ծանր կամ ոչ այնքան

¹ Акулова В., Дологова Д., История конституционного развития права на труд // Journal of scientific research publications № 2(6), 2014, с. 39.

² Александров Н.Г., Пашерстник А.Е., Советское трудовое право // Томашевский К. Очерки трудового права (История, философия, проблемы систем и источников), Минск, Изд. центр БГУ, 2009, с. 39:

³ Волк Е. А. и др., Идея свободы в трудовом праве, Минск, «Амалфея», 2015, с. 64:

իրապուրիչ ճյուղերում⁴: Սովետական իրավունքում անձնական սեփականության իրավական կարգավիճակը կանխորոշում էր աշխատանքի հանրագուտ բնույթը: Անձնական կարող էին համարվել հանրագուտ աշխատանքից ստացված միջոցները, քանի որ անձնական սեփականության ձևավորման աղբյուրը սոցիալական արտադրությունում կատարված աշխատանքի դիմաց հատուցումն էր: Անձնական (ոչ մասնավոր, ինչը բնորոշ էր կապիտալիստական երկրներին) սեփականությունը պետք էր միայն անձի և նրա ընտանիքի նյութական ու մշակութային կարիքները հոգալու համար, որը չէր կարող գործածվել նոր եկամուտ ձևավորելու համար: Այդպիսի եկամուտը կհանդիսանար «ոչ աշխատանքային», (այսինքն՝ ձևավորված չէր լինի), քաղաքացու կողմից այլ քաղաքացուն շահագործելու⁵ արդյունքում ստացված եկամուտ, ինչը բնորոշ էր կապիտալիստական երկրներին և հակասում էր սոցիալիզմի սկզբունքներին⁶:

ՍՍՀՄ փլուզումից հետո Հայաստանի Հանրապետությունն անկախացավ և սկիզբ դրեց ազատ շուկայական հարաբերությունների զարգացմանը, որդեգրվեց ժողովրդավարական քաղաքականություն, և 1995 թ. Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքների շարքում հայտնվեց նաև աշխատանքն ազատ ընտրելու իրավունքը, ինչը խորհրդանշում էր աշխատելու կամավորությունը, վերջ դնում պարտադիր աշխատելուն և հնարավորություն ընձեռում, որպեսզի անձն ընտրի իր աշխատանքն ու աշխատանքային պայմանները, ինչպես նաև ամրագրվեց մասնավոր սեփականություն ունենալու իրավունքը: Այս հնարավորության հետ մեկտեղ շուկայական տնտեսության պայմաններում պետությունը զերծ մնացած աշխատանքի իրավունքն ամրագրելուց՝ փոխարենը սահմանելով յուրաքանչյուր ոքի «որոշակի»⁷ պահանջներին բավարարող աշխատանքային պայմանների իրավունք: Թեև աշխատանքն ազատ ընտրելու հնարավորությունը դարձել էր անհրաժեշտություն, սակայն պետք է հաշվի առնել, որ այն անհրաժեշտություն էր պլանավորվող և պետության կողմից կառավարվող տնտեսության պատճառով ու հետևանքով:

Շուկայական տնտեսության պայմաններում, որտեղ պետությունն անհատին աշխատանքով ապահովելու պարտավորություն չունի, աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի բովանդակությունն անխուսափելիորեն պետք է լինի ավելին, քան աշխատելու պարտավորության վերացումը: Աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքն իր գոյության ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության իրավագիտության մեջ մեկնաբանվել է որպես ազատություն: Այսպես, օրինակ, Վ. Այվազյանը նշում է, քանի որ Հայաստանի Հանրապետությունը չի կարող յուրաքանչյուր քաղաքացու ապահովել աշխատատեղով, ուստի նրանց համար սահ-

⁴ *Абрамович А.М.*, Правовой статус советского гражданина, Минск: Наука и техника, 1988, է с. 22.

⁵ Նույն տեղում, էջ 24:

⁶ *Хирочи К.*, Личная собственность в СССР: ее связь с общественными фондами потребления и перспективы их развития, Hokkaido University, 1975, с. 119.

⁷ Արդարացի և պետության կողմից սահմանված նվազագույնից ոչ ցածր աշխատավարձի, անվտանգության ու հիգիենայի պահանջները բավարարող աշխատանքային պայմաններ, որոնք ՀՀ Սահմանադրության 2015 թ. փոփոխություններով փոխարինվեցին առողջ, անվտանգ և արժանապատիվ աշխատանքային պայմաններով:

մանում է աշխատանքի ընտրության ազատություն: Աշխատանքի ընտրության ազատությունը նշանակում է, որ յուրաքանչյուր ոք ազատորեն ընտրում է իր մասնագիտությունը և զբաղմունքի տեսակը: Մարդն իրավունք ունի իր ընդունակությունների և մասնագիտական որակին համապատասխան կատարելու այս կամ այն աշխատանքը կամ փոխադրվելու իր համար ավելի հարմար և եկամտաբեր աշխատանքի⁸: Որոշ սահմանադրագետների կողմից առանձնացվել են աշխատանքի ընտրության ազատության հետևյալ տարրերը՝ աշխատելու և չաշխատելու ազատությունը, մասնագիտություն, զբաղմունքի (գործունեության) տեսակ ընտրելու ազատությունը, քաղաքացու (անձի) կողմից իր աշխատուժը սեփական հայեցողությամբ տնօրինելու ազատությունը⁹: ՀՀ Սահմանադրական դատարանն աշխատանքի ազատ ընտրությունը մեկնաբանել է առանց խտրականության աշխատանքային հարաբերությունների մեջ մտնելու և իր մասնագիտական ու այլ ընդունակություններն ազատ դրսևորելու հավասար հնարավորություն¹⁰, սոցիալական ազատություն¹¹, աշխատանքային հարաբերությունների հաստատման ու դադարման երկկողմ ազատ կամահայտնության իրավական հնարավորություն¹²:

2015 թ. սահմանադրական փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետությունում հռչակվեց սոցիալական շուկայական տնտեսություն, որը պահպանելով շուկայական տնտեսության հիմքերը՝ մասնավոր սեփականություն, տնտեսական գործունեության ազատություն և ազատ տնտեսական մրցակցություն, իր մեջ ներառեց սոցիալական արդարությունն ու ընդհանուր տնտեսական բարեկեցությունը, որոնք, պետք է որ, նոր շունչ հաղորդեն, աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքին: Իհարկե, սա չի նշանակում, որ մինչ այդ գործող շուկայական տնտեսական կարգը բացառում էր սոցիալական արդարությունն ու ընդհանուր բարեկեցությունը, սակայն սահմանադրական ամրագրումն այդ գաղափարներին հաղորդում է սկզբունքների նշանակություն, որոնք ուղենիշ են համարվում պետության քաղաքականության, օրենսդրական և ենթաօրենսդրական մակարդակում սուբյեկտների իրավունքներն ու պարտավորությունները սահմանելու և միմյանց միջև փոխհարաբերությունները կարգավորելու համար: Այս առումով անհրաժեշտ է ներկայացնել, թե ինչ են ենթադրում սոցիալական շուկայական տնտեսությունը, սոցիալական արդարությունը, սակայն պետք է հաշվի առնել նաև այն, որ չկան սոցիալական արդարության կամ սոցիալական շուկայական տնտեսության համընդհանուր մոդելներ կամ կարծիքներ¹³, և դրանք, միևնույնն է, խիստ կախված են իրենց վրա ներազդող տարբեր գործոններից:

Շուկայական տնտեսությունը տնտեսագիտությունում բնութագրվում է հա-

⁸ Այվազյան Վ., Մարդու իրավունքներ և ազատություններ, Ուսումնական ձեռնարկ, Եր., Տիգրան Մեծ, 2007, էջ 16:

⁹ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ Գ. Հարությունյանի խմբագրությամբ, Երևան, Իրավունք, 2010, էջեր 398-402:

¹⁰ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2009 թ. փետրվարի 24-ի թիվ ՍԴՈ-792 որոշում:

¹¹ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2010 թ. հուլիսի 7-ի թիվ ՍԴՈ-902 որոշում:

¹² ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2009 թ. փետրվարի 24-ի թիվ ՍԴՈ-792 որոշում:

¹³ Օրինակ՝ սոցիալական շուկայական տնտեսության բացահատման և քննադատության համար տե՛ս Šmejkal V. Šaroch S. EU as a Highly Competitive Social Market Economy – Goal, Options and Reality // Review Of Economic Perspectives – Národohospodářský Obzor, VOL. 14, ISSUE 4, 2014, էջեր 393–410:

մակարգ՝ նյութական ռեսուրսների նկատմամբ մասնավոր սեփականությամբ: Տնտեսական համակարգում տնտեսական գործունեությունը կարգավորվում է և կորդինացվում մրցակցության ու գների միջոցով: Պետության գործառույթն օրենսդրության ստեղծումն է¹⁴, և առաջնային խնդիրն ազատ շուկայական տնտեսական հարաբերությունների պահպանումը: Ինչպես բնորոշել է Ադամ Սմիթը՝ շուկան կառավարվում է առաջարկի ու պահանջարկի «անտեսանելի ձեռքի» օգնությամբ, որի հիմքում ընկած է մրցակցությունը և սեփական շահի գիտակցումը¹⁵: Անտեսանելի ձեռքի գաղափարը բնորոշ է ցանկացած շուկայական տնտեսությանը, սակայն սեփական շահի գիտակցման, առաջին հերթին եկամուտ ստանալու տրամաբանությունը ներհատուկ է լիբերալ շուկայական տնտեսությանը (օրինակ՝ ԱՄՆ):

Ի տարբերություն վերջինի՝ սոցիալական շուկայական տնտեսության հիմքում ընկած է «քաղաքացիների մասին հոգ տանելու» մասին պետության չգրված քաղաքականությունը¹⁶: Ինչպես ցանկացած շուկայական տնտեսությունում, այնպես էլ տնտեսական գործունեությամբ զբաղվող սուբյեկտը նպատակ ունի ստանալ եկամուտ, սակայն սոցիալական տնտեսությունում այս նպատակին հասնելու գործունեությունը խիստ եսասիրական չէ և ունի ավտորիստական մոտեցում՝ մարդկանց կարիքները բավարարելու նպատակով նրանց տրամադրել անհրաժեշտ արտադրանք, և տնտեսական գործունեությունն ունի համընդհանուր նվաճումների հասնելու նպատակ: Որքան էլ որ տնտեսական գործունեություն ձեռնարկողը մարդն է, նա չի համարվում այդ գործունեության վերաբերյալ ընդմիշտ որոշում կայացնող միակ և բացառիկ կարողություն ունեցող անձը: Ի տարբերություն այլ տնտեսական մոդելների՝ սոցիալական շուկայական տնտեսություններում իրավաբանական անձը կամ միությունը չի հանդիսանում սեփականատիրոջ բացառիկ սեփականությունը, այն ինչ-որ ձևով նաև աշխատողներին է: Լիբերալ և նեո-լիբերալ շուկայական տնտեսությունում, աշխատողները համարվում են իրավաբանական անձի մատակարարները կամ հաճախորդները և առևտրային գործունեության անդամ չեն, տնտեսվարող սուբյեկտի առևտրային գործունեությունը բացառապես սեփականատիրոջ սեփականությունն է¹⁷:

Սոցիալական շուկայական տնտեսությունը տնտեսական ոլորտի և սոցիալական համակարգի միասնական ձևավորման փորձ է: Շուկայական ուժերին ազատություն տալու հետ մեկտեղ պետությունը պետք է վարի ակտիվ սոցիալական քաղաքականություն՝ զսպելու համար հասարակությունում առաջացող անհավասարությունները, որպեսզի նրանք, ովքեր չեն կարող մասնակից լինել մրցակցությանը և շուկայում ստանալ եկամուտ, ոչ միայն ունենան երաշխավորված գոյատևում, այլ նաև մասնակից լինեն տնտեսական զարգացմանը: Հետևապես պետության տնտեսական քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի այնպիսի

¹⁴ Սարգսյան Հ. Լ., Սարգսյան Հ. Գ., Տնտեսագիտության տեսություն, Ուսումնական ձեռնարկ, ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, 2017, էջ 15:

¹⁵ Smith A., The Wealth of Nations: A Translation into Modern English, Industrial Systems Research, Manchester, England, 2015, p. 301.

¹⁶ Muresan S. S., Social Market Economy: the case of Germany, Springer, Switzerland, 2014, p. 128.

¹⁷ Մոյս տեղում, էջեր 176-177:

կարգի ստեղծմանն ու պահպանմանը, որը տնտեսապես արդյունավետ է, սոցիալապես արդար և որտեղ անհատին հնարավորինս տրվում է գործելու առավելագույն ազատություն¹⁸: Այդ իսկ պատճառով սոցիալական շուկայական տնտեսությունը հիմնված է ոչ միայն «շուկայական տնտեսություն», այլ նաև «սոցիալական կարգ» և «շրջակա միջավայր» հիմնասյուների վրա¹⁹, որոնք կարգավորվում են մի շարք սկզբունքներով: Աշխատանքի ազատ ընտրության բովանդակությունը վերագնահատելու նպատակով պետք է հատուկ նշել, որ շուկայական տնտեսության համար հոչակված՝ տնտեսական ազատության, մասնավոր սեփականության, մրցակցության, արժույթի կայունության, կայուն և կանխատեսելի տնտեսական քաղաքականության սկզբունքների հակակշիռ և գործող սկզբունքներ են հանդիսանում աշխատողների կոլեկտիվ բանակցությունների անկախության, աշխատավարձերի անկախության, գործատուի հետ որոշումների համատեղ կայացման և եռակողմ բանակցությունների սկզբունքները: Ինչ վերաբերում է սոցիալական կարգին, ապա դրա հիմքում ընկած «համայնքում ազատություն» և «բացարձակ սոցիալական նվազագույն շեմ» գաղափարները ենթադրում են, համապատասխանաբար, անհատի գոնե նվազագույն չափով սոցիալականացում (օրինակ՝ տնտեսական գործունեությունում չհաջողած անհատ ձեռնարկատերերը պետք է կարողանան վերընդգրկվել մասնագիտական կյանք, աշխատողները կամ գործազուրկները պետք է կարողանան պաշտպանվել գործատուների շահույթ ստանալու ազահությունից՝ չարաշահումներից և գործատուների անսահման շահագործումից) և հոմոգենացում (հասարակությունում շերտավորումները նվազագույնին հասցնելը), որոնք իրականացնելու համար կիրառվում են «սոցիալական արդարության» և «ընդհանուր բարիքի» սկզբունքները: Սոցիալական արդարությունն ու ընդհանուր բարիքն իրենց հերթին հիմնվում են եկամտի վերաբաշխման և անհատական ու կոլեկտիվ սոցիալական ապահովության վրա, երբ անհատը քաջալերվում է ինքն իր համար հոգալու հարցում, սակայն նրանք, ովքեր չեն կարող հոգալ իրենց մասին ինքնուրույն, պետք է ապահովված լինեն գոյության նվազագույն պայմաններով²⁰:

Ինչպես տեսնում ենք, սոցիալական շուկայական տնտեսության ուղենիշն ընդհանուր տնտեսական բարեկեցության, տնտեսական աճի և սոցիալական արդարության միջև կապն է: Ազատ շուկայական տնտեսությամբ պետությունում անհատի ազատ զարգացումն անխուսափելիորեն կապված է հնարավոր անհավասարությունների առաջացման հետ, և սոցիալական պետությունը կոչված է տարբեր միջոցառումներով մեղմելու այդ անհավասարությունները՝ իրականացնելով նպատակային քաղաքականություն՝ սոցիալական շերտավորման անհամաչափ խորացում թույլ չտալու համար²¹: Յուրաքանչյուր պետություն բնավ ունի սոցիալական քաղաքականության իր հնարավորություններն ու պատկերա-

¹⁸ Radke D., The German Social Market Economy: An option for the Transforming and Developing Countries? Taylor & Francis e-Library, 2005, pp 5-7:

¹⁹ Օրինակը բերվում է Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության փորձից՝ հաշվի առնելով, որ այն սոցիալական շուկայական տնտեսության գաղափարի սկզբնաղբյուրն է:

²⁰ Muresan S. S., Social Market Economy: the case of Germany, Springer, Switzerland, 2014, pp. 166-221.

²¹ Նույն տեղում, էջ 31:

ցումները: Սոցիալական արդարության կիրառումը, ինչպես նշվում է ՄԱԿ-ի սոցիալական զարգացման միջազգային ֆորումի շրջանակում²², պահանջում է աշխարհագրական, սոցիոլոգիական, քաղաքական և մշակութային շրջանակ, որի ներսում խմբերի և անհատների միջև հարաբերությունները կարող են ընկալվել կամ գնահատվել որպես արդար կամ անարդար և յուրաքանչյուր պետություն ներկայացնում է կոնտեքստը, որի շրջանակում սոցիալական արդարությունն ուսումնասիրվում և չափվում է: Ամեն դեպքում անկախ պետության կոնտեքստից, կան նաև սոցիալական արդարության համընդհանուր հարթություն, որի հիմքում ընկած է մարդասիրությունը: Մարդասիրությունն իր հերթին շոշափելի դարձնելու համար գործածվում են հավասարության և արդարության եզրույթները: Ընդ որում, մեր օրերում պարզ է դարձել, որ իրավունքների և հնարավորությունների հավասարությունը չի ենթադրում արդյունքների հավասարություն, հետևապես ապրելու արդար կամ անարդար պայմաններն են, որ ընկած են սոցիալական արդարության կիզակետում: Արդար պայմանները գնահատելու և բարելավելու համար առանձնացվել է մի քանի ոլորտ, որտեղ բաշխման անհավասարությունները մեղմելու կամ վերացնելու դեպքում հնարավոր է ստանալ ապրելու ավելի արդար պայմաններ: Խոսքը եկամտի բաշխման, ակտիվների բաշխման, աշխատանքի և զբաղվածության հնարավորությունների բախշման, գիտելիքի/ կրթության բաշխման, առողջության պահպանման ծառայության, սոցիալական ապահովության և ապահով միջավայրի բաշխման և քաղաքացիական և քաղաքական մասնակցության հնարավորությունների բաշխման անհավասարությունների մասին է:

Թե ինչ է ենթադրում աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի դեպքում սոցիալական արդարությունը լայնորեն կախված է տվյալ պետության աշխատաշուկայի հնարավորություններից²³: Անդրադառնալով այս հարցին՝ Մայքլ Հիլը նշում է, որ քաղաքացիությունը, սեռը և տարիքը հանդիսանում են այն բացառությունները, որոնց առկայության հանգամանքներում աշխատողների իրավունքները և գործատուների հնարավորությունները էականորեն տարբերվում են: Իրավունքների տարբերության և բազմազան օրենսդրական կարգավորումների ներքո աշխատանքային հարաբերություններում աշխատողի համար սոցիալական արդարությունը աշխատանքային պայմանագիրը վիճարկելու և աշխատանքը «լքելու» հնարավորության մեջ է: Սա հնարավոր է անել, եթե կա համապատասխան սոցիալական ապահովություն/պաշտպանություն²⁴:

Եթե փորձենք սոցիալական շուկայական տնտեսության հիմքում ընկած սկզբունքների ներքո դիտարկել աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքը,

²² The International Forum for Social Development: Social Justice in an Open World, The Role of the United Nations, UN, 2006, pp. 12-27.

²³ Հայաստանի Հանրապետությունում առկա գործազրկության մակարդակը ԱՊՀ երկրներում շեշտակիորեն զբաղեցնում է առաջին տեղը (http://www.cisstat.com/rus/Monitoring_labour2014-2017.pdf), իսկ ողջ աշխարհում՝ հինգերորդ տեղը (<https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/TUR/MKD/ZAF/VEN>):

²⁴ Hill M., Social Justice and Employment//Craig G. Handbook on Global Social Justice, Edward Elgar Publishing, UK, 2018, p. 395.

ապա կարող ենք փաստել, որ այս իրավունքն իրականացնելիս անհատը պետք է կարողանա մրցակցել, պետք է երաշխավորվի վերջինիս մասնավոր սեփականությունը՝ ի դեմս ապրուստի միջոց վաստակելու իրավունքի, աշխատանքային հարաբերություններում ունենա իր աշխատանքային պայմանների վերաբերյալ կարծիք արտահայտելու հնարավորություն և իրավունքները պաշտպանելու հնարավորություն, աշխատանքը կորցնելու դեպքում ունենա սոցիալական պաշտպանություն: Դժվար է ասել, այս սկզբունքները տարածելով աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի տիրույթ, որը կրում է աշխատանքի ու զբաղվածության միջոցով անհատի զարգացման և կյանքը սեփական հայեցողությամբ կառավարելու գաղափարը, առհասարակ կկանխորոշվի, թե կբնորոշվի աշխատանքի ազատ ընտրությունը: Թերևս կարող ենք փաստել, որ աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքը չի սկսվում աշխատանք փնտրելով և չի ավարտվում աշխատանքից ազատվելով, և անձի մրցունակ լինելու տեսանկյունից, այն ներառում է աշխատանք/զբաղմունք ունենալու համար ունակություններ, հմտություններ, գիտելիքներ ձեռք բերելը/չկորցնելը, որոնք իրենց հերթին առանձին փուլ չեն, այլ շարունակական գործընթաց: Մինևույն ժամանակ շարունակական այս գործընթացում ունակություն, հմտություն և գիտելիք ձեռք բերելն ինքնանպատակ չէ ու միտված է աշխատանք/զբաղմունք ձեռք բերելուն, ինչը հուշում է, որ աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքն առավելապես, իսկ սոցիալական շուկայական տնտեսության պայմաններում առանձնապես, չպետք է մեկնաբանվի զուտ ազատություն (լինի դա սոցիալական, թե քաղաքացիական)՝ կտրված աշխատանք ունենալու իրավունքից: Այլ հարց է, որ սոցիալական շուկայական տնտեսության պայմաններում աշխատանքի իրավունքը չի հանդիսանում անհատին աշխատանք տրամադրելու պետության պարտավորություն և քաղաքական նպատակ է:

Ինչպես ներկայացվեց վերը, ՀՀ իրավագիտության մեջ աշխատանքի ազատ ընտրության վերաբերյալ քննարկումները հիմնականում անդրադառնում են դրա ընթացակարգային բնույթին՝ ազատ գործելու հնարավորությանը: Մինչդեռ եթե աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքը դիտարկվի ոչ միայն ազատ գործելու ընթացակարգային հնարավորությունների՝ ի դեմս աշխատելու և չաշխատելու ազատության և աշխատանքում խտրականության արգելքի, այլ նաև բովանդակային հնարավորությունների տիրույթում, ապա անձի ազատ ընտրությունը ֆորմալ հնարավորությունից կվերածվի նաև կարողության՝ բովանդակային հնարավորության: Աշխատանքի ազատ ընտրություն կատարելու իրավունքը կարողությունների իմաստով ՀՀ Սահմանադրությունում բերվել են սոցիալական իրավունքների դաշտ, որոնք համարվում են պետության քաղաքականություն, և դրանց իրականացման հաջողությունները սովորաբար կապվում են պետության տնտեսական հնարավորությունների և արհեստավարժ կառավարման հետ:

Այսպիսով, եթե մի կողմից աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքը հնարավորությունից զատ նաև կարողություն է, մյուս կողմից կարողությունների մասով այս իրավունքն ունի անորոշ իրագործման հատկություն կամ վտանգ, ապա ստացվում է, որ աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի բովանդա-

կությունը կապված է պետության տնտեսական միջոցներից: Նման պատկերացումը բնավ չի ոչնչացնում անհատի ազատ գործելու գաղափարը, այլ սահմանում է «որոշակի շրջանակ» ազատ գործելու համար: Մարդկանց ազատությունների իրական արժեքը գործնականում կախված է նրանից, թե որքանով է հասարակությունը ճանաչում իր հանձնառությունը տրամադրել ենթակառուցվածքներ, որտեղ անձը կարող է մասնակցել և իր ընտրություններն առավելագույնս ի կատար ածել: Հենց այստեղ է կյանքի կոչվում այն փաստարկը, որ անձի ազատություններն իրենցից արժեք են ներկայացնում, երբ ամրակցված են իրավունք-պահանջներով, որոնք հասարակության մյուս անդամներին պարտավորեցնում են անձանց տրամադրել ռեսուրսներ, որոնք անհրաժեշտ են ընտրություն կատարելու համար²⁵: Սոցիալական շուկայական տնտեսության պայմաններում աշխատանքի ազատ ընտրությունը չի կարող լինել լոկ ազատություն, այն իրավունք է, որի իմաստը բացահայտելիս պետք է առաջնորդվել նաև աշխատանքի իրավունքի նորմատիվ բովանդակությամբ, (այսինքն՝ աշխատանք ունենալը, գործազրկությունից պաշտպանված լինելը), իսկ դրա իրականացման գործում կարևորել անհատին մրցակցելու կարողություններով օժտելը, աշխատանքային հարաբերություններում անհատի մասնակցությունը՝ կապված ոչ միայն աշխատելու կամ չաշխատելու ընտրություն կատարելու հետ, այլ նաև աշխատանքային պայմանները որոշելու, իր ունակությունները, գիտելիքներն ու հմտությունները զարգացնելու հարցում որոշումներ կայացնելու հետ:

Annotation. Historically, the Republic of Armenia replaced the constitutional right to work and the obligation to work with a right to free choice of employment. It was the right and the duty of everyone to work in the Soviet socialist system, which became to be a choice in post-Soviet Armenia. Perhaps, assessing the economic opportunities of an independent state, the right to work was not fixed as a subjective right of an individual. The novel idea of free choice of employment had its roots and was aimed to eliminating the subordination of individual freedom to the interests of society and the state, and to emphasize and value the freedom of an individual at work. This article examines the content of right to free choice of employment, its importance and about twenty-five years after the adoption of the Constitution in 1995 its development in the social market economy. The article analyzes the historical path of the right to work and the right to free choice of employment, presents the basic principles for social market economy and offers a reassessed content of the right to free choice of employment.

Аннотация. Исторически Республика Армения перешла от конституционного права на труд и обязанности трудиться к свободе выбора труда. Работа в советской социалистической системе была правом и обязанностью каждого. В постсоветской Армении она превратилась лишь в свободный выбор труда. Возможно, оценивая экономические возможности новоиспеченного независимого государства, право на труд не было закреплено как субъективное право человека, и в то же время учитывая значимость развития личности и ее независимость, в Конституции РА было закреплено право свободно выбирать труд. Введение идеи свободного выбора труда

²⁵ *Marshall J.*, Personal Freedom Through Human Rights Law?: Autonomy, Identity and Integrity Under the European Convention on Human Rights, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2009, p. 20.

имело свои предпосылки и было направлено на устранение подчинения свободы индивида интересам общества и государства, с целью подчеркнуть и оценить индивидуальную свободу в сфере труда. В данной статье рассматривается правовое содержание и значение права на свободный выбор труда, выявляется тенденция развития этого права через двадцать пять лет после принятия Конституции в 1995 году при социальной рыночной экономике, анализируется исторический путь права на труд и права на свободный выбор труда, представляются основные принципы социальной рыночной экономики и в свете этого предлагается переосмыслить содержание права на свободный выбор труда.

Բանալի բառեր - աշխատանքի իրավունք, աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունք, սոցիալական շուկայական տնտեսություն:

Keywords: *right to work, right to free choice of employment, social market economy.*

Ключевые слова: *право на труд, право на свободный выбор работы, социальная рыночная экономика.*

Ի. Իսկանդարյան - Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, էլ. փոստ՝ izabella.academics@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 08.04.2020 թ., տրվել է գրախոսության 08.04.2020 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու Ջ. Հայրապետյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

ԱՐՍԵՆ ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր,

ի.գ.թ., դոցենտ

ՎԱՐԴԳԵՍ ԴԱՇՏՈՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավորի օգնական

ARSEN NIKOGHOSYAN

Judge of the RA Criminal Court of Appeal, Candidate of Law,

Associate Professor

VARDGES DASHTOYAN

Assistant to the Judge of the RA Criminal Court of Appeal

АРСЕН НИКОГОСЯН

Судья Апелляционного уголовного суда РА, доцент

ВАРДГЕС ДАШТОЯН

Помощник судьи Апелляционного уголовного суда РА

**ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐՆ ԱԶԱՏԱԶՐԿՄԱՄԲ
ՓՈԽԱՐԻՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**THE CONSTITUTIONALITY OF THE LEGAL ORGANIZATION OF
THE CHANGE OF PUBLIC WORK WITH IMPRISONMENT**

**КОНСТИТУЦИОННОСТЬ ПРАВОВОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАМЕНЫ
ОБЩЕСТВЕННЫХ РАБОТ ЛИШЕНИЕМ СВОБОДЫ**

Պետության պատժողական քաղաքականության համատեքստում առաջնային նշանակություն ունի ոչ միայն վրա հասնող քրեական պատասխանատվության անխուսափելիությունը, այլև դրա արդյունքում վրա հասնող պատժատեսակների սպառիչ շրջանակը և պատժաչափերի որոշակիությունը, կանխատեսելիությունը: Այսինքն՝ անձը, կատարելով որոշակի հանցագործություն, պետք է բավարար չափով պատկերացում ունենա այն մասին, թե ինչ պատիժ կարող է իր նկատմամբ նշանակվել: Մինչդեռ քրեաիրավական օրենսդրության որոշ կարգավորումների իրացման արդյունքում հնարավոր են իրավիճակներ, երբ անձի նկատմամբ նշանակվի այնպիսի պատիժ (պատժատեսակ կամ պատժաչափ), որը համապատասխան հանցագործության կատարման համար որպես պատիժ

նախատեսված չէ: Այդպիսի իրավիճակ կարող է առաջանալ հանրային աշխատանքներն ազատագրկմամբ փոխարինելու գործընթացում, ինչը կարող է հանգեցնել անգամ անձի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավունքների անհամաչափ սահմանափակմանը: Մասնավորապես՝ թիվ ԱՎԴ2/0003/15/18 գործի ուսումնասիրությունից պարզվել է, որ Ա.Ս.-ն ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝ 243.1 հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցանքի համար դատապարտվել էր 500.000 (հինգ հարյուր հազար) ՀՀ դրամ տուգանքի, որը հետագայում փոխարինվել է հանրային աշխատանքներ պատժատեսակով՝ 1.500 (հազար հինգ հարյուր) ժամ տևողությամբ, իսկ վերջինս էլ ազատագրկմամբ՝ 1 (մեկ) տարի, 4 (չորս) ամիս, 15 (տասնհինգ) օր ժամկետով, մինչդեռ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 243.1 հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիան ազատագրկման ձևով պատիժ չի նախատեսում, ուստի հենց այս հանգամանքից ելնելով ևս՝ նպատակահարմար ենք համարում անդրադառնալ հանրային աշխատանքներն ազատագրկմամբ փոխարինելու իրավակարգավորման սահմանադրականությանը:

Այսպես՝ ինչպես քրեաիրավական տեսության, այնպես էլ իրավակիրառ գործունեության բնագավառում առանցքային տեղ և դեր ունի ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված, մեղավորությամբ կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքի, այն է՝ հանցագործության կատարման հետևանքով վրա հասնող պատիժը: Պատիժը պետական հարկադրանքի միջոց է, որը դատարանի դատավճռով պետության անունից նշանակվում է **հանցագործության համար** մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ և արտահայտվում է այդ անձին իրավունքներից ու ազատություններից օրենքով նախատեսված զրկմամբ կամ դրանց սահմանափակմամբ: Թերևս, ավելորդ չէ փաստել, որ հանցագործության համար նշանակվելիք պատիժն արտացոլված է օրենսդրի կողմից ընդունված իրավական նորմի, տվյալ դեպքում՝ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում նախատեսված հոդվածների սանկցիաներում:

Վերոգրյալի կապակցությամբ հարկ ենք համարում նշել, որ իրավական որոշակիության սկզբունքը կարևոր է ոչ միայն դատական համակարգի նկատմամբ վստահության, այլև իրավունքի գերակայության համար²: Բացի դրանից՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ օրենքը պետք է մատչելի լինի բոլոր նրանց համար, որոնց այն վերաբերում է, ձևակերպված լինի բավարար ճշգրտությամբ, որպեսզի հնարավորություն տա նրանց, անհրաժեշտության դեպքում համապատասխան խորհրդի առկայության պայմաններում, ողջամտության սահմաններում կանխատեսել, թե տվյալ պայմաններում, ինչ հետևանքներ կարող է ունենալ կոնկրետ գործողության կատարումը³:

Կարծում ենք՝ հենց իրավական որոշակիության սկզբունքի արտահայտմամբ

¹ Տես ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260):

² Տես 2011 թվականի ապրիլի 4-ին Ստրասբուրգում Եվրոպայի խորհրդի Վենետիկի հանձնաժողովի 86-րդ լիազումար նիստում ընդունված «Իրավունքի գերակայության մասին» թիվ CDL-AD(2011)003rev գեկոյցի 43-րդ կետը:

³ Տես, օրինակ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 2007 թվականի հունվարի 11-ի՝ «Մկրտչյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով» վճիռը (գանգատ թիվ 6562/03), ՀՀՊՏ 2007.09.12/46(570):

են պայմանավորված նաև ՀՀ Սահմանադրության⁴ 75-րդ և 79-րդ հոդվածներում ամրագրված նորմատիվ պատվիրանները, համաձայն որոնց՝ հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները սահմանում են այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր, իսկ դրանք սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ: Համանման իրավական դիրքորոշում է ձևավորել նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը Հասմիկ Գրիգորյանի և Էդուարդ Սարիբեկյանի վերաբերյալ թիվ ԵՇԴ/0135/01/15 գործով որոշմամբ, համաձայն որի. «[Ա]րարքի հանցավորությունն ու պատժելիությունն իրավական որոշակիության չափանիշին համապատասխանող «օրենքով» նախատեսելու պահանջն իրավունքի գերակայության առանցքային բաղադրիչներից է, որն ունի հիմնարար նշանակություն՝ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս օրինականության սկզբունքն ապահովելու համար: Հստակ կարգադրագրեր (վարքագծի կանոններ) ամրագրող այդպիսի օրենքը մի կողմից ապահովում է դրանում ամրագրված պահանջների հասցեագրումը համապատասխան վարքագծի դրսևորման ակնկալիք ունեցող անձանց, մյուս կողմից՝ բացառում է կամայականորեն քրեական հետապնդման ենթարկվելու ցանկացած հնարավորություն՝ երաշխավորելով օրենքի միատեսակ կիրառությունը սահմանված նորմատիվ պահանջներին հակասող վարքագիծ դրսևորող անձի նկատմամբ:

Այսինքն՝ նշված սկզբունքի ներքո իրավական պետության պոզիտիվ պարտականությունն է ապահովել որդեգրած քրեական քաղաքականության արտացոլումն այնպիսի «օրենքում», որում նկարագրված կանոնները և դրանց խախտման դեպքում վրա հասնող իրավական հետևանքները բովանդակային առումով այնքան որոշակի կլինեն, որ հնարավորություն կտան իրավունքի հիմնական կրողին դրսևորելու սահմանված պահանջներին համապատասխանող վարքագիծ⁵:

Մինևույն ժամանակ ՀՀ Սահմանադրական դատարանն ամրագրել է, որ օրենքը պետք է համապատասխանի նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք վճիռներում արտահայտված այն իրավական դիրքորոշմանը, համաձայն որի՝ որևէ իրավական նորմ չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն չի համապատասխանում իրավական որոշակիության (*res judicata*) սկզբունքին, այսինքն՝ ձևակերպված չէ բավարար աստիճանի հստակությամբ, որը թույլ տա քաղաքացուն դրա հետ համատեղելու իր վարքագիծը: Առավել ևս իրավունքի գերակայության սկզբունքի որդեգրման շրջանակում օրենքում ամրագրված իրավակարգավորումները պետք է անձի համար կանխատեսելի դարձնեն իր իրավաչափ ակնկալիքները: Բացի դրանից՝ իրավական որոշակիության սկզբունքը, լինելով իրավական պետության հիմնարար սկզբունքներից մեկը, ենթադրում է

⁴ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում:

⁵ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Հասմիկ Գրիգորյանի և Էդուարդ Սարիբեկյանի վերաբերյալ թիվ ԵՇԴ/0135/01/15 գործով որոշման 14-րդ կետը, ՀՀՊՏ 2018.11.07/83(1441):

նաև, որ իրավահարաբերությունների բոլոր սուբյեկտների, այդ թվում՝ իշխանության կրողի գործողությունները պետք է լինեն կանխատեսելի ու իրավաչափ⁶:

Մինչդեռ այդ պատվիրանի չպահպանման հետևանքով, այսինքն՝ կազմակերպական կառուցակարգերի և ընթացակարգերի բացակայության պատճառով հանրային աշխատանքները կարող են փոխարինվել հողվածի սանկցիայի առավելագույն չափը գերազանցող և անձի համար հանցանքը կատարելու պահին անկանխատեսելի ազատագրկում պատժաչափով կամ պատժատեսակով:

Մասնավորապես՝ կարծում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված՝ հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում հանրային աշխատանքների չկրած մասը դատարանի կողմից կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատագրկմամբ փոխարինելու իրավակարգավորումներն առերևույթ չեն համապատասխանում իրավական որոշակիության (res judicata) սկզբունքին՝ վտանգի տակ դնելով անձանց սահմանադրական իրավունքները, որը կարող է հանգեցնել անձի՝ համաչափ և օրինական պատիժ նշանակելու սկզբունքների, ինչպես նաև հիմնական իրավունքների, ազատությունների իրականացման կազմակերպական կառուցակարգերի և ընթացակարգերի սահմանման նորմատիվ պատվիրանի խախտման:

Վերոգրյալի համատեքստում տեղին է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրության 71-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ օրենքով սահմանված պատիժը, ինչպես նաև նշանակված պատժատեսակը և պատժաչափը պետք է համաչափ լինեն կատարված արարքին: 72-րդ հոդվածով սահմանված է, որ ոչ ոք չի կարող դատապարտվել այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին հանցագործություն չի հանդիսացել: Չի կարող նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը ենթակա էր կիրառման հանցանք կատարելու պահին, իսկ 75-րդ հոդվածով նշված է, որ հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները սահմանում են այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր:

Մյուս կողմից՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանրային աշխատանքները դատարանի կողմից նշանակված, իրավասու մարմնի կողմից որոշված վայրում չվարձատրվող, դատապարտյալի կողմից հանրության համար օգտակար աշխատանքների կատարումն է, որոնք կարող են նշանակվել ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություններ կատարած, առավելագույնը երկու տարի ժամկետով ազատագրկման դատապարտված անձանց նկատմամբ երկու հարյուր յոթանասունից երկու հազար երկու հարյուր ժամ ժամկետով: Հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում հանրային աշխատանքների չկրած մասը դատարանը փոխարինում է կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատագրկմամբ՝ կալանքի կամ որոշակի ժամկետով ազատագրկման մեկ օրը հաշվարկելով հանրային աշխատանքների երեք ժամվա դիմաց:

⁶ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2006 թվականի ապրիլի 18-ի ՍԴՌ-630 որոշումը, ՀՀՍԴՏ 2006/3:

Այս կապակցությամբ փաստում ենք, որ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը Երվանդ Մելքոնյանի վերաբերյալ թիվ ԵՇԴ/0090/01/10 որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ. «[Ս]ահմանադրական, կոնվենցիոն և օրենսդրական դրույթների, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների վերլուծությունից հետևում է, որ այդ դրույթներով սահմանված երաշխիքը (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), հանդիսանալով օրենքի գերակայության անքակտելի տարր, առաջնային տեղ է զբաղեցնում ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված պաշտպանության համակարգում, որից որևէ շեղում չի թույլատրվում: «*Nullum crimen, nulla poena sine lege*» սկզբունքից հետևում է, որ ցանկացած հանցագործություն և պատիժ պետք է հստակ ամրագրված լինի օրենքով: Այդ օրենքը չի կարող տարածական մեկնաբանվել և կիրառվել անալոգիայով⁷:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը Վարուժան Ավետիսյանի վերաբերյալ թիվ ՍԴ3/0013/01/11 որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ. «[Վ]երոնշյալ սկզբունքն իր արտացոլումն է գտել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում, որի համաձայն՝ հանցագործության առկայությունը կարող է որոշվել և դրա համար պատժի նշանակումը կարող է կատարվել բացառապես օրենքի հիման վրա: Մասնավորապես՝ Կոկկինակիս ընդդեմ Հունաստանի գործով վճռում Եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին կետը նախատեսված չէ միայն այն բանի համար, որ ի վնաս մեղադրյալի հետադարձության կարգով քրեական օրենքի կիրառումն արգելվի: Այն ընդհանուր առմամբ ամրագրում է նաև այն սկզբունքը, որ միայն օրենքը կարող է սահմանել հանցանքը և նախատեսել պատիժը («*nullum crimen, nulla poena sine lege*»), ինչպես նաև այն սկզբունքը, որ քրեական օրենքը չպետք է ի վնաս մեղադրյալի տարածական մեկնաբանության ենթարկվի, օրինակ՝ այն չպետք է կիրառվի անալոգիայով (տե՛ս «Կոկկինակիս ընդդեմ Հունաստանի գործով» (KOKKINAKIS v. GREECE), 1993 թվականի մայիսի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14307/88, կետ 52):

«Գ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով» Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը սահմանել է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է, որ միայն օրենքով կարող է սահմանվել, թե որ արարքներն են համարվում հանցագործություն, և ինչ պատիժներ են նախատեսվում դրանց կատարման համար, (տե՛ս «Գ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով» (G. v FRANCE), 1995 թվականի սեպտեմբերի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 15312/89, կետ 24)»⁸:

Վերոգրյալ իրավական վերլուծությունների լույսի ներքո գտնում ենք, որ «պատիժ» հասկացությունը, ինքնին արարք-հանցագործություն-պատիժ եռամիասնության կառուցվածքային տարր է: Այսինքն՝ անձի համար պատժի նշանակումը

⁷ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ «Երվանդ Մելքոնյանի վերաբերյալ թիվ ԵՇԴ/0090/01/10 գործով» որոշման 16-րդ կետը: ՀՀՊՏ 2011.09.27/53(856).1, Հոդ. 1356.62:

⁸ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ «Վարուժան Ավետիսյանի վերաբերյալ թիվ ՍԴ3/0013/01/11 գործով» որոշման 14-րդ կետը: ՀՀՊՏ 2012.01.23/4(878).1, Հոդ. 56.38:

կենսագործվում է արարք-հանցագործություն-պատիժ եռամիասնության մեջ, և բոլոր դեպքերում, եթե չկա հանցագործություն, չի կարող լինել և պատիժ: Բացի դրանից՝ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու գործընթացում հնարավոր չէ նշանակել որոշակի պատիժ, եթե անձի կատարած արարքը չի հաստատվել որպես կատարված հանցագործություն, այլ կերպ ասած՝ չի հաստատվել դրա համապատասխանությունը Հատուկ մասով նախատեսված որոշակի հանցակազմի բոլոր հատկանիշներին:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ եզրահանգում ենք, որ արարքը հանցագործություն որակելու, այն է՝ որոշակի հանցակազմի բոլոր հատկանիշներին համապատասխանության հարցը լուծելուց հետո է միայն տվյալ հանցակազմի շրջանակում սահմանված սանկցիաների (նորմի այն մասը, որտեղ սահմանվում են դիսպոզիցիայում նկարագրված հանցագործության համար նախատեսված պատժի տեսակն ու չափը) անհրաժեշտ է լուծել կատարած հանցագործության համար սահմանվելիք պատժի հարցը: Ոչ մի պարագայում իրավաչափ չէ անձի նկատմամբ նշանակել այնպիսի պատժատեսակ և պատժաչափ, որոնք դուրս են քրեական օրենքով սահմանված այն հանցանքի համար սահմանված սանկցիայի շրջանակներից, որի կատարման համար անձը մեղավոր է ճանաչվել:

Միևնույն ժամանակ հարկ է փաստել, որ պատիժը հանդես է գալիս որպես հանցագործության կատարման դիմաց սոցիալական արդարությունը վերականգնելու, պատժի ենթարկված անձին ուղղելու, ինչպես նաև հանցագործությունները կանխելու միջոց, բայց ոչ երբեք պատժի կատարման պայմանները խախտելու դիմաց սահմանվող պատասխանատվություն, սակայն անգամ այդպիսի ներգործություն կիրառելու պայմաններում էլ, չպետք է վերացարկվել այն գաղափարից, որ նշանակված պատիժը կոնկրետ հանցագործության կատարման համար մեղավոր ճանաչված անձին ուղղելու միջոց է, իսկ հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը պետք լինի է արդարացի, որը որոշվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սահմաններում:

Բացի դրանից՝ մեր համոզմամբ հանցանքի կատարման համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ այդ հանցանքի սանկցիայի սահմաններից դուրս ցանկացած պատժատեսակի և/կամ պատժաչափի նշանակումը կհանգեցնի այդ անձի նկատմամբ ոչ արդարացի պատժի նշանակման, անգամ այն պայմաններում, երբ այդ պատժատեսակը և/կամ պատժաչափն անձի նկատմամբ նշանակվել է մեկ այլ պատժից չարամտորեն խուսափելու հետևանքով, քանզի բոլոր դեպքերում անարդարացի է ավելի խիստ պատիժ սահմանել, քան սահմանում է տվյալ հանցագործության համար նախատեսված սանկցիայի առավելագույն շեմը:

Այլապես դատական պրակտիկայում հնարավոր են իրավիճակներ, երբ անձի նկատմամբ հանցագործության համար նշանակված պատժի կատարումից չարամտորեն խուսափելու հետևանքով կիրառված ներգործության միջոցի արդյունքում նշանակվի ազատազրկում պատժատեսակն այն դեպքերում, երբ արարքի համար, որի համար տվյալ անձը դատապարտվել է, ընդհանրապես անազատության հետ կապված, այդ թվում նաև՝ ազատազրկման ձևով պատժատեսակ

նախատեսված չէ (ինչպես օրինակ հետևյալ հոդվածների դեպքում. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 128-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 130.1 հոդվածի 1-ին մաս, 146-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 148-րդ հոդված, 152-րդ հոդվածի 1-ին պարբերություն, 164-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 171-րդ հոդված, 173-րդ հոդված, 174-րդ հոդված, 184.1 հոդվածի 1-ին մաս, 186-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 187-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր, 190.1 հոդվածի 1-ին մաս, 190.2 հոդվածի 1-ին մաս, 204-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 209-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 210-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասեր, 211-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասեր, 212-րդ հոդվածի 1-ին և 4.1 մասեր, 243.1 հոդվածի 1-ին մաս, 252-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 280.1 հոդվածի 1-ին մաս, 282-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 290-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 291-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 293-րդ հոդված, 298-րդ հոդված, 315.1 հոդված):

Միևնույն ժամանակ միջազգային փորձի ուսումնասիրության հիման վրա հարկ է նշել, որ մի շարք երկրներ որպես ստեղծված իրավիճակի իրավական լուծում իրենց համապատասխան քրեական օրենքներում սահմանել են որոշակի երաշխիքներ:

Այսպես՝ Մոլդովայի քրեական օրենսգրքի⁹ 64-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված իրավակարգավորումների համաձայն՝ որպես հիմնական կամ լրացուցիչ պատիժ նշանակված տուգանքը դատական ատյանի կողմից կարող է փոխարինվել ազատազրկմամբ՝ Հատուկ մասի տվյալ հոդվածով սահմանված առավելագույն պատժի սահմաններում:

Նմանաբնույթ կառուցակարգեր են նախատեսում նաև Ղրղզստանի քրեական օրենսգրքի¹⁰ 65-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 68-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, համաձայն որոնց՝ տուգանքը և հանրային աշխատանքները կարող են փոխարինվել ազատազրկմամբ՝ Հատուկ մասի այն հոդվածով սահմանված առավելագույն պատժի սահմաններում, որով անձը մեղավոր է ճանաչվել:

Իսկ Ուկրաինայի քրեական օրենսգրքի¹¹ 53-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված իրավակարգավորումների համաձայն՝ տուգանքը կարող է փոխարինվել ազատազրկմամբ առնվազն միջին ծանրության հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ, և եթե ազատազրկմամբ փոխարինելու արդյունքում ստացված պատժաչափը գերազանցում է նույն հոդվածի տվյալ մասով սահմանված առավելագույն շեմը, ապա նշանակվում է առավելագույն չափը:

Բացի դրանից՝ Տաջիկստանի քրեական օրենսգրքի¹² 49-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված իրավակարգավորումների համաձայն՝ տուգանքի՝ ազատազրկմամբ փոխարինելու դեպքում, նշանակվող պատժի ու պատժաչափի առավելագույն և նվազագույն շեմերը չպետք է դուրս գտնվեն Հատուկ մասի հոդ-

⁹ Տե՛ս Մոլդովայի քրեական օրենսգրքը՝ հասանելի https://www.legislationline.org/download/id/8276/file/Moldova_CC_2002_am2018_ru.pdf հասցեով, 02.05.2020 թ., 01:02:

¹⁰ Տե՛ս Ղրղզստանի քրեական օրենսգրքը՝ հասանելի https://www.legislationline.org/download/id/8264/file/Kyrgyzstan_CC_2016_am2019_ru.pdf հասցեով, 02.05.2020 թ., 00:55:

¹¹ Տե՛ս Ուկրաինայի քրեական օրենսգրքը՝ հասանելի https://www.legislationline.org/download/id/6333/file/Ukraine_CC_2001_am2016_ru.pdf հասցեով, 02.05.2020 թ., 00:27:

¹² Տե՛ս Տաջիկստանի քրեական օրենսգրքը՝ հասանելի https://www.legislationline.org/download/id/8601/file/Tajikistan_CC_1998_am2020_ru.pdf հասցեով, 02.05.2020 թ., 00:43:

վաճի սանկցիայի շրջանակներից:

Հիմք ընդունելով նախորդ կետում վկայակոչված իրավական դիրքորոշումները՝ գտնում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքում առկա իրավակարգավորումների պարագայում դատարանի՝ որպես իշխանության կրողի գործողությունները չեն դառնում կանխատեսելի ու իրավաչափ, որի պարագայում չի ապահովվում նաև իրավունքի գերակայության սկզբունքին բնորոշ՝ անձի համար իր իրավաչափ ակնկալիքները կանխատեսելու անկյունաքարային սկզբունքը, երբ նշանակված հանրային աշխատանքն ազատագրկմամբ փոխարինելու արդյունքում ստացվող պատժաչափը գերազանցում է ազատագրկման այն առավելագույն չափը, որը նախատեսված է եղել անձի կատարած հանցանքի սանկցիայում: Արդյունքում անձի նկատմամբ նշանակվում է ազատագրկման այնպիսի պատժաչափ, որը հանցանքը կատարելու պահին կանխատեսելի չէր կարող լինել նրա համար:

ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկային համանման պրակտիկա է նախանշվել նաև «ՌԴ դատարանների կողմից քրեական պատիժների նշանակման պրակտիկայի վերաբերյալ» ՌԴ Գերագույն դատարանի պլենումի՝ 22.12.2015 թ. թիվ 58 որոշման 5.9-րդ կետում, որտեղ նշվել է, որ, պարտադիր աշխատանքներ, ուղղիչ աշխատանքներ, ազատության սահմանափակում պատիժները կրելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում դատարանն իրավասու է դրանք փոխարինելու 2 ամսից պակաս ժամկետով ազատագրկմամբ՝ անկախ նրանից այդ պատժատեսակը նախատեսված է Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիայով, թե՛ ոչ¹³:

Մինևույն ժամանակ, սակայն, ՌԴ քրեական օրենսգրքի¹⁴ 46-րդ հոդվածի 5-րդ մասի երկրորդ նախադասությամբ ևս սահմանված է որպես հիմնական պատիժ նշանակված տուգանքը կոնկրետ դեպքերում փոխարինելիս դրա չափը Հատուկ մասում նախատեսված պատժաչափին ածանցված լինելու վերաբերյալ իրավակարգավորում:

Ընդ որում, հատկանշական է, որ ռուս օրենսդիրը հրաժարվել է իր նախկինում ընդունած մոտեցումից (այդ մասին է վկայակոչվել նաև տեսական աղբյուրներից մեկում, որտեղ նաև նշվել է, որ տուգանքը կարող է փոխարինվել միայն այնպիսի պատժատեսակներով և պատժաչափերով, որոնք նախատեսված են համապատասխան հոդվածի սանկցիայում որպես տուգանքի այլընտրանք)¹⁵, սակայն մեր կարծիքով առավել հիմնավոր էր հենց նախկին մոտեցումը: Մասնավորապես՝ մինչև 2011 թվականի դեկտեմբերի 7-ի օրենքի փոփոխությունը գործող

¹³ Տե՛ս Кандидат юридических наук, доцент Яна Юрьевна Васильева, Обязательные работы: Некоторые проблемы теории и практики применения, հասանելի է https://cyberleninka.ru/article/n/obyazatelnye-raboty-nekotorye-problemy-teorii-i-praktiki-primeneniya/viewer?fbclid=IwAR0_5zqPYOlVYdYip8yo-4RykUfuPquv9xFeZDbmB4w5jeFJBzcFlgIlYm4 հասցեով, 02.05.2020 թ., 14:21:

¹⁴ Տե՛ս Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքը՝ հասանելի https://www.legislationline.org/download/id/8292/file/Russian_Federation_CC_am2019_ru.pdf հասցեով, 02.05.2020 թ., 00:11:

¹⁵ Տե՛ս Комментарий к Уголовному кодексу РФ (постатейный), под ред. проф. Л.Л.Кругликова. Волтерс Клувер. Москва. 2005 էջ 106՝ հասանելի https://books.google.am/books/about/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9_%D0%BA_%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD.html?id=6vexLljk0EcC&printsec=frontcover&source=kp_read_button&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false հասցեով, 02.05.2020 թ., 12:33:

խմբագրությամբ ՌԴ քրեական օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և սուղազանքից չարամտորեն խուսափելու դեպքում դրա փոխարինումն այլ պատժատեսակով թույլատրում էր միայն Հատուկ մասում առկա սանկցիայի տիրույթում¹⁶:

Դեռ ավելին՝ ռուսական իրավական դոկտրինայում քննադատության է արժանացել անգամ անձի համար բարենպաստ այնպիսի իրավական մեխանիզմ ինչպիսին է, ազատագրվումը հարկադիր աշխատանքներով փոխարինելը՝ այդ կառուցակարգը որակելով որպես ծայրահեղ անհաջող: Այդ մասին են իրենց գիտական աշխատանքում փաստել Մ. Ա. Սմիրնովը և Օ. Ն. Պետրովան՝ վկայակոչելով Ն. Վ. Իվանցովի և Կ. Յու. Կալաչյանի վերլուծությունները¹⁷:

Պետք է նշել, որ առկա խնդրի լուծման ուրույն միջոց կարող է հանդիսանալ նաև բուն պատժի՝ տվյալ դեպքում՝ հանրային աշխատանքների փաստացի կատարումն ապահովելուն ուղղված առավել գործուն մեխանիզմների ներդրումը, այդ թվում՝ նաև դրա կատարման ընթացում առաջացող խնդիրները, կատարումն անհնարին դարձնող, դատապարտյալի կողմից այն կատարելուց չարամտորեն խուսափելուն նպաստող գործոնները վեր հանելու և լուծումներ փնտրելու միջոցով, քանի որ հնարավորինս վերացնելով պատժի կատարումից չարամտորեն խուսափելու հնարավորությունները՝ հարկ չի լինի նաև պատժի փոփոխում կիրառելու: Մասնավորապես՝ հանրային աշխատանքներ պատժատեսակի կատարման ընթացքում ծագող առանցքային հարցերի մասին, ինչպիսիք են պարտադիր բժշկական և սոցիալական ապահովագրությունը, այն կատարելիս հաշմանդամություն և այլ արատներ ձեռք բերելը, դատապարտյալի հիմնական աշխատավայրում ստաժի ընդհատումը, կենսաթոշակի անցելը և այլն, խոսվել է տեսական գրականության շրջանակներում: Այդ մասին է իր գիտական աշխատանքում նշել Մ. Գ. Գումբատովը, վկայակոչելով նաև Ե. Ա. Իսվոլնսկայայի և Է. Վ. Լյադովի գիտական տեսակետները¹⁸:

Պատիժը ազատագրվմամբ փոխարինելու վերաբերյալ կարծիք է արտահայտվել նաև մոլդովական տեսական աղբյուրներից մեկում, որտեղ անհիմն է որակվել օրենսդիրի մոտեցումը տուգանքն ազատագրվմամբ փոխարինելու վերաբերյալ (թեև այնտեղ խոսվել է տուգանքն ազատագրվմամբ փոխարինելու մասին, սակայն ընդգծված է նաև ազատագրվման՝ որպես բավականաչափ խիստ պատժի

¹⁶ Տե՛ս ՌԴ քրեական օրենսգրքի 46-րդ հոդվածը՝ հասանելի http://base.garant.ru/5761986/363aa18e6c32ff15fa5ec3b09cbefbf6/#block_4605 հասցեով, 02.05.2020 թ., 00:16:

¹⁷ Տե՛ս *Տմիրով Մ.Ա., Պետրով Օ.Ն.*, «Проблемы совершенствования «альтернативных» видов уголовных наказаний» հասանելի՝ <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-sovershenstvovaniya-alternativnyh-vidov-ugolovnyh-nakazaniy/viewer> հասցեով, 04.05.2020 թ., 11:27 և այդ աշխատանքում վկայակոչված՝ *Иванцов Н.В., Калачян К.Ю.*, Принудительные работы – альтернативный или самостоятельный вид наказания: пути поиска правильного подхода. Российская юстиция. 2012, N8, էջ 59:

¹⁸ Տե՛ս Գումբատով Մուսա Գումբատ-Օղլի. «Наказание в виде общественных работ в Азербайджанской Республике» հասանելի՝ <https://cyberleninka.ru/article/n/nakazanie-v-vide-obschestvennyh-rabot-v-azerbaydzhanskoj-respublike/viewer> հասցեով, 02.05.2020 թ., 02:52 և այդ աշխատանքում վկայակոչված՝ *Е.А. Хвоцкая*. Применение наказания в виде общественных работ. Молодой ученый. 2013, N2, էջ 264-267, *Э.В. Лядов*. Правовое регулирование исполнения наказания в виде общественных работ. Международных пенитенциарный форум «Преступление, наказание, исправление» (к 20-летию принятия Конституции Российской Федерации) сб. материалов мероприятий форума (Рязань, 5-6 декабря 2013г.) Рязань, 2013, էջ 69-71:

ելությունը): Նշվել է, որ դատարանը պետք է համակողմանիորեն գնահատման ենթարկի անձի՝ տուգանքը վճարելու իրական հնարավորությունները, այն վճարելուց խուսափելու հանգամանքները, մինչդեռ օրենսդիրն այն դիտել է որպես ազատությունից զրկելու հիմք¹⁹:

Այսպիսով, ելնելով վերոգրյալ իրավական դրույթների բովանդակությունից, վերլուծություններից և տեսական գրականության մեջ առկա կարծիքներից, գտնում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 5-րդ մասի կարգավորումներն առնվազն հիմնավոր կասկած են առաջացնում դրանց՝ ՀՀ Սահմանադրության 71-րդ, 72-րդ և 75-րդ հոդվածներին, մասնավորապես՝ պատժի համաչափության, կանխատեսելիության, հանցագործություններ սահմանելիս և պատիժներ նշանակելիս օրինականության, ինչպես նաև օրենքներով հիմնական իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր սահմանելու սկզբունքներին, ինչպես նաև իրավական որոշակիության (res judicita) սկզբունքին համապատասխանության վերաբերյալ՝ վտանգի տակ դնելով անձանց սահմանադրական իրավունքները, ինչը կարող է հանգեցնել անձի՝ համաչափ և օրինական պատիժ նշանակելու սկզբունքների, ինչպես նաև հիմնական իրավունքների և ազատությունների իրականացման կազմակերպական կառուցակարգերի և ընթացակարգերի սահմանման նորմատիվ պատվիրանի խախտման, այդ խնդիրը կարող է լուծվել նաև համապատասխան օրենսդրական փոփոխությունների կատարման արդյունքում:

Annotation. This article is devoted to discussion of the constitutionality of the punishment imposed for a crime, in particular, the replacement of public works with imprisonment in case of malicious evasion of the convicted person from serving it..

The article discusses the legality of the final punishment imposed as a result of the execution of the institution of the replacement of public works with imprisonment, in the context of legal certainty, referring to legislative solutions of foreign countries regarding to such mechanisms.

With this analysis, we seek to bring out the relevance of the considered institution to the content of the fundamental human rights guaranteed by the Constitution of the Republic of Armenia, to increase the unity and present legal solutions to existing problems, taking into account the experience of foreign countries.

Аннотация. Данная статья посвящена анализу вопроса о конституционности наказания, назначенного за преступление, в частности замены общественных работ лишением свободы, в случае злостного уклонения осужденного от их выполнения.

В статье рассматривается правомерность окончательного наказания, вынесенного в результате исполнения института замены общественных работ лишением свободы в контексте правовой определенности, ссылаясь на законодательные решения зарубежных стран относительно подобных механизмов.

¹⁹ Stîu V.Г.Бужор, В.И. Гуцуляк, И.А.Спыну. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Молдова (Общая часть), Քիշնև, 2010, էջ 119, հասանելի՝ https://criminology.md/books/comentarii_ug_cod_ob_chast.pdf հարցնով, 02.05.2020 թ., 02:13:

Этим анализом мы стремимся привести в соответствие рассматриваемый институт с содержанием основных прав человека, гарантированных Конституцией Республики Армения, и представить правовые решения существующих проблем, учитывая опыт зарубежных стран.

Բանալի բառեր - հանցագործություն, պատիժ, տուգանք, հանրային աշխատանքներ, ազատազրկում:

Keywords: *crime, punishment, fine, public works, imprisonment.*

Ключевые слова: *преступление, наказание, штраф, общественные работы, лишение свободы.*

Ա. Նիկողոսյան - ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր, ի.գ.թ., դոցենտ, էլ. փոստ՝ arsennikoghosyan@yahoo.com

Վ. Դաշտոյան - ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավորի օգնական, էլ. փոստ՝ vardges-dashtoyan@mail.ru

Ներկայացվել է խմբագրություն 06.05.2020 թ., տրվել է գրախոսության 06.05.2020 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.:

ԷՄԻԼՅԱ ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ

*ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահի օգնական,
ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ*

EMILYA ABRAHAMYAN

*Assistant to the Chairman of the Criminal Chamber of the RA Cassation Court,
PhD student at the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure Law of
RAU Institute of Law and Politics*

ЭМИЛЯ АБРААМЯН

*Помощник Председателя Уголовной палаты Кассационного суда РА,
соискатель кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права
Института права и политики РАУ*

**ՊԱՏԺԻ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՀԵՌԱՆԿԱՐԸ՝ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՄԱՐԴԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ
ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՐԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

**PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF
SENTENCING IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF
THE PRINCIPLES OF JUSTICE AND HUMANISM**

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА НАЗНАЧЕНИЯ
НАКАЗАНИЯ В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПОВ
СПРАВЕДЛИВОСТИ И ГУМАНИЗМА**

Հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու իրագործումն իրենից ենթադրում է վերջինի նկատմամբ պետության կողմից օրենքով սահմանված կարգով քրեաիրավական ներգործության միջոցների կիրառում: Որպես քրեաիրավական ներգործության միջոց և, հետևաբար, քրեական պատասխանատվության իրագործման ձև, հանդես է գալիս քրեական պատիժը, որի էությունն այն է, որ դրա միջոցով պետության անունից բացասական գնահատական է տրվում անձի արարքին:

Պատիժ նշանակելու գործընթացը դատաքննության կարևորագույն փուլերից է, որում տեսանելի է դառնում արդարադատության իրականացումը, և դրա վերաբերյալ հասարակության շրջանում ձևավորում որոշակի պատկերացում: Հետևաբար, դատարանները պետք է պատշաճ ջանասիրություն և ուշադրություն ցուցաբերեն՝ հատկապես ապահովելով արդարության սկզբունքի հետևողական կենսագործումը:

Այս կապակցությամբ պրոֆեսոր Ս. Ավետիսյանն առաջարկել է Նոր քրեական

օրենսգրքի հայեցակարգի հիմքում դնել հետևյալ հիմնարար դրույթները. «Արդարության և արդյունավետության եզրույթները պետք է դիտվեն որպես քրեական պատասխանատվության գնահատման չափանիշներ: Արդար և արդյունավետ քրեական պատասխանատվությունը պետք է հանդիսանա սոցիալական կառավարման կարևոր գործիք: Քրեական պատասխանատվությունը չպետք է շահավետ լինի առանձին քաղաքացիների և մարդկանց խմբերի համար: Անհրաժեշտ է սահմանել քրեական պատասխանատվության արդարացիության և արդյունավետության նպատակը, առարկան և գնահատման ձևերի չափորոշիչները»¹:

«Վճռաբեկ դատարանը տարիների ընթացքում ձևավորած իր նախադեպային իրավունքի շրջանակում կայուն դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակվող պատիժն արդարացի է, եթե գործի բոլոր հանգամանքների՝ հանցագործության բնույթի և վտանգավորության աստիճանի (կատարման եղանակ, տեղ, ժամանակ, իրադրություն, գործիքներ և միջոցներ, նպատակ, շարժառիթներ, մեղքի ձև և տեսակ և այլն), մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքների, ինչպես նաև անձը բնութագրող տվյալների համակողմանի և ամբողջական վերլուծության արդյունք է:

«Քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածը սահմանում է, որ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող պատիժը և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցները պետք է լինեն արդարացի՝ համապատասխանեն հանցանքի ծանրությանը, դա կատարելու հանգամանքներին, հանցավորի անձնավորությանը, անհրաժեշտ և բավարար լինեն նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար: Անհրաժեշտ է նշել, որ «Քրեական օրենսգրքի վերոնշյալ հոդվածի կարգավորումն ամբողջական չի արտացոլում արդարության սկզբունքի ողջ էությունը, քանի որ ուղղված է առավելապես պատժի անհատականացման հարցերի կարգավորմանը: Այս առումով առավել նպատակահարմար է ընդլայնել քննարկվող սկզբունքի սահմանները նաև «Քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասում՝ այն շարադրելով հետևյալ խմբագրությամբ.

«1. Քրեական օրենսդրությունը հիմնվում է արդարության սկզբունքի վրա, այսինքն՝ պետք է համապատասխանի անձի, հասարակության և պետության քրեաիրավական պաշտպանության հաստատման, արարքի պայծելիության սահմանման, ինչպես նաև դրա անհատականացման չափանիշների օբյեկտիվ պահանջմունքներին, անհրաժեշտ և բավարար լինեն պատժի նպատակների իրագործումն ապահովելու տեսանկյունից: Հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակվող պատիժը և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցները պետք է լինեն արդարացի:»:

Ակնհայտ անարդարացի պատիժը և, հետևաբար, դրա նպատակների չիրագործումը հանգեցնում է դատարանի գործունեության բացասական գնահատմանը, քանի որ միայն դատարանն է, որպես արդարադատություն իրականացնող մարմին, իրավասու պետության անունից հանցագործություն կատարած անձի

¹ Տե՛ս Ավետիսյան Ս. Ս., «Նոր քրեական օրենսգրքի նախագծի տեսական մոդելի (հայեցակարգի) մշակման անհրաժեշտության վերաբերյալ առանձին հիմնահարցեր, «Դատական իշխանություն», 2011, թիվ 11-12 (148-149), էջ 27:

նկատմամբ կայացնել դատավճիռ և նշանակել համապատասխան պատիժ: Արդարացի է այն օրենքը, որը համապատասխանում է հանցավոր արարքների վերաբերյալ տվյալ հասարակության պատկերացումներին: Բացի դրանից՝ արդարացի է այն օրենքը, որը հանցագործությունների համար նախատեսում է համաչափ պատիժներ, արդարացի օրենքը վայելում է հասարակության հարգանքն ու աջակցությունը, իսկ ժողովրդի կամքը և իրավագիտակցությունը չարտահայտող օրենքները դատապարտված են և երբեք չեն կարող գործել ու ծառայել իրենց առջև դրված նպատակների իրականացմանը²:

Քրեական իրավունքում արդարությունը որոշակի իմաստով ներառում է նաև քրեաիրավական կարևորագույն մի շարք այլ սկզբունքներ, օրինակ՝ մարդասիրության սկզբունքը: Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիան քրեական քաղաքականության անկյունաքար է համարում մարդասիրության սկզբունքը: ՀՀ քրեական իրավունքում մարդասիրության սկզբունքի նախատեսումը ենթադրում է, որ քրեական պատասխանատվությունը և պատիժը չեն հետապնդում հանցանք կատարած անձին ֆիզիկական տանջանքներ պատճառելու, նրա մարդկային արժանապատվությունը նվաստացնելու նպատակ: Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝ «Մարդասիրության սկզբունքը» վերտառությամբ 11-րդ հոդվածը սահմանում է, որ. *«ՀՀ քրեական օրենսգրքը ծառայում է մարդու ֆիզիկական, հոգեկան, նյութական, էկոլոգիական և այլ անվտանգությունն ապահովելուն: Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ դաժան, անմարդկային կամ իր արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատիժի»:*

Ներպետական օրենսդրությունում վերոնշյալ սկզբունքի ամրագրման համար հիմք են հանդիսացել այն միջազգային իրավական ակտերը, որոնցում մարդասիրության սկզբունքն ուղղակի կամ անուղղակի կերպով ամրագրված է. այդպիսիք են Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը (1948), Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (1966), Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (1966), Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ կոնվենցիան (1984), Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին միջազգային կոնվենցիան (1965), Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիան (1950), Վերանայված Եվրոպական սոցիալական խարտիան (1996):

Մարդասիրության սկզբունքի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանը Ն. Սարգսյանի գործով որոշմամբ արձանագրել է. *«(...) Պատժի նշանակման մարդասիրության սկզբունքն ունի երկու կողմ, այն է՝*

- 1) *մարդասիրություն հասարակության նկատմամբ, որի էությունը տուժողի, հասարակության և պետության շահերի պաշտպանությունն է:*
- 2) *մարդասիրություն հանցանք կատարած անձի նկատմամբ. դա նշանակում*

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Ընդհանուր մաս, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2011, էջ 28:

է մարդկային վերաբերմունք նրա անձի նկատմամբ, պատվի և արժանապատվության հարգում, ֆիզիկական և բարոյական տանջանքների բացառում:

Պատիժ նշանակելիս դատարանը պետք է հաշվի առնի մարդասիրության սկզբունքի վերոնշյալ երկու կողմերը»³:

Անդրադառնալով մարդասիրությանը որպես իրավունքի սկզբունքի՝ Վճռաբեկ դատարանը Մ. Հովհաննիսյանի վերաբերյալ որոշմամբ արձանագրել է, որ մարդու և քաղաքացու հիմնարար իրավունքները և ազատությունները, հանդիսանալով որպես իրավական հիմք մարդասիրության սկզբունքի օրենսդրական ձևակերպման համար, ամրագրված են ՀՀ Սահմանադրությունում, որը սահմանադրական կարգավորումների առանցք է դիտարկում մարդուն՝ որպես բարձրագույն արժեք, նրա անօտարելի արժանապատվությունը:

Մարդասիրության սկզբունքի բովանդակությանն անդրադառնալիս Վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ այն ունի երկու կողմ՝ մարդասիրություն հասարակության նկատմամբ և մարդասիրություն հանցանք կատարած անձի նկատմամբ: Մարդասիրության սկզբունքի վերոհիշյալ տարրերը փոխկապակցված և փոխհամաձայնեցված են, դրանցից մեկի իրացումը պայմանավորված է մյուսով՝ նկատի ունենալով, որ այս երկու բաղադրիչների միջև հավասարակշռության խախտումը մի կողմից կարող է հանգեցնել խիստ պատժի՝ անտեսելով արդարության և հավասարության պահանջները, մյուս կողմից՝ օրենսդրական պահանջներին չհամապատասխանող ակնհայտ մեղմ պատժի:

Արդարացի պատիժ նշանակելու համար անհրաժեշտ է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հանցակազմերի սանկցիաները ևս համաչափ լինեն կատարված հանցագործությանը: Տարբերում են սանկցիայի հետևյալ տեսակները՝ բացարձակ անորոշ, բացարձակ որոշակի, հարաբերականորեն որոշակի և այլընտրանքային (երկրորդային): ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասին հայտնի են այնպիսի սանկցիաների տեսակներ, ինչպիսիք են՝ հարաբերականորեն որոշակի և այլընտրանքային (երկրորդային): Այլընտրանքային սանկցիան նշում է պատժի երկու կամ ավելի այլընտրանքային տեսակ (օրինակ՝ «... պատժվում է կալանքով (...) կամ ազատազրկմամբ (...):»): Հարաբերականորեն որոշակի սանկցիան սահմանում է պատժի կոնկրետ տեսակը և նրա սահմանները՝ նվազագույն և առավելագույն կամ միայն առավելագույն չափերով (օրինակ՝ «... պատժվում է ազատազրկմամբ՝ մինչև հինգ տարի ժամկետով») կամ «...պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երկուսից մինչև ութ տարի ժամկետով»): Երկրորդային պատժատեսակների շարադրանքը կոնկրետ հանցագործության համար նախատեսված հոդվածի սանկցիայում հնարավորություն է տալիս արդարադատություն իրականացնող մարմինն՝ դատարանին, առավել անհատական մոտեցում դրսևորել պատժի նշանակման հարցում և ընտրել առավել նպատակահարմար պատժատեսակը: Բացարձական որոշակի սանկցիաների վերաբերյալ դիրքորոշում է հայտնել ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր 2014 թվականի մայիսի 31-ի որոշմամբ, համաձայն որի՝ բացարձակ սանկցիայի նախատեսումը հակասում է ՀՀ քրեա-

³ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Նարեկ Սարգսյանի վերաբերյալ գործով 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԿԴ/0042/01/11 որոշումը:

կան օրենսգրքի 10-րդ հոդվածով ամրագրված արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի, 61-րդ հոդվածով նախատեսված պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքների պահանջներին⁴:

Գտնում ենք, որ օրենսդրի կողմից քրեաիրավական նորմի սանկցիան պետք է կառուցվի այնպես, որ թույլ տա արդարության և պատասխանատվության անհատականացման հնարավորություն, իսկ վերջինս ուղղակիորեն պայմանավորված է կոնկրետ գործի հանգամանքներով, որի գնահատումը հնարավոր է միայն դատարանի կողմից: Միայն այս մոտեցման դեպքում է հնարավոր ապահովել արդարացի պատիժ նշանակելու կարևորագույն քրեաիրավական սկզբունքի իրացման հնարավորությունը:

Դատարանների կողմից անարդարացի պատիժ նշանակելուն նպաստող օբյեկտիվ գործոններից է նաև այն, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի բազմաթիվ հոդվածների սանկցիաները ձևավորելիս օրենսդիրը համակարգային հստակ մոտեցում չի ցուցաբերել: Մասնավորապես, մի շարք հոդվածների սանկցիաների ստորին և վերին շեմերի միջև առկա է բավականաչափ մեծ խզում, ինչը, պատիժ նշանակելիս դատարանի ավելի լայն հայեցողություն է ենթադրում (օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266-րդ հոդվածի (թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների ապօրինի շրջանառությունն իրացնելու կամ պատրաստելու նպատակով կամ դրանց ապօրինի իրացնելը) 3-րդ մասի սանկցիան սահմանում է. «(...) պատժվում են ազատազրկմամբ՝ յոթից տասնհինգ տարի ժամկետով (...)\», ՀՀ քրեական օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի (իրամանը չկատարելը) 3-րդ մասի սանկցիան սահմանում է. «(...) պատժվում է ազատազրկմամբ՝ հինգից տասնհինգ տարի ժամկետով», ՀՀ քրեական օրենսգրքի 392-րդ հոդվածի (մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունները) սանկցիան սահմանում է. «(...) պատժվում են ազատազրկմամբ՝ տասից քսան տարի ժամկետով»): Կարծում ենք, որ սանկցիաների ստորին և վերին շեմերի միջև խզման նվազեցումը դատարանին հայեցողության ավելի սահմանափակ հնարավորություն կընձեռի՝ նպաստելով պատժի նշանակման չափանիշների հստակեցմանը:

Բացի դրանից՝ դատարանի կողմից անարդարացի պատիժ նշանակելուն նպաստող պայմաններից է նաև այն, որ օրենսդիրը ՀՀ քրեական օրենսգրքի մի շարք հոդվածներում չի նախատեսել սանկցիաների ստորին շեմը՝ սահմանափակվելով միայն վերին շեմի սահմանմամբ (օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի (դիտավորությամբ առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը) 2-րդ մասով սահմանված է. «(...) պատժվում է ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով», ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի (խուլիգանություն) 3-րդ մասով սահմանված է. «(...) պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով», ՀՀ քրեական օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի (պետի նկատմամբ բռնի գործողու-

⁴ Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Ալեք Պողոսյանի վերաբերյալ գործով 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ՏԴ/0071/01/13 որոշումը:

թյուններ կատարելը կամ դրանք կատարելու սպառնալիքը) 2-րդ մասով սահմանված է. «(...) պատժվում է զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով, կամ կարգապահական գումարտակում պահելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով)»: Հետևաբար, առաջարկում ենք Հատուկ մասի բոլոր հոդվածների սանկցիաներում պարտադիր կերպով սահմանել նաև ստորին շեմը, ինչը ևս կնպաստի պատժի նշանակման չափանիշների հստակեցմանը:

Միաժամանակ, դատարանները շարունակում են սխալներ թույլ տալ պատիժներ նշանակելիս, երբեմն անտեսելով կատարված հանցագործության բնույթն ու հասարակական վտանգավորության աստիճանը, հանցավորի անձնավորությունը և գործի այն հանգամանքները, որոնք մեղմացնում կամ ծանրացնում են հանցավորի պատիժն ու պատասխանատվությունը: Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը նաև վկայում է, որ քիչ չեն այն դեպքերը, երբ պատժի անհատականացման սկզբունքն անտեսելով կրկնահանցագործների, ինչպես նաև ծանր հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ նշանակվում են չհիմնավորված մեղմ պատիժներ: Դրա հետ մեկտեղ երբեմն ազատազրկման են դատապարտվում այնպիսի անձինք, որոնց ուղղումն, ըստ գործի հանգամանքների, հնարավոր է առանց հասարակությունից մեկուսացնելու, ոչ բոլոր գործերով է, երբ դրա համար առկա են բավարար հիմքեր, քննության առարկա է դարձվում պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հարցը:

Անհրաժեշտ է հստակ տարանջատել պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող և անձը բնութագրող հանգամանքները, քանի որ դատական պրակտիկայում հաճախ են հանդիպում իրավիճակներ, երբ դատարաններն այդպիսիք նույնացնում են. մասնավորապես, միևնույն հանգամանքը տարբեր դատարանների կողմից գնահատվում է միաժամանակ և՛ որպես պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանք, և՛ որպես ամբաստանյալի անձը բնութագրող տվյալ: Մասնավորապես, անձի երիտասարդ, ամուսնացած լինելը, դրական բնութագրերի առկայությունը, հանցագործության մեջ մեղավոր ճանաչելը, կատարածի համար զղջալը, նախկինում դատապարտված չլինելը որոշ դեպքերում դիտարկվում են որպես անձը բնութագրող հատկանիշներ, մեկ այլ դեպքում՝ որպես պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանքներ:

Օրինակ՝ ամբաստանյալի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս դատարանի կողմից որպես ամբաստանյալի անձը բնութագրող հանգամանք հաշվի է առնվել այն, որ վերջինս երիտասարդ է, նախկինում դատապարտված կամ այլ կերպ արատավորված չի եղել, իրեն լիովին մեղավոր է ճանաչել, զղջացել է կատարածի համար, բնութագրվում է դրականորեն (գործ թիվ ՏԴ/0060/01/10): Նույն հանգամանքները դատարանի կողմից գնահատվել են որպես ամբաստանյալի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքներ: Օրինակ՝ Ռ. Գալստյանի վերաբերյալ թիվ ՍԴ/0044/01/10 գործով կայացված դատավճռում որպես ամբաստանյալի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք է գնահատվել այն, որ նա նախկինում դատապարտված չի եղել, երիտա-

սարդ է, քաղաքապետի կողմից տրված բնութագրի համաձայն բնութագրվում է դրականորեն, անկեղծորեն զղջացել է կատարածի համար:

Միաժամանակ, դատարանների կողմից որպես ամբաստանյալի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք են գնահատվում այնպիսի հանգամանքներ, որոնք որպես այդպիսին չեն կարող հաշվի առնվել: Այսպես, գենդերային խտրականության դրսևորման օրինակ կարելի է համարել *Տ. Վահրադյանի և մյուսների* վերաբերյալ թիվ ԼԴ/0138/01/09 գործով դատարանի կողմից կայացված դատավճռով թվով չորս ամբաստանյալներից երկուսի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք հանցավորի կին լինելու հանգամանքը հաշվի առնելը: Հանցակցությամբ կատարված մեկ այլ հանցագործության վերաբերյալ գործով դատավճռում նույնպես (թիվ ԱՐԱԴ/0015/01/09) սենային հատկանիշը գնահատվել էր որպես ամբաստանյալի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք:

Դատարանների կողմից միասնական պրակտիկա ձևավորված չէ նաև որպես պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք անձի երիտասարդ լինելը գնահատելու հարցի առնչությամբ. նախ հստակ չէ, թե ինչ չափանիշներով են առաջնորդվում դատարաններն ամբաստանյալներին երիտասարդ համարելու հարցում, քանի որ ուսումնասիրված դատավճիռները արձանագրում են տարիքային ցենզի խայտաբղետություն: Մասնավորապես, որպես երիտասարդ են գնահատվել ինչպես անչափահասության տարիքում գտնվող, այնպես էլ քսան տարեկան, քսանութ տարեկան, ընդհուպ երեսուներեք, երեսունութ, նույնիսկ 44 տարեկան ամբաստանյալները: Այսպես, դատավճիռներից մեկով 1982 թ., 1988 թ. և 1966 թ. ծնված ամբաստանյալներից բոլորի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք է գնահատվել երիտասարդ լինելը (գործ թիվ ԵԷԴ/0030/01/10, դատական ակտը կայացվել է 2010 թվականին):

Վերը նշվածը հիմք է տալիս փաստելու, որ անհրաժեշտ է, որպեսզի դատարանները պատիժներ նշանակելիս անշեղորեն ղեկավարվեն պատժի նշանակման ընդհանուր սկզբունքների կիրառման վերաբերյալ օրենսդրական պահանջներով, նկատի ունենալով, որ միայն օրինական, հիմնավորված և արդարացի պատիժները կարող են ապահովել պատժի ենթարկված անձանց օրենքները հարգելու, ճշտորեն կատարելու, սոցիալական արդարությունը վերականգնելու, ինչպես նաև նրանց և այլ անձանց կողմից նոր հանցագործությունների կատարումը կանխելու գործընթացի իրականացումը:

Annotation. The article gives a brief notion of justice as a principle of criminal law and reveals its content and structure. In criminal law the principle of justice has two aspects: justice of the criminal law and justice of the punishment. The effectiveness of punishment in the performance of its goals is determined by the system of criminal penalties, their terms and sizes. The principle of justice does not have any advantage if it is violated during the sentencing and the application of the punishment.

In the article, discloses and analyses in detail the conditions, under which the punishment is recognized as complying with the principles of justice and humanism.

The author represents definitions made by scientists on this topic, as well as legal positions and approaches of the Court of Cassation of RA.

Аннотация. В данной статье дается краткое определение понятия «справедливость» как принцип уголовного права, раскрывается его содержание и структура. Принцип справедливости в уголовном праве имеет два аспекта: справедливость уголовного закона и справедливость наказания. Эффективность наказания в выполнении своих целей определяется системой уголовных наказаний, их сроками и размерами. Если при назначении наказания и его применении был нарушен принцип справедливости, то оно не несет никакой пользы.

В статье подробно раскрываются и анализируются условия, при соблюдении которых наказание признается соответствующим принципу справедливости и принципу гуманизма.

Автор приводит определения ученых по данной теме, а также правовые позиции и подходы Кассационного суда РА.

Բանալի բառեր – պատիժ, պատժի նշանակում, արդարություն սկզբունք, մարդասիրության սկզբունք, պատժի անհատականացման չափանիշներ:

Keywords: *punishment, sentencing, principle of justice, principle of humanism, criteria of individualization of punishment.*

Ключевые слова: *наказание, назначение наказания, принцип справедливости, принцип гуманизма, критерии индивидуализации наказания.*

Է. Աբրահամյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահի օգնական, ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, էլ. հասցե՝ emilyaabrahamyan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն 19.05.2020 թ., տրվել է գրախոսության 19.05.2020 թ., երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Լ. Զ. Թադևոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.:

ՄԵԼԻԲ ՄԵԼԻՔՅԱՆ
*ՀՀ Վճարելի դատարանի աշխատակազմի
իրավական փորձաքննությունների ծառայության
առաջատար մասնագետ,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
մագիստրատուրայի 1-ին կուրսի ուսանող*

MELIK MELIKYAN
*Leading specialist of the Department of Legal Expertise
of the Cassation Court of the RA,
Master student at YSU Faculty of Law*

МЕЛИК МЕЛИКЯН
*Ведущий специалист Службы правовой
экспертизы Кассационного суда РА,
Студент магистратуры
юридического факультета ЕГУ*

**ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿԱՏԻՐԱԿԱՆ ԵՎ ԱՅԼ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆԸ ԽՈՉՐԵՆԴՈՏԵԼՈՒ ՀԱՆՑԱՏԵՍԱԿԸ
ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍՈՒՄԻ**

**INTERVENTION OF LEGAL ENTREPRENEURSHIP AND OTHER
ECONOMIC ACTIVITIES IN THE CRIMINAL CODE OF RA**

**ВОСПРЕпятСТВОВАНИЕ ЗАКОННОЙ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ИЛИ ИНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В
УГОЛОВНОМ КОДЕКСЕ РА**

Սույն հոդվածի քննարկման առարկա հանդիսացող թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է ինչպես ձեռնարկատիրական և տնտեսական հարաբերությունների լայնատիրոյթ շրջանակների, այնպես էլ դրա վերաբերյալ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի իրավանորմի դիսպոզիցայում առկա մի շարք իրար ներհակող հասկացությունների առկայության և վերջապես, տվյալ հանցատեսակի՝ քրեական օրենսգրքում նախատեսված լինելու անհրաժեշտության հետ:

Օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելու հանցատեսակը՝ ՀՀ քրեական օրենսդրությունում նախատեսվել է 2003 թվականին՝ գործող քրեական օրենսգրքի ընդունմամբ:

Վերջին տասնամյակի դատական պրակտիկան ցույց է տալիս, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի մեղադրանքով գործեր դատարաններում չեն

ստացվել¹, իսկ օրենսդրական զարգացման միտումները և հատկապես այն փաստը, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախագծում՝ (այսուհետև նաև՝ Նախագիծ) տվյալ հանցատեսակը չի նախատեսվել, ակամայից իրավական հարց է առաջացնում այն մասին, թե արդյո՞ք նպատակահարմար է դրա նախատեսումը քրեական օրենսդրության մեջ, թե՞ ոչ:

Մի շարք զարգացած տնտեսական մակարդակ ունեցող երկրների (Ֆրանսիայի, Գերմանիայի, Ճապոնիայի, Շվեդիայի, Հոլանդիայի, Լեհաստանի, Իսպանիայի և Իտալիայի և այլն) քրեական օրենսդրություններում բնականոն ձեռնարկատիրական հարաբերությունների դեմ ուղղված հանցագործություններ չեն նախատեսվել, փոխարենը դրանց վերաբերյալ կարգավորումները նախատեսված են առանձին նորմատիվ-իրավական ակտերով²:

Մոլդովիայի, Լատվիայի, Ղազախստանի, Էստոնիայի, Ուկրաինայի, Բելառուսի, Ղրղզստանի, Ուզբեկստանի քրեական օրենսգրքերում, չնայած նախատեսված են ձեռնարկատիրական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործության որոշ տեսակներ, սակայն քննարկվող հանցատեսակը դրանցում բացակայում է:

Օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելը հանցագործության վերաբերյալ իրավակարգավորումներ հանդիպում ենք Ռուսաստանի, Վրաստանի, Ուզբեկստանի քրեական օրենսգրքերում՝ ընդ որում տվյալ երկրների օրենսդիրները տարբեր մոտեցումներ են դրանցում ցուցաբերել:

Ռուսաստանի քրեական օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին մասը նույնական է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 1-ին մասի հետ, իսկ որպես տվյալ հանցագործության որակյալ տեսակ նախատեսված է դրա կատարումը՝ ուժի մեջ մտած դատական ակտի, կամ խոշոր վնաս հասցնելու դեպքում³:

Թուրքմենստանի քրեական օրենսգրքի 238-րդ հոդվածի 1-ին մասը նույնանման է քննարկվող հանցատեսակի ներպետական կարգավորման հետ, սակայն ի տարբերություն դրա, այն չի նախատեսում տվյալ հանցագործության որակյալ տեսակներ⁴:

Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածը՝ ի տարբերություն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի նյութական հանցակազմ է, դրանում չի նշվում պաշտոնատար անձի մասին, և ինչպես Թուրքմենստանի վերոգրյալ կարգավորման դեպքում, չի նախատեսում տվյալ հանցատեսակի որակյալ տեսակներ⁵:

Հարկ է նշել, որ բացի վերոգրյալ առանձնահատկություններից՝ թե՛ Ռուսաստանի, թե՛ Թուրքմենստանի և թե՛ Վրաստանի վերոգրյալ իրավանորմերում

¹ Տե՛ս datalex.am դատական տեղեկատվական համակարգում:

² Տե՛ս *Силаев Алексей Викторович*, Проблемы уголовной ответственности за незаконное предпринимательство: по материалам УрФО: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.08 [Место защиты: Челябин. гос. ун-т], Челябинск, 2011, 61 էջ:

³ Տե՛ս http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/148d9b6a72b5dd615dd9de377276493bf477ed54/-24.02..2020:

⁴ Տե՛ս <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/tm/tm015ru.pdf>- 24.02.2020:

⁵ Տե՛ս <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf-24.02.2020>:

տվյալ հանցագործության «թիրախ» հանդիսացող անձանց շրջանակում բացակայում է ոչ առևտրային կազմակերպությունը⁶, ինչպիսին նախատեսված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված սուբյեկտների շարքում, ինչը, մեր կարծիքով, արդարացված է, քանի որ չնայած նրան, որ ոչ առևտրային կազմակերպությունը, ըստ էության, կարող է նաև իրականացնել որոշակի տնտեսական գործունեություն, սակայն դրանց բնութագրական լինելով, օրինակ, այնպիսի գործունեության ձևեր, որոնք վերբերվում են կրոնական, քաղաքական, սոցիալական տարբեր նպատակներին՝ խոչընդոտելու միջոցով փաստ կհասցվի, ըստ էության, այլ օբյեկտների, իսկ տնտեսությանն ու առավել ևս ձեռնարկատիրական գործունեության հասցված փաստը կկրի ֆակուլտատիվ բնույթ, ուստի տվյալ դեպքերում տվյալ արարքներն իրենց իրավական գնահատականին կարժանանան քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի այլ նորմերով:

Սույն աշխատության քննարկման առարկա հանդիսացող հանցատեսակի շուրջ բարձրացված իրավական հարցի կապակցությամբ անհրաժեշտ է դիտարկել դրա քրեաիրավական առանձին տարրերը:

Այսպես՝ հանցագործության անմիջական օբյեկտը ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու կապակցությամբ առաջացած հասարակական հարաբերությունն է, որին մասնակցում է անհատ ձեռնարկատերը կամ առևտրային կազմակերպությունը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ անձը ձեռնարկատիրական գործունեության իրավունք է ձեռք բերում որպես անհատ ձեռնարկատեր գրանցվելու պահից, իսկ նույն օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված է, որ իրավաբանական անձը՝ օրենքով սահմանված կարգով, ենթակա է գրանցման:

Վկայակոչելով նախորդ պարբերության բլանկետային նորմերը՝ պետք է նշել, որ տվյալ հանցագործության օբյեկտը, բացի քաղաքացիական իրավունքի ճյուղով կարգավորվող իրավահարաբերություններից ուղղակիորեն փաստում է նաև անձի սահմանադրական իրավունքներն ու ազատությունները:

Վ. Վ. Վոլժենկինը նշել է, որ ՌԴ քրեական օրենսգրքի 169-րդ հոդվածով (համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածին-Մ. Մ.) նախատեսված հանցագործության կատարումը կոպտորեն խախտում է անձի՝ ձեռնարկատիրական գործունեությանը վերաբերվող սահմանադրական երաշխիքները, դրանցով նախատեսված իրավունքներն ու ազատությունները, ինչն էլ հենց հանդիսանում է տվյալ հանցագործության օբյեկտը⁷:

Նույն հայեցակետն է արտահայտել նաև Ն. Ա. Լոպաշենկոն⁸:

Համաձայնվելով վերոգրյալ դոկտրինալ մեկնաբանությունների հետ՝ իրավամբ պետք է նշել, որ ՀՀ հիմնական օրենքի մակադրակով, նույնպես, նախատեսված են ձեռնարկատիրական գործունեության համար այնպիսի կայուն

⁶ Տե՛ս տրված հղումների 4-6-րդ կետերի էլեկտրոնային հասցեներով:

⁷ Տե՛ս *Волженкин Б.В.*, Экономическая преступность. СПб., 2002, էջ 121:

⁸ Տե՛ս *Лопашенко Н.А.*, Вопросы квалификации преступления в сфере экономической деятельности, Саратов, 1997, էջեր 15-16, 26:

երաշխիքներ, ինչպիսիք են, օրինակ, 59-րդ հոդվածում նշված՝ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու անձի իրավունքը, բարեխիղճ մրցակցության, շուկայում գերիշխող դիրքի և մենաշնորհի արգելքների վերաբերյալ, կամ 86-րդ հոդվածում՝ պետության հիմնական նպատակներում ներառելով նաև գործարար միջավայրի բարելավումը և ձեռնարկատիրության խթանումը, և վերջապես ու ամենից առաջ՝ 1-ին հոդվածով նախանշված՝ պետության՝ սոցիալական հատկա-

նիշը:

Վերադառնալով քրեական իրավունքի դաշտ՝ կարող ենք արձանագրել, որ քննարկվող հանցակազմի օբյեկտի նկատմամբ ոտնձգությունը ևս կարող է վնաս հասցնել վերը շարադրված սահմանադրաիրավական երաշխիքներին, սակայն քրեաիրավական առումով քննարկման առարկա պետք է դառնա այն հարցը, թե արդյո՞ք այն իր բնույթով արտահայտում է քրեական օրենսդրության նպատակներն ու ոգին և որքան՞ով է արդարացված հենց տվյալ հանցատեսակի նախատեսումը, քանի որ միակ դեպքը չէ, որ որևէ իրավախախտմամբ կարող է որոշակիորեն խաթարվել նաև տվյալ սահմանադրորեն պահպանվող իրավահարաբերությունները և հատկապես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 22-րդ գլխի, եթե ոչ բոլոր հանցատեսակները, ապա դրանց գերակշիռ մեծամասնությունն ինքնին կարող են վտանգել պետության տնտեսությանը, իսկ որոշ դեպքերում նաև դրա բաղադրատարր հանդիսացող ձեռնարկատիրական հարաբերություններին, ուստի օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելը՝ որպես հանցագործություն նախատեսելու արդարացված լինելու հանգամանքի վերաբերյալ եզրահանգում կարող ենք կատարել՝ ուսումնասիրելով դրա մյուս քրեաիրավական հատկանիշները:

Օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելու օբյեկտիվ կողմը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դրսևորվում է հետևյալ արարքներից որևէ մեկի կատարմամբ.

1. անհատ ձեռնարկատիրոջ պետական հաշվառումը, առևտրային կամ ոչ առևտրային կազմակերպության գրանցումը կամ վերագրանցումն ակնհայտ անհիմն մերժելը,
2. դրա գրանցումից կամ վերագրանցումից չարամտորեն խուսափելը,
3. որոշակի գործունեություն իրականացնելու համար հատուկ թույլտվությունը (լիցենզիան) տալն ակնհայտ անհիմն մերժելը,
4. հատուկ թույլտվություն (լիցենզիա) տալուց չարամտորեն խուսափելը,
5. անհատ ձեռնարկատիրոջ կամ իրավաբանական անձի իրավունքները և շահերն ակնհայտ ապօրինի սահմանափակելը,
6. անհատ ձեռնարկատիրոջ կամ իրավաբանական անձի գործունեությանը ակնհայտ ապօրինի միջամտելը:

Անհատ ձեռնարկատիրոջ, առևտրային կամ ոչ առևտրային կազմակերպությունների գրանցմանն առնչվող հարցերը կարգավորվում են «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքով, իսկ լիցենզավորմանը վերաբերվող իրավա-

հարաբերությունները՝ «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքով:

«Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդվածի համաձայն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ անձի որպես անհատ ձեռնարկատիրոջ հաշվառումը մերժելու հիմքերն են.

«(...) 1. Անձի որպես անհատ ձեռնարկատիրոջ հաշվառումը մերժվում է, եթե՝

1) նա արդեն հաշվառված է որպես անհատ ձեռնարկատեր,

2) նրա ներկայացրած փաստաթղթերը կամ տեղեկատվությունը ամբողջական չեն,

3) նա օրենքով սահմանված կարգով զրկվել է ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից, և դատվածությունը սահմանված կարգով հանված կամ մարված չէ:

2.Որպես անհատ ձեռնարկատեր՝ անձի հաշվառումն աննպատակահարմարության շարժառիթով մերժել չի թույլատրվում: (...)»

Նույն օրենքի 36-րդ հոդվածի համաձայն՝ իրավաբանական անձանց գրանցման մերժման հիմքերն են՝ 1. Իրավաբանական անձի գրանցումը մերժելու հիմքերն են՝

«(...) 1) իրավաբանական անձի կազմավորման՝ օրենքով սահմանված կարգի խախտումը,

2) սույն օրենքով և այլ օրենքներով սահմանված փաստաթղթերը չներկայացնելը,

3) ներկայացված փաստաթղթերի անհամապատասխանությունն օրենքին կամ իրավաբանական անձի ներկայացրած այլ փաստաթղթերին, բացառությամբ սույն հոդվածի 2-րդ մասում նշված դեպքի,

4) նոր գրանցվող (ստեղծվող) առևտրային կազմակերպության հիմնադրի, ինչպես նաև գործադիր մարմնի ղեկավարի՝ օրենքով սահմանված կարգով ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկված և դատվածությունը սահմանված կարգով հանված կամ մարված չլինելը,

5) անվանման անհամապատասխանությունը օրենքով սահմանված պահանջներին, եթե անվանման գրանցումը մերժվել է, և անձը չի ներկայացրել այլ անվանում,

6) ռեդումիցիլացման նպատակով դիմել է այն պետության իրավաբանական անձ, որը նշված է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած պետությունների ցանկում, որոնց իրավաբանական անձինք չեն կարող ռեդումիցիլացվել Հայաստանի Հանրապետության փարածքում:

2.Առևտրային կազմակերպությունների կանոնադրության անհամապատասխանությունն օրենքին հիմք չէ իրավաբանական անձի պետական գրանցումը մերժելու համար:

3.Իրավաբանական անձի գրանցումն այն ստեղծելու աննպատակահարմարության շարժառիթով մերժելն արգելվում է: (...)»

«Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի համաձայն՝ լիցենզիայի

հայտը ենթակա է մերժման երբ.

1) դիմողի ներկայացրած փաստաթղթերը թերի են, ակնհայտ կեղծ կամ խեղաթյուրված,

2) ներկայացված փաստաթղթերը չեն համապատասխանում սույն օրենքի և Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության պահանջներին,

3) դիմող իրավաբանական անձն օրենքի կամ իր կանոնադրության համաձայն իրավունք չունի զբաղվել հայցվող լիցենզավորման ենթակա գործունեության տեսակով,

4) դիմող ֆիզիկական անձն իրավունք չունի զբաղվել հայցվող լիցենզավորման ենթակա գործունեության տեսակով,

4.1) լիցենզիայի տրամադրումը հակասում է միջազգային անվտանգության ապահովման ուղղությամբ Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած միջազգային պարտավորություններին,

5) օրենքով կամ լիցենզավորման կարգերով նախատեսված են այլ դեպքեր:

Նույն օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ լիցենզիա ստանալու կամ լիցենզիայի գործողության ժամկետի երկարաձգման կամ լիցենզիայի վերաձևակերպման կամ լիցենզիայի կամ լիցենզիայի ներդիրի պատճենի տրամադրման կամ գործունեության իրականացման վայրի փոփոխման կամ այլ վայրում ևս լիցենզավորման ենթակա նույն գործունեությամբ զբաղվելու վերաբերյալ հայտերի մերժման, լիցենզիայի գործողության կասեցման մասին, լիցենզիայի գործողության կասեցման մասին որոշումը չվերացնելու մասին լիցենզավորող մարմնի որոշումը, ինչպես նաև որակավորման ստուգման արդյունքները կարող են բողոքարկվել դատական կամ վերադատության կարգով:

Կարող ենք արձանագրել, որ «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» և «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքների վերոգրյալ նորմերի և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի օբյեկտիվ կողմի հատկանիշների միջև կան մի շարք տարբերություններ՝ կապված նրա հետ, որ եթե վարչական իրավունքի ճյուղի նշված իրավանորմերը անձի պետական գրանցման (հաշվառման) կամ լիցենզիայի հայտը մերժելու հիմքերը հիմնականում վերաբերվում են դիմողի կողմից թույլ տրված խախտումներին, ապա քրեական օրենսգրքի իմաստով՝ օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելու շրջանակներում, դիմողի գործողություններն իրավաչափ են, բխում են օրենսդրական պահանջներից, սակայն համապատասխան իրավասու մարմինը «ակնհայտ անհիմն» կերպով «չարամտորեն խուսափում է» կատարելու իր ունեցած պոզիտիվ պարտականությունները:

Հարկ է արձանագրել, որ տերմինաբանական տեսանկյունից դժվար է գատորոշել, թե ինչ չափանիշներով է որոշվում, թե վերը թվարկված իրավական հիմքերի առկայության պայմաններում՝ խուսափումն իր բնույթով չարամիտ է, թե ոչ, կամ գրանցելն ու վերագրանցելուց անհիմն մերժելը եղել է ակնհայտ է, թե ոչ, ուստի կարծում ենք, որ տվյալ կարգավորումներն, ըստ էության, լինելով գնա-

հատողական բնույթի իրավակիրառի համար կարող են ստեղծել արհեստական խոչընդոտներ, հատկապես այն պայմաններում, երբ տվյալ հանցակազմը ձևական է և հասցված վնասի պայման նախատեսված չէ, իսկ չարամտության կամ ակնհայտության բնույթը հողվածի դիսպոզիցիայում բացակայում է:

Անդրադառնալով օբյեկտիվ կողմի ակտիվ ներգործության ձևերին, այն է՝ անհատ ձեռնարկատիրոջ կամ իրավաբանական անձի իրավունքներն ու շահերն ակնհայտ ապօրինի սահմանափակելուն, ինչպես նաև այլ ակնհայտ ապօրինի միջամտությունը դրա գործունեությանը, որը կատարել է պաշտոնատար անձի կողմից՝ իր պաշտոնական դիրքն օգտագործելով կամ նույն հողվածի երկրորդ մասով՝ վերջինիս կողմից ապօրինի ստուգումներ նշանակելով կամ անցկացնելով, ապա դրանք ուղղակիորեն պետք է փոխկապակցել հանցագործության սուբյեկտիվ առանձնահատկություններին հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ տվյալ գործողությունների կատարման սուբյեկտը հատուկ է և միայն տվյալ պայմաններում է հնարավոր խոսել օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելու հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի առկայության մասին:

Կարծում ենք, որ այն պայմաններում, երբ վերը մեջբերված հատուկ կարգավորումներով սպառիչ կերպով թվարկված են պետական գրանցման (հաշվառման) կամ լիցենզիայի հայտը մերժելու հիմքերը, առավել ընդունելի կլինեն, որպեսզի օգտագործվեն «ապօրինի» տերմինը, ինչպես օրինակ հրապարակային սակարկությունների անցկացման կարգը չարամտորեն խախտելու վերաբերյալ 196-րդ հողվածի վերաբերյալ Նախագծի հայեցակետն է, որով գործող նորմը Նախագծի 266-րդ հողվածով վերաձևակերպվել է՝ որպես հրապարակային սակարկություններ կամ գնումներ անցկացնելիս չարաշահումների, և որի դիսպոզիցիայում՝ տվյալ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի դրսևորումներն ամբողջացվել են «ապօրինի եղանակ» իրավաբանական տերմինի տակ, կամ պարզապես հղում կատարվեին բլանկետային իրավանորմերին, ինչպես օրինակ, գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190.2-րդ և տարբեր այլ հողվածներում է: Այլ հարց է, թե նշված հիմքերի խախտումներով անհատ ձեռնարկատիրոջը կամ իրավաբանական անձին պետական գրանցման (հաշվառման) կամ լիցենզիայի հայտը մերժելով, ինքնին չի՞ ստեղծվի այնպիսի իրավիճակ, որով տվյալ արարքը կկլանվի պետական ծառայության դեմ ուղղված համապատասխան հանցագործության մեջ, և ոչ նպատակահարմար կդարձնի տվյալ արարքների նախատեսումը՝ օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելու հանցատեսակում, ինչին էլ կանդրադառնանք, երբ կքննարկվի սույն հանցագործության սուբյեկտիվ առանձնահատկությունները:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հողվածի 2-րդ մասում, ըստ էության, ներկայացված լինելով այլ հանցակազմ, թվարկված են պաշտոնատար անձի կողմից հետևյալ գործողությունների կատարումը.

1. ապօրինի ստուգումներ նշանակելը,
2. ապօրինի ստուգումներ անցկացնելը:

Ներպետական դոկտրինայ մեկնաբանություններում նշվել է, որ քննարկվող

հանցագործությունն իր մեջ ունի երկու առանձին հանցակազմեր⁹, սակայն կարծում ենք, որ դրանք իրականում երեքն են, քանի որ անհատ ձեռնարկատիրոջ պետական հաշվառումը, առևտրային կամ ոչ առևտրային կազմակերպության գրանցումը կամ վերագրանցումն ակնհայտ անհիմն մերժելը, դրա գրանցումից կամ վերագրանցումից չարամտորեն խուսափելը, որոշակի գործունեություն իրականացնելու համար հատուկ թույլտվությունը (լիցենզիան) տալն ակնհայտ անհիմն մերժելը, հատուկ թույլտվություն (լիցենզիա) տալուց չարամտորեն խուսափելը վերաբերվում են մինչ համապատասխան ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելուն, խախտում վկայակոչված՝ կազմակերպության գրանցումը կամ վերագրանցումը կամ հատուկ թույլտվությունը (լիցենզիան) իրավաչափորեն մերժելու իրավական հիմքերը, իսկ անհատ ձեռնարկատիրոջ կամ իրավաբանական անձի իրավունքները և շահերն ակնհայտ ապօրինի սահմանափակելը, անհատ ձեռնարկատիրոջ կամ իրավաբանական անձի գործունեությանը ակնհայտ ապօրինի միջամտելը՝ կարող է կատարվել արդեն գործող անհատ ձեռնարկատիրոջ կամ իրավաբանական անձի նկատմամբ:

Միաժամանակ պետք է նշել, որ միջամտել բառը հայերենի արմատական բառարանում բացատրվում է որպես 1) ուրիշների գործերի մեջ մտնել, նրանց գործերին խառնվել կամ 2) մասնակցել, չեզոք չմնալ, հեռու չկանգնել կամ 3) իբրև միջնորդ մտնել ուրիշների գործի մեջ¹⁰, իսկ սահմանափակել ներգործական բայը նկարագրվում է որպես՝ 1) սահմանափակ՝ չափավոր դարձնել, սահմանի՝ շրջանակների մեջ դնել չափավորել, 2) մի բանի սահմանի վերջը դնել՝ չափավորել¹¹: Տվյալ բառերը հարաբերակցելով՝ խոչընդոտել բառի իմաստի հետ, որը նույն բառարանում բնորոշվում է որպես՝ դժվարություններ, ու արգելքներ հարուցել, որևէ գործողություն՝ աշխատանք՝ առաջընթաց և այլն խանգարելու համար¹², կարող ենք փաստել, որ այնքանով որքանով, որ մի կողմից ուրիշների գործերի մեջ մտնելը, կամ նրանց գործերին խառնվելը սերտորեն առնչվում են խոչընդոտել բառի խանգարելու իմաստին, իսկ որոշ դեպքերում նաև նույնանում է, իսկ մյուս կողմից սահմանափակել բառի չափավորելու իմաստը կարող է ընդգրկվել նաև դժվարություններ, ու արգելքներ հարուցելու իմաստի մեջ, հետևաբար կարելի է մտահանգում կատարել առ այն, որ միջամտելը և սահմանափակելը, ինքնին կարող են հանդիսանալ որպես խոչընդոտման յուրատեսակ դրսևորումներ, այսինքն՝ տերմինաբանական տարրնթերցումներից խուսափելու համար տվյալ գործողությունները կարող են պարզապես չթվարկվել կամ թվարկումից հետո ավելացվի «և այլ ձևերով խոչընդոտելու» պայմանը:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարող ենք փաստել, որ փուլային և բովանդակային առումով անհատ ձեռնարկատիրոջ պետական հաշվառումը, առևտրային կամ ոչ առևտրային կազմակերպության գրանցումը կամ վերագրանցումն ակնհայտ ան-

⁹ Տե՛ս ՀՀ քրեական իրավունք, Հատուկ մաս, դասագիրք բուհերի համար, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջ 414:

¹⁰ Տե՛ս Հ. Հ. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 1930, հատոր 3, էջ 539:

¹¹ Տե՛ս նույն տեղում, հատոր 4, էջ 264:

¹² Տե՛ս նույն տեղում, հատոր 2, էջ 552:

հիմն մերժելը, դրա գրանցումից կամ վերագրանցումից չարամտորեն խուսափելը, որոշակի գործունեություն իրականացնելու համար հատուկ թույլտվությունը (լիցենզիան) տալն ակնհայտ անհիմն մերժելը, հատուկ թույլտվություն (լիցենզիա) տալուց չարամտորեն խուսափելը, էապես տարբերվում են անհատ ձեռնարկատիրոջ կամ իրավաբանական անձի իրավունքները և շահերն ակնհայտ ապօրինի սահմանափակելու, անհատ ձեռնարկատիրոջ կամ իրավաբանական անձի գործունեությանը ակնհայտ ապօրինի միջամտելու արարքներից, իսկ ապօրինի ստուգումներ նշանակելը կամ անցկացնելն իր հերթին՝ հիմնովին այլ հանցակազմ է:

Հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը կարող դրսևորվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ:

Հատկանշական է, որ ինչպես նշվեց վերևում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 1-ին մասը ձևական է, իսկ նույն հոդվածի 3-րդ մասը՝ որպես տվյալ հանցագործության որակյալ տեսակ, նախատեսում է հետևանքի առաջացում, այն է՝ խոշոր չափի վնասի պատճառում, ինչը տվյալ հանցագործության միայն ուղղակի դիտավորության մեղքի ձևի նախատեսումը դարձնում է խնդրահարույց, ուստի արհեստական անհարմարություններից խուսափելու համար արդարացված կլինեն, որպեսզի տվյալ հանցագործության առաջին մասը ևս նախատեսեր հետևանք և համարվեր նյութական հանցատեսակ, ինչպես գործող քրեական օրենսդրության 22-րդ գլխի տարբեր հոդվածներում է:

Հարկ է նշել, որ քննարկվող հանցագործությամբ հասցված վնասը, որն ուղղված է տնտեսական գործունեությանը և դրա բաղադրիչը հանդիսացող ձեռնարկատիրական հարաբերություններին՝ որպես անմիջական օբյեկտի, զուգահեռաբար կարող է վնասել նաև ոչ գույքային, սակայն իրենով էական համարվող արժեքի (ընդհուպ մարդու առողջությանը)՝ որպես ֆակուլտատիվ օբյեկտի: Նման իրավիճակներում պետք է նկատի ունենալ, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ ֆակուլտատիվ օբյեկտին հասցված վնասն իր բնույթով կլինի էական, բայց դրա համար վրա հասնող պատժի չափը չի գերազանցի հիմնական օբյեկտը ոտնձգելու համար նախատեսված սանկցիայի շեմը, այն պետք է դիտարկվի միայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի տիրույթում և հանցագործության որակման և իրավական գնահատական տալու տեսանկյունից որևէ խնդիր չի առաջացնի, սակայն միևնույն ժամանակ պետք է արձանագրել, որ կոնկրետ դեպքերում՝ լրացուցիչ արարքների կատարումը կապվում է պաշտոնատար անձի հետ, սակայն չի տրվում դրա հասկացությունը:

Մի շարք հեղինակներ նշել են, որ ՌԴ քրեական օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի համատեքստում՝ պաշտոնատար անձի հասկացությունը պետք է մեկնաբանել նույն օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի (համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի հետ) իմաստով¹³, մինչդեռ հայ տեսաբանների կողմ

¹³ Տե՛ս *Наумов А.В.*, Российское уголовное право: Курс лекций. В 3-х т. – 4-е изд., перераб. И доп., М., 2008, էջ 362; *Лебедева В.М.*, Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации, М., 2007, էջ 257, *Радченко В.И.*, *Мижалина А.С.*, Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации, СПб., 2007, էջ 218:

մից իրավացիորեն նշվել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 3-րդ մասում տրված պաշտոնատար անձի հասկացությունը նույն օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի համատեքստում կիրառելի չէ, քանզի այն վերաբերում է միայն 29-րդ գլխին, և, քանի որ քրեական օրենքն անալոգիայով կիրառելն արգելվում է, ապա բաց է մնում այն հարցը, թե ու՞մ պետք է համարել պաշտոնատար անձ այս հոդվածի իմաստով¹⁴ և արտահայտվել տեսակետ այն մասին, որ տարամեկնաբանություններից խուսափելու նպատակով, անհրաժեշտ է լրացնել նշված օրենսդրական բացը¹⁵:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ արձանագրում ենք, որ

1. Ոչ առևտրային կազմակերպությունների մասով պետք է հստակեցվի, որ քննարկվող հանցագործության հետևանքները կարող են տարածվել բացառապես դրանց տնտեսական գործունեությանը, քանզի մնացած այլ դեպքերում, երբ կխոչընդոտվի տվյալ կազմակերպությունների բնականոն գործունեությունը՝ այլ օբյեկտներին վնաս հասցնելու արդյունքում, դրանք կորակվեն քրեական օրենսգրքի այլ հոդվածներով:

2. Կարծում ենք, որ անհատ ձեռնարկատիրոջը կամ իրավաբանական անձին պետական հաշվառում կամ լիցենզիա տրամադրելու իրավական հիմքերը սահմանող հատուկ կարգավորումների պայմաններում հոդվածի դիսպոզիցայում առկա գնահատողական չափանիշներն արդարացված չեն և դրա փոխարեն կարող էր օգտագործվել «ապօրինի» տերմինը, կամ հղում կատարվեին համապատասխան բլանկետային իրավանորմերին:

3. Քննարկելով հանցագործության օբյեկտիվ կողմը, դատողություն ենք անում այն մասին, որ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասում նախատեսված մեկ հոդվածում ներառված միանգամից երեք առանձին հանցակազմերը, դրանք են՝ 1) անհատ ձեռնարկատիրոջ պետական հաշվառումը, առևտրային կամ ոչ առևտրային կազմակերպության գրանցումը կամ վերագրանցումն ակնհայտ անհիմն մերժելը, դրա գրանցումից կամ վերագրանցումից չարամտորեն խուսափելը, որոշակի գործունեություն իրականացնելու համար հատուկ թույլտվությունը (լիցենզիան) տալն ակնհայտ անհիմն մերժելը, հատուկ թույլտվություն (լիցենզիա) տալուց չարամտորեն խուսափելը, 2) անհատ ձեռնարկատիրոջ կամ իրավաբանական անձի իրավունքները և շահերն ակնհայտ ապօրինի սահմանափակելը կամ վերջիններիս գործունեությանը ակնհայտ ապօրինի միջամտելը և 3) ապօրինի ստուգումներ նշանակելը կամ անցկացնելը, որն ինչպես նշվեց վերևում, ռացիոնալ մոտեցում չէ:

4. Այն պայմաններում, երբ նույն հանցակազմը՝ որպես որակյալ տեսակ է սահմանում խոշոր չափով վնասը, միայն ուղղակի դիտավորությամբ մեղքի ձևի նախատեսումը՝ ըստ մեզ, խախտում է իրավաբանական որոշակիության (res judicata) սկզբունքը, ուստի նպատակահարմար կլիներ, որպեսզի տվյալ հանցագործության առաջին մասը ևս նախատեսեր հետևանք և համարվեր նյութական

¹⁴ Տե՛ս ՀՀ քրեական իրավունք, Հատուկ մաս, դասագիրք բուհերի համար, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջ 414:

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

հանցատեսակ, ինչպես գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 22-րդ գլխի մի շարք նորմերում է, քանի որ գործող կարգավորումը հակասում է քրեական օրենսդրության ինստիտուցիոնալ կառուցակարգերին:

5. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածում բացակայում է պաշտոնատար անձի հասկացությունը, ինչը քրեական օրենսգրքի անալոգիայի կիրառման արգելքի պայմաններում, տարամեկնաբանությունների տեղիք է տալիս:

Հանցագործության օբյեկտիվ կողմի ուսումնասիրության արդյունքում ի հայտ եկած և մատնանշված այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածն իր մեջ, ըստ էության, պարունակում է երեք առանձին հանցակազմեր և տվյալ փաստը համադրելով հանցագործության մյուս տարրերի հետ՝ աշխատության իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո զարգացնելով այն՝ արձանագրում ենք, որ քրեական օրենսգրքն ավելորդ չձանրաբեռնելու, քրեական օրենսդրության հատուկ մասի նույն հոդվածում տարբեր հանցակազմեր ներառելուց զերծ մնալու, քրեական օրենսգրքի նպատակային կիրառությունն ապահովելու նպատակով սույն հանցատեսակի նախատեսման արդարացված լինելու վերաբերյալ բարձրացված իրավական հարցին պետք է պատասխանել տարբերակված հանցակազմերն իրարից անջատ դիտարկելու պայմաններում:

Ըստ մեր տեսակետի՝ անհատ ձեռնարկատիրոջ պետական հաշվառումը, առևտրային կամ ոչ առևտրային կազմակերպության գրանցումը կամ վերագրանցումն ակնհայտ անհիմն մերժելու, դրա գրանցումից կամ վերագրանցումից չարամտորեն խուսափելու, որոշակի գործունեություն իրականացնելու համար հատուկ թույլտվությունը (լիցենզիան) տալն ակնհայտ անհիմն մերժելու, հատուկ թույլտվություն (լիցենզիա) տալուց չարամտորեն խուսափելու, իսկ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվող տնտեսվարողի նկատմամբ ապօրինի ստուգումներ նշանակելու կամ անցկացնելու գործողությունները կարող են կատարվել բացառապես պաշտոնատար անձի կողմից, որը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ կամ համանման այլ հոդվածների (օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի) առկայության պայմաններում ապահովում է դրանց հակազդման մեխանիզմները, որոնցով հնարավոր կլինի պատշաճ իրավական գնահատական տալու կատարված արարքներին, իսկ, եթե դրանք դիտարկենք պաշտոնատար անձի՝ անբարեխղճության կամ անփութության պայմաններում, ապա կարող ենք փաստել, որ տվյալ դեպքերում կատարված արարքները կորակվեն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 315-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով:

Այսպիսով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածում՝ սույն աշխատությամբ արդեն իսկ փաստված՝ անորոշ ձևակերպումների, առանց պաշտոնատար անձի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 29-րդ գլխի իմաստով հասկացությունը տալու, ձևական և նյութական հանցագործության միասնական կառուցակարգերի բացակայության, ինչպես նաև նմանաբնույթ արարքները՝ քրեական օրենսգրքի այլ հոդվածներով որակման ենթակա լինելու՝ պայմաններում նախորդ պարբերությամբ թվարկված արարքների կատարման համար հենց օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելու հանցատեսակով քրեա-

կան պատասխանատվություն նախատեսելը՝ մեր համոզմամբ, ընդունելի է:

Միևնույն ժամանակ անդրադառնալով՝ անհատ ձեռնարկատիրոջ կամ իրավաբանական անձի իրավունքները և շահերն ակնհայտ ապօրինի սահմանափակելուն կամ վերջիններիս գործունեությանն ակնհայտ ապօրինի միջամտելուն, փաստում ենք, որ այդ համատեքստում քննարկվող հանցատեսակի նախատեսումը քրեական օրենսդրությունում նպատակամետ է՝ պայմանավորված նախևառաջ այն հանգամանքով, որ տեսականորեն և գործնականորեն չի բացառվում այնպիսի իրավիճակ, երբ տնտեսվարողի ձեռնարկատիրական կամ այլ տնտեսական բնականոն գործունեությունը կարող է խոչընդոտվել նաև ընդհանուր սուբյեկտի կողմից, և դրա տակ պետք է ներառել ցանկացած այնպիսի արարք, որի հետևանքները կտարածվեն տվյալ գործունեության ձևերին, այդ թվում նաև սահմանափակելու կամ միջամտելու եղանակներով:

Ներկայացվածը որոշակի զուգահեռներ կարող է ունենալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 195-րդ հոդվածով նախատեսված՝ հակամրցակցային գործունեություն հանցագործության հետ, սակայն վերջինի սուբյեկտը, հատուկ է՝ այն է՝ անհատ ձեռնարկատեր, կազմակերպության ներկայացուցիչ կամ պաշտոնատար անձ, բացի այդ, դրա կատարման վերջնանպատակը շուկան տարածքային սկզբունքով բաժանելը, այլ տնտեսավարող սուբյեկտների շուկա մուտք գործելուն խոչընդոտելը, տնտեսավարող այլ սուբյեկտներին շուկայից դուրս մղելը, խտրական գներ սահմանելը կամ պահպանելն է, որոնք իրենց բնույթով առավել ինտենսիվ են, քան օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելու հանցագործության դեպքում:

Ամփոփելով, սույն հոդվածում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, հանգում ենք հետևության, որ օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելը՝ քրեական օրենսդրությամբ չնախատեսելն ընդունելի է, սակայն դրա հետ մեկտեղ, այն ենթակա է լրամշակման, ուստի տվյալ հանցագործության հետագա օրենսդրական զարգացման կապակցությամբ հանդես ենք գալիս հետևյալ առաջարկներով.

1) Քննարկվող հանցատեսակի շրջանակներում ոչ առևտրային կազմակերպությունների մասով, պետք է հստակեցվի, որ տվյալ հանցագործության մասին կարող է խոսք գնալ այն դեպքում, երբ կոնտեքստի տվյալ կազմակերպության գործունեությունը՝ տնտեսական հարաբերությունների մասով:

2) կարծում ենք, որ այն պետք է զերծ լինի գնահատողական ձևակերպումներից,

3) դրանում պետք է բացառվի մի քանի հանցակազմերի առկայությունը և պատիժ սահմանվի միայն արդեն իսկ օրինական հիմունքներով գործող ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված այն արարքների համար, որոնք կխոչընդոտեն տվյալ ձեռնարկատիրական կամ այլ տնտեսական գործունեություն իրականացնող անձի բնականոն գործունեությանը՝ առանց դրա առանձին եղանակների թվարկման,

4) այն պետք է ձևակերպվի նյութական հանցակազմով, որի վերջնանպատակը կլինի տնտեսվարողի բնականոն ձեռնարկատիրական կամ այլ տնտեսական

գործունեությանը խոչընդոտելը, ինչի արդյունքում վերջինիս կհասցվի գույքային կամ այլ էական վնաս,

5) հանցագործության սուբյեկտ պետք է հանդիսանա ընդհանուր սուբյեկտը, իսկ պաշտոնական դիրքի օգտագործմամբ տվյալ արարքի կատարման դեպքում այն պետք է որակվի պետական ծառայության դեմ ուղղված համապատասխան հանցագործության հատկանիշներով,

6) 4-րդ կետի համատեքստում տվյալ հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը կարող է դրսևորվել նաև անուղղակի դիտավորության ձևով:

Annotation. Entrepreneurial and other economic relations are broad-based relationships in the context of which criminal law plays vital role, and any criminal encroachment on them is subject to legal scrutiny, which in turn requires thorough examinations.

The article discusses a number of issues related to the crime of impeding entrepreneurial and other economic activity. Taking into account the author's observations on the crime, a number of suggestions were made within the framework of the work, which may be of theoretical and practical significance.

Аннотация. Предпринимательские и другие экономические отношения - это отношения на широкой основе, где в контексте сохранения последних уголовное право играет важную роль, и любое преступное посягательство на них подлежит надлежащей правовой проверке, что, в свою очередь, требует тщательного исследования.

В данной статье рассматривается ряд вопросов, связанных с преступностью и препятствующими предпринимательству и другой экономической деятельности. Учитывая замечания автора насчет данной преступной деятельности, в работу внесен ряд предложений, которые могут иметь теоретическое и практическое значение.

Բանալի բառեր - օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտել, հանցակազմ, լիցենզավորում, պետական հաշվառում, պաշտոնատար անձ, օբյեկտիվ և առանձնահատկություններ, սուբյեկտիվ առանձնահատկություններ:

Keywords: obstruction of legal business and other economic activities, crime element, licensing, state accounting, official, objective features, subjective features.

Ключевые слова: воспрепятствование легальной предпринимательской и иной экономической деятельности, состав преступления, лицензирование, государственный учет, должностное лицо, объективные признаки, субъективные признаки.

Մ. Մելիքյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական փորձաքննությունների ծառայության առաջատար մասնագետ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրատուրայի 1-ին կուրսի ուսանող, էլ. փոստ՝ melikmelikyan1994@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն 11.03.2020 թ., տրվել է գրախոսության 11.03.2020 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Տիգրան Սիմոնյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.:

ԱՆՈՒՇ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի հարուկ հանձնարարությունների, կազմակերպական-վերլուծական և քրեագիտական գլխավոր վարչության, քրեագիտական վարչության ՀԿԳ քննիչ, Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի պետության և իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ

ANUSH GASPARYAN

Investigator for SIC of the Department of Criminalistics of the General Department on Special Assignments, Organizational-Analytical Activity and Criminalistics of the Investigative Committee of the Republic of Armenia Applicant of the Department of Theory and History of State and Law of Armenian-Russian (Slavonic) University

АНУШ ГАСПАРЯН

Следователь по особо важным делам Управления криминалистики Главного управления по особым поручениям, организационно-аналитической деятельности и криминалистики Следственного комитета РА, соискатель кафедры Теории и истории государства и права Российско-армянского (Славянского) университета

ՔՐԵԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԸ ԵՎ ԴՐԱ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՎՏԱՆԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

CRIMINAL ENVIRONMENT AND ITS PUBLIC RISKS

КРИМИНАЛЬНАЯ СРЕДА И ЕЕ ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ

2020 թվականի փետրվարի 18-ին ՀՀ նախագահի կողմից ստորագրվել է «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» և «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին» օրենքների փաթեթը¹: Համապատասխանաբար թիվ ՀՕ-87-Ն և ՀՕ-88-Ն օրենքներով գործող ՀՀ օրենսդրությունում կատարված լրացումներով օրենսդիրը կարգավորել է այնպիսի հարաբերություններ, որոնք տարածված չեն մեր հասարակությունում, բայց կարող են ունենալ եզակի բացասական դրսևորումներ և վերաբերում են անձանց նեղ շրջանակում ձևավորվող հարաբերություններին:

¹ Տե՛ս <https://www.president.am/hy/signed-laws/item/2020/02/18/President-Armen-Sarkissian-signed-law/>

Մասնավորապես՝ ՀՀ օրենսդրությունում առաջին անգամ ամրագրվեցին՝ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալու կամ ստանալու կամ պահպանելու, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում ստեղծելու կամ ղեկավարելու, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելու կամ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը ներգրավվելու, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցին կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին դիմելու վերաբերյալ իրավական կարգավորումներ:

Օրենսդրությունում վերոնշյալ նորմերի ամրագրումը հնարավորություն կստեղծի առավել արդյունավետ, լիարժեք և վճռական պայքար մղելու «քրեական միջավայր» (ենթամշակույթ) երևույթի գոյությունը բացառելուն՝ այդպիսով ապահովելով հասարակական անվտանգությունն ու պետության կողմից սահմանված վարքագծի համապարտադիր կանոնների պահպանումը, քանի որ նշված երևույթները լուրջ մարտահրավեր են հասարակության համար և այդպիսի երևույթները սպառնում են խաթարել կամ աղավաղել հասարակության մեջ ձևավորված արժեքներն ու պատկերացումները:

Քրեական միջավայրի (ենթամշակույթի) դեմ պայքարը յուրաքանչյուր պետության քրեական քաղաքականության առանցքային ուղղություններից մեկն է: Ընդ որում, քրեական միջավայրի, դրա կողմից սահմանված ու ճանաչված հատուկ վարքագծի կանոնների տարածման դեմ պայքարելիս՝ պետք է քայլեր ձեռնարկել ինչպես գործնական, այնպես էլ օրենսդրական մակարդակներում:

Անդրադառնալով քրեական միջավայրի վերաբերյալ կատարված ուսումնասիրություններին՝ կարող ենք արձանագրել, որ քրեական միջավայրի խնդրին իրենց գրական ստեղծագործություններում անդրադարձ են կատարել օրինակ՝ ռուսական արձակի դասականներ Ֆ. Մ. Դոստոևսկին («Գրառուներ մեռյալ տնից» (Записки из мертвого дома-1861), Ա. Պ. Չեխովը («Սախալին կղզի» (Остров Сахалин-1893), Վ. Վ. Կրեստովսկին («Պետերբուրգյան արվարձաններ» (Петербургские трущобы-1964), Ա. Ի. Սոլժենիցինը («Առաջին շրջագծում» (В круге первом-1968), Վ. Տ. Շալամովինը («Հանցավոր աշխարհի ակնարկներ» (Очерки преступного мира-1959):

Ժամանակակից գրողները նույնպես անմասն չեն մնացել և իրենց ստեղծագործություններում անդրադարձել են քրեական միջավայրին վերաբերող թեմային, մասնավորապես՝ Դ. Ա. Կորեցկին («Քրեական ենթամշակույթը և դրա քրեագիտական նշանակությունը» (Криминальная субкультура и ее криминологическое значение-2006), Ե. Վ. Տոպիլսկայան («Կազմակերպված հանցավորություն» (Организованная преступность-1999), Ա. Ա. Նովիկովը («Շանսոնյե» (Шансонье-1991) Բ. Ակունինը («Վերցնում եմ դասականը, նետում եմ այնտեղ մի դիակ և դարձնում եմ դետեկտիվ» (Я беру классику, вбрасываю туда труп и делаю из этого детектив-2003, Ա. Մարինինան («Մահվան սիրուհին» (Любовница смерти)-2001):

Ինչ վերաբերում է գիտական աշխատություններին, ապա քննարկվող թեմային, տարբեր տեսանկյուններից ու գիտական հետաքրքրությունների շրջա-

նակից, իրենց գիտական աշխատություններում անդրադարձել են՝ Յու. Մ. Անտոնյանը, Յու. Կ. Ալեքսանդրովը, Վ. Մ. Անիսիմկովը, Ա. Ի. Գուրովը, Վ. Ի. Գորկին, Ա. Ի. Դոլգովան, Օ. Պ. Դուբյագինան, Վ. Վ. Լունենը, Ս. Յա. Լեբեդևը, Ի. Մ. Մացկևիչը, Ս. Վ. Մաքսիմովը, Վ. Ս. Օվչինսկին, Վ. Ֆ. Պիրոժկովը, Օ. Վ. Ստարկովը, Վ. Վ. Տուլբգենովը, Գ. Ֆ. Խոխրյակովը, Ա. Վ. Շեշլերը, Վ. Վ. Շեմյակինան, Վ. Ե. Էմինովը և ուրիշներ:

Այսպես, Վ. Ն. Պերեկրյոստովը քրեական միջավայրը (ենթամշակույթը) դիտում է որպես անհատական և խմբային գիտակցության ամբողջություն, որն իր մեջ ներառում է ընդհանուր ճանաչված բարոյական արժեքներն ու օրենսդրական նորմերը խախտող մարդկանց վարքագիծը²:

Յու. Կ. Ալեքսանդրովը դա համարում է հակասոցիալական կանոններին և ավանդույթներին հետևող և քրեական խմբավորումներում համախմբված մարդկանց կենսակերպ³:

Դ. Ա. Կորեցկին, Վ. Վ. Թուլբգենովն այն մեկնաբանում են որպես նորմերի, սովորույթների և վարքագծի կանոնների ամբողջություն, որոնք ուղղված են հանցավոր գործունեության կազմակերպմանը, դրա հետքերը թաքցնելուն, քրեական պատասխանատվությունից խուսափելուն⁴:

Համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 223.2-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում (գողական աշխարհ) է համարվում քրեական աստիճանակարգությամբ ու միջանձնային հիերարխիկ հարաբերություններով օժտված անձանց միավորումը, որը գործում է իր սահմանած և ճանաչված վարքագծի կանոնների համաձայն, որոնք չեն համապատասխանում պետության սահմանած վարքագծի համապարտադիր կանոններին կամ դրանց իրացման իրավաչափ ձևերին, և որի նպատակը հանցագործություն կատարելն է կամ հանցագործության կատարումը հովանավորելը կամ այլ անձանց հանցավոր արարքի կատարմանը ներգրավելը կամ բռնության, սպառնալիքի, հարկադրանքի կամ անօրինական այլ գործողությունների միջոցով հանրային կամ մասնավոր հարցերին առնչվող վեճերը (խնդիրները) լուծելը կամ անօրինական օգուտ կամ այլ առավելություն ստանալը:

Քրեական միջավայրի պարտադիր տարր են հանդիսանում հանցավոր սովորույթներն ու ավանդույթները (քրեական ենթամշակույթը): Քրեական ենթամշակույթը գոյատևում է համամարդկային արժեքների հաշվին՝ աղավաղելով, խեղաթյուրելով և փոխարինելով դրանք:

Շ. Վալերովիչն իր աշխատությունում նշում է, որ քրեական միջավայրը (ենթամշակույթը) կրելով հակամշակույթային բնույթ՝ հակադրվում է պետությանը և հասարակությանը: Այն իր մեջ ներառում է հակասոցիալական նորմերի մի շարք, որը միավորում է պրոֆեսիոնալ հանցագործների, ռեցիդիվիստների, կազմակերպված հանցավորության ներկայացուցիչների և նրանց օրինակին հետևող

² Стн *Перекрестов В.Н.*, Борьба с социально-негативным поведением как способ предупреждения преступности: автореф. дис. ...к.ю.н, Ростов-на-Дону, 1999, էջ 13:

³ Стн *Александров Ю.К.*, Очерки криминальной субкультуры, СПб., 2004, էջ 8:

⁴ Стн *Корецкий Д.А., Тулегенов В.В.*, Криминальная субкультура и ее криминологическое значение, СПб.: юридический центр Пресс, 2006, էջ 17:

անձանց արժեքային-աշխարհայացքային կարգավորումները (վարքի կանոնները)⁵: Նման միջավայրում ամենաթողությունն (անպատժելիություն) ու գերակայությունն այլ մարդկանց նկատմամբ դառնում է գաղափարախոսության հիմք և նպաստում մշակութային ու բարոյական արժեքների հետագա ոչնչացմանը:

Քրեական միջավայրի արհեստածին և կեղծ կանոններն ու նորմերը, դրանք մարմնավորող անձանց հեղինակություններ համարելու՝ տասնամյակներով արմատացած բարքերը ձևավորում են լրջագույն հանցածին միջավայր, հանդիսանալով հանցագործություններ նպաստող հիմնական պատճառ:

Պետք է արձանագրել, որ քրեական միջավայրը նկատելիորեն դրսևորվում է հատկապես երիտասարդության և դեռահասների շրջանում, քանի որ հենց նշված խմբի անձինք ունեն ինքնահաստատվելու, հասակակիցների շրջանում տարբերվելու ձգտում և աշխարհին ընդդիմանալու նրանց ցանկությունը հանգեցնում է վարքագծի կանոնների փոփոխությանը: Եվ անչափահասներին քրեական միջավայրում ու հանցավոր գործունեության մեջ ներգրավվելու հիմնական մեխանիզմը՝ կեղծ և արհեստածին կանոններն են⁶:

Խնդրո առարկայի վերաբերյալ օրինակ՝ Ա. Շալագինն առանձնացնում է քրեական ենթամշակույթի հետևյալ տարրերը.

- 1) հանցավոր աշխարհի կանոնները, օրենքները, սովորույթները, բարքերը,
- 2) հանցագործների հիերարխիան,
- 3) քրեական ժարգոնը,
- 4) մականունները,
- 5) դաջվածքները,
- 6) ժեստերը, նշանները, ազդանշանները,
- 8) երդումները և ծեսերը,
- 9) հիվանդության սիմուլյացիան, անդամախեղումը (աշխատանքից ազատվելու միտումով կանխամտածված հիվանդանալը),
- 10) խրախուսանքի և պատժի միջոցները,
- 11) հագուստի ոճը և ինքնարտահայտումը,
- 13) հանցավոր միջավայրի ներկայացուցիչների խաղերի և ժամանցի եղանակները⁷:

Քրեական միջավայրը ձգտում է համախմբել (միավորել) հակահասարակական կարգավորումներ, հայացքներ և վարք ունեցող անձանց: Այն ինտեգրում է տարբեր երկրներում գտնվող հանցավոր խմբերի և միությունների ներկայացուցիչներին, ձգտում է մշակել ընդհանուր նորմեր ու կանոններ և համակարգում է վերահսկողության տակ գտնվող քրեական կառույցների գործունեությունը: Նման գործունեության ձևերից են հանցավոր աշխարհի առաջնորդների «գո-

⁵ Տե՛ս *Շնակ Ս.Վ.*, Криминальная субкультура молодежи в современном российском обществе: тенденции формирования и распространения: дис. к.ф.н. Краснодар: Краснодарский ун-т МВД России, 2012, էջ 34:

⁶ Տե՛ս *Хисамутдинов Ф.Р., Шалагин А.Е.*, Рецидивная преступность и ее предупреждение//Вестник Казанского юридического института МВД России, 2015, № 3(21), էջ 33:

⁷ Տե՛ս *Шалагин А.Е.*, Криминальная субкультура как угроза общественной нравственности // Библиотека криминалиста: научный журнал, 2015, № 4 (21), էջ 202:

ղական հավաքները», որտեղ որոշվում է ընդհանուր գաղափարախոսությունը, «գողական գանձարանի» համալրման աղբյուրները, լուծվում են հակառակորդ (հակամարտող) կողմերի միջև վեճերը, նշանակվում են առանձին տարածքների (օբյեկտների) համար նայողներ (պատասխանատուներ), քննարկվում է «օրենքով գող» կոչման թեկնածուների ճակատագիրը:

Նման միջավայրի և մշակույթի արմատները սկիզբ են առնում ստալինյան «Գուլագ»-ի ժամանակաշրջանից, երբ խորհրդային քրեակատարողական համակարգում ստեղծվեցին հավաքական ճամբարներ, որտեղ գերիշխող դիրք էր գրավում հանցագործների եղբայրությունը: Դրա ներկայացուցիչները, ստանալով «օրենքով գողի» կարգավիճակ, ձեռք էին բերում իրավունքներ և արտոնություններ՝ միևնույն ժամանակ ստանձնելով պարտականություններ՝ ի դեմս եղբայրության մյուս ներկայացուցիչների⁸:

Լինելով հանցավոր աշխարհի գաղափարախոսներ՝ այդպիսի անձինք չեն մասնակցում կոնկրետ հանցագործությունների կատարմանը, այլ մշակում են հանցավոր գործունեության ռազմավարությունն ու մարտավարությունը, որոշում են վերահսկման տարածքները և ազդեցության գոտիները: Չնայած ԽՍՀՄ փլուզմանն՝ արդեն իսկ ձևավորված և լայն տարածում ստացած քրեական միջավայրը և ենթամշակույթը, այդ թվում՝ «օրենքով գողերն» շարունակում են գոյություն ունենալ հետխորհրդային մի շարք երկրներում, այդ թվում՝ Հայաստանում:

Ինչ վերաբերում է քրեակատարողական հիմնարկներում գոյություն ունեցող քրեական միջավայրին, ապա վերջինիս անդրադարձ է կատարվել նաև միջազգային հանրաճանաչ կառույցների կողմից: Մասնավորապես՝ Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի պատվիրակությունը՝ 2015 թվականին Հայաստան այցի ժամանակ կրկին նկատել է, որ այցելած քրեակատարողական հիմնարկներում առկա էր ղեկավարության և անձնակազմի կողմից քրեակատարողական հիմնարկում ոչ ֆորմալ աստիճանակարգված հարաբերությունների վերին մակարդակում գտնվող՝ ընտրված թվով բանտարկյալներին (այսպես կոչված՝ «զոն նայողներին») լիազորություններ մասամբ պատվիրակելու և քրեակատարողական հիմնարկում պահվող անձանց նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու (նրանց շարքերում կարգուկանոն պահպանելու) համար նրանց օգտագործելու ընդհանուր միտում: Իրենց լիազորությունն իրականացնելու համար «զոն նայողներին» ակնհայտորեն տրվել էին որոշ արտոնություններ, ինչպես օրինակ՝ հիմնարկում համեմատաբար ազատ տեղաշարժվելու և ցանկացած բանտախուց մուտք գործելու հնարավորություն:

Պետք է արձանագրել, որ խնդրին անդրադարձ է կատարել նաև ՄԱԿ-ի խոշտանգումների կանխարգելման կոմիտեն Հայաստանի վերաբերյալ 2017 թվականի չորրորդ պարբերական զեկույցի շրջանակում: Կոմիտեն գտել է, որ ազատու-

⁸ Տե՛ս Մարդու իրավունքների պաշտպանի «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի հայեցակարգ» արտահերթ հրապարակային զեկույցը <http://www.ombuds.am/resources/ombudsman/uploads/files/publications/1d8761660add27b847ba0f11fb66aa6f.pdf> կայքէջում (03.08.19):

թյունից զրկված անձանց միջև բռնության դեպքերի բարձր ցուցանիշը կարող է լինել քրեական ենթամշակույթի և ոչ ֆորմալ հիերարխիայի արդյունքը: Ուստի, անհրաժեշտ է ձեռնարկել այնպիսի քայլեր, որոնցով վերջ կդրվի քրեակատարողական հիմնարկներում կարգուկանոն պահպանելու նպատակով քրեակատարողական հիմնարկի ոչ ֆորմալ աստիճանակարգված հարաբերություններից օգտվելուն⁹:

Պետք է արձանագրել, որ ՀՀ Սահմանադրության 39-րդ (մարդու ազատ գործելու իրավունքը) հոդվածի համաձայն՝ մարդն ազատ է անելու այն ամենը, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները և չի հակասում Սահմանադրությանը և օրենքներին: Ոչ ոք չի կարող կրել պարտականություններ, որոնք սահմանված չեն օրենքով:

Մինչդեռ, քրեական միջավայրին (ենթամշակույթին) հարող անձինք գործելով իրենց կողմից սահմանված ու ճանաչված վարքագծի կանոններով, որոնք չեն համապատասխանում պետության կողմից սահմանված վարքագծի համապարտադիր կանոններին կամ դրանց իրացման իրավաչափ ձևերին, այլ անձանց ներգրավվում են հանցավոր արարքի կատարմանը կամ բռնության, սպառնալիքի, հարկադրանքի կամ անօրինական այլ գործողությունների միջոցով հանրային կամ մասնավոր հարցերին առնչվող վեճերը (խնդիրները) լուծելով կամ անօրինական օգուտ կամ այլ առավելություն ստանալով՝ լրջագույն մարտահրավեր են հրամցնում հասարակության համար, քանի որ այդպիսի երևույթները սպառնում են խաթարել կամ աղավաղել հասարակության մեջ ձևավորված արժեքներն ու պատկերացումները:

Պետք է արձանագրել, որ մինչև 18.02.2020 թվականը Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական միջավայրին հարող անձանց կողմից կատարվող որոշակի արարքների համար քրեական պատասխանատվության միջոցներ ներդրված չէին, սակայն հիմքում ունենալով քրեական միջավայրի (ենթամշակույթի) բացասական ազդեցության վերացման սոցիալական անհրաժեշտությունն, ինչպես յուրաքանչյուր պետության, այնպես էլ Հայաստանի համար՝ քրեական քաղաքականության առանցքային ուղղություններից մեկը հանդիսացավ նշված երևույթների դեմ պայքարը, քանի որ դրա դեմ պայքարը նպաստելու է միջանձնային հարաբերությունների, մարդկանց արժեհամակարգի բարելավմանը, անօրինական առավելությունների բացառմանը, ինչպես նաև պետության կողմից սահմանված վարքագծի համապարտադիր կանոնների պահպանմանը և օրինապահ վարքագծի խթանմանը:

Անդրադառնալով քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող և քրեական միջավայրին հարող անձանց, ապա պետք է նշել, որ օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնության քրեակատարողական հիմնարկներում, ըստ «կարգերի մասին ցուցակի», պահվում են հետևյալ աստիճանակարգությամբ անձինք, ովքեր համարվում են հեղինակություն և քրեական ենթամշակույթ կրող՝

- 1) «օրենքով գողեր»,
- 2) «օրենքով գողի թեկնածուներ»,

⁹ Տե՛ս <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=10777&Reading=0>

- 3) «կնքահայրեր»,
- 4) «ձգտողներ»,
- 5) «մարտիկներ»,
- 6) «ցուլեր»,
- 7) «մուժիկներ»,
- 8) «կարմիրներ»,
- 9) «մերժվածներ» և այլն¹⁰:

Հայաստանի քրեակատարողական հիմնարկներում առկա է հետևյալ աստիճանակարգությունը¹¹.

1) *Քարձրագույն կարգավիճակ՝*

- ա) «օրենքով գող»,
- բ) «քրեական աստիճանակարգություն»,
- գ) «զոն նայող»,
- դ) «2-րդ ցուցակ».

2) *Պայմանականորեն միջին կարգավիճակ.*

- ա) «կամեր նայող»,
- բ) «բարաք նայող».

3) *Պայմանականորեն ստորին կարգավիճակ.*

- ա) «ճուտ»,
- բ) «գլազ»,
- գ) «աբսյուզ»,
- դ) «քրեական ենթամշակույթին հարող այլ դատապարտյալներ և կալանավորված անձինք»,
- ե) «արվամուլներ»:

Քրեական միջավայրի մասին խոսելիս չենք կարող չանդադրաբար քրեական միջավայրին հարող անձանց խոսակցականին՝ հանցավոր ժարգոնին, որը ներթափանցել է մարդկային գործունեության բազմաթիվ ոլորտներ՝ գրականություն, լրագրություն, կինո, մասնագիտական խոսք, ժամանակակից երիտասարդների խոսք: Որոշ գիտնականներ հանցավոր ժարգոնի հայտնվելը կապում են թափառական չարչիների գաղտնի լեզվի հետ՝ «օֆեններ», մյուսները՝ XVII-XVIII դարերի «Վոլգայի» ավազակների հետ, իսկ ոմանք էլ՝ տարբեր սոցիալական խմբերի (գյուղացիներ, քաղքենիներ և այլն) պայմանական լեզուների ծագման հետ: Ընդ որում, XVIII դարում հայտնվում են հանցավոր ժարգոնի գոյության առաջին ապացույցները, և արդեն XIX դարի կեսերին գրավոր աղբյուրները հաստատում են դրա լայն տարածումը հանցավոր միջավայրում: XX դարի սկզբին, ժարգոնը համալրվում է տարբեր մասնագիտություններին պատկանող բազմաթիվ փոխառված օտարերկրյա բառերով ու արտահայտություններով: Օրինակ՝ 1917

¹⁰ Տես *Хусамутдинов Ф.Р., Шалагин А.Е.*, Особенности предупреждения профессиональной и рецидивной преступности (история и современность) // Вестник Казанского юридического института МВД России, 2014, № 4(18), с. 54.

¹¹ Տես *Կ. Քիչարյան*, Քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեաիրավական բնութագրող/գիտագործական մեկնաբանություններ, -Եր., Արդարադատության ակադեմիա, 2020, էջեր 23-26:

թվականի հեղափոխությունից առաջ, ոստիկանության աշխատանքը հեշտացնելու նպատակով, տպագրվեցին բանտային և հանցավոր ժարգոնների բացատրական բառարանների զգալի քանակ: Մասնավորապես՝ նման բառարաններ կազմել էին՝ Գ. Դոստալը «Գողերի բառարան» (1903 թ.), Ի. Դ. Պուտիլինը «Պետերբուրգյան խաբեբանների (սրիկանների) պայմանական լեզուն» (1904 թ.), Վ. Ֆ. Տրախտենբերգ «Գողական երաժշտություն՝ բանտային ժարգոն» (1908 թ.), Վ. Լեբեդևը «Գողական լեզվի բառարան» (1909 թ.) Յա. Բալուն «Գողերի և ձիագողերի պայմանական լեզու» (1909 թ.) Վ. Մ. Պոպովը «Գողերի և բանտարկյալների բառարան» (1912 թ.):

Հետագա տարիների ընթացքում նման աշխատանքներ ևս պատրաստվել են, սակայն ավելի սակավ: Նման բառարանների հեղինակներն էին Բ. Գլուբոկովսկին «Ժարգոնային բառերի բացատրությունը» (1926 թ.), Ն. Վինոգրադովը «Սոլովեցկի հատուկ նշանակության ճամբարների բանտարկյալների պայմանական լեզուն» (1927 թ.), Վ. Տանկով «Գողերի լեզվի ուսումնասիրության փորձ» (1930 թ.):

XX դարի 50-70-ական թվականներին ոստիկանության օպերատիվ և քննչական աշխատակիցների համար հրատարակվել են դասագրքեր, որոնք թույլ են տալիս ծանոթանալու պրոֆեսիոնալ հանցագործների և ռեցիդիվիստների կողմից օգտագործված բառերին: Ժամանակակից հրատարակումներից կարելի է առանձնացնել Զ. Մ. Զուգումովի «Հանցավոր աշխարհի պատմագիտական բացատրական բառարան» գիրքը (2015 թ.)¹²:

Հարկ է նշել նաև, որ օրինակ՝ քրեական միջավայր (ենթամշակույթ) կրողները, երբ նախատեսում են կազմակերպել ռեժիմի զանգվածային խախտում, դատապարտյալներին դրդել հացադուլի, որևէ մեկին զրկել «գողական կոչումից», բանտերում և գաղութներում վարքագծի կանոնները որոշելու համար, նման վայրեր նրանք ուղարկում են «բանտային նամակներ» (малаябы) կամ «պռագոններ» (прогоны)¹³:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ քրեական միջավայրն իր արմատներն ունի ինչպես՝ հանրային միջավայրում, այնպես էլ քրեակատարողական հիմնարկներում:

Քրեական միջավայրը միատարր ու բազմազան է, այն սերտորեն փոխկապակցված է պատմական, քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական գործընթացների հետ: Այն կարելի է դասակարգել՝ ըստ հետևյալ տեսակների.

- 1) բանտային (քրեակատարողական) միջավայր,
- 2) ռեցիդիվիստների և մասնագիտական հանցագործների միջավայր,
- 3) կազմակերպված հանցավորության ներկայացուցիչների միջավայր,
- 4) էքստրիմիստների, անարխիստների, ռադիկալների միջավայր,
- 5) անչափահաս հանցագործների միջավայր,
- 6) քիմիական հակումներով տառապող անձանց միջավայր (թմրամուլներ,

¹² Տե՛ս <https://cyberleninka.ru/article/n/retsenziya-na-knigu-z-m-zugumova-russkoyazychnyy-zhargon-istoriko-etimologicheskij-tolkovyy-slovar-prestupnogo-mira/viewer>

¹³ Տե՛ս Язык жестов / сост. А.А. Мельник. М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2003, էջ 5, 379:

տոքսիկոմաններ, ակոհոլիկներ),

7) բնակչության մարգինալ շերտերի միջավայր (մուրացկաններ, թափառաշրջիկներ, փողոցային մարմնավաճառներ և այլն),

8) կործանարար կրոնական կազմակերպությունների (աղանդների) միջավայր:

Հարկ է նշել, որ հասարակական կյանքի շատ ոլորտներում ընթացող դինամիկ գործընթացների ազդեցության ներքո փոփոխություններ է տեղի ունենում նաև լայն տարածում ստացած քրեական միջավայրում, որոնց թվին կարելի է դասել՝

- գործազրկությունը,
- սոցիալական անհավասարությունը,
- գնաճը,
- հանցագործությունների բարձր լատենտություն,
- դեռահասների և երիտասարդների կրթության և դաստիարակության մեջ առկա բացթողումները,
- հանցագործներին դիմակայելու բազմաթիվ քաղաքացիների անկարողությունը (վիկտիմոլոգիական գործոն),
- քրեական միջավայրի փոխկապակցվածությունը մասնագիտական, ռեցիդիվ, կազմակերպված հանցավորության հետ,
- հանցավոր ավանդույթների և սովորույթների գոյատևումը (հանցավոր ենթամշակույթի ներթափանցումը հանրային հարաբերություններ),
- ազատազրկման վայրերից ազատված անձանց վերասոցիալիզացման և ադապտացման համակարգի անկատարությունը¹⁴:

Այսպիսով, քրեական միջավայրի վերաբերյալ կատարվող շարունակական ուսումնասիրությունները թույլ կտան պարզելու դրա որոշիչ գործոնները, ինչպես նաև զարգացման առանձնահատկությունները: Ուստի, անհրաժեշտ է բոլոր հնարավոր մեխանիզմներն ու իրավաչափ ռեսուրսներն օգտագործելով հասարակական հարաբերություններում, մասնավորապես՝ քրեակատարողական հիմնարկներում, զինված ուժերում արմատախիլ անել քրեական միջավայրն իր բոլոր դրսևորումներով, ինչի համար անհրաժեշտ կլինի մշակել միջոցառումների համալիր՝ ուղղված հանցավոր հետևանքների նվազեցմանը, որը կնպաստի ժամանակին հանցավորության դեմ պայքարի կանխատեսմանն ու պլանավորմանը:

Վերոգրյալը նկատի ունենալով՝ առաջարկվում է հանցավորության և քրեական միջավայրի վրա ազդեցության ընդհանուր ռազմավարության շրջանակներում առանձնացնել գործունեության հետևյալ գերակա ուղղությունները.

1) քրեական միջավայրին հարող՝ հանցանք կատարած անձանց պատժի անխուսափելիության ապահովումը,

2) քրեական միջավայրի և հանցագործությունների կատարմանը նպաստող պատճառների և պայմանների ուսումնասիրությանն ուղղված աշխատանքների իրականացումը և դրանց վերացմանն ուղղված մեխանիզմների մշակումը,

¹⁴ Տե՛ս *Горкин В.И.*, Рецидивная преступность и криминальная среда: дис. ...к.ю.н. Саратов: СГАП, 2007. Էջեր 38, 123-126.

3) քրեակատարողական հիմնարկներում նոր (հատուկ) ռեժիմի ներդրումը, որի միջոցով քրեական միջավայրին (ենթամշակույթին) հարող անձինք կմեկուսացվեն այլ դատապարտյալներից և կալանավորվածներից,

4) հատուկ մասնագիտացումների իրականացում՝ հետաքննություն և նախաքննություն իրականացնող այն մարմինների աշխատակիցների համար, ովքեր ի պաշտոնե առնչվում կամ առնչվելու են քրեական միջավայրին հարող անձանց հետ:

Annotation. In the framework of this article, the author touched upon the stipulation of the regulations related to the criminal environment (subculture) in the Legislation of the Republic of Armenia. Here are presented the approaches available in the literature on the issue under discussion, as well as the manifestations of informal subordination in penitentiary institutions recorded by international structures. Here are also presented factors increasing the creation of the criminal environment and recommendations aimed at preventing them.

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос закрепления урегулирования криминальной среды (субкультуры) в Законодательстве Республики Армения, представлены подходы, существующие в литературе по обсуждаемой теме, а также анализируется проявление неформального статуса иерархии в пенитенциарных учреждениях, зарегистрированных международными структурами. В статье представлены факторы возникновения криминальной среды, также предложения, направленные на их предотвращение.

Բանալի բառեր - Քրեական միջավայր, աստիճանակարգություն, քրեական ենթամշակույթի փարր, հանցավոր աշխարհ, քրեակատարողական հիմնարկ:

Keywords: criminal environment, subordination, element of criminal subculture, criminal world, penitentiary institution.

Ключевые слова: криминальная среда, статус иерархии, элемент криминальной субкультуры, криминальный мир (воровское сообщество), пенитенциарное учреждение.

Ա. Գասպարյանի - Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի հատուկ հանձնարարությունների, կազմակերպական-վերլուծական և քրեագիտական գլխավոր վարչության, քրեագիտական վարչության ՀԿԳ քննիչ, Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի պետության և իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ, էլ. փոստ՝ anush.gasparyan85@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրության 25.03.2020 թ., տրվել է գրախոսություն 25.03.2020 թ., գրախոսվել է իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.:

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEEDINGS/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

ՎԱՐԱԶԴԴԱՏ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

*ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական,
ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ*

VARAZDAT SUKIASYAN

*Assistant to the Judge of the Criminal Chamber of the RA Cassation Court,
PhD Student at the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure Law of
RAU Institute of Law and Politics*

ВАРАЗДАТ СУКИАСЯН

*Помощник Судьи Уголовной палаты Кассационного суда РА, аспирант
кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права
Института права и политики РАУ*

**ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**CRIMINAL PROCEDURAL PROTECTION OF BANKING
SECREC Y**

**УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ЗАЩИТА
БАНКОВСКОЙ ТАЙНЫ**

Բանկերը բազմաթիվ պետություններում ունեն հաճախորդների վերաբերյալ տեղեկատվությունը չհրապարակելու օրենքով սահմանված պարտականություն, որն այլ կերպ անվանվում է բանկային գաղտնիք (bank secrecy) կամ բանկային կոնֆիդենցիալություն (bank confidentiality): Ասվածը նշանակում է, որ բանկերը չեն կարող հրապարակել հաճախորդին սպասարկելու կապակցությամբ տվյալ բանկին հայտնի դարձած հաճախորդի հաշիվների վերաբերյալ տեղեկությունները, հաճախորդի հանձնարարությամբ կամ հօգուտ հաճախորդի կատարված գործառնությունների վերաբերյալ տեղեկությունները, նրա վերաբերյալ ցանկացած այլ տեղեկություն, որը հաճախորդը մտադիր է եղել գաղտնի պահել, իսկ բանկը տեղյակ է կամ կարող էր տեղյակ լինել այդ մտադրության վերաբերյալ:

¹ Sbu Can Banks Still Keep a Secret? (2017). S. Booyen & D. Neo (Eds.): Bank Secrecy in Financial Centres around the World (pp. 1-11) Cambridge University Press, էջ 3:

Իրավաբան գիտնականների կողմից հաճախ նույնացվում է գաղտնիքը և կոնֆիդենցիալ տեղեկությունը², սակայն պետք է չնույնականացնել այդ երկու տերմինները: Գաղտնիության իրավունքը (privacy right) հիմնաքարային իրավունքներից է և ավելի առաջնային է, քան կոնֆիդենցիալ տեղեկության պահպանման պարտավորությունը:

Վերոգրյալ մոտեցումը Ռ. Պատենդենը բացատրում է հետևյալ կերպ. գաղտնիության իրավունքը պահանջում է, որպեսզի խնդրո առարկա իրավահարաբերության մեջ գտնվեն առնվազն երկու սուբյեկտ, իսկ կոնֆիդենցիալ տեղեկության առումով առնվազն՝ երեք: Այսինքն՝ A-ն, B-ն և C-ն ապրում են որոշակի համայնքում, կոնֆիդենցիալ տեղեկությունը ձևավորվում է այն դեպքում, երբ A-ն և B-ն ինչ-որ բան են ծածուկ պահում C-ից, մինչդեռ գաղտնիության իրավունքը դրսևորվում է այն դեպքում, երբ A-ն գաղտնիքներ ունի B-ից և C-ից³: Այլ կերպ՝ ավելացնում է Ռ. Պատենդենը՝ կոնֆիդենցիալ տեղեկությունը պահանջում է անհատների միջև վստահություն, իսկ գաղտնիքը՝ ոչ:

Բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների բացահայտման խնդիրը ուղղակիորեն առնչվում է հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռության ապահովման քրեական դատավարության հիմնաքարային խնդրին: Հիմք ընդունելով քրեական դատավարության այս կարևորագույն խնդրի ապահովման անհրաժեշտությունը՝ բանկային գաղտնիքի պահպանության իրավական ռեժիմը կանոնակարգելիս իբրև ուղենիշ նախևառաջ պետք է ընդունել անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության սահմանադրական պահանջը: Ըստ այդմ, բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները բացահայտելու օրենսդրական կանոնակարգերը պետք է նախատեսեն համապատասխան երաշխիքներ՝ բացառելու նաև պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց հնարավոր կամայական վարքագիծը:

Բանկային գաղտնիքի ստացման ու հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռության ապահովման հիմնախնդրի վերաբերյալ գիտնականների մոտ միանշանակ մոտեցում առկա չէ: Օրինակ՝ Ի. Լ. Պետրովսինի կարծիքով քաղաքացիների մասնավոր կյանքը պետք է դիտվի որպես սոցիալական մեծ արժեք ի հակադրումը բանկային գաղտնիքի երաշխիքից զրկելու միջոցով հանցագործությունների բացահայտման գայթակղության հետ⁴:

Այս հարցի վերաբերյալ իր հիմնավոր մոտեցումն ունի նաև Ի. Վ. Սմոլկովան, ըստ որի՝ բանկային գաղտնիքի ստացումը պետք է ունենա իրավաբանական և փաստական հիմքեր: Փաստական հանգամանքների շարքին են դասվում. ա) պահանջվող տեղեկատվությունը պետք է վերաբերվի ապացուցման առարկային, բ) տեղեկությունը պետք է լինի իր բնույթով այնպիսին, որի չտրամադրումը կարող է կասկածի տակ դնել քրեական դատավարության նպատակները, իրավաբանական հանգամանքներն են՝ ա) հարուցված քրեական գործը, բ) առ-

² Տե՛ս *Мазуров В.А.*, Уголовно-правовая защита тайны: Дис. канд. юрид. наук, Барнаул, 2001, էջ 36, *Жигалов А.Ф.*, Коммерческая и банковская тайна в российском уголовном законодательстве: Автореф. дисс. канд. юрид. наук, Нижний Новгород, 2000, էջ 13:

³ Տե՛ս *Pattenden*, Law of Professional-Client Confidentiality (Oxford University Press, 2003), էջ 11:

⁴ Տե՛ս *Петрухин И.Л.*, Личные тайны (человек и власть), М., Ин-т гос. и права РАН, 1998, էջ 184:

կա է հետաքննիչի, քննիչի, դատախազի, դատարանի պատճառաբանված որոշում, գ) քրեական հետապնդման մարմինների և դատարանների վրա բանկային գաղտնիքը չհրապարակելու վերաբերյալ օրենքով դրված պարտավորության առկայություն⁵:

Այնուամենայնիվ, հաճախորդների վերաբերյալ տեղեկատվությունը չհրապարակելու բանկերի պարտականությունը բացարձակ բնույթ չի կրում: Բանկային գաղտնիքի հրապարակումը միջազգային օրենսդրական կարգավորման պրակտիկայում հիմնականում հնարավոր է 3 դեպքում.

- հաճախորդի համաձայնությամբ (customer consent),
- օրենքի պահանջով (the law requires disclosure),
- ահաբեկչության ֆինանսավորման և փողերի լվացման և «*Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների լվացման, հեփախուզման, առգրավման և բռնագրավման վերաբերյալ*» գործերով, մասնավորապես նախաքննություն իրականացնող մարմինն օրենքով պահպանվող գաղտնիք կազմող տվյալներին հասանելիությունը բխում է առանց մեղադրական դատավճռի գույքի բռնագանձման օրենքի նպատակներից և ամրագրված է առկա մոդելային օրենքներում⁶: Ֆինանսական (այդ թվում՝ բանկային) տեղեկատվության հասանելիության վերաբերյալ կարգավորումներ են տեղ գտել տարբեր երկրների առանց մեղադրական դատավճռի գույքի բռնագանձման օրենքներում, այդ թվում՝ Սլովենիայի⁷, Բուլղարիայի⁸, Ավստրալիայի⁹, Միացյալ Թագավորության¹⁰ և այլն:

Անդրադառնալով ՀՀ-ում բանկային գաղտնիքի քրեադատավարական պաշտպանության հիմնախնդիրներին՝ հարկ է նկատել, որ ՀԽՍՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը նախատեսում էր միայն պետական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկությունների առգրավման կարգը: Բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները ՀՀ-ում օրենքի մակարդակով սկսվեցին պահպանվել միայն 1996 թվականի հոկտեմբերի 7-ից՝ «Բանկային գաղտնիքի մասին» օրենքի ընդունմամբ: Վերջինս նախատեսում էր, որ բանկերը քրեական գործով մեղադրյալ ճանաչված անձի վերաբերյալ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները քրեական հետապնդում իրականացնող մարմիններին տրամադրեն միայն խուզարկության մասին, դատարանի որոշմամբ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքին համապատասխան:

Ամեն դեպքում 1996 թվականի դրությամբ իր կարգավորումներով «Բանկային գաղտնիքի մասին» օրենքը տալիս էր բավական ծանրակշիռ երաշխիքներ

⁵ Տե՛ս *Смолькова И.В.*, Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе, М., Изд-во: Луч, 1999, էջ 237:

⁶ Տե՛ս UNODC, Model Law on In Rem Forfeiture, Legal Assistance Programme for Latin America and the Caribbean LAPLAC, 2011, Article 9; Commonwealth Secretariat, Common Law Legal Systems Model Legislative Provisions on Money Laundering, Terrorism Financing, Preventive Measures and Proceeds of Crime, 2016, Part VII:

⁷ Տե՛ս Law on the seizure of assets of illegal origin (ZOPNI) 2011 of Slovenia, Article 8:

⁸ Տե՛ս Act on Counteracting Corruption and on Seizure of Illegally Acquired Property 2018 of Bulgaria, Article 115:

⁹ Տե՛ս Proceeds of Crime Act 2002 of Australia, Section 213:

¹⁰ Տե՛ս Proceeds of Crime Act 2002 of UK, Section 363:

բանկային գաղտնիք պարունակող տեղեկության ստացման համար, հետագայում արդեն թե՛ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի ընդունումը և թե՛ «Բանկային գաղտնիքի մասին» օրենքի փոփոխությունները նպաստեցին բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների քրեադատավարական պաշտպանվածության բարձրացմանը:

«Հ քրեական դատավարության օրենսգրքի 172-րդ հոդվածի համաձայն՝
«1. Քրեական դատավարության ընթացքում ձեռնարկվում են ծառայողական, առևտրային և օրենքով պահպանվող այլ գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների պահպանման՝ օրենքով նախատեսված միջոցներ:

2. Դատավարական գործողություններ կատարելիս առանց անհրաժեշտության չպետք է հավաքվեն, պահվեն, օգտագործվեն և փարածվեն ծառայողական, առևտրային և օրենքով պահպանվող այլ գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ: Դատարանի, ինչպես նաև հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատախազի պահանջով քննչական և դատական գործողությունների մասնակիցները պարտավոր են չհրապարակել նշված տեղեկությունները, որի համար նրանցից վերցվում է ստորագրություն:

(...)

3.2. Քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինները քրեական գործով **կասկածյալ կամ մեղադրյալ** ներգրավված անձանց վերաբերյալ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները, «Արժեթղթերի շուկայի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված Կենտրոնական դեպոզիտարիայի կողմից արժեթղթերի հետ կատարված գործարքների վերաբերյալ ծառայողական տեղեկությունները, ինչպես նաև ապահովագրական գաղտնիք կազմող տեղեկությունները կարող են սրանալ խուզարկության կամ առգրավման վերաբերյալ դատարանի որոշման հիման վրա:

(...):»

«Հ քրեական դատավարության օրենսգրքի 228-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Քննիչն իրավունք ունի մուտք գործել բնակելի կամ այլ շինություն՝ խուզարկություն կամ առգրավում կատարելու մասին որոշման հիման վրա: Բանկային, նոտարական, ինչպես նաև ապահովագրական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ստացման համար խուզարկությունը կամ առգրավումը կատարվում է դատարանի որոշման հիման վրա»:

«Հ քրեական դատավարության օրենսգրքի 279-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Դատարանի որոշմամբ կատարվում են բնակարանի խուզարկությունը, ինչպես նաև նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության սահմանափակման հետ կապված քննչական գործողությունները, ինչպես նաև բանկային, ապահովագրական, նոտարական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ստացման համար խուզարկությունները և առգրավումները»:

Վերոգրյալ նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկության տրամադրումը իրավաչափ է, եթե այն կատարվել է բացառապես օրենքով նախատեսված դեպքերում և հիմքերով: Հաշվի առնելով քրեա-

կան հետապնդում իրականացնող մարմիններին կամ դատարաններին բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների տրամադրման վերաբերյալ առկա օրենսդրական կարգավորումները հարկ է փաստել, որ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինն գրավոր կամ բանավոր ձևով հաղորդելը կարող է համարվել բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների օրինաչափ տրամադրում միայն այն պարագայում, երբ համապատասխան հիմքի (տվյալ դեպքում՝ դատարանի որոշման) առկայության դեպքում բանկի կողմից հաղորդվում են քրեական գործով որպես կասկածյալ կամ մեղադրյալ ներգրավված իր հաճախորդի վերաբերյալ տեղեկությունները, իսկ դատարաններին՝ միայն քրեական կամ քաղաքացիական գործի կողմ հանդիսացող իր հաճախորդի վերաբերյալ տեղեկությունները: Այսինքն՝ հաճախորդի վերաբերյալ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկության ապօրինի հրապարակման և վերջիններիս իրավունքների խախտման ենթադրյալ ռիսկը չեզոքացնելու համար, բոլոր այն դեպքերում, երբ դատարանի որոշմամբ պահանջվում է ստանալ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկություն այն անձի վերաբերյալ, որի դատավարական կարգավիճակը որոշման բովանդակությունից ակնհայտ չէ կամ անհայտ է, ապա բանկը պետք է միջոցներ ձեռնարկի անձանց կարգավիճակը ճշտելու ուղղությամբ, հակառակ դեպքում բանկը «Բանկային գաղտնիքի մասին» օրենքի (այսուհետ նաև՝ Օրենք) 16-րդ հոդվածի ուժով պարտավոր է մերժել բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների տրամադրումը, եթե պահանջը չի համապատասխանում նույն օրենքի դրույթներին:

ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի՝ 2013 դեկտեմբերի 10-ի թիվ 4 պաշտոնական պարզաբանմամբ նշվել է, որ բանկերի կողմից քրեական հետապնդում իրականացնող մարմիններին իրավաբանական անձանց և մահացած ֆիզիկական անձանց վերաբերյալ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները որևէ հիմքով տրամադրելը կդիտվի որպես բանկային գաղտնիքի ապօրինի հրապարակում:

Առևտրային բանկերը քրեական հետապնդում իրականացնող մարմիններին բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները տրամադրում են միայն Օրենքի 10-րդ հոդվածով սահմանված կարգով, հետևաբար՝ Օրենքի 7-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ հաճախորդի կողմից տրամադրված թույլտվությունը հիմք չէ նրա վերաբերյալ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները քրեական հետապնդում իրականացնող մարմիններին տրամադրելու համար: Քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինների կամ դատարանի կողմից առանց դատարանի որոշման բանկի հաճախորդի վերաբերյալ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների առկայության մասին հարցումները բանկի կողմից ենթակա են մերժման՝ անկախ հարցման բովանդակությունից: Բանկի հաճախորդ չհանդիսանալու վերաբերյալ տեղեկատվությունը Օրենքի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ չի հանդիսանում բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկատվություն, ուստի վերջինիս տրամադրման հետ կապված հարաբերությունները դուրս են Օրենքի կարգավորման շրջանակից:

Վճռաբեկ դատարանը 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ԱՎԴ/0015/07/13

որոշմամբ՝ նշել է, որ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր այն հարցի կապակցությամբ, թե դատարանի որոշմամբ կարող են արդյո՞ք ստացվել քրեադատավարական կարգով որպես կասկածյալ կամ մեղադրյալ չներգրավված անձանց վերաբերյալ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները:

Վերլուծելով Օրենքում և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում ամրագրված համապատասխան դրույթները Վճռաբեկ դատարանը արձանագրել է, որ խուզարկության կամ առգրավման վերաբերյալ դատարանի որոշման հիման վրա կարող է ձեռք բերվել բացառապես ՀՀ քրեադատավարական օրենքով սահմանված կարգով որպես կասկածյալ կամ մեղադրյալ ներգրավված անձի վերաբերյալ բանկային գաղտնիքը: Այլ խոսքով՝ անձի վերաբերյալ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունը կարող է տրամադրվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին, եթե՝

ա) անձը ՀՀ քրեադատավարական օրենքով սահմանված կարգով ներգրավվել է որպես կասկածյալ կամ մեղադրյալ,

բ) առկա է բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ստացման նպատակով խուզարկություն կամ առգրավում կատարելու թույլտվություն տալու վերաբերյալ դատարանի որոշումը:

Այնուհետև, Օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթը մեկնաբանելով ՀՀ Սահմանադրության 23-րդ հոդվածի, ինչպես նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի և դրա վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ Օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ սպասարկման կամ այլ գործառնությունների կապակցությամբ բանկի և անձի միջև հաստատված հարաբերությունները՝ որպես արտաքին աշխարհի հետ անձի հարաբերությունների տարատեսակ, հանդիսանում են «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով երաշխավորված՝ մարդու անձնական կյանքի մաս: Հետևաբար՝ Օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված տեղեկությունները՝ որպես մարդու անձնական կյանքի մաս, անձեռնմխելի են և դրանց ստացման վրա տարածվում են ՀՀ Սահմանադրության 43-րդ հոդվածում, ինչպես նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված սահմանափակումները:

Վճռաբեկ դատարանը թիվ ԵԿԴ/0223/07/14 քրեական գործով որոշմամբ, վերահաստատելով վերը նշված որոշմամբ մեջբերված դիրքորոշումները, անդրադարձել է իրավաբանական անձի բանկային գաղտնիք հանդիսացող տեղեկությունների ձեռքբերման հնարավորությանը և փաստել, որ «(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 172-րդ հոդվածի 3.2-րդ մասում ամրագրված դրույթի այն մեկնաբանությունը, որ դատարանի որոշման հիման վրա կարող են ստացվել բացառապես կասկածյալի կամ մեղադրյալի անվամբ բանկային հաշիվների վերաբերյալ տվյալները, օրենսդրական այս դրույթի բովանդակության և կիրառ-

ման շրջանակների անհարկի նեղացում է: Նման մեկնաբանությունը չի համապատասխանում քննարկվող դատավարական (քննչական) գործողությունների առջև դրված խնդիրներին, էականորեն սահմանափակում է դրանց՝ քրեական գործով վարույթի համար ունեցած դերն ու նշանակությունը: Արդյունքում՝ մասնավոր շահը չարդարացված գերակայում է հանցագործությունների բացահայտման (հանցավորության դեմ պայքարի) հանրային շահի նկատմամբ:

26. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 172-րդ հոդվածի 3.2-րդ մասում տեղ գտած «քրեական գործով որպես կասկածյալ կամ մեղադրյալ ներգրավված անձանց վերաբերյալ» հասկացության վերլուծությունը վկայում է, որ խոսքը ոչ թե սոսկ կասկածյալի կամ մեղադրյալի անվամբ, այլև նրան մեղսագրվող հանցավոր արարք(ներ)ին անմիջականորեն առնչվող իրավաբանական անձին վերաբերող բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների մասին է, եթե առկա է հիմնավոր ենթադրություն, որ այդ իրավաբանական անձի գործունեությունն ամբողջությամբ կամ վերաբերելի մասով կառավարվել, վերահսկվել կամ որևէ կերպ փաստացի ուղղորդվել է կասկածյալի կամ մեղադրյալի կողմից:

28. Ելնելով վերոգրյալից և զարգացնելով սույն որոշման 26-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է քրեական գործով ձեռք բերված բավարար ապացույցներով (փաստական տվյալներով) հիմնավորի, որ համապատասխան քննչական գործողության արդյունքում ձեռք են բերվելու կասկածյալին կամ մեղադրյալին մեղսագրվող հանցավոր արարք(ներ)ին անմիջականորեն առնչվող և այն իրավաբանական անձին վերաբերող բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկություններ, որի գործունեությունն ամբողջությամբ կամ վերաբերելի մասով կառավարվել, վերահսկվել կամ որևէ կերպ փաստացի ուղղորդվել է կասկածյալի կամ մեղադրյալի կողմից: Նման մեկնաբանության համար հիմք է ծառայում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 172-րդ հոդվածի 3.2-րդ մասի և 282-րդ հոդվածի համակարգային վերլուծությունը: Այսինքն՝ վարույթն իրականացնող մարմինը բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկություններ ստանալու համար ազդարավում կամ խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու մասին միջնորդությամբ պետք է ներկայացնի անհրաժեշտ և բավարար փաստեր, որոնք դատարանին հիմք կտան ողջամտորեն ենթադրել, որ տվյալները, որոնք ակնկալվում է ստանալ համապատասխան քննչական գործողության կատարման արդյունքում, անմիջականորեն առնչվում են կասկածյալին կամ մեղադրյալին մեղսագրվող հանցավոր արարք(ներ)ին և վերաբերում են նրա կողմից ամբողջությամբ կամ վերաբերելի մասով կառավարվող, վերահսկվող կամ որևէ կերպ փաստացի ուղղորդվող իրավաբանական անձին»:

ՀՀ գլխավոր դատախազության 2018 թվականի հաղորդմամբ նշվել է, որ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ստացման սուբյեկտային սահմանափակումը, այսինքն՝ բացառապես կասկածյալի, մեղադրյալի կամ նրանց կողմից կառավարվող կամ ղեկավարվող կամ հանցագործությանն անմիջականորեն առնչվող իրավաբանական անձի բանկային գաղտնիքը ստանալու հնարավորությունը չի բխում քրեական դատավարությունում հանրային և մասնա-

վոր շահերի հավասարակշռման սկզբունքից և չհիմնավորված ու չբացատրված առավելություն է տալիս մասնավոր շահին՝ առաջ բերելով գործնական բազմաթիվ խնդիրներ ու անհարկի սահմանափակելով հանցագործությունների բացահայտման հնարավորությունները: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգավորումները, այն է՝ բանկային գաղտնիքը բացառապես դատարանի թույլտվությամբ ստանալու վերաբերյալ իրավակարգավորումներն ու ստացվող տեղեկությունների շրջանակի հստակ ամրագրումը բավարար երաշխիք են բանկային գաղտնիքի նկատմամբ անհիմն միջամտությունը բացառելու համար¹¹: Ըստ նույն հաղորդման՝ 2018 թվականի ընթացքում քննված քրեական գործերով դատարան է ներկայացվել 4938 խուզարկության միջնորդություն (2017 թ.՝ 4132), որոնցից 4657-ը՝ բնակարանի խուզարկություն կատարելու, իսկ 281-ը՝ բանկային, նոտարական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ ստանալու համար: Ներկայացված 4938 միջնորդությունից բավարարվել է 4758-ը կամ 96.4%-ը (2017 թ.՝ 4017-ը կամ 97.2%-ը), մերժվել է 180-ը կամ 3.6%-ը (2017 թ.՝ 115-ը կամ 2.8%-ը), որոնցից 168-ը՝ բնակարանի խուզարկության, իսկ 12-ը՝ բանկային, նոտարական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ստացման:

Բերված վիճակագրությամբ կարելի է եզրակացնել, որ բանկային, նոտարական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ստացմանն ուղղված միջնորդությունների ճնշող մեծամասնությունը բավարարվել է, այն էլ առնվազն առկա իրավակարգավորումների պայմաններում, երբ առկա է «քրեական գործով կասկածյալ կամ մեղադրյալ ներգրավված անձանց վերաբերյալ» դրույթը:

Այնուամենայնիվ, շրջանառության մեջ է դրվել «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին»¹² ՀՀ օրենքի և «Բանկային գաղտնիքի մասին ՀՀ օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին»¹³ ՀՀ օրենքի նախագծերը (այսուհետ նաև՝ Նախագիծ): Ըստ էության Նախագծերով հնարավոր է դառնում ստանալ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկատվությունը կասկածյալ կամ մեղադրյալ չներգրավված անձանց վերաբերյալ, այսինքն՝ դուրս է մղվում սուբյեկտային սահմանափակումը, սակայն որպես հակակշիռ բարձրանում է ներկայացված միջնորդությունների պատճառաբանվածության չափանիշը և ավելանում վերահսկողական կառուցակարգերը:

Հարկ է նկատել, որ մեղադրյալի կամ կասկածյալի վերաբերյալ բանկային գաղտնիքը ստանալու հնարավորության մասին դրույթներ առկա չեն, ի թիվս այլ երկրների՝ Ռուսաստանի Դաշնության, Ուկրաինայի, Վրաստանի, Լատվիայի, Էստոնիայի, Լեհաստանի, Հունաստանի, Կանադայի, Լյուքսեմբուրգի, Նորվեգիայի, Պորտուգալիայի քրեական դատավարության օրենսգրքերում:

Մեր կարծիքով, սուբյեկտային սահմանափակումը պետք է լինի արդարացված և պայմանավորվի տեղեկությունների գաղտնիության պաշտպանության համար անհրաժեշտ գործոններով: Օրինակ՝ առկա իրավակարգավորումներով անձնական կյանքի գաղտնիության պաշտպանությունը ՀՀ քրեական դատա-

¹¹ Տե՛ս Law on the seizure of assets of illegal origin (ZOPNI) 2011 of Slovenia, Article 8:

¹² Կ-290-23.09.2019,11.11.2019-ՊԻ-011:

¹³ Կ-2901-23.09.2019,11.11.2019-ՊԻ-011:

վարության օրենսգրքով նույնական երաշխիքներ ու սահմանափակումներ չի ենթադրում: Քրեական դատավարության օրենսգրքով թույլատրվում է հեռախոսային խոսակցությունները լսելու միջոցով սահմանափակել անձնական կյանքի գաղտնիքը՝ անկախ անձի դատավարական կարգավիճակից:

Նույն չափանիշների համատեքստում, քննարկելով բանկային գաղտնիք համարվող տեղեկությունների ձեռքբերման դատավարական կառուցակարգը, կարելի է փաստել, որ չիմնավորված միջամտություններից դրա պաշտպանությունն առավել բարձր մակարդակի վրա է: Ուստի կարծում ենք, որ առաջարկվող փոփոխություններն առնվազն «քրեական գործով կասկածյալ կամ մեղադրյալ ներգրավված անձանց վերաբերյալ» դրույթը փոփոխելու առումով արդարացված է:

Այնուամենայնիվ կարծում ենք, որ բանկային գաղտնիքի պաշտպանությանն ուղղված որոշակի անհրաժեշտ կարգավորումներ տեղ չեն գտել Նախագծերում, որոնք ինքնին մտահոգիչ են:

Առաջին հիմնախնդիրը վերաբերում է որպես կասկածյալ կամ մեղադրյալ չներգրավված անձանց բանկային գաղտնիքի պահպանության արտոնությունից զրկելու վերաբերյալ դատական վարույթին մասնակցելու և հետագայում վերջնական որոշումը բողոքարկելու իրավունքին:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բազմաթիվ որոշումներով առիթ է ունեցել նշելու, որ «անձնական կյանքը» լայն հասկացություն է, որը ենթակա չէ սպառիչ սահմանման¹⁴: Եվրոպական դատարանը գտել է, որ առողջությունը՝ ֆիզիկական և բարոյական անձեռնամխելիությունը, ներառվում են մասնավոր կյանքի շրջանակում¹⁵: Անձնական կյանքի իրավունքը ներառում է նաև անձնական զարգացման և այլ մարդկային արարածների ու արտաքին աշխարհի հետ հարաբերություններ հաստատելու և զարգացնելու իրավունքը:

Զարգացնելով վերոնշյալ մոտեցումները՝ Եվրոպական դատարանը բանկային գաղտնիքի պաշտպանության վերաբերյալ «Վիլլա-Նովան ընդդեմ Պորտուգալիայի»¹⁶ գործով հանգել է այն հետևության, որ դիմումատուին հնարավորություն չի ընձեռվել մասնակցելու բանկային գաղտնիքի պահպանության արտոնությունից զրկելու վերաբերյալ դատական վարույթին: Ավելին՝ Եվրոպական դատարանը նշել է նաև, որ դիմումատուն զրկվել է հակափաստարկներ ներկայացնելու, ինչպես նաև դատարանի որոշումը բողոքարկելու իրավունքից: Բանն այն է, որ Պորտուգալիայի քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված չէ, ինչպես բանկային գաղտնիքի արտոնությունից զրկելու վերաբերյալ վարույ-

¹⁴ Տե՛ս, օրինակ, «Գլորն ընդդեմ Շվեյցարիայի» թիվ 13444/04, կետ 52, ՄԻԵԴ 2009, «Տիսենցն ընդդեմ Լեհաստանի» թիվ 5410/03, կետ 107, ՄԻԵԴ 2007-1, «Հադրի-Վիոնետն ընդդեմ Շվեյցարիայի» թիվ 55525/00, կետ 51, 14 փետրվարի 2008 թ., «Փրիթթին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» թիվ 2346/02, կետ 61, ՄԻԵԴ 2002-III և «Ս.-ն և Մարփերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [GC]» թիվ 30562/04 և 30566/04, կետ 66:

¹⁵ Տե՛ս «Իքսը և Իգրեկն ընդդեմ Նիդեռլանդների» 26 մարտի 1985 թ., կետ 22, Սերիա A, թիվ 91, տե՛ս նաև «Կոստելյո-Ռոբերտոսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» 25 մարտի 1993 թ., կետ 36, Սերիա A, թիվ 247-C:

¹⁶ Տե՛ս «Բրիտու Ֆերինյո Բեքսիյա Վիլլա-Նովան ընդդեմ Պորտուգալիայի» թիվ 69436/10 վճիռ 1.12.2015 [Section IV] կետեր 56-58:

թին մասնակցելու կարգ, այնպես էլ դրա արդյունքում կայացվող որոշման բողոքարկման հնարավորություն: Եվրոպական դատարանը նշել է, որ իր խնդիրը չէ իր վճռով փոխարինել ներպետական մարմինների համապատասխան որոշումները, սակայն Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի իմաստով արդյունավետ վերահսկողություն (contrôle efficace) չի կարող դիտարկվել Բարձրագույն դատական ատյանի կողմից բողոքն առանց քննության թողնելը:

Անդրադառնալով Նախագծի կարգավորմանը՝ հարկ ենք համարում ընդգծել, որ Նախագծով հնարավորություն չի ընձեռվելու որպես կասկածյալ կամ մեղադրյալ չներգրավված անձանց մասնակցելու և հակափաստարկներ ներկայացնելու իրենց վերաբերյալ օրենքով պահպանվող գաղտնիքի ստացմանն ուղղված դատական վարույթին: Ավելին՝ նախատեսված չէ օրենքով պահպանվող գաղտնիքները ստանալու նպատակով առգրավում կամ խուզարկություն կատարելու թույլտվություն տալու քննիչի՝ հսկող դատախազի համաձայնությամբ և գլխավոր դատախազի կամ նրա տեղակալի կողմից հաստատված միջնորդության քննության արդյունքում կայացվող որոշման բողոքարկման հնարավորություն, քանի որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 376.1-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա են՝ (...) առաջին ատյանի դատարանների՝ կալանքը, որպես խափանման միջոց ընտրելու, փոփոխելու կամ վերացնելու, **սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում՝** խուզարկության, առգրավման, բժշկական հաստատությունում անձանց տեղավորման, ինչպես նաև նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի սահմանափակման մասին որոշումները: Իսկ տվյալ դեպքում բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկության սահմանափակման մասին որոշումը բողոքարկելու կարգ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված չէ:

Ոստի հաշվի առնելով վերոգրյալը առաջարկում ենք նախատեսել որպես կասկածյալ կամ մեղադրյալ չներգրավված անձանց՝ բանկային գաղտնիքի սահմանափակման վարույթին մասնակցելու իրավունքը, ինչպես նաև սահմանել վարույթի վերջնական որոշման բողոքարկման դեպքերն ու կարգը:

Երկրորդ հիմնախնդիրն առնչվում է այն հարցի հետ թե կարող են արդյոք բանկի ղեկավարը կամ ծառայողը հարցաքննվել բանկի հաճախորդի վերաբերյալ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների վերաբերյալ:

Վերոնշյալ հարցադրման կապակցությամբ, հարկ է մեջբերել գերմանացի իրավագետ Ախլայտերի կարծիքն այն մասին, որ բանկային գաղտնիքը համարվում է նաև բանկային աշխատակիցների մասնագիտական գաղտնիք¹⁷:

Օրենքի 10-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ բանկի ղեկավարը կամ ծառայողը չի կարող հարցաքննվել բանկի հաճախորդի վերաբերյալ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների վերաբերյալ, բացառությամբ սույն հոդվածում և սույն օրենքի 11, 12 և 16 հոդվածներում սահմանված կարգով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ 20-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հա-

¹⁷ S'ten Das Bankgeheimnis im gerichtlichen Strafverfahren (German Edition) Springer; 1st Edition. edition (July 26, 2011), էջ 8:

մաձայն՝ **սույն օրենսգրքով** կարող են նախատեսվել վկայություններ տալու և տեղեկություններ հայտնելու պարտականությունից ազատվելու այլ դեպքեր:

Նույն օրենսգրքի 86-րդ հոդվածը սահմանում է որոշակի անձանց վկայություն տալու անձեռնամխելիություն (որպես վկա չեն կարող կանչվել և հարցաքննվել), որոնց շարքին չեն դասվում բանկի աշխատակիցները: Հաշվի առնելով այն, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով վկայություն տալու իմունիտետով օժտված չեն բանկի աշխատակիցները, կարծում ենք, որ առկա է հիմնավորված ռիսկ բանկային գաղտնիքի ռեալ պաշտպանությունն ապահովելու տեսանկյունից: Գործնականում հնարավոր է առաջ գան այնպիսի իրավիճակներ, երբ նախաքննության մարմինը շրջանցելով բանկային գաղտնիքի ստացման օրենքով նախատեսված կարգը, բանկի աշխատակցին որպես վկա հարցաքննելու միջոցով ստանա բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկատվությունը:

Բացառելու համար վերոնշյալ ռիսկային մոտեցումը, անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 86-րդ հոդվածում ամրագրել դրույթ, ըստ որի՝ որպես վկա չեն կարող կանչվել և հարցաքննվել անձինք, որոնք ունեն առևտրային կամ բանկային գաղտնիքը չհրապարակելու աշխատանքային պարտականություն¹⁸:

Annotation. Most states recognize banking secrecy as a fundamental human right. On the other hand, due to the intensification of the fight against the legalization of illegal proceeds, the circle of people to whom banking secrets can be disclosed is more and more expanded and the procedure for disclosing them is gradually simplified. The article analyzes the current state of legal regulation in the field of banking secrecy in the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia. Based on a study of the legal regulation of the institution of banking secrecy, proposals are presented on improving the existing regulatory framework.

Аннотация. Большинство государств право на банковскую тайну признано одним из фундаментальных прав человека. С другой стороны, в силу усиления борьбы с легализацией доходов, полученных незаконным путем, все более расширяется круг лиц, кому может быть раскрыта банковская тайна, и постепенно упрощается процедура ее раскрытия. В данной статье проведен анализ современного состояния правового регулирования банковской тайны в УПК РА. На основе исследования правового регулирования института банковской тайны в статье представлены предложения по совершенствованию существующего нормативно-правового регулирования.

Բանալի բառեր- բանկ, օրենսդրություն, բանկային գաղտնիքի ինստիտուտ, կոնֆիդենցիալ տեղեկություն:

Keywords: bank, law, the institution of banking secrecy, confidential information.

Ключевые слова: банк, законодательство, институт банковской тайны, конфиденциальная информация.

¹⁸ Նման մոտեցում առկա է նաև Վրաստանի քրեական դատավարության օրենսգրքում: Մասնավորապես օրենսգրքի 50-րդ հոդվածով այդպիսի աշխատակիցներն օժտված են վկայություն տալու անձեռնամխելիությամբ:

Վ. Սուքիասյան – ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական, ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ varzatsukiasyan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն 05.03.2020 թ., տրվել է գրախոսության 05.03.2020 թ., երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Լ. Զ. Թադևոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.:

ԱՌՆՈՒԴ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

*ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի իրավական փորձաքննությունների
ծառայության գլխավոր մասնագետ,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և
կրիմինալիստիկայի ամբիոնի ասպիրանտ*

ARNOLD VARDANYAN

*Chief Specialist at the Service of Legal Expertises of the
Court of Cassation of the RA.
PhD Student at the Chair of Criminal Proceedings and
Criminalistics of YSU Faculty of Law*

АРНОЛЬД ВАРДАНЯН

*Главный специалист Службы правовых экспертиз Кассационного суда РА
Аспирант кафедры уголовного процесса и криминалистики
юридического факультета ЕГУ*

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՀԱՅՑԻ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԺՇԿԱԿԱՆ
ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐԿԱԴԻՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ
ՎԱՐՈՒՅԹՈՒՄ**

**CONSIDERATION OF CIVIL SUIT IN THE PROCEDURE OF THE
APPLICATION OF MEDICAL ENFORCED MEASURES**

**РАССМОТРЕНИЕ ГРАЖДАНСКОГО ИСКА В ПРОИЗВОДСТВЕ
ПО ПРИМЕНЕНИЮ ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР МЕДИЦИНСКОГО
ХАРАКТЕРА**

Բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների (այսուհետ՝ նաև ԲԲՀՄ) կիրառման վարույթի շրջանակում քաղաքացիական հայցի քննության հնարավորության հարցը մշտապես ուսումնասիրվել է տեսական գրականությունում և այդ կապակցությամբ միանշանակ մոտեցում ձևավորված չէ: Այսպես, տեսաբանների մի մասը հղում կատարելով ՌԴ Գերագույն դատարանի պլենումի՝ «Բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման պրակտիկայի մասին» 2011 թվականի ապրիլի 7-ի որոշմանը՝ գտնում է, որ քննարկվող վարույթի շրջանակում քաղաքացիական հայցը լուծվել չի կարող, այն ենթակա է լուծման քաղաքացիական դատավարության շրջանակում: Ընդ որում՝ որպես պատճառաբանություն նշվում է, որ այդ մոտեցումը պայմանավորված է պատշաճ քաղաքացիական պատասխանողի պարզման անհրաժեշտությամբ, որը քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կարող է հատուցել պատճառված վնասը: Միևնույն ժամանակ նշվում է, որ գործնականում հանդիպում են դեպքեր, երբ դատարանները

քննարկվող վարույթի շրջանակում լուծում են նաև քաղաքացիական հայցը¹, որպիսի մոտեցումն իրավաչափ են համարում տեսաբանների մյուս մասը՝ գտնելով, որ քաղաքացիական հայցը ենթակա է լուծման հատուկ վարույթի շրջանակում, քանի որ օրենսդրական կարգավորումները չեն արգելում այն համատեղ քննության առնել գործի հետ²:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, հարկ է նկատել, որ տարածում ունի նաև մեկ այլ մոտեցում, որի համաձայն՝ հատուկ վարույթում քաղաքացիական հայցը կարող է քննության առնվել և լուծվել այն դեպքում, երբ անձը քաղաքացիական դատավարությունում արդեն ճանաչվել է անգործունակ, և վերջինիս շահերը ներկայացնում է խնամակալը, որն էլ եղել է պատասխանատու նրա գործողությունների համար³: Միաժամանակ, գրականությունում առկա է նաև տեսակետ, որ հանցագործության բացակայության պայմաններում քաղաքացիական հայցի մասին խոսք լինել չի կարող⁴:

Նշված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ, կարծում ենք, որ ԲԲՀ-ի կիրառման վարույթի շրջանակում ներկայացված քաղաքացիական հայցի ենթակայության հարցը պետք է լուծել՝ ելնելով քրեական դատավարությունում մայր գործի հետ մեկտեղ քաղաքացիական հայցը քննության առնելու նպատակներից: Բացի դրանից՝ պետք է հաշվի առնել նաև քննարկվող խնդրին առնչվող կարգավորումների վերաբերյալ իրավունքի զարգացման ներկայիս ուղղությունները:

Քաղաքացիական հայցը քրեական դատավարությունում քննության առնելու կառուցակարգի հիմնախնդրին նվիրված մի շարք հիմնարար գիտական աշխատություններում նշվում է, որ այն հետապնդում է նյութական, ժամանակային, աշխատանքային ռեսուրսները խնայելու, տուժողի իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունն ապահովելու, քրեական և քաղաքացիական դատավարություններում միմյանց հակասող դատական ակտերի ընդունումը բացառելու նպատակներ⁵: Նշված նպատակներից առանցքային նշանակություն ունի տուժողի իրավունքների պաշտպանությունը, որի պատճառով քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցի քննությունը հնարավորություն է տալիս տուժողին զերծ պահելու կրկնակի գործի քննությանը մասնակցելուց, լրացուցիչ հուզմունքների ենթարկելուց⁶: Այն նաև բխում է հանցագործության զոհերի իրավունքների

¹ Տե՛ս *Видергольд А.И.*, Реализация судебных правовых позиций Верховного Суда Российской Федерации, касающихся вопросов о применении судами принудительных мер медицинского характера, Вестник ЮУрГУ. Серия «Право», 2015, Т. 15, No 3, էջեր 36-41:

² Տե՛ս *Колмаков П.А.*, Проблемы правового регулирования принудительных мер медицинского характера, изд. Сыктывкарский университет, Сыктывкар, 2001, էջեր 178-179:

³ Տե՛ս *Буфетова М.Ш.*, Производство принудительных мер медицинского характера, Иркутск, диссертация на соискания ученой степени к.ю.н., 2004, էջ 162:

⁴ Տե՛ս *Мазалов А.Г.*, Гражданский иск в уголовном процессе, Изд. 2-е, исп. и допол. М., Юрид.лит., 1977, էջ 28:

⁵ Տե՛ս *Берлин Л.М.*, Гражданский иск потерпевшего от наказуемого правонарушения, К вопросу о подсудности этого иска, С.Петербург, Тип. И. Н. Скороходова, 1888, էջ 4, *Беспалов Ю.Ф., Гордеюк Д.В.*, Гражданский иск в уголовном судопроизводстве, Москва, Проспект, 2014, էջեր 4-5, *Ս. Սարաբյան*, Քաղաքացիական հայցի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում, Երևան, ԵՊՀ հրատ, 2013, էջեր 46-47:

⁶ Տե՛ս *Мазалов А.Г.*, նույն աշխատությունը, էջ 5:

պաշտպանությանը նվիրված միջազգային փաստաթղթերից, որոնք մի կողմից հորդորում են միջոցներ ձեռնարկել տուժողներին երկրորդային զոհացման ենթարկելուց զերծ պահելու համար⁷, մյուս կողմից առանձնացնում են զոհի գույքային իրավունքների պաշտպանությունը՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով հանցագործությանը պատճառված վնասի հատուցմանն ու դրա իրականացումն ապահովելու համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը⁸:

Նման պայմաններում տեսական գրականությունում առաջ քաշվող այն մոտեցումը, որն առհասարակ բացառում է ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթում քաղաքացիական հայցի քննությունը, մեզ համար ընդունելի չէ: Նախևառաջ պետք է փաստել, որ ինչպես հայտնել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատը, քաղաքացիական պատասխանատվության ծագման պայմանները հանգամանքների բերումով կարող են որոշ դեպքերում համընկնել քրեական պատասխանատվության առաջացման պայմանների հետ, այդուհանդերձ քաղաքացիաիրավական հայցը պետք է լուծվի քաղաքացիական պարտավորական իրավունքի սկզբունքների հիման վրա⁹: Այսինքն՝ քրեական վարույթի շրջանակում անձին անմեղսունակ ճանաչելն ու օրենքի ուժով քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելը դեռևս չի կարող վկայել այն մասին, որ ԲԲՀՄ-ի նույն վարույթում ներկայացված քաղաքացիական հայցը քաղաքացիական պարտավորական իրավունքի սկզբունքների հիման վրա քննվել չի կարող:

Գրականությունում ներկայացվող պատճառաբանությունները հիմնականում պայմանավորվում են ոչ թե քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցի քննության անհնարինության մասին վկայող օբյեկտիվ գործոններով, այլ առավելապես դատավարական ձևի առանձնահատկություններով: Մինչդեռ պետք է արձանագրել, որ եթե հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձի դեմ ներկայացված քաղաքացիական հայցը հնարավոր է քննության առնել առանձին քաղաքացիական դատավարության շրջանակում, ապա տուժողի շահերի արդյունավետ պաշտպանության նկատառումներով այն հնարավոր է նաև քրեական դատավարությունում՝ մայր գործի հետ համատեղ: Այդպիսի մոտեցումը պայմանավորված է նաև նրանով, որ հատուկ վարույթի շրջանակում քաղաքացիական հայցի առարկան և հիմքը կարող է քննության առնվել ու պարզվել դատարանի կողմից: Մասնավորապես, ինչպես քրեական օրենքով արգելված արարքով պատճառված վնասի չափը (քաղաքացիական հայցի առարկան), այնպես էլ քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարումը, քաղաքացիական հայցվորին պատճառված վնասի առկայությունը, պատճառահետևանքային

⁷ Տե՛ս Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA:

⁸ Տե՛ս Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ի՝ թիվ 40/34-ի բանաձևով ընդունված՝ «Հանցագործության և իշխանության չարաշահման զոհերի արդարադատության հիմնական սկզբունքների մասին» հռչակագիրը, Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ 1985 թվականի հունիսի 28-ի «Տուժողի դերը քրեական իրավունքում և դատավարությունում» թիվ R(85)11 հանձնարարականը:

⁹ Տե՛ս Արթուր Մաղաթյանի գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի՝ 2013 թվականի ապրիլի 5-ի թիվ ՏԴ/0041/02/11 որոշումը:

կապն արարքի և պատճառված վնասի միջև (քաղաքացիական հայցի հիմքը) կարող է պարզվել դատարանի կողմից ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթի շրջանակում: Ավելին, հատուկ վարույթում քաղաքացիական հայցի քննության հնարավորությունը որոշելիս պետք է հաշվի առնել քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված այնպիսի առանձնահատկություններ, ինչպիսիք են՝

- վնասի հատուցման պարտականությունն օրենքով կարող է դրվել վնաս չպատճառած անձի վրա: Մասնավորապես՝ այն դեպքում, երբ անձը քաղաքացիական դատավարության օրենսդրության շրջանակում արդեն ճանաչվել է անգործունակ և ունի խնամակալ կամ գտնվում է կազմակերպության հսկողության ներքո, ապա վերջինիս վրա կարող է դրվել պատճառված վնասի հատուցման պարտականությունը¹⁰,

- օրենքով կարող է նախատեսվել վնասի հատուցում՝ վնաս պատճառողի մեղքի բացակայությամբ¹¹,

- գործունակ քաղաքացին, որը վնաս է պատճառել այնպիսի վիճակում, երբ նա չէր կարող գիտակցել իր գործողությունների նշանակությունը կամ ղեկավարել դրանք, պատասխանատվություն չի կրում իր պատճառած վնասի համար: Միաժամանակ, եթե վնասը պատճառվել է տուժողի կյանքին կամ առողջությանը, դատարանը կարող է տուժողի և վնաս պատճառողի գույքային դրության, ինչպես նաև այլ հանգամանքների հաշվառմամբ վնաս հատուցելու պարտականությունը լրիվ կամ մասնակիորեն դնել վնաս պատճառողի վրա: Ավելին, հարկ է ընդգծել, որ դատարանը նաև կարող է վնասը հատուցելու պարտականությունը դնել այդ անձի հետ համատեղ բնակվող աշխատունակ ամուսնու, ծնողների, չափահաս երեխաների վրա, որոնք իմացել են վնաս պատճառողի հոգեկան խանգարման մասին, սակայն չեն բարձրացրել նրան անգործունակ ճանաչելու հարցը¹²: Այսինքն՝ անգործունակ չճանաչված, սակայն քրեական օրենքով արգելված արարքն անմեղսունակության վիճակում կատարած անձի պատճառած վնասի հատուցման պարտականությունն, ըստ էության, կարող է դրվել նաև նրա օրինական ներկայացուցչի վրա:

Նման պայմաններում ակնհայտ է, որ ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթում քաղաքացիական հայցի քննության հնարավորությունն առհասարակ բացառելու մոտեցումն ընդունելի լինել չի կարող: Ուստի, հաշվի առնելով մի կողմից պատճառված վնասի հատուցման՝ քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված կարգավորումների առանձնահատկությունները, մյուս կողմից՝ հատուկ վարույթի շրջանակում քաղաքացիական հայցի առարկան և հիմքը քննության առնելու և պարզելու դատարանի հնարավորությունները, գտնում ենք, որ քաղաքացիական հայցը կարող է քննության առնվել ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթում՝ երաշխավորելով տուժողի իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը և զերծ պահելով նրան առանձին քաղաքացիական հայցի ներկայացմամբ երկրորդային զոհացման ենթարկվելու վտանգից:

¹⁰ Տե՛ս Քաղաքացիական օրենսգրքի 1068-րդ և 1069-րդ հոդվածները:

¹¹ Տե՛ս Քաղաքացիական օրենսգրքի 1058-րդ հոդվածը:

¹² Տե՛ս Քաղաքացիական օրենսգրքի 1071-րդ հոդվածը:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ հարկ է նաև անդրադառնալ հատուկ վարույթում քաղաքացիական հայցը քննության առնելու այն հնարավոր հակափաստարկին, թե այդ վարույթի արդյունքում դատարանը կայացնում է որոշում, մինչդեռ ՀՀ ՔԴՕ-ի 163-րդ հոդվածի համաձայն՝ քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցը լուծվում է դատավճռով: Այդ կապակցությամբ նախ նշենք, որ ներկայումս շրջանառության մեջ գտնվող ՀՀ ՔԴՕ նախագծի 163-րդ հոդվածով նախատեսվել է, որ քաղաքացիական հայցը կարող է լուծվել դատարանի կողմից նաև որոշում կայացնելիս: Բացի դրանից՝ նախագծի 432-րդ հոդվածով նաև սահմանվել է, որ դատարանը հատուկ վարույթի ավարտին կայացնում է բժշկական հարկադրանքի դատավճիռ, որի պարագայում մատնանշված փաստարկը նախագծի կարգավորումների համատեքստում ընդունելի լինել չի կարող:

Այնուամենայնիվ, մեր համոզմամբ, այդ հիմքով նույնիսկ գործող ՔԴՕ կարգավորումների պայմաններում քաղաքացիական հայցը քննության չառնելը հիմնավոր լինել չի կարող: Այսպես, ՔԴՕ 163-րդ հոդվածի նպատակն է ապահովել քաղաքացիական հայցի լուծումը միայն դատարանի կողմից անձի մեղավորությունը հանցագործության կատարման մեջ արձանագրելու դեպքում: Այսինքն՝ այն ամրագրվել է բացառելու համար քաղաքացիական հայցն անձի մեղավորությունը հանցագործության կատարման մեջ չարձանագրող դատավարական որոշմամբ լուծելու հնարավորությունը: Մինչդեռ ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթում դատարանն այդպիսի խնդիր չունի, այն չի լուծում անձի մեղավորության հարցը, բայց անվերապահորեն արձանագրում է քրեական օրենքով արգելված արարքն անձի կողմից կատարելու փաստը, որի շրջանակում կարող է պարզվել նաև քաղաքացիական հայցի հիմքն ու առարկան: Այդ պայմաններում կայացվող դատական ակտն, ըստ էության, նույնանում է դատավճռի հետ, որի պայմաններում այն կարող է ներառել նաև քաղաքացիական հայցի լուծումը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ ելնելով քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցը քննության առնելու նպատակներից՝ քաղաքացիական հայցը կարող է քննության առնվել և լուծվել բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման վարույթում:

Annotation. In the submitted article, the author discusses the conceptual peculiarities of consideration of civil suit in the procedure of application of medical enforced measures. The author analyzes the main problematic issues arising in the course of consideration of civil suit. The author provided justifications for the possibility of considering a civil suit in the procedure of application of medical enforced measures.

Аннотация. В представленной статье исследуются концептуальные особенности рассмотрения гражданского иска в производстве по применению принудительных мер медицинского характера. Автор проанализировал основные проблематичные вопросы, возникающие в ходе рассмотрения гражданского иска, а также представил обоснование возможности рассмотрения гражданского иска в производстве по применению принудительных мер медицинского характера.

Բանալի բռնեք - բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոց, անմեղսունակության վիճակ, քաղաքացիական հայց:

Keywords: *enforced medical measure, state of insanity, civil suit.*

Ключевые слова: *принудительная мера медицинского характера, состояния невменяемости, гражданский иск.*

Ա. Վարդանյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի իրավական փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ arnoldvardanyan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն 22.04.2020 թ., տրվել է գրախոսության 22.04.2020 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի վարչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Դիլբանյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.:

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ / CIVIL PROCEEDINGS /
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

ՏԻԳՐԱՆ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ուսանողական
իրավաբանական խորհրդարարության կենտրոնի դասախոս-կոորդինատոր,
ՀՀ ՏՄՊՊՀ անդամ, ի.գ.թ.*

ՏԻԳՐԱՆ ԴԱԴՈՒՆՏ

*ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ,
ՀՀ ԱՆ «Օրենսդրության զարգացման և իրավական
հետազոտությունների կենտրոն» հիմնադրամի տնօրեն*

TIGRAN MARKOSYAN

*Coordinator-Lecturer, Student Law Counselor Centre of YSU, Faculty of Law,
Member, SCPEC of RA, Candidate of Law*

TIGRAN DADUNTS

*PhD Student, Department of Civil Procedure, YSU,
Director, “Center for Legislation Development and
Legal Research” Foundation, Ministry of Justice of RA*

ТИГРАН МАРКОСЯН

*Преподаватель-координатор Центра студенческих юридических
консультаций юридического факультета ЕГУ, Член ГКЗЭК РА,
кандидат юридических наук*

ТИГРАН ДАДУНЦ

*Аспирант кафедры гражданского процесса ЕГУ,
Директор фонда «Центр развития законодательства и правовых
исследований» Министерства юстиции РА*

**ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԻ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԻ ԲԱՎԱՐԱՐՄԱՆ
ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ ՍՆԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՈՒՄ**

**GUARANTEES FOR THE SATISFACTION OF EMPLOYEES' CLAIMS
IN THE BANKRUPTCY PROCEEDINGS**

**ГАРАНТИИ УДОВЛЕТВОРЕНИЯ ТРЕБОВАНИЙ РАБОТНИКОВ
В СЛУЧАЕ БАНКРОТСТВА РАБОТОДАТЕЛЯ**

Սնանկության ինստիտուտի միջոցով իրավունքի պաշտպանությանը բնութագրական է սնանկության վարույթին մասնակցող անձանց բազմաթվությունը, քանի որ այն ուղղված է ոչ թե առանձին, այլ քաղաքացիական շրջանառության

մասնակցի անվճարունակության հետևանքով ծագող բոլոր վեճերի կարգավորմանը և քաղաքացիական շրջանառության կայունության ապահովմանը¹: Ընդ որում, սնանկության վարույթի մասնակիցների բազմաթվությունը ենթադրում է նրանց միջև հակադիր շահերի առկայություն, որը դրսևորվում է ոչ միայն պարտապանի և պարտատիրոջ, այլև պարտատերերի միջև հարաբերություններում, քանի որ պարտապանի ֆինանսական վիճակը, որպես կանոն, բացառում է նրանց բոլոր պահանջների ամբողջությամբ բավարարումը: Այլ կերպ ասած՝ սնանկության վարույթում գործում է «պատերազմ՝ բոլորը բոլորի դեմ» (լատիներեն՝ *bellum omnium contra omnes*) սկզբունքը²: Միևնույն ժամանակ հարկ է նկատի ունենալ, որ սնանկության վարույթում պարտատերերի պահանջները կարող են շոշափել տարատեսակ շահեր³: Հետևաբար, դրանց պաշտպանության նկատմամբ միասնական մոտեցման ցուցաբերումը կարող է խնդրահարույց լինել:

Այս տեսանկյունից հատկապես ուշադրության է արժանի աշխատողների իրավունքների պաշտպանության հարցը, որոնք գործատուի սնանկության ընթացքում, որպես կանոն, շատ ավելի խոցելի են, քան մյուս պարտատերերը: Մասնավորապես, նրանք հիմնականում չեն ունենում իրենց իրավունքները և օրինական շահերն արդյունավետ պաշտպանելու հնարավորություններ և գործատուի սնանկության դեպքում կարող են կորցնել և՛ իրենց աշխատատեղը, և՛ վճարման ենթակա աշխատավարձը, և՛ հասանելիք այլ վճարումները⁴:

Հայտնի է, որ աշխատանքի դիմաց վարձատրությունը ցանկացած աշխատանքային հարաբերության էական պայմաններից մեկն է: Այն, ի թիվս այլնի, իրականացնում է աշխատանքի արտադրողականության և խթանման գործառույթներ⁵, ինչպես նաև ունի կարևորագույն սոցիալական նշանակություն, քանի որ կոչված է ապահովելու աշխատողի և նրա ընտանիքի անդամների արժանապատիվ գոյությունը: Աշխատավարձի այս նպատակի մասին շեշտադրումներ առկա են մի շարք միջազգային փաստաթղթերում: Այսպես, օրինակ, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի⁶ 23-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր աշխատող իր և իր ընտանիքի մարդավայել գոյությունն ապահովող արդար ու գոհացուցիչ վարձատրության իրավունք ունի, իսկ Տնտեսական, մշակութային և սոցիալական իրավունքների միջազգային դաշնագրի⁷ 7-րդ հոդվածը որպես աշխատանքի արդար և նպաստավոր պայման է դիտարկում վարձատրությունը, որն ապահովում է աշխատողների և նրանց ընտանիք-

¹ Տե՛ս *Кулахметов Б.Р.*, Несостоятельность юридических лиц: особенности правового регулирования и правоприменительной практики // Модели, системы, сети в экономике, технике, природе и обществе, 2012, էջ 182:

² Տե՛ս *Фролов И.В.*, Банкротство как административно-правовой механизм регулирования экономических конфликтов: Монография. Новосибирск, 2010, էջ 79:

³ Տե՛ս ЮНСИТРАЛ. Руководство для законодательных органов по вопросам законодательства о несостоятельности, ОРГАНИЗАЦИЯ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ, Нью-Йорк, 2005, էջեր 313-314:

⁴ Տե՛ս *Лютов Н.Л. и др.*, Межотраслевая координация правового регулирования труда в корпоративных организациях: монография / под ред. Н.Л. Лютова – М.: Буки Веди, 2016, էջ 152:

⁵ Տե՛ս Трудовое право России: учебник для бакалавров / отв. ред. Ю.П. Орловский. – М.: Издательство Юрайт, 2010, էջեր 490-491:

⁶ Ընդունվել է 10.12.1948 թ.: Ուժի մեջ է մտել 10.12.1948 թ.:

⁷ Ընդունվել է 16.12.1966 թ.: Ուժի մեջ է մտել 03.01.1976 թ.:

ների համար բավարար գոյությունը: Նման դրույթներ հանդիպում են նաև մի շարք երկրների (Իտալիա, Պորտուգալիա, Իսպանիա, Սլովակիա և այլն) սահմանադրություններում⁸:

Միևնույն ժամանակ սոցիալական ուղղվածություն ունեցող ցանկացած պետության խնդիրն է ապահովել քաղաքացիների սոցիալական պաշտպանությունը, որն իրենից ներկայացնում է տնտեսական, իրավական և կազմակերպչական բնույթի միջոցառումների իրականացում, որոնք ուղղված են անձի և նրա ընտանիքի համար սոցիալապես կարևոր իրադարձությունների, ներառյալ՝ սոցիալական ռիսկերի բացասական հետևանքների կանխմանը կամ մեղմացմանը, ինչպես նաև անձի և նրա ընտանիքի անդամների նյութական և սոցիալական բարեկեցության մակարդակի պահպանմանը⁹:

Ակնհայտ է, որ նման ռիսկեր են առաջանում նաև գործատուների սնանկության դեպքում: Հետևաբար, սնանկության մասին օրենսդրությամբ պետք է սահմանվեն կառուցակարգեր՝ ուղղված գործատուի սնանկության հետևանքների կանխարգելմանը և աշխատողների վրա դրա ազդեցության նվազեցմանը, ինչպես նաև նրանց նյութական և սոցիալական բարեկեցության ընդունելի պայմանների ապահովմանը: Ուստի կազմակերպությունների սնանկությունը կանխարգելելու և նրանց ֆինանսական խնդիրները լուծելու հարցում օգնություն ցուցաբերելու հետ մեկտեղ, պետության առջև դրված է ոչ պակաս կարևոր սոցիալական խնդիր՝ այդ կազմակերպություններում աշխատող քաղաքացիներին արդյունավետ օգնություն ցուցաբերելու և հասանելիք վարձատրությունը ստանալու հարցում օժանդակելու: Եվ եթե կազմակերպություններին աջակցելը նպաստում է պետության տնտեսական կայունությանը և բարգավաճմանը, ապա որոշ դեպքերում աշխատավարձ ստանալը բառացիորեն կարող է դառնալ անհրաժեշտ նվազագույն պայման աշխատողների և նրանց ընտանիքների գոյատևման համար¹⁰:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ պետությունների զգալի մասի օրենսդրություններում այս կամ այն ձևով նախատեսված են աշխատողների պահանջների բավարարման երաշխիքներ: Ընդ որում, դրանց համար հիմք են հանդիսացել այնպիսի միջազգային կարևոր փաստաթղթեր, ինչպիսիք են «Աշխատավարձի պաշտպանության մասին» թիվ 95 կոնվենցիան¹¹, «Գործատուի անվճարունակության դեպքում աշխատողների պահանջների պաշտպանության մասին» թիվ 173 կոնվենցիան¹² և Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիան¹³:

⁸ Տե՛ս *Петров А.Я.*, Заработная плата как экономическая и правовая категория // *Право. Журнал Высшей школы экономики*, 2011, էջ 104:

⁹ Տե՛ս *Миронова Т.К.*, К вопросу об определении понятия «социальная защита» (правовой аспект) // *Трудовое право*, 2008, №3 (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://center-bereg.ru/c603.html>):

¹⁰ Տե՛ս *Игнатенко А.С.*, Защита прав работников на оплату труда при несостоятельности работодателя // *Актуальные проблемы российского права*, 2014, էջեր 1389-1390:

¹¹ Ընդունվել է 01.07.1949 թ.: Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 17.12.2005 թ.:

¹² Ընդունվել է 03.06.1992 թ.: Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 18.05.2006 թ.: Տե՛ս ՀՀԱԳՆՊՏ 2006.12.28/8(16)2:

¹³ Ընդունվել է 03.05.1996 թ.: Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 17.12.2005 թ.: Տե՛ս ՀՀԱԳՆՊՏ 2004.11.26/6(14):

Պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորությունը կախվածության մեջ է ոչ միայն պարտատերերի քանակից կամ նրանց պահանջների չափից, այլև պահանջի հերթից: Վերջինս, ըստ էության, հանդիսանում է պարտատերերի հավասար կարգավիճակի (լատիներեն՝ pari passu) սկզբունքից բացառություն, որի կիրառման հիմքերից մեկն այն շահերի բնույթն է, որոնց պաշտպանության համար հանդես է գալիս պարտատերը¹⁴:

Այս կապակցությամբ ուշագրավ են վերը նշված փաստաթղթերի դրույթները: Մասնավորապես, «Աշխատավարձի պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ սնանկացման կամ դատական կարգով լուծարման դեպքում այդ ձեռնարկությունում զբաղված աշխատողները պետք է համարվեն արտոնյալ պարտատերեր սնանկացմանը կամ դատական կարգով լուծարմանը նախորդող ժամկետում նրանց կողմից մատուցված ծառայությունների դիմաց վճարվելիք աշխատավարձերի կապակցությամբ, ազգային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, կամ ազգային օրենսդրությամբ սահմանված գումարը չգերազանցող աշխատավարձի կապակցությամբ: Ըստ էության, նման լուծում է պարունակում «Գործատուի անվճարունակության դեպքում աշխատողների պահանջների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի 2-րդ բաժինը, որը ոչ միայն աշխատողներին դիտարկում է արտոնյալ պարտատերեր, այլև նրանց պահանջներին գերակայություն է տալիս այլ արտոնյալ պահանջների, այդ թվում՝ պետության և սոցիալական ապահովության համակարգերի պահանջների նկատմամբ: Բացի դրանից՝ կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դրանում նախատեսված արտոնությունները առնվազն կիրառվում են.

ա) աշխատավարձի վրա՝ անվճարունակությանը կամ աշխատանքային հարաբերությունների դադարեցմանը նախորդող սահմանված ժամանակահատվածի համար, որը պետք է լինի ոչ պակաս, քան երեք ամիս,

բ) վճարովի արձակուրդների վճարումների վրա, որի իրավունքը ծագել է ինչպես անվճարունակության առաջացման կամ աշխատանքային հարաբերությունների դադարեցման տարվա ընթացքում, այնպես էլ կապված նախորդ տարվա ընթացքում կատարված աշխատանքի հետ,

գ) վարձատրվող այլ բացակայությունների դեպքում վճարման ենթակա գումարների վրա՝ անվճարունակությանը կամ աշխատանքային հարաբերությունների դադարեցմանը նախորդող սահմանված ժամանակահատվածի համար, որը պետք է լինի ոչ պակաս, քան երեք ամիս,

դ) աշխատանքային հարաբերությունների դադարեցման հետ կապված՝ վճարման ենթակա արձակման նպաստների վրա:

Այսպիսով, գործատուի սնանկության դեպքում աշխատողների պահանջների բավարարման առաջին երաշխիքը պահանջների բավարարման հերթերում նրանց դիրքն է՝ ի համեմատ այլ պարտատերերի¹⁵: Ընդ որում, աշխատողների

¹⁴ Стн Несостоятельность (банкротство): Учебный курс. В 2 т. / Под. ред. д.ю.н., проф. С.А. Карелиной. Т. 1. – М.: Статут, 2019, էջեր 300-301:

¹⁵ Стн Васильева Ю.В. Жукова Т.М., Особенности правового положения работников в деле о банкротстве // Вестник Пермского университета. Юридические науки, 2014, էջ 171:

պահանջները պետությունների մեծ մասի օրենսդրություններում ներառվում են արտոնյալ պահանջների շարքում՝ դրա ներսում այլ պահանջների հետ ունենալով տարատեսակ հարաբերակցություն¹⁶: Այս առումով դեռևս 2006 թ. կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տվել հետևյալ պատկերը.

1. աշխատողների պահանջներն ունեն բացարձակ առաջնահերթություն մյուս բոլոր, ներառյալ՝ գրավով ապահովված պահանջների նկատմամբ (Չիլի, Կոլումբիա, Ինդոնեզիա և Մեքսիկա).

2. աշխատողների պահանջները մյուս բոլոր պահանջների նկատմամբ ունեն գումարային սահմանափակումներով բացարձակ առաջնահերթություն (Չեխիա և Իսպանիա).

3. գրավով ապահովված պահանջներն առաջնահերթ են աշխատողների պահանջների նկատմամբ, իսկ նրանց պահանջները՝ մյուս պահանջների նկատմամբ (Ավստրալիա, Անգլիա, Չինաստան, Իսրայել, Շոտլանդիա, Սինգապուր, Սլովակիա և այլն).

4. բոլոր ապահովված պահանջներն առաջնահերթ են աշխատողների պահանջների նկատմամբ, իսկ նրանց պահանջները՝ չափափակված պահանջների նկատմամբ (Ավստրիա, Կանադա, Հունգարիա, Ճապոնիա, Նորվեգիա, Շվեդիա, ԱՄՆ և այլն).

5. աշխատողների պահանջները չունեն որևէ արտոնություն և ենթակա են բավարարման չափափակված պահանջների հետ մեկ հերթում (Գերմանիա և Էստոնիա)¹⁷:

Չնայած ակնհայտ դրական կողմերին՝ աշխատողների պահանջներին արտոնյալ կարգավիճակ տալու մոտեցումն ունի որոշակի թերություններ, որոնցից հիշատակման են արժանի հետևյալները.

1. աշխատողների պահանջներին առաջնահերթության տրամադրումը չի երաշխավորում այդ պահանջների լրիվ ծավալով բավարարումը, քանի որ գործատուի սնանկության պատճառ դարձած վիճակը, որպես կանոն, վկայում է նրա ակտիվների անբավարարության մասին: Բացի դրանից՝ աշխատողների պահանջներին առաջնահերթություն տրվում է ոչ թե ամբողջ ծավալով, այլ նախորդող որոշակի ժամանակահատվածի համար կամ որոշակի գումարի չափով (օրինակ՝ ԱՄՆ-ում այդ գումարը չպետք է գերազանցի 10 000 ԱՄՆ դոլարը¹⁸).

2. աշխատողների պահանջների նույնիսկ արտոնյալ հերթը դեռևս չի նշանակում դրանց սեղմ ժամկետում բավարարում, ինչը աշխատողի սոցիալական վիճակի առումով ունի խիստ բացասական ազդեցություն:

Աշխատողների պահանջների բավարարման երաշխավորման առումով մյուս կարևոր միջոցը դրանց բավարարումն է երաշխիքային ֆոնդերի (հաստատու-

¹⁶ Տե՛ս ЮНСИТРАЛ. Руководство для законодательных органов по вопросам законодательства о несостоятельности, ОРГАНИЗАЦИЯ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ, Нью-Йорк, 2005, էջ 320:

¹⁷ Տե՛ս *Игнатенко А.С.*, Защита требований работников при несостоятельности работодателя: анализ мирового опыта и его возможное использование в России // Проблемы экономики и юридической практики, 2015, էջեր 172-173:

¹⁸ Տե՛ս *Мажурин П.*, Особенности соблюдения и защиты трудовых прав работников при банкротстве работодателя в США // Журнал «Сравнительное трудовое право», 2014, №12, էջ 8:

թյունների) միջոցով: Ընդ որում, ինչպես արդարացիորեն նշվում է մասնագիտական գրականության մեջ, այն իրավիճակում, երբ արտոնյալ հերթերով պահանջների համակարգը չի կարող լիովին երաշխավորել աշխատողի աշխատավարձ ստանալու իրավունքը գործատուի անվճարունակության դեպքում, երաշխիքային ֆոնդերի ստեղծումը կարող է դառնալ արդյունավետ պետական երաշխիք աշխատանքի դիմաց վարձատրության վճարման գործընթացում¹⁹:

Երաշխիքային ֆոնդերի միջոցով աշխատողների պահանջների բավարարումը երաշխավորելու պահանջներ ամրագրված են «Գործատուի անվճարունակության դեպքում աշխատողների պահանջների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի 9-րդ և Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիայի 25-րդ հոդվածում: Նման անհրաժեշտության մասին նշվում է նաև տարածաշրջանային փաստաթղթերում, մասնավորապես՝ ԱՊՀ քաղաքացիների սոցիալական իրավունքների և երաշխիքների դաշնագրի²⁰ 24-րդ հոդվածը սահմանում է, որ աշխատավարձից և այլ պարտավորություններից բխող պահանջների բավարարման համար անհրաժեշտ միջոցների բացակայության դեպքում այդ պահանջները բավարարվում են համապատասխան սոցիալական ապահովագրության ֆոնդերի հաշվին:

Երաշխիքային ֆոնդերի միջոցով աշխատողների պահանջների բավարարման երաշխավորման հիմնական առավելությունը այն է, որ աշխատողները իրենց պահանջների բավարարումը ստանում են անկախ սնանկության վարույթի ընթացքից, ինչպես նաև նրանից, թե իրենց պահանջները սնանկության վարույթում որ հերթում են և ունի արդյոք սնանկ գործատուն այդ պահանջների բավարարման համար անհրաժեշտ միջոցներ²¹: Իհարկե, այստեղ ևս չի երաշխավորվում աշխատողների բոլոր պահանջների ամբողջությամբ բավարարումը²²: Այս հանգամանքը ուղղակիորեն նշված է նաև «Գործատուի անվճարունակության դեպքում աշխատողների պահանջների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայում, որը, ի համեմատություն աշխատողի արտոնյալ պահանջների, պահանջների ավելի փոքր ծավալ է ներառել հատուցման ենթակա պահանջների շրջանակի մեջ: Մասնավորապես, կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածը երաշխիքային ֆոնդերի միջոցով երաշխավորում է առնվազն հետևյալ պահանջների բավարարումը.

ա) աշխատավարձը՝ անվճարունակությանը կամ աշխատանքային հարաբերությունների դադարեցմանը նախորդող սահմանված ժամանակահատվածի համար, որը պետք է լինի ոչ պակաս, քան ութ շաբաթ,

բ) վճարովի արձակուրդների վճարումները, որի իրավունքը ծագել է անվճարունակությանը կամ աշխատանքային հարաբերությունների դադարեցմանը նա-

¹⁹ Sևն Герасин И., Гарантии обеспечения получения работником заработной платы в случае неплатежеспособности работодателя // Кадровик. Трудовое право для кадровика, 2012, №4, էջ 52:

²⁰ Ընդունվել է 29.10.1994 թ.:

²¹ Sևն Лютов Н.Л. и др., Межотраслевая координация правового регулирования труда в корпоративных организациях: монография / под ред. Н.Л. Лютова – М.: Буки Веди, 2016, էջ 154:

²² Sևն Юрьева Т.В., Пронин Р.И., Интересы персонала при несостоятельности работодателя и система их эффективной защиты // Статистика и экономика, 2009, էջ 45, Хабибуллин А. Особенности соблюдения и защиты трудовых прав работников при банкротстве работодателя в Германии // Журнал «Сравнительное трудовое право», 2014, №12, էջ 30:

խորդող սահմանված այն ժամանակահատվածում կատարված աշխատանքի հետ, որը պետք է լինի ոչ պակաս, քան վեց ամիս,

գ) վարձատրվող այլ բացակայությունների դեպքում վճարման ենթակա գումարները՝ անվճարունակությանը կամ աշխատանքային հարաբերությունների դադարեցմանը նախորդող սահմանված ժամանակահատվածի համար, որը պետք է լինի ոչ պակաս, քան ութ շաբաթ,

դ) աշխատանքային հարաբերությունների դադարեցման հետ կապված՝ վճարման ենթակա արձակման նպաստները:

Հասկանալի է, որ երաշխիքային ֆոնդերի ստեղծումը և գործունեությունը պահանջում են զգալի ֆինանսական միջոցներ, որոնց ներգրավման առնչությամբ առկա են տարբեր մոդելներ: Դրանք ֆինանսավորվում են կամ բացառապես գործատուների կողմից արվող ներդրումներից (Ավստրիայում, Դանիայում, Նորվեգիայում, Լեհաստանում), կամ պետության հետ համատեղ կատարվող ներդրումներից (Հունաստանում, Սլովակիայում): Որոշ դեպքերում (օրինակ, Սլովենիայում, Ավստրալիայում) այդպիսի հաստատություններն ամբողջությամբ ֆինանսավորվում են պետական բյուջեի միջոցներով²³:

Մինևս ժամանակ ուշադրության է արժանի և «Գործատուի սնանկության դեպքում աշխատողների պաշտպանության մասին» Եվրոպական խորհրդարանի և Եվրոպայի խորհրդի №2008/94/EC դիրեկտիվի²⁴ 5-րդ հոդվածը, որը սահմանում է երաշխիքային ֆոնդերի գործունեության վերաբերյալ հետևյալ մոտեցումները.

ա) ֆոնդերի ակտիվները պետք է անկախ լինեն գործատուի կապիտալից և ենթակա չլինեն բռնագանձման սնանկության վարույթի ընթացքում.

բ) ֆոնդերի կողմից հատուցում տրամադրելու պարտականությունը չպետք է կախված լինի նրանից՝ արդյոք ֆոնդին վճարումներն ամբողջությամբ կատարվել են, թե ոչ:

Աշխատողների պահանջների բավարարման երաշխիքների շարքին է դասվում դրանց պաշտպանությունը ապահովագրական ընկերությունների միջոցով²⁵: Ընդ որում, այն հնարավորություն է տալիս պետությանը ազատել երաշխիքային ֆոնդերի միջոցով աշխատողների պահանջների բավարարման պարտականությունից, եթե ապահովագրությունը ապահովում է համարժեք պաշտպանություն: Այսպես, «Գործատուի անվճարունակության դեպքում աշխատողների պահանջների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ կոնվենցիայի անդամ պետությունը կարող է թույլատրել ապահո-

²³ Տե՛ս *Люттов Н.Л.*, Защита права работников на заработную плату в случае банкротства работодателя: несоответствие российского законодательства международным стандартам // Трудовое право, 2010, №1 (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://center-bereg.ru/n1616.html>):

²⁴ Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A320-08L0094>:

²⁵ Տե՛ս *Васильева Ю.В., Жукова Т.М.*, Особенности правового положения работников в деле о банкротстве // Вестник Пермского университета. Юридические науки, 2014, էջ 172, *Бычкова К.*, Особенности соблюдения и защиты трудовых прав работников при банкротстве работодателя в Германии // Журнал «Сравнительное трудовое право», 2014, №12, էջ 21, *Игнатенко А.С.*, Защита требований работников при несостоятельности работодателя: анализ мирового опыта и его возможное использование в России // Проблемы экономики и юридической практики, 2015, էջ 173:

վագրական կազմակերպություններին տրամադրել աշխատողների պահանջների բավարարում, եթե դրանք ապահովում են բավարար երաշխիքներ:

Աշխատողների պահանջների բավարարման քիչ հանդիպող երաշխիք է կիրառվում Բելառուսում և Ղրղզստանում, որոնց օրենսդրությամբ գործատուի սնանկության դեպքում աշխատողներին հասանելիք աշխատավարձերի վճարումներն ապահովելու, ինչպես նաև երաշխիքային և փոխհատուցման վճարումներ կատարելու նպատակով գործատուից պահանջվում է ստեղծել պահուստային աշխատավարձային ֆոնդ:²⁶

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության ուսումնասիրությունը վկայում է, որ այստեղ ևս առկա են աշխատողների պահանջների բավարարումը երաշխավորող որոշ դրույթներ: Մասնավորապես, ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի²⁷ «Աշխատողների պահանջների բավարարումը գործատուի սնանկության դեպքում» վերտառությամբ 196-րդ հոդվածը սահմանում է, որ գործատուի սնանկության դեպքում աշխատողների աշխատավարձի և դրան հավասարեցված այլ վճարումների վճարման հետ կապված պահանջները բավարարվում են օրենքով սահմանված կարգով, իսկ «Սնանկության մասին» օրենքը²⁸ այդ պահանջները բաժանում է երկու խմբի և դրանք համապատասխանաբար 82-րդ և 83-րդ հոդվածներում դիտարկում է չապահովված և ստորադաս չապահովված պահանջների «գ» հերթերում: Ընդ որում, առաջին խմբում ներառվում են աշխատանքային պայմանագրերից բխող պահանջները (ներառյալ՝ պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից մինչև լուծարումն առաջացած), բայց ոչ ավելի, քան պարտապանին սնանկ ճանաչելու պահին նախորդող 6 ամիսը, իսկ երկրորդում՝ առաջին խմբում չներառված ցանկացած այլ պահանջները:

Դժվար չէ նկատել, որ այս կերպ օրենսդիրը քննարկվող պահանջները համարել է արտոնյալ, ընդ որում, ավելի երկար ժամանակահատվածի համար, քան ամրագրված է Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած միջազգային պարտավորություններում: Այնուամենայնիվ, «Սնանկության մասին» օրենքի 82-րդ հոդվածում կիրառվող «աշխատանքային պայմանագրերից բխող պահանջներ» արտահայտությունը հստակեցման կարիք ունի, քանի որ ակնհայտ է, որ աշխատողի մի շարք պահանջներ (օրինակ՝ արձակման նպաստը, այլ հատուցումներ և այլն) բխում են ոչ թե աշխատանքային պայմանագրից, այլ աշխատանքային օրենսդրությունից: Ընդ որում, դրանց երաշխավորման անհրաժեշտությունը բխում է նաև վերոհիշյալ միջազգային փաստաթղթերից: Բացի դրանից՝ «Սնանկության մասին» օրենքի 82-րդ և 83-րդ հոդվածների համեմատական վերլուծությունից կարող է տպավորություն ստեղծվել, որ 82-րդ հոդվածում խոսքը միայն համապատասխան ժամանակահատվածի համար աշխատավարձի հետ կապ-

²⁶ Տե՛ս *Люттов Н.Л.*, Защита права работников на заработную плату в случае банкротства работодателя: несоответствие российского законодательства международным стандартам // Трудовое право, 2010, №1 (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://center-bereg.ru/n1616.html>):

²⁷ Ընդունվել է 09.11.2004 թ.: Ուժի մեջ է մտել 21.06.2005 թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2004.12.21/69(368):

²⁸ Ընդունվել է 28.02.2005 թ.: Ուժի մեջ է մտել 02.04.2005 թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2005.03.23/19(391) Հոդ. 319:

ված պահանջի մասին է, որովհետև 83-րդ հոդվածում խոսվում է աշխատավարձի գծով այլ պահանջների մասին: Հետևաբար, այս դրույթը ևս ենթակա է ճշգրտման:

Միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ աշխատողների պահանջների համար միայն արտոնյալ հերթի սահմանումը ակնհայտորեն չի կարող բավարար երաշխիք դիտարկվել նրանց իրավունքների լիարժեք և արդյունավետ պաշտպանությունը երաշխավորելու առումով: Այս եզրահանգումը բխում է այն իրողությունից, որ սնանկության վարույթում պարտատերերի պահանջների բավարարվածության աստիճանը Հայաստանի Հանրապետությունում ընդհանուր առմամբ բավականին ցածր է (օրինակ՝ 2017 թ. կազմել է 36,4 տոկոս²⁹, 2018 թ.՝ 38,2 տոկոս³⁰, իսկ 2019 թ.՝ 39,2 տոկոս³¹): Նման պայմաններում առկա է աշխատողների պահանջների բավարարման մյուս երաշխիքի՝ երաշխիքային ֆոնդերի ներդրման անհրաժեշտություն:

Այս կապակցությամբ ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ Հայաստանի Հանրապետությունը, ունենալով վերապահում անելու հնարավորություն, այնուամենայնիվ, «Գործատուի անվճարունակության դեպքում աշխատողների պահանջների պաշտպանության մասին» կոնվենցիան (կից հայտարարությամբ) վավերացնելու մասին» թիվ Ե-171-3 որոշմամբ³² ստանձնել է ոչ միայն աշխատողներին արտոնյալ պարտատեր դիտարկելու, այլև երաշխիքային ֆոնդերի միջոցով աշխատողների պահանջների բավարարումը երաշխավորելու պարտավորություն:

Այսպիսով՝ գործատուի սնանկության դեպքում աշխատողների պահանջների պաշտպանության հիմնահարցերի վերաբերյալ կարելի է կարարել հետևյալ եզրահանգումները.

1. Գործատուի սնանկության դեպքում աշխատողների պահանջների բավարարման հիմնական երաշխիքներն են աշխատողների պահանջների արտոնյալ հերթի սահմանումը, պահանջների բավարարումը երաշխիքային ֆոնդերի և ապահովագրական ընկերությունների միջոցով,

2. Հայաստանի Հանրապետությունում աշխատողների պահանջների պաշտպանության առկա երաշխիքը այս պահանջների համար արտոնյալ հերթի սահմանումն է: Ընդ որում, աշխատողների պահանջները արտոնյալ հերթում պետք է դիտարկվեն ոչ միայն աշխատանքային պայմանագրից, այլև աշխատանքային օրենսդրությունից բխելու դեպքում,

3. Աշխատողների պահանջների լիարժեք պաշտպանությունը երաշխավորելու նպատակով անհրաժեշտ է Հայաստանի Հանրապետությունում ներդնել աշխատողների պահանջների բավարարումն ապահովող երաշխիքային ֆոնդի ինստիտուտը, որը բխում է նաև Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած միջազգային պարտավորություններից:

²⁹ Տե՛ս «Գործարարությամբ զբաղվելը 2018» զեկույց, էջ 57 (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <http://documents.worldbank.org/curated/en/737981509608795479/pdf/120823-WP-PUBLIC-DC18-ARM.pdf>):

³⁰ Տե՛ս «Գործարարությամբ զբաղվելը 2019» զեկույց, էջ 49 (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <http://documents.worldbank.org/curated/en/688381541075133271/pdf/131604-WP-DB2019-PUBLIC-Armenia.pdf>):

³¹ Տե՛ս «Գործարարությամբ զբաղվելը 2020» զեկույց, էջ 56 (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/a/armenia/ARM.pdf>):

³² Ընդունվել է 28.02.2005 թ.: Ուժի մեջ է մտել 02.04.2005 թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2005.03.23/19(391) Հոդ. 319:

Annotation. The article discusses the issues of the protection of employee's claims in the event of bankruptcy of the employer. Accordingly, the guarantees set forth in a number of international documents on the protection of employee's rights in the event of bankruptcy of the employer, as well as the experience of other countries in ensuring the satisfaction of workers' requirements are analyzed. In particular, mechanisms such as setting priorities of satisfaction of employee's claims, creating guarantee institutions (funds) and guaranteeing satisfaction through insurance companies are being discussed. In addition, the article discusses measures envisaged in the legislation of the Republic of Armenia on the protection of the claims of employees in the event of bankruptcy of the employer, their effectiveness and gaps in the legislation, especially in the light of international obligations of the Republic of Armenia. As a result of the analysis, it is concluded that, according to the legislation of the Republic of Armenia, not only the requirements arising from the labor contract, but also from the labor law should be considered as privileged, and in order to guarantee the full protection of employee's claims, it is necessary to introduce the institution of guarantee funds in accordance with international obligations of the Republic Armenia.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы защиты требований работников при банкротстве работодателя. Соответственно, анализируются гарантии, изложенные в ряде международных документов о защите прав трудящихся в случае банкротства работодателя, а также опыт других стран в обеспечении удовлетворения требований работников. В частности, обсуждаются такие механизмы, как установление приоритетов для удовлетворения требований работников, создание гарантийных учреждений (фондов) и гарантирование удовлетворения требований через страховые компании. Кроме того, анализируются меры, принятые законодательством РА, для защиты требований работников в случае банкротства работодателя, их эффективность, а также пробелы в законодательстве, особенно в свете международных обязательств РА. В результате анализа делается вывод о том, что по законодательству РА привилегированными должны считаться не только требования, истекающие из трудового договора, но и из трудового законодательства, а для гарантирования полной защиты требований работников необходимо ввести институт гарантийного фонда в соответствии с международными обязательствами, принятыми Республикой Армения.

Բանալի բառեր - գործարար, սնանկություն, վարձարարություն, աշխատողների պահանջներ, պահանջների բավարարում, «pari passu», պահանջների առաջնահերթություն, արտոնյալ պահանջներ, երաշխիքային հասարակություններ (ֆոնդեր), ապահովագրություն:

Keywords: employer, bankruptcy, salary, claims of employees, satisfaction of claims, pari passu, priority of claims, privileged claims, guarantee institutions (funds), insurance.

Ключевые слова: работодатель, банкротство, заработная плата, требования работников, удовлетворение требований, pari passu, приоритет требований, привилегированные требования, гарантированные учреждения (фонды), страхование.

S. Մարկոսյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ուսանողական իրավաբանական խորհրդատվության կենտրոնի դասախոս-կոորդինատոր, ՀՀ ՏՄՊԴՀ անդամ, ի.գ.թ., էլ. հասցե՝ tigranmarkosyan@ysu.am

S. Դադունց - ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ, ՀՀ ԱՆ «Օրենսդրության զարգացման և իրավական հետազոտությունների կենտրոն» հիմնադրամի տնօրեն, էլ. հասցե՝ tigran.dadunts@ysu.am

Ներկայացվել է խմբագրություն 14.05.2020 թ., տրվել է գրախոսության 14.05.2020 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դասախոս, ի.գ.թ. Տ. Վարդագարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.:

ԷՐԻԿ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

*Հայաստանում ֆրանսիական
համալսարանի ուսանող*

ERIK ARAKELYAN

*Undergraduate student at the
French University in Armenia*

ЭРИК АРАКЕЛЯН

*Студент бакалавриата
Французского университета в Армении*

**ՀԱՅՑԻ ԱՌԱՐԿԱՅԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ՀԱՅՑԱՊԱՀԱՆՋՆԵՐԻՑ ՀՐԱԺԱՐԿԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԻ
ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ
ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՈՒՄ**

**CORRELATION OF INSTITUTES OF REJECTION OF A CLAIM AND
CHANGE OF THE SUBJECT OF A CLAIM IN CIVIL PROCEEDINGS
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

**СООТНОШЕНИЕ ИНСТИТУТОВ ОТКАЗА ОТ ИСКА И
ИЗМЕНЕНИЯ ПРЕДМЕТА ИСКА В ГРАЖДАНСКОМ
СУДОПРОИЗВОДСТВЕ РА**

Ինչպես գիտենք, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը (ՀՀ ՔԴՕ) նախատեսում է երկու տարբեր դատավարական ինստիտուտներ՝ հայցի առարկայի փոփոխությունը և հայցապահանջից հրաժարումը: Սույն աշխատության շրջանակում հարկ ենք համարում անդրադառնալ այն հարցին, թե *ինչպես են ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում հարաբերակցվում հայցապահանջներից հրաժարումը և հայցի առարկայի փոփոխության ինստիտուտները:*

Նշված հարցին պատասխանելու համար նախ հարկ է վերլուծել հայցի առարկայի փոփոխության ինստիտուտը, և այն համադրել պահանջներից լրիվ կամ մասնակի հրաժարման ինստիտուտի հետ:

ՀՀ ՔԴՕ 170-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Հայցվորը հայցի առարկայի և հիմքի կամ դրանցից յուրաքանչյուրի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ ներկայացնում է գրավոր միջնորդություն մինչև ասպացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը:

2. Սույն օրենսգրքի իմաստով՝ հայցի առարկայի փոփոխությունը հայցվորի կողմից պատասխանողին ուղղված նյութափրավական պահանջն այլ պահանջով փոխարինելը, պահանջը փոփոխելը կամ լրացնելն է, այդ թվում՝ պահանջների

չափն ավելացնելը կամ նվազեցնելը, որը թույլատրում է առաջին ատյանի դատարանը: (...):

5. Հայցի առարկայի կամ հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը դատարանը մերժում է, եթե այն բավարարելու դեպքում փոփոխվում է այն իրավունքը կամ օրենքով պահպանվող շահը, որի պաշտպանության նպատակով հայցը սկզբնապես հարուցվել է, կամ քննվող գործը դուրս է գալու առաջին ատյանի դատարանի ենթակայության սահմաններից: (...):»:

«Վճռաբեկ դատարանն իր նախկին որոշումներում անդրադարձել է «հայցի առարկա» օրենսդրական եզրույթին և նշել, որ հայցի առարկան հայցվորի պահանջն է՝ ուղղված պատասխանողին կամ պատասխանողներին («Լարիսա Բաբայանն ընդդեմ Ալբերտ Հունանյանի» թիվ ԵԷԴ/1373/02/10 քաղաքացիական գործով «Վճռաբեկ դատարանի 11.05.2011 թվականի որոշումը):

[...] հայցն անհատականացվում է իր այս երկու տարրերի՝ հայցի հիմքի և առարկայի շնորհիվ: Հենց հայցի հիմքով ու առարկայով են որոշվում հայցերի նույնությունն ու տարբերությունը միևնույն սուբյեկտային կազմի դեպքում: ՀՀ օրենսդրությունն ընձեռում է հայցի հիմքն ու հիմքի և (կամ) առարկայի փոփոխելու հնարավորությունը, ընդ որում՝ հայցի առարկայի փոփոխությունը ենթադրում է հայցվորի՝ պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջի փոփոխություն, իսկ հայցի հիմքի փոփոխությունն իրենից ներկայացնում է այն հանգամանքների փոփոխությունը, որոնց վրա հիմնվում է այդ նյութաիրավական պահանջը: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ՀՀ օրենսդրությունը հայցի հիմքն ու հիմքի և (կամ) առարկայի փոխելու լիազորությունը վերապահում է միայն հայցվորին, և տվյալ դեպքում դատարանն ուղղակի հայցվորի համապատասխան միջնորդության առկայության դեպքում կարող է որոշում կայացնել բավարարելու կամ մերժելու հայցվորի՝ հայցի հիմքը կամ հիմքի և (կամ) առարկայի փոխելու վերաբերյալ միջնորդությունը, սակայն սեփական նախաձեռնությամբ վերոնշյալ գործողությունները կատարելու լիազորություն դատարանը չունի: [...] (թիվ ԵԿԴ/2924/02/11 գործով Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի հոկտեմբերի 04-ի որոշումը):

ՀՀ ՔԴՕ 170-րդ հոդվածի 5-րդ մասը հայցի հիմքի և առարկայի կամ դրանցից յուրաքանչյուրի թույլատրելիության համար սահմանել է երկու չափանիշի միաժամանակյա առկայություն՝ հայցի հիմքի և առարկայի կամ դրանցից յուրաքանչյուրի փոփոխությունը դատարանն ընդունում է, եթե

1. չի փոփոխվում այն իրավունքը կամ օրենքով պահպանվող շահը, որի պաշտպանության նպատակով հայցը սկզբնապես հարուցվել է,

2. քննվող գործը դուրս չի գալու առաջին ատյանի դատարանի ենթակայության սահմաններից:

Իրավունքը կամ օրենքով պահպանվող շահը հիմնականում որոշվում են հայցի առարկայով, այսինքն՝ ինչպիսի նյութական իրավունք կամ օրենքով պահպանվող շահի պաշտպանություն է ակնկալում հայցվորը հարուցված հայցով: Պաշտպանության ակնկալվող իրավունքը կամ օրենքով պահպանվող շահը կարող է փոփոխվել նաև հայցի հիմքի փոփոխության արդյունքում, երբ հայցի փաս-

տական հիմքերն այնպես են փոխվում, որ փոփոխվում է իրավահարաբերության բնույթը, որը, ըստ էության, ենթադրում է նաև էապես այլ բնույթի նյութաիրավական վեճ կողմերի միջև: Նշված հանգամանքը պայմանավորված է նրանով, որ միևնույն նյութական կամ ոչ նյութական բարիքի շուրջ կարող են ծագել կամ գոյություն ունենալ տարբեր իրավունքներ կամ օրենքով պահպանվող շահեր, միևնույն նյութական կամ ոչ նյութական բարիքի հետ կապված պահանջը կարող է ներառվել տարբեր իրավունքների կամ օրենքով պահպանվող շահերի շրջանակներում:

Վերոնշյալ վերլուծություններից հետո անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ նաև հայցի հիմքի և (կամ) առարկայի փոփոխության թույլատրելիության կամ մերժման հետ կապված հարցին՝ կապված հայցի հիմքի և (կամ) առարկայի փոփոխության թույլատրելիության հարցի քննարկման ժամանակ պետական տուրքի գանձման հետ:

ՀՀ ՔԴՕ 102-րդ հոդվածի 11-րդ մասի համաձայն՝ հայցի հիմքի և (կամ) առարկայի փոփոխելու դեպքում պետական տուրքի գումարի չբավականացնող մասը գանձվում է հայցի հիմքի և (կամ) առարկայի փոփոխելիս՝ փոփոխված հայցի առարկային համապատասխան:

Վերոնշյալ հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ հայցի հիմքի և (կամ) առարկայի փոփոխելու դեպքում օրենսդիրը սահմանել է պետական տուրքի գանձման պահանջ այն դեպքում, երբ հայցի հիմքի և (կամ) առարկայի փոփոխելու դեպքում սկզբնական հայցով վճարված պետական տուրքի գումարը չի բավականացնում: Ընդ որում՝ պետական տուրքը գանձվում է հայցի հիմքի և (կամ) առարկայի փոփոխելիս:

ՀՀ ՔԴՕ 170-րդ հոդվածը կանոնակարգել է միայն հայցի առարկայի և (կամ) հիմքի փոփոխության ընդունման կամ մերժման բովանդակային մասը, հետևաբար՝ հայցի առարկայի փոփոխության դեպքում դատարանը պետք է անդրադառնա նաև պետական տուրքի գանձման հարցին՝ հիմք ընդունելով ՀՀ ՔԴՕ 102-րդ հոդվածի 11-րդ մասը:

Հայցի առարկայի փոփոխության վերաբերյալ գրավոր միջնորդություն ներկայացնելիս դատարանը թույլատրում է այն, եթե.

1. առկա չեն ՀՀ ՔԴՕ 170-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված արգելքները,

2. հայցի հիմքի և (կամ) առարկայի փոփոխելու միջնորդության արդյունքում սկզբնական հայցադիմումով վճարված պետական տուրքը հայցի նոր առարկայի շրջանակում չբավականացնելու դեպքում վճարված է պետական տուրքի չբավականացնող մասը կամ առկա է այդ մասով պետական տուրքի գծով արտոնություն տրամադրելու միջնորդություն, որը բավարարվել է դատարանի կողմից:

ՀՀ ՔԴՕ 12-րդ հոդվածին համապատասխան գործը հարուցվում է միայն ներկայացված հայցադիմումի հիման վրա: Միաժամանակ, նշված հայցադիմումի՝ վարույթ ընդունման և հետևաբար քաղաքացիական գործի հարուցման համար օրենսդիրը սահմանում է որոշ պարտադիր վավերապայմանների պահպանում: Մասնավորապես՝ ՀՀ ՔԴՕ 121-րդ հոդվածը (մաս 1-ին, կետեր 5-7) հայցադիմու-

մին ներկայացնում է որոշ պարտադիր պայմաններ, որոնց թվում են «*inter alia*» (i) այն փաստերը, որոնց վրա հիմնվում են հայցապահանջները (հայցի փաստական հիմքը), ինչպես նաև (ii) պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջն(ներ)ը (հայցի առարկա): Ընդ որում՝ նշված հոդվածի 2-րդ մասը իր 1-ին կետով հայցվորին իրավունք է վերապահում նաև նշել վիճելի իրավահարաբերության նկատմամբ կիրառման ենթակա իրավական նորմերը (հայցի իրավական հիմք):

Ստացվում է, որ հայցի հիմքը և առարկան կազմում են հայցի այն հիմնական բաղադրիչները, որոնք առարկա են հանդիսանալու ողջ հետագա դատական քննության համար, իսկ դրանց ճիշտ կազմումը և ներկայացումը մեծամասամբ ունենալու է էական նշանակություն հոգուտ հայցվորի գործի լուծման համար: Ընդ որում՝ հենց հայցի հիմքով և առարկայով է դատարանը հայցադիմումի վարույթ ընդունման փուլում կարողանալու որոշել մի շարք այլ վավերապայմանների պատշաճ պահպանված լինելը (օրինակ՝ կողմին ուղղված պահանջից կարող է կախված լինել գործի ընդդատություն, ենթակայությունը, պահանջի տեսակից է մեծամասամբ կախված պետական տուրքի հետ կապված հարցերը և այլն): Վերոնշյալը հաշվի առնելով է, որ օրենսդիրը պարտադիր է համարել հացի առարկայի և փաստական հիմքի պարտադիր առկայությունը ներկայացվող հայցադիմումում մեջ, իսկ դրանցից թեկուզ մեկի բացակայության պարագայում, հայցադիմումը ենթակա է վերադարձման:

Այսպիսով, դատարանը գործը հարուցում է միայն հայցադիմումի կամ դիմումի հիման վրա, իսկ դատարանը պետք է գործը քննի ներկայացված հայցի հիմքի և առարկայի շրջանակում, և, հետևաբար, սկզբնական հայցն իր հիմքով և առարկայով կարևոր նշանակություն ունի գործի քննության ծավալի համար:

Այդուհանդերձ գործնականում հանդիպում են իրավիճակներ, երբ դատարան հայց ներկայացնելուց հետո, օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ պատճառներից ելնելով, անհրաժեշտություն է առաջանում փոփոխել հայցվորին ուղղված պահանջը և/կամ դրա հիմքում դրված փաստերը: Նման փոփոխության համար կարող են հիմք հանդիսանալ ինչպես օբյեկտիվ իրականության մեջ տեղի ունեցած փոփոխությունները (օրինակ՝ աշխատանքից ազատման հրամանը մտել է ուժի մեջ, աճել է պատճառված վնասի չափը), հայցվորի կողմից հայցադիմումում նշված ձևակերպումներն իր կարծիքով առավել ճիշտ ձևակերպումներով փոխարինելը (օրինակ՝ գումարի բռնագանձման պահանջի դեպքում հայցվորը սխալ է հաշվարկել բռնագանձման ենթակա գումարի չափը), այնպես էլ հայցվորի կողմից իր խախտված իրավունքի առավել օպտիմալ պաշտպանության եղանակի ընտրության ցանկությունը (օրինակ՝ եթե պայմանագրով նախատեսվել է կան տուժանքի բռնագանձում, կան վնասի հատուցում, իսկ հայցվորն ի սկզբանե դատարան է դիմել վնասների հատուցման պահանջով, ապա վերջինս կարող է պահանջը փոխել և պահանջել տուժանքի բռնագանձում): Նման պայմաններում անհրաժեշտություն է առաջանում որոշակի փոփոխություններ մտցնել հայցադիմումում՝ այն ուղղելու, լրացնելու, շտկելու նպատակով:

«ՔԴՕ 12-րդ հոդվածին համապատասխան հայցի առարկայի փոփոխու-

թյունը, պահանջից (դրա մի մասից) հրաժարվելու հետ մեկտեղ հանդիսանում է հայցվորի տնօրինչական գործողություններից մեկը, որով վերջինս որոշակիորեն «հրաժարվում է» իր սկզբնական պահանջներից՝ դրանք տրանսֆորմացնելով, և միաժամանակ պահանջում է դատարանից, առանց գործի վարույթը կարճելու, քննել և վճիռ կայացնել արդեն փոփոխված պահանջի մասին: Այլ կերպ ասած՝ հայցի առարկայի փոփոխման իրավունքը հանդիսանում է հայցվորի արդար դատաքննության իրավունքի մաս կազմող այն իրավունքը, ըստ որի՝ վերջինս է որոշում, թե ինչպիսի պահանջ (ինչ չափի, բովանդակությամբ և այլն) պետք է ներկայացնի դատարան:

Այս կապակցությամբ հարկ է արձանագրել, որ հայցվորի դատարան դիմելու, այսինքն՝ **«հայցի իրավունքը»** իր ամրագրումն է ստացել ինչպես ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ, 63-րդ հոդվածներով, ըստ որոնց՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության, անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք, այնպես էլ արդեն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով, որի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով դիմելու դատարան՝ Սահմանադրությամբ, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կամ պայմանագրով նախատեսված իր իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար: Նշված «հայցի իրավունքը» հանդիսանում է հայցվորի այն գլխավոր և հիմնական տնօրինչական գործողությունը, որի իրացումը, սահմանված կարգի պահպանման դեպքում հիմք է հանդիսանում քաղաքացիական գործի հարուցման համար: Դատարան դիմելու իրավունքն իր մեջ ներառում է **ոչ միայն դատարան դիմելու և հայցապահանջի բավարարում ստանալու**, հետևապես նաև վիճարկվող կամ խախտված իրավունքը վերականգնելու, այլև **դատարան դիմելու կամ չդիմելու, պատասխանողին ընտրելու, հայցի հիմքերը և պահանջ(ներ)ը ինքնուրույն որոշելու իրավունքը**:

Նման դիրքորոշում է արտահայտել նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, ըստ որի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և Կոնվենցիայով երաշխավորված դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման հիմնական սկզբունքներից է տնօրինչականության (դիսպոզիտիվության) սկզբունքը, որն անձի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքով նրան տրված հնարավորությունն է սեփական հայեցողությամբ տնօրինելու իր նյութական և դատավարական իրավունքները և դրանց պաշտպանության եղանակները: Տնօրինչականության (դիսպոզիտիվության) սկզբունքն անձանց հնարավորություն է տալիս ինքնուրույն որոշել՝ **դիմել, թե չդիմել դատարան իրենց իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության համար**, այսինքն՝ իրականացնել, թե չիրականացնել իրենց դատական պաշտպանության հիմնական իրավունքը: Անձինք իրենց դատական պաշտպանության հիմնական իրավունքն իրացնելիս, ինչպես նաև դատարաններն արդարադատություն իրականացնելիս պետք է առաջնորդվեն վերը նշված սկզբունքով:

Դատական պաշտպանության իրավունքի իրացումը տնօրինչականության

(դիսպոզիտիվության) սկզբունքի հիման վրա անձի համար երաշխավորում է նաև հայցի **առարկան և հիմքն ինքնուրույն որոշելու իրավական հնարավորություն** («Ա/Ձ Գևորգ Դավթյանն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առնչվող պետական եկամուտների կոմիտեի Մաշտոցի հարկային տեսչության թիվ ՎԴ/2976/05/15 վարչական գործով» ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 30.11.2018 թվականի որոշումը):

Վերոնշյալը հաշվի առնելով՝ կարելի է նշել, որ հայցի առարկայի փոփոխման իրավունքն ածանցվում է անձի դատարան դիմելու, այսինքն՝ «հայցի իրավունքի» այն կարևոր բաղադրիչից, ըստ որի՝ հայցվորն ինքն է որոշում, թե ինչպիսի պահանջ (ինչ չափով, ինչ բովանդակությամբ և այլն) ներկայացնի դատարան, այսինքն՝ հայցի առարկայի փոփոխման իրավունքը լայն առումով հանդիսանում է «հայցի իրավունքի» բովանդակային տարրերից մեկը: Հայցի իրավունքի կարևոր տարրերից մեկն այն է, որ դատարանը քննի հայցվորի համար ամբողջությամբ ընդունելի հայց՝ ներառյալ հայցի հիմնավորումները և պահանջը, իսկ դատարանը հայց ներկայացնելուց հետո, ինչպես վերը նշվել է, կարող է առաջանալ անհրաժեշտություն (ընդ որում, պայմանավորված նաև պատասխանողի գործողություններով) փոփոխել պատասխանողի դեմ ուղղված պահանջը: Այսինքն՝ **հայցի առարկայի փոփոխությունն ուղղված է իրավունքի պաշտպանության նպատակով հարուցված հայցին արդյունավետ բովանդակություն տալուն և խախտված իրավունքների պաշտպանության դատական միջոցի արդյունավետությունը բարձրացնելուն, ինչպես նաև դատական խնայողությանը**¹: Միաժամանակ, հարկ է արձանագրել, որ հայցի առարկայի փոփոխությունը չի կարող ուղղված լինել գործի վարույթը դադարեցնելուն, այլ կերպ ասած՝ հայցի առարկայի փոփոխության առանձնահատկությունը այն է, որ այն ոչ թե ուղղված է պատասխանողի նկատմամբ կոնկրետ պահանջներից ամբողջությամբ հրաժարվելուն, այլ պատասխանողի նկատմամբ պահանջների ձևափոխմանը: Հակառակ պարագայում՝ խոսքը գնալու է պահանջներից հրաժարվելու և ոչ հայցի առարկայի փոփոխման մասին:

Այսինքն՝ դատարան հայցադիմում ներկայացնելու իրավունքն ուղղված է անձի՝ խախտված իրավունքների վերականգնմանը, իսկ հայցի առարկայի փոփոխությունն իր հերթին ուղղված է անձի իրավունքների դատական պաշտպանության առավել արդյունավետ իրականացմանը:

Հայցադիմում դատարան ներկայացնելուց հետո պատասխանողին այլ պահանջներ ուղղելու (իր հետ կապված) իրավունքի իրացումը, ըստ էության, կատարվելու է հայցի առարկայի փոփոխման, այն է՝ հայցվորի կողմից պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջը լրացնելու միջոցով, և հատկապես նշված լրացման նկատմամբ նույնպես ենթակա են կիրառման հայցային վաղեմության ժամկետները: Պատասխանողին նոր պահանջներ ներկայացնելը միևնույն գործի շրջանակներում մի կողմից ապահովում է հայցվորի համար պատասխանողին ուղղված առավել ընդունելի հայցի առկայությունը, իսկ մյուս կողմից ապահովում է միևնույն գործի շրջանակում բոլոր պահանջների առա-

¹ Տե՛ս Վ. Եսայան, Հայցապահանջի փոփոխման հիմնահարցերը քաղաքացիական դատավարությունում, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան 2018, էջ 448:

վել արդյունավետ և արագ քննությունը, ինչը նույնպես իր էությամբ կազմում է հայցվորի արդար դատաքննության իրավունքի կարևոր տարր (օրինակ՝ աշխատանքի վերականգնման պահանջի հետ մեկտեղ կարող է ավելացվել նաև պարապորդի ողջ ժամանակահատվածի համար գումարի բռնագանձման պահանջ կամ, օրինակ, տուժանքի բռնագանձման պահանջի դեպքում, եթե տուժանքը լրիվ չի ծածկում կողմի կրած վնասները, ապա վերջինս կարող է պահանջել նաև վնասների հատուցում կամ վիրավորանքի կամ գրպարտության դեպքում կարող է բացի ոչ նյութական փոխհատուցումից պահանջել նաև նյութական փոխհատուցում և այլն):

Այսինքն՝ հայցի առարկայի փոփոխությունն ունի երկակի բնույթ. մի կողմից այն ուղղված է **սկզբնական հայցապահանջ(ներ)ը ուղղելուն, շտկելուն և հստակեցնելուն**, իսկ մյուս կողմից ուղղված է **խախտված կամ վիճարկվող սուբյեկտիվ իրավունքը, օրինական շահը պաշտպանելու նպատակով, պատասխանողին այլ պահանջներ ներկայացնելով, պաշտպանության այլ միջոցներ ներգրավելուն**:

Այսպիսով, հայցի առարկայի փոփոխման իրավունքը հանդիսանում է հայցվորի արդար դատաքննության սահմանադրական իրավունքի կարևոր բաղկացուցիչ մաս: Եվ, հետևաբար, նշված իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ է, որ ապահովվի դատարան դիմելու մատչելիությունը սկզբունքը, որն ամրագրվել է ինչպես ՀՀ Սահմանադրական դատարանի մի շարք որոշումներում (*ՄԴՈ-890, ՄԴՈ-1115, ՄԴՈ-1190 և այլն*), այնպես էլ, որոնց ընդհանուր տրամաբանությունը հանգում է նրան, որ դատարանի մատչելիությունը կարող է ունենալ այնպիսի սահմանափակումներ, որոնք չեն խաթարում այդ իրավունքի բուն էությունը, իրավական որոշակիության ապահովման պահանջից ելնելով՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ որոշակի իմպերատիվ նախապայմանի առկայությունն ինքնին չի կարող դիտվել որպես ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող: Այլ հարց է, որ նման նախապայմանը պետք է լինի իրագործելի, ողջամիտ և չհանգեցնի իրավունքի էության խախտման:

Նման դիրքորոշում է հայտնել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը իր մի շարք որոշումներում, ըստ որոնց՝ այս իրավունքը բացարձակ չէ, և պետությունները կարող են այն իրացնելու հնարավորությունը պայմանավորել որոշակի պահանջներով և չափանիշներով², պետությունը դատարան դիմելու իրավունքից օգտվելու համար կարող է սահմանել որոշակի պայմաններ, «...պարզապես պետության կողմից կիրառված սահմանափակումները չպետք է այն կերպ կամ այն աստիճանի սահմանափակեն անձի դատարանի մատչելիության իրավունքը, որ վնաս հասցվի այդ իրավունքի բուն էությանը: Բացի դրանից՝ սահմանափակումը 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին չի համապատասխանի, եթե այն իրավաչափ նպատակ չի հետապնդում, և եթե կիրառված միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև չկա համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն»³, սահմանափակումները չեն կարող համապատասխանել Կոնվենցիայի

² Luordo v. Italy, 2003 թ. հոկտեմբերի 17-ի վճիռ, Staroszczyk v. Poland, 2007թ. հուլիսի 9-ի վճիռ:

³ Case of Khalifaoui v. France, application no. 34791/97, 14/03/2000.

6-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջներին, եթե չեն հետապնդում իրավաչափ նպատակ կամ բացակայում է ընտրված միջոցների և հետապնդվող իրավաչափ նպատակի միջև պատճառական կապը (*Marini v. Albania (application no. 3738/02), 18.12.2007, §113*):

Տվյալ պարագայում հայցի առարկայի լրացման առումով դատարան դիմելու իրավունքը նույն դատավարության շրջանակում որոշակիորեն սահմանափակված է ժամանակային առումով (մասնավորապես՝ հայցվորը հայցի առարկայի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը ներկայացնում է մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը), որից հետո հայցի առարկայի փոփոխման միջնորդությունը դատարանի կողմից ենթակա չէ բավարարման և բացի այս նման փոփոխությունը թույլատրվում է, եթե չի փոփոխվում այն իրավունքը կամ օրենքով պահպանվող շահը, որի պաշտպանության նպատակով հայցը սկզբնապես հարուցվել է, քննվող գործը դուրս չի գալու առաջին ատյանի դատարանի ենթակայության սահմաններից: Օրենսդրի կողմից նշված սահմանափակումն, ըստ էության, իրավաչափ է, և նպատակ է հետապնդում հավասարակշռելու հայցվորի և պատասխանողի իրավունքները: Նշված սահմանափակումը հնարավորություն չի տալիս հայցվորին դատավարության ցանկացած փուլում փոփոխելու պատասխանողին ուղղված պահանջը, ինչպես նաև դուրս գալ այն իրավունքի կամ օրինական շահի և այն դատարանի ենթակայության սահմաններից, որին վերջինս դիմել է՝ դրանով իսկ մտցնելով հստակություն դատական պրոցեսում ինչպես դատարանի, այնպես էլ պատասխանող կողմի համար՝ վերջինիս հնարավորություն տալով արդեն ապացուցման պարտականության բաշխման մասին որոշման կայացման պահից հստակ պատկերացում կազմելու հայցից պաշտպանվելու հետագա քայլերի մասին, ընդ որում՝ ՀՀ ՔԴՕ 156-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի և 138-րդ հոդվածի 8-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը պատասխանողին տրամադրում է որոշակի ժամկետ հայցի առարկայի փոփոխման վերաբերյալ դիրքորոշում հայտնելու համար, ինչը համահունչ է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի «Նիկողոսյանը և Մելքոնյանն ընդդեմ ՀՀ-ի գործով» դատավարության ընթացքում կողմերի իրավահավասարության սկզբունքի վերաբերյալ հաստատած դիրքորոշումներին, համաձայն որի՝ «... դատավարությունում կողմերի իրավահավասարության պահանջը, որն արդար դատաքննության հասկացության հատկանիշներից մեկն է, ենթադրում է, որ յուրաքանչյուր կողմին պետք է տրամադրվի ողջամիտ հնարավորություն՝ ներկայացնելու իր փաստարկները, ներառյալ ապացույցները, այնպիսի պայմաններում, որոնք նրան մյուս կողմի համեմատ չեն դնում էականորեն անբարենպաստ վիճակում» (*Nikoghosyan and Melkonyan v. Armenia, app. no. 11724/04 and 13350/04, 06.12.2007, §37*):

Ներկայիս ՀՀ քաղաքացիական դատավարության, ի տարբերություն 1998 թվականին ընդունված օրենսգրքի⁴ սահմանափակ կերպով թվարկել է հայցի առարկայի փոփոխման հնարավոր եղանակները, դրանք են՝

⁴ Ինչպես նաև ի տարբերություն ԱՊՀ երկրների մեծ մասի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերի:

ա) պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջն այլ պահանջով փոխարինելը,

բ) պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջը փոփոխելը,

գ) պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջը լրացնելը,

դ) պահանջների չափն ավելացնելը կամ նվազեցնելը:

Այսպես, քննարկենք դրանցից յուրաքանչյուրը առանձին.

1) պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջն այլ պահանջով փոխարինելով. հայցի առարկայի փոփոխման նշված ձևը նաևևառաջ վերաբերում է հայցվորի, այսպես կոչված, «այլընտրանքային» պահանջներին: Մասնավորապես, տվյալ պարագայում խոսքը գնում է այն դեպքերի մասին, երբ նյութաիրավական նորմերը հայցվորին հնարավորություն են տալիս իր ընտրությամբ պատասխանողին ներկայացնել մեկից ավելի պահանջներ, օրինակ՝ ՀՀ ՔԴՕ 491-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե վաճառողն ապրանքի թերությունների մասին նախապայման չի սահմանել, ապա գնորդը, ում հանձնված է անպատշաճ որակի ապրանքը, իրավունք ունի վաճառողից, իր ընտրությամբ, պահանջել՝ 1) համաչափ պակասեցնելու ապրանքի գինը, 2) ողջամիտ ժամկետում անհատույց վերացնելու ապրանքի թերությունները, 3) հատուցելու ապրանքի թերությունները վերացնելու համար իր կրած ծախսերը: Տվյալ պարագայում, եթե հայցվորը դատարան պահանջ է ներկայացրել օրինակ ողջամիտ ժամկետում ապրանքի թերությունները անհատույց վերացնելու վերաբերյալ, վերջինս, օգտվելով հայցի փոփոխման սույն հիմքից կարող է պահանջը փոփոխել և ներկայացնել ապրանքի գինը համաչափ պակասեցնելու պահանջ: Նշված հիմքով հայցի փոփոխման օրինակ կարող է ծառայել նաև հայցվորը 197-րդ հոդվածին համապատասխան հայցվորը նախ ներկայացրել է բաժինն առանձնացնելու պահանջ, սակայն որոշ հանգամանքներից ելնելով փոփոխում է հայցի առարկան և պահանջում է գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառել:

Բացի այդ՝ այս ձևով հայցի առարկայի փոփոխությունը հնարավոր է ոչ միայն «այլընտրանքային պահանջների» առկայության դեպքում, այսինքն՝ հայցվորը կարող է մի պահանջի փոխարեն պատասխանողին ներկայացնել այլ պահանջ նաև այն պարագայում, երբ օբյեկտիվ իրականությունում տեղի ունեցած փոփոխություններով պայմանավորված առաջանում է նման անհրաժեշտություն, օրինակ՝ հայցվորը դատարան պահանջ է ներկայացնել, որպեսզի արգելի պատասխանողին իրեն գնումներին մասնակցելու իրավունք չունեցող անձանց ցուցակում ներառել, սակայն այդ ընթացքում պատասխանողի կողմից հայցվորն արդեն ներառվել է այդ ցուցակում, և հայցվորը փոփոխում է պահանջը և պահանջում հանել իրեն այդ ցուցակից, կամ հայցվորը, ելնելով որոշ հանգամանքներից, որոշում է փոխարինել պահանջը, օրինակ՝ հայցվորը փոխարինում է աշխատանքի վերականգման պահանջը հարկադիր պարապուրդի ողջ ժամանակահատվածի համար վճարման ենթակա գումարը գանձելու պահանջով:

Այսպիսով, հայցի առարկայի փոփոխության նման ձևն իրենից ենթադրում է հայցվորի կողմից պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջի փոխարինում բովանդակային առումով այլ նյութաիրավական պահանջով:

2) պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջը փոփոխելը. հայցի փոփոխման այս ձևի պարագայում տեղի չի ունենում հայցվորին ուղղված

պահանջի փոխարինում այլ պահանջով, այլ միայն տեղի է ունենում առկա պահանջ(ներ)ում փոփոխություն: Հայցի առարկայի փոփոխման այս ձևը հանդիսանում է առավել տարածված դրսևորում է և ներառում է առավել մեծ թվով իրավիճակներ: Մասնավորապես, այն կարող ուղղված լինել ինչպես պահանջը բովանդակային առումով փոփոխելուն, օրինակ՝ եթե ներկայացվել երեխայի տեսակցության կարգ սահմանելու պահանջ, ապա կարող է փոփոխվել ի սկզբանե սահմանված կարգը, կամ օրինակ կարող է պահանջվել ճանաչել սեփականության իրավունքը բնակարանի 1/2, այլ ոչ թե 1/3 նկատմամբ, այնպես էլ դրանում ուղղումներ, շտկումներ մտցնելով՝ դրանից առանձին մասեր հանելով, օրինակ՝ վիրավորանքի կամ զրպարտության դեպքում կարող է փոփոխվել հերքման կամ ներողության տեքստը, կամ սույն հիմքով հայցվորը կարող է ուղղել պատասխանում առկա անհատակությունները, սխալներ և այն առավել կոնկրետացնել, օրինակ՝ հայցապահանջում առկա «վերոնշյալ բնակարանը» արտահայտության փոխարեն հայցվորը կարող է նշել բնակարանի հասցեն և այլն:

Նշված պարագայում էականը այն է, որ պահանջում կատարված փոփոխությունները չհանգեցնեն պահանջի լրիվ փոփոխության, այսինքն՝ չներկայացվի, ըստ էության, այլ նյութաիրավական պահանջ, հակառակ պարագայում գործ կունենանք հայցի առարկայի փոփոխության 1-ին ձևի հետ:

3) պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջը լրացնելը. հայցի առարկայի փոփոխության այս հիմքը, ըստ էության հնարավորություն է տալիս հայցվորին լրացնել (ավելացնել) պատասխանողի դեմ ուղղված նյութաիրավական պահանջները, օրինակ՝ հայցվորը կարող է պահանջել բռնագանձել ոչ միայն փոխառության գումարը, այլ նաև լրացնելով հայցապահանջը՝ պահանջել բռնագանձել նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածով նախատեսված տոկոսները, կամ եթե պահանջ է ներկայացվել անչափահասի կնքված գործարքի անվավերության հետևանքների կիրառման մասին, ապա կարող է ավելացվել նաև վնասների հատուցման պահանջ և այլն:

Նշված բոլոր դեպքերում իրավունքի պաշտպանության մեկ եղանակը մյուսով չի փոխարինվում, նոր պաշտպանության եղանակները սկզբնապես հայցված եղանակների կիրառումը չեն բացառում: Ընդլայնվում են միայն հայցի առարկայի շրջանակները, և դատարանի մոտ ծագում է ոչ միայն սկզբնապես, այլ նաև լրացուցիչ հայցված պաշտպանության եղանակների իրավաչափությունը ստուգելու և հայցվորի ընդլայնված պահանջներին վճռով պատասխանելու պարտականություն:

Վերոնշյալ երեք ձևերը հանդիսանում են հայցի առարկայի փոփոխության **որակական հիմքերը:** Միաժամանակ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքին ամրագրել է հայցի առարկայի փոփոխության նաև **քանակական հիմքերը**, այն է՝ պահանջների չափն ավելացնելը կամ նվազեցնելը: Ընդ որում, ի տարբերություն 1998 թվականին ընդունված ՔԴՕ-ի 2018 թվականին ընդունված քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը հստակ սահմանում է, որ հայցի առարկայի փոփոխման քանակական հիմքերը հանդիսանում են հայցի առարկայի փոփոխության տարատեսակ՝ դրանով իսկ լուծելով տեսության մեջ առկա

այն վեճը, թե արդյոք նման փոփոխությունները համարվում են հայցի առարկայի փոփոխություն, թե ոչ:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է նշել, որ **հայցի առարկայի փոփոխությունը հանդիսանում է հայցվորի արդար դատաքննության իրավունքի մաս կազմող կարևոր տնօրինչական գործողություն, որն ուղղված է առանց գործի վարույթի (դրա մի մասի) դադարեցման և առանց պահանջներից հրաժարվելու պահանջները ձևափոխելու (այլ պահանջով փոխարինելու, փոփոխելու, լրացնելու, պահանջներն ավելացնելու և նվազեցնելու) միջոցով միևնույն գործի շրջանակում դատարանին փոփոխված պահանջ ներկայացնելուն և այդ պահանջի վերաբերյալ վճիռ ստանալուն:**

Ինչ վերաբերում է պահանջներից ամբողջությամբ կամ մասնակի հրաժարվելուն, ապա հարկ արձանագրել հետևյալը.

«ՔԴՕ 36-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հայցը կարող է ներկայացվել (...) ընդդեմ մի քանի պատասխանողի (համապատասխանողների):»

«ՔԴՕ 149-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հայցվորն իրավունք ունի **ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն** հրաժարվել իր պահանջներից մինչև առաջին ատյանի դատարանի կողմից դատաքննությունն ավարտելը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը նախքան գործի վարույթը կարճելու մասին որոշում կայացնելը գործին մասնակցող անձանց բացատրում է պահանջից հրաժարվելու դատավարական հետևանքները:

«ՔԴՕ 126-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը մերժում է հայցադիմումի ընդունումը, եթե՝ նույն անձանց միջև նույն առարկայի մասին և միևնույն փաստական հիմքերով գործի վերաբերյալ առկա է դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատական ակտ, բացառությամբ հայցը (դիմումը) առանց քննության թողնելու մասին որոշման:

Վճռաբեկ դատարանը գործերից մեկով նշել է, որ **հայցից հրաժարումը հայցվորի կողմից պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջից և իրավունքի պաշտպանության դատավարական միջոցից անվերապահորեն, առանց որևէ պայմանի հրաժարումն է:** Հայցից հրաժարումը հայցվորի միակողմանի տնօրինչական գործողություն է, որը կարող է տեղի ունենալ տարբեր նկատառումներով: Դատարանը չպետք է անդրադառնա հայցից հրաժարվելու պատճառների գնահատմանը, սակայն պարտավոր է հայցվորին պարզաբանել կատարվող գործողության իմաստն ու նշանակությունը և համոզվել, որ հայցից հրաժարումը վերջինիս ազատ կամքի արտահայտությունն է և զերծ է այլ անձանց հարկադրանքից (*տես թիվ ԵԿԴ/0462/02/08 քաղաքացիական գործով* «Վճռաբեկ դատարանի 19.10.2012 թվականի որոշումը»):

Ինչպես նշում է Ե. Գ. Ռուսինովան, հայցից հրաժարվելը հայցվորի կողմից գործի քննության ընթացքում արված միակողմանի, անվերապահ կամահայտնություն է, որն ուղղված է գործի վարույթը լրիվ կամ մասնակի կարճելուն⁵:

⁵ Տե՛ս *Русинова Е.Р.*, Распорядительные права сторон в гражданском процессе, дис. ... канд. юрид. наук: Специальность 12.00.15 - гражданский процесс; арбитражный процесс / Е.Р. Русинова; УрГЮА.

Փաստորեն պահանջներից կամ դրանց մի մասից հրաժարումը հանդիսանում է կողմի տնօրինչական գործողությունը, որի կիրառմամբ հայցվորը տնօրինում է իր իրավունքների և օրինական շահերի՝ քաղաքացիական դատավարության կանոններով պաշտպանության միջոցները: Այսինքն՝ տվյալ պարագայում, ի տարբերություն հայցի առարկայի փոփոխության, հայցվորը դադարեցնում է իր իրավունքների և օրինական շահերի դատական պաշտպանության գործընթացը: Ընդ որում, դա կարող է վերաբերել ինչպես հայցվորի կողմից պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջի շրջանակներում դատական պաշտպանության գործընթացը դադարեցնելուն, այնպես էլ կոնկրետ պատասխանողի մասով պաշտպանության գործընթացը դադարեցնելուն:

Հայցի առարկայի փոփոխումը և պահանջներից (մի քանիսից) հրաժարումը հանդիսանում են տարբեր դատավարական ինստիտուտներ և ունեն տարբեր կիրառում: Դրանց տարբերություններն, ըստ էության, հանգում են հետևյալին.

1. հայցի առարկայի փոփոխությունն ուղղված է իրավունքի պաշտպանության նպատակով հարուցված հայցին արդյունավետ բովանդակություն տալուն և խախտված իրավունքների պաշտպանության դատական միջոցի արդյունավետությունը բարձրացնելուն, ընդ որում հայցի առարկայի փոփոխությունը կարող է տեղի ունենալ ինչպես այն փոփոխելու, այնպես էլ նվազեցնելու միջոցով այն դեպքում, երբ պահանջներից կամ դրանց մի մասից հրաժարումն իրենից ներկայացնում է հրաժարում հայցվորին ուղղված պահանջներից և իրավունքի պաշտպանության դատավարական միջոցից, ընդ որում, ի տարբերություն հայցի առարկայի փոփոխման, պահանջներից հրաժարումը տեղի է ունենում միայն դրանցից հրաժարման ձևով, և իրենից չի կարող ենթադրել պահանջների ձևափոխում, փոփոխում, լրացում,

2. հայցի առարկան փոփոխելու դեպքում դատարանն ընդունում է որոշում հայցի առարկայի փոփոխության վերաբերյալ, որն իրենից չի ներկայացնում եզրափակիչ դատական ակտ, որի պարագայում **հայցապահանջի նվազած կամ փոխարինված մասով կողմը չի զրկվում հետագայում դատարան դիմելու հնարավորությունից**, այն դեպքում, երբ պահանջներից հրաժարվելու դեպքում դատարանը կայացնում է վարույթի կամ դրա մի մասի կարճման մասին որոշում, որն իրենից ներկայացնում է եզրափակիչ դատական ակտ, ինչը բացառում է նույն հայցապահանջով հետագայում կրկին դատարան դիմելու հնարավորությունը, իսկ եթե նվազ հայցադիմումն արդեն վարույթ է ընդունվել, ապա գործի վարույթը ենթակա է կարճման: Հայցի առարկայի փոփոխման դեպքում գործի վարույթը շարունակվում է, իսկ հայցից հրաժարման դեպքում այն ամբողջությամբ կամ հրաժարված մասով դադարում է:

3. տարբերվում են նաև այս ինստիտուտները դրանց կիրառման կարգով, մասնավորապես.

- հայցի առարկայի փոփոխությունը հնարավոր է մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը, իսկ հայցից հրաժարումը հնարավոր է մինչև առաջին ատյանի դատարանի կողմից դատաքնությունն

ավարտելը:

- հաշվի առնելով հայցից հրաժարման առավել խիստ դատավարական հետևանքները՝ դատարանը պարտավոր է նախքան գործի վարույթը կարճելու մասին որոշում կայացնելը գործին մասնակցող անձանց բացատրել պահանջից հրաժարվելու դատավարական հետևանքները, իսկ հայցի առարկան փոփոխելու վերաբերյալ նման պահանջի օրենսդիրը չի ներկայացնում: Այսինքն՝ **հայցից հրաժարվելու դեպքում տնօրինչականության սկզբունքը (ՀՀ ՔԴՕ 12-րդ հոդվածի 3-րդ մաս) զուգակցվում է մրցակցության սկզբունքի շրջանակներում դատարանի դերով (ՀՀ ՔԴՕ 13-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), իսկ հայցի առարկայի փոփոխության դեպքում այդպիսի զուգակցում առկա չէ, դրա փոխարեն առկա է տնօրինչականության սկզբունքի համաչափ սահմանափակում:** Հետևաբար, ի տարբերություն հայցից հրաժարման, որը հնարավոր է առանց որևէ պայմանի, հայցի առարկայի փոփոխությունը հնարավոր է միայն, եթե չի փոփոխվում է այն իրավունքը կամ օրենքով պահպանվող շահը, որի պաշտպանության նպատակով հայցը սկզբնապես հարուցվել է, կամ քննվող գործը դուրս չի գալիս առաջին ատյանի դատարանի ենթակայության սահմաններից: ՀՀ Սահմանադրական դատարանը իր թիվ ՍԴՈ-1515 որոշմամբ այս կապակցությամբ նշել է, որ «(...) հայցից հրաժարվելու հայցվորի որոշումը կամավոր է և պետք է լինի կշռադատված ու մտածված, «pro et contra» բոլոր հանգամանքների հաշվառմամբ: Հետևաբար, հայցից հրաժարվելու հիմքով քաղաքացիական գործի վարույթի կարճման դեպքում նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով կրկին դատարան դիմելու օրենսդրական արգելքը, լինելով անձի կամահայտնության դատավարական հետևանք, ընդհանուր առմամբ համապատասխանում է Սահմանադրության 78-րդ հոդվածում ամրագրված համաչափության սկզբունքին»⁶:

4. այս ինստիտուտները տարբերվում են նաև **դատավարական ծախսերի տեսանկյունից**, մասնավորապես հայցի առարկան փոփոխելու դեպքում պետական տուրքի գումարի չբավականացնող մասը գանձվում է հայցի առարկան փոփոխելիս՝ փոփոխված հայցի առարկային համապատասխան, իսկ եթե գործի քննության ընթացքում հայցվորը փոփոխել է հայցի առարկան այնպես, որ առաջացել է պետական տուրքի ավել վճարված մաս, ապա ավել վճարված մասը ենթակա չէ վերադարձման, ապա գործի վարույթի կարճման դեպքում, հաշվի առնելով, որ գործի վարույթի կարճումն իրենից ներկայացնում է եզրափակիչ դատական ակտ, դատական ծախսերի փոխհատուցման հարցը դատարանը լուծում է եզրափակիչ դատական ակտով:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոնշյալ վերլուծությունները՝ հայցից հրաժարման և հայցի առարկայի փոփոխման ինստիտուտներն իրենց բնույթով հանդիսանում են տարբեր դատավարական ինստիտուտներ, որոնք հետապնդում են տարբեր իրավաչափ դատավարական նպատակներ և դրանց կիրառման դեպքում առկա են տարբեր հետևանքներ: Այլ կերպ՝ «հայցից հրաժարումը նշանակում է, որ հայցվորը հրաժարվում է պատասխանողին ուղղված նյութական պահանջներից

⁶ Տե՛ս թիվ ՍԴՈ-1515 գործով ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 11.02.2020 թվականի որոշումը:

և գործի ավարտը, իսկ հայցի առարկայի փոփոխությունը նշանակում է հանգամանքների փոփոխություն և իրավունքների և օրինական շահերի հետագա պաշտպանություն»⁷:

Այդուհանդերձ, հնարավոր են իրավիճակներ, երբ թեև կողմը ներկայացնում է միջնորդություն հայցի առարկան փոփոխելու վերաբերյալ, սակայն, ըստ էության, այդ միջնորդությունը հանդիսանում է պահանջներից կամ դրանց մի մասից հրաժարումը: Նման իրավիճակները հատկապես առաջ են գալիս այն ժամանակ, երբ հայցվորը նվազեցնում է դրամային պահանջի չափը, կամ, օրինակ, ոչ դրամական պահանջում տեղի է ունենում դեպի այդ պահանջի նվազմամբ փոփոխություն: Նշված բոլոր պարագաներում անհրաժեշտություն է առաջանում տարբերակել հայցի առարկայի փոփոխությունը պահանջից հրաժարումից:

Այս կապակցությամբ հարկ է նշել, որ տարբերակելու համար թե՛ ներկայացված միջնորդություն իրենից ներկայացնում է հայցի առարկայի փոփոխություն, թե՛ պահանջներից կամ դրանց մի մասի հրաժարում, անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ հայցի առարկայի փոփոխության պարագայում պատասխանողին ուղղված պահանջները ամբողջությամբ չեն վերանում, դրանք տրանսֆորմացվում են այլ պահանջների, այն դեպքում, երբ պահանջներից հրաժարումը ենթադրում է այդ պահանջների իսպառ վերացում՝ առանց որևէ փոփոխության: Այլ կերպ ասած՝ **հայցի առարկայի փոփոխության դեպքում հայցվորը պարզապես հրաժարվում է իր պահանջի սկզբնական տեսքից, բայց չի հրաժարվում իրավունքի պաշտպանության դատավարական միջոցից, այսինքն՝ վերջինս շարունակում է օգտվել իրավունքի պաշտպանության դատավարական միջոցից, սակայն արդեն փոփոխված պահանջով, այն դեպքում, երբ պահանջներից հրաժարվելու դեպքում և՛ պահանջն է լրիվ և ամբողջությամբ վերանում, և՛ իրավունքի պաշտպանության դատավարական միջոցը:** Օրինակ՝ եթե կողմը ներկայացրել է 100,000 ՀՀ դրամի պահանջ, իսկ հետո նվազեցրել է պահանջը 50,000 ՀՀ դրամով՝ հայցի առարկայի փոփոխության միջոցով, ապա տվյալ պարագայում 50,000 ՀՀ դրամի չափով տեղի է ունենում ոչ թե պահանջից հրաժարում, այլ դրա նվազեցում, քանի որ պահանջն ինքն իրենով չի դադարում, այն պարզապես քանակապես վերափոխվում է: Նույն կերպ, եթե կողմը ներկայացրել է պահանջ ապրանքի գինը համաչափ նվազեցնելու մասին, իսկ հետո փոխարինել է պահանջը ապրանքի գինը համաչափ պակասեցնելու պահանջով, ապա կողմի պահանջը չի դադարում, այն պարզապես փոխարինվում է այլ պահանջով: Սակայն այն դեպքում, երբ կողմը հայցի առարկան փոխվում է այնպես, որ պահանջներից մեկը պարզապես դուրս է մնում, իսկ կողմը չի էլ պահանջում դրա վերաբերյալ վճիռ կայացնել, հատկապես այն պայմաններում, երբ հայցի առարկայի փոփոխությունը հիմնավորվում է այդ պահանջն ամբողջությամբ դուրս հանելու հետ, ապա տվյալ պարագայում խոսքը գնում է պահանջից հրաժարման և ոչ հայցի առարկայի փոփոխության մասին (օրինակ՝ եթե ի սկզբանե ներկայացված հայցից հայցվորը ամբողջությամբ հանում է բռնագանձման ենթակա գումարի նկատմամբ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածով հաշվարկված

⁷ См. Формы изменения иска Биктурова В.Ф., Вестник науки и образования, № 1(25), 2017, էջ 76:

տոկոսները կամ եթե կողմը ներկայացրել է պայմանագրի լուծման, պատճառված վնասի փոխհատուցման, և տուժանքի բռնագանձման մասին պահանջ և հայցի առարկայի փոփոխությամբ պահանջում է միայն պայմանագրի լուծումը և տուժանքի բռնագանձումը):

Միաժամանակ, այն դեպքերում, երբ հայցի փոփոխությունը չի հանգեցնում պահանջի վերացման, այլ միայն նվազեցնում է այն, ապա հայցվորին է պատկանում նշված իրավունքներից ցանկացածի ընտրության և կիրառման իրավունքը, և **հայցվորն է որոշում, թե կոնկրետ պահանջի նվազեցումը հանդիսանում է հայցի առարկայի փոփոխություն, թե պահանջի այդ մասից հրաժարում** (օրինակ՝ 100,000 ՀՀ դրամի պահանջի պարագայում 50,000 ՀՀ դրամի պահանջից հրաժարումը կարող է պայմանավորված լինել պատասխանողի կողմից պարտավորության այդ մասի կատարմամբ): Նշված եզրահանգումը պայմանավորված է նրանով, որ, ինչպես և վերը նշվել էր, հայցից հրաժարումը հայցվորի համար առաջանցում է խիստ բացասական հետևանքներ, այն է՝ նույն պահանջով հետագայում դատարան դիմելու անհնարինություն, և հետևաբար, ելնելով կողմի արդար դատաքննության իրավունքից, հենց հայցվորին պետք է վերապահվի նշված երկու ինստիտուտների միջև ընտրություն կատարելու հնարավորությունը: Հակառակ մեկնաբանման պարագայում՝ կըստեղծվի մի իրավիճակ, երբ հայցվորը փաստացի ունենալով օրենսգրքով ամրագրված իրավունքներ (մասնավորապես՝ հայցապահանջի չափը նվազեցնելու), չի կարողանա դրանցից օգտվել, քանի որ ցանկացած պարագայում, երբ հայցվորը ցանկանա նվազեցնել հայցապահանջի չափը, դա դատարանի կողմից կմեկնաբանվի որպես հայցապահանջից հրաժարում⁸:

Այսպիսով՝ հայցի առարկայի փոփոխման և պահանջներից հրաժարման ինստիտուտների հարաբերակցման ժամանակ որպես չափանիշ պետք է վերցնել այն հանգամանքը, որը հայցի առարկայի փոփոխության դեպքում պահանջները պարզապես չեն վերանում, այլ շարունակում են գոյություն ունենալ փոփոխված ձևով, իսկ պահանջներից հրաժարման դեպքում այդ պահանջները իսպառ վերանում են՝ առանց փոխակերպումների և գործի քննությունը դադարում է (կամ դրանց մասով է միայն դադարում): Նշված եզրահանգման համար նաև հիմք է ծառայում այն հանգամանքը, որ ՀՀ ՔԴՕ-ն 170-րդ հոդվածում սպառիչ թվարկելով հայցի առարկայի փոփոխման հնարավոր եղանակները, դրանցում չի նախատեսել պահանջների ամբողջական դուրսհանումը. հոդվածը՝ որպես հայցի առարկայի փոփոխություն, առավելագույնը թույլատրում է փոփոխություններ կատարել հենց պահանջի ներսում (պահանջի փոփոխում կամ պահանջի նվազեցում):

Ընդ որում՝ հարկ է ավելացնել, որ **հայցի առարկայի փոփոխության ինստիտուտի էությունը հաշվի առնելով, դրա կիրառումը չի կարող, ըստ էության, ամբողջությամբ վերացնել հայցի առարկան (բոլոր հայցապահանջները) այնպես, որ ամբողջությամբ դադարի գործի քննությունը**: Այլ կերպ ասած՝ այն դեպքերում, երբ թեև կողմը ձևականորեն ներկայացրել է հայցի առարկայի փո-

⁸ Նշվածը ամբողջությամբ կիրառելի է նաև հայցի առարկայի փոփոխման և մի պահանջը մյուսով փոխարինելու դեպքերում:

փոփոխություն՝ այն նեղացնելու տեսքով, բայց այդ նեղացումն ամբողջությամբ բացառում է գործի քննությունը (կամ դրան մասնակցող անձանց մի մասով է բացառում), ապա այդ պարագայում միջնորդությունը ենթակա է մերժման, քանի որ այն իրենից, ըստ էության, ներկայացնում է պահանջից կամ դրա մի մասի հրաժարում: Օրինակ՝ կողմը ներկայացնում է հայցի առարկայի փոփոխության միջնորդություն, որով հայցի առարկայից դուրս է հանում բոլոր պահանջները կամ խնդրում է միակ պատասխանողին հանել պատասխանողի կազմից՝ առանց վերջինիս փոխարինելու:

Հարկ է նշել, որ խոսքը տվյալ դեպքում միայն այն իրավիճակների մասին է, երբ հայցի փոփոխումը, ըստ էության, լրիվ վերացնում է հայցի առարկան, և չի վերաբերում այն դեպքերին, երբ հայցի առարկայի շրջանակից դուրս են գալիս որոշ պահանջներ, և դրանք չեն բացառում գործի քննությունը:

Annotation. This article is devoted to two different civil procedure institutions - changing the basis of the lawsuit and refusing (full or partial) from the lawsuit. The author first analyzes these two institutions separately, and then compares them with each other and reveals their differences. Also, in this article, an attempt was made to identify a criterion by which, in contentious cases, these two institutions can be distinguished.

Аннотация. Настоящая статья посвящена изучению двух разных гражданско-процессуальных институтов – изменение основы иска и отказ (полный или частичный) от иска. Сначала в статье анализируются эти два института по отдельности, а затем они сравниваются друг с другом, выявляются их различия. В данной статье также была сделана попытка выявить критерий, по которому можно в спорных ситуациях различить эти два института.

Բանալի բառեր – հայցի առարկա, հայցի առարկայի փոփոխություն, հայցի առարկայի լրացում, պահանջը այլ պահանջով փոխարինել, հայցապահանջից հրաժարում (լրիվ կամ մասնակի):

Keywords: claim, change in the subject of the claim, change in the claim, replacement of one claim by another claim, rejection of the claim (full or partial).

Ключевые слова: иск, изменение предмета иска, изменение иска, замена одного требования другим иском, отказ от иска (полный или частичный).

Է. Առաքելյան – Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի չորրորդ կուրսի ուսանող, էլ. փոստ՝ erik.arakelyan.1999@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն 19.03.2020 թ., տրվել է գրախոսության 19.03.2020 թ., երաշխավորվել է ՀՀ Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, ՀՀ փաստաբանական դպրոցի դասախոս, իրավագիտության թեկնածու Գոռ Թորոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.:

ԼԻԼԻԹ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ,
Քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ*

LILIT PETROSYAN

PhD Student at YSU Chair of Civil Procedure

ЛИЛИТ ПЕТРОСЯН

*Аспирант кафедры гражданского процесса
юридического факультета ЕГУ*

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ՝ ՀԱՅՑԱԴԻՄՈՒՄՈՒՄ ԱՌԿԱ
ՁԵՎԱԿԱՆ ՍԽԱԼՆԵՐԸ ՄԱՏՆԱՆՇԵԼՈՒ «EX OFFICIO»
ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՑՈՒՄԸ**

**REALIZATION OF “EX OFFICIO” AUTHORITY OF ADMINISTRATIVE
COURT FOR POINTING OUT THE FORMAL ERRORS IN THE
CLAIM**

**РЕАЛИЗАЦИЯ EX “OFFICIO” ПОЛНОМОЧИЯ
АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДА ПО УКАЗАНИЮ ФОРМАЛЬНЫХ
ОШИБОК В ИСКЕ**

Վարչական դատարանի ակտիվ դերակատարությունն արտահայտվում է մասնավորապես, որոշակի դատավարական գործողություններ կատարելիս դատավարության մասնակիցներին օժանդակելու՝ վարչական դատարանի պարտականությամբ: Այսպես, գործնականում հնարավոր են դեպքեր, երբ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք՝ որպես վարչական դատավարության մասնակիցներ, ակնկալելով վարչական դատավարության կարգով վերականգնել իրենց խախտված իրավունքները, հայցադիմումը ներկայացնում են ձևական սխալներով, ճիշտ չեն ընտրում ՎԴՕ-ով սահմանված համապատասխան հայցատեսակը կամ ճիշտ չեն ձևակերպում իրենց հայցային պահանջները կամ ճիշտ չեն տարբերակում հիմնական ու ածանցյալ պահանջները կամ ներկայացնում են ոչ բավարար փաստական տվյալներ:

Նշված դեպքերում վարչական դատարանի՝ դատավարության մասնակիցներին օժանդակելու պարտականությունը ստանում է գործնական մեծ նշանակություն, քանի որ հայցադիմումներում առկա ձևական սխալները մատնանշելու, ինչպես նաև ոչ հստակ հայցային պահանջները ճշտելու, ոչ ճիշտ հայցատեսակները պատշաճ հայցատեսակներով փոխարինելու, հիմնական և ածանցյալ պահանջները տարբերակելու, ոչ բավարար փաստական տվյալները համալրելու վերաբերյալ դատավարության մասնակիցներին առաջարկ անելու վարչական

դատարանի պարտականության պատշաճ կատարման պայմաններում ապահովվում է ոչ միայն արդյունավետ դատաքննությունը, այլ նաև անձի խախտված իրավունքների արդյունավետ դատական պաշտպանությունը¹:

Այսպիսով, «ex officio» սկզբունքի բովանդակությունը կազմող դատավարական գործողությունների՝ օժանդակման լիազորության իրականացմամբ ապահովվում է վարչական դատարանում գործի արդյունավետ քննությունը, ինչպես նաև անձի խախտված իրավունքների արդյունավետ դատական պաշտպանությունը:

Հատկանշական է, որ Գերմանիայի Ֆեդերալ Սահմանադրական դատարանի և Ֆեդերալ վարչական դատարանի դիրքորոշման համաձայն՝ վարչական դատավարությունում դատարանի օժանդակման լիազորությունները կատարում են նաև կանխարգելիչ դեր: Դրանք կանխարգելում են մասնավոր անձանց համար անակնկալ որոշումների ընդունումը կամ գործողությունների կատարումը՝ ապահովելով դատավարության կանխատեսելիությունը²:

Ըստ այդմ, անհրաժեշտ է բացահայտել «ex officio» սկզբունքի բովանդակությունը կազմող դատավարական գործողությունները: Սույն հոդվածի շրջանակում կանդրադառնանք հայցադիմումում առկա ձևական սխալները մատնանշելու դատարանի լիազորությանը:

Իրավաբանական գրականությունում ընդունված է համարել, որ վարչական դատավարությունում անձը, որի իրավունքները խախտվել են հանրային իշխանության մարմնի կողմից, չպետք է ձևական սխալների պատճառով զրկվի դատական պաշտպանության իրավունքից³:

Հատկանշական է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի⁴ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը երաշխավորում է բոլոր անձանց քաղաքացիական իրավունքներին և պարտականություններին վերաբերող յուրաքանչյուր հայց դատարանին ներկայացնելու իրավունքը: Այդ դրույթը մարմնավորում է «դատարանի իրավունքը», այսինքն՝ դատարանում հայց հարուցելու իրավունքը, որը քննություն սկսելու իրավունքի միայն մի մասն է, ինչի սահմանափակումը դատարանների կողմից ընթացակարգային օրենքների զուտ խիստ մեկնաբանման հետևանքով կառաջացնի իրավունքի խախտում և անձի այդ իրավունքը կրի վերացական բնույթ, հետևաբար՝ արդարադատություն իրականացնելիս, դժվար է պատկերացնել իրավունքի գերակայություն, եթե դատարան դիմելու իրավունքը չի ապահովվում, ինչի արդյունքում տեղի չի ունենա դատավարություն և առհասարակ կար-

¹ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/4315/05/14 վարչական գործով 22.04.2016 թվականի որոշումը:

² Տե՛ս Federal Constitutional Court (1991) Neue Juristische Wochenschrift 2823-2824, Federal Constitutional Court (1996), Neue Juristische Wochenschrift 45-46, Federal Administrative Court (1986) Neue Juristische Wochenschrift 445, (2000) Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht-Rechtsprechungsreport 396-397, (2008) Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht-Rechtsprechungsreport 1025-1027, (2010) 845-847, (2011) 372-375, 373:

³ Տե՛ս Козырин А.Н., Штатина М.А., Зеленцов А.Б., Административное право зарубежных стран: Учебник. Под ред. А.Н. Козырина, М.А. Штатиной //М.: Спартак, 2003, էջ 316:

⁴ Ընդունվել է 04.11.1950 թ., ուժի մեջ է մտել 03.09.1953 թ., ՀՀ-ի համար կոնվենցիան ուժի մեջ է մտել 26.04.2002 թ., https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (17.04.2020 թ.):

ժեզրկվեն այդ վարույթի արդար, հրապարակային և արագ քննության բնորոշումները⁵:

Վճռաբեկ դատարանը ևս նշել է, որ երբ առկա են հայցադիմումի ձևին և բովանդակությանն առաջադրվող պահանջների ձևական խախտումներ, ինչպես նաև պրակտիկ խոչընդոտներ, որոնք հնարավոր է շտկել գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում, ապա դատավորը պետք է ձեռնամուխ լինի հայցադիմումը վարույթ ընդունելու, իսկ դրանում առկա անհստակությունները շտկելու գործը՝ դատաքննության նախապատրաստելու փուլում, ինչը բխում է անձի «դատարան դիմելու» և «դատարանի մատչելիության» իրավունքներից⁶:

Այսպիսով, ձևական խախտումների առկայությունը անձին չի կարող զրկել դատական պաշտպանության իրավունքից:

Ընդ որում, Գերմանիայի «Վարչական դատավարության մասին» ակտի 86-րդ հոդվածը պարտավորեցնում է վարչական դատարանին ապահովել թույլ տրված ձևական սխալների վերացումը⁷:

ՎԴՕ 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ևս նախատեսված է դատարանի պարտականությունը մատնանշելու հայցադիմումներում առկա ձևական սխալները: Այդուհանդերձ նշված պարտականության իրականացման առնչությամբ առկա են հետևյալ խնդիրները, որոնք լուծում չեն ստացել ՎԴՕ-ով՝

✓ բացահայտված չէ «ձևական սխալ» հասկացությունը,

✓ հայցադիմումում առկա ձևական սխալները մատնանշելու դատարանի պարտականության իրականացման կարգը ՎԴՕ-ն չի բացահայտել:

Նման պայմաններում հարց է ծագում, թե արդյոք հայցադիմումում առկա «ձևական սխալները» հայցադիմումին ներկայացվող պահանջները չպահպանելու հետևանքով թույլ տրված սխալներն են, և եթե ոչ, ապա դր սխալներն են դրանք և ինչո՞վ են տարբերվում հայցադիմումի վերադարձման հիմքերից:

Հատկանշական է, որ «ձևական սխալ» հասկացությունը կիրառվել է տարբեր օրենսդրական ակտերում: Այսպես, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 32-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե դիմումում առկա են ձևական սխալներ, որոնք կարող են շտկվել, ապա վարչական մարմինը դրանք մատնացույց է անում դիմողին՝ նրան հնարավորություն ընձեռելով շտկելու այդ սխալները կամ ինքն է շտկում դրանք՝ նախապես կամ հետագայում դիմողին իրազեկելով այդ մասին⁸:

Ընդ որում, վարչական դատարանը, անդրադառնալով «Հավաքների ազատության մասին» օրենքի 14-րդ հոդվածին⁹, որը սահմանում է իրազեկմանը ներկայացվող պահանջները, և որի 7-րդ մասի համաձայն՝ եթե իրազեկումը պարու-

⁵ Տե՛ս European Court of human rights, Kreuz Vs Poland, adopted in 19.06.2016, paragraph 52:

⁶ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի ԵԱԲԴ/1020/02/14 քաղաքացիական գործով 24.09.2014 թվականի որոշումը:

⁷ Տե՛ս Lachmayer K., Szente Z., The Principle of Effective Legal Protection in Administrative Law, 2016, էջ 147:

⁸ Ընդունվել է 18.02.2004 թվականին, ուժի մեջ է մտել 31.12.2004 թվականին: Տե՛ս ՀՀԴՏ 2004.03.31/18(317) Հոդ.413:

⁹ Ընդունվել է 14.04.2011 թվականին, ուժի մեջ է մտել 12.05.2011 թվականին: Տե՛ս ՀՀԴՏ 2011.04.22/23(826) Հոդ.452:

նակում է ձևական սխալներ, որոնք կարող են շտկվել, ապա լիազոր մարմինը դրանք մատնացույց է անում կազմակերպչին՝ նրան հնարավորություն ընձեռելով շտկելու այդ սխալները, կամ ինքն է շտկում դրանք՝ կազմակերպչին նախապես կամ հետագայում իրազեկելով այդ մասին, հանգել է այն եզրակացության, որ «ձևական» պետք է դիտել այն պահանջները, որոնք վերաբերում են իրազեկմանը ներկայացվող ձևին¹⁰:

Վերոգրյալ մոտեցումը վարչական դատավարությունում կիրառելու պարագայում կստացվի, որ հայցադիմումին ներկայացվող պահանջները չպահպանելը կհամարվի «ձևական սխալներ» թույլ տալ:

Ընդ որում, վարչական դատարանի՝ հայցադիմումները վերադարձնելու մասին որոշումների ուսումնասիրությունից ակնհայտ է դառնում, որ հայցադիմումներում առկա սխալը որպես ձևական գնահատելիս հիմք է ընդունվում հայցադիմումի համար ՎԴՕ-ով սահմանված պահանջները չպահպանելը¹¹:

Մինչդեռ գտնում ենք, որ նման մոտեցմամբ չի ապահովվում «ex officio» սկզբունքի իրացման նպատակը, քանի որ «ձևական սխալներ» արտահայտությունը նեղ մեկնաբանելու պարագայում դրանում չեն ներառվի հայցադիմումին չներկայացվող, բայց գործի քննության համար խոչընդոտ հանդիսացող այլ սխալները, որոնք ինչպես ցույց է տալիս դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը, բավականին շատ են:

Այսպես, վարչական դատարանի կողմից կայացված «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշմամբ մի դեպքում որպես «ձևական սխալ» է մեկնաբանվել հետևյալը. «Հայցվորը հայցադիմումի խնդրամասում խնդրել է ամբողջությամբ անվավեր ճանաչել Հայաստանի Հանրապետության պետական եկամուտների կոմիտեի իրավաբանական վարչության պետի 16.01.2019 թ. թիվ 1762-32Ա որոշումը, մինչդեռ հայցադիմումին կից ներկայացվել է «Չկատարված հարկային պարտավորությունները գանձելու մասին» թիվ 1762-12Ա որոշումը, որպիսի պայմաններում դատարանը մատնանշում է հայցադիմումում առկա ձևական սխալը և հայցվորին առաջարկում է հայցադիմումը կրկին ներկայացնելիս նշել վիճարկվող վարչական ակտի ճիշտ համարը, որի պայմաններում միայն հնարավոր կլինի նույնականացնել պահանջում նշված և կից ներկայացվող վարչական ակտը¹²»:

Մեկ այլ դեպքում, երբ հայցվորը ներկայացրել է գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի գրանցումն անվավեր ճանաչելու պահանջ, սակայն որպես պատասխանող է նշել Հայաստանի Հանրապետության պետական եկամուտների կոմիտեին, դատարանը դա ևս համարել է «ձևական սխալ»¹³:

¹⁰ Տես Վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/5508/05/14 վարչական գործով 30.09.2014 թվականի «Գործի վարույթը կարճելու մասին» որոշումը:

¹¹ Տես Վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/3356/05/18 վարչական գործով 03.04.2018 թվականի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշումը, թիվ ՎԴ/2623/05/18 վարչական գործով 12.03.2018 թվականի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշումը, թիվ ՎԴ/2871/05/18 վարչական գործով 20.03.2018 թվականի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշումը, թիվ ՎԴ/3248/05/18 վարչական գործով 22.03.2018 թվականի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշումը:

¹² Տես Վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/0410/05/19 վարչական գործով 24.01.2019 թվականի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշումը:

¹³ Տես Վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/0750/05/14 վարչական գործով 10.03.2014 թվականի

Հարկ է նշել, որ Վճռաբեկ դատարանն, անդրադառնալով հայցադիմումներում առկա ձևական սխալները մատնանշելու պարտականությանը, նշել է, որ կոնկրետ դեպքում, երբ վիճարկվող վարչական ակտը վերաբերում էր ընկերությանը, մինչդեռ հայցը ներկայացվել էր ընկերության տնօրենի կողմից, դատարանը չէր կարող հայցադիմումի ընդունումը մերժել, այլ պետք է ուսումնասիրեր ներկայացված հայցադիմումի ոչ միայն ձևական կողմը, այլ նաև վերջինիս բովանդակությունը: Այլ կերպ ասած՝ պարզելու համար, թե հայցադիմումը կոնկրետում անունից է ներկայացվել, դատարանը պետք է ոչ միայն ուսումնասիրի հայցադիմումի ներածական կամ եզրափակիչ մասերը, այլ նաև՝ դրա բուն բովանդակությունը (հայցի էության հակիրճ նկարագրությունը, այն փաստերը, որոնց վրա հիմնվում է հայցվորի պահանջը, հայցվորի պահանջը հիմնավորող փաստարկները, ինչպես նաև հայցվորի պահանջը)¹⁴:

Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ դիրքորոշումից բխում է, որ դատարանը ձևական սխալները մատնանշելու պարտականությունն իրացնելու համար պետք է նաև ուսումնասիրի հայցադիմումի բուն բովանդակությունը, ինչը կարծում ենք խնդրահարույց է հայցադիմումներում առկա «ձևական սխալները» մատնանշելու տեսանկյունից, քանի որ այդ պարտականությունը չի կարող կրել բովանդակային բնույթ: Նման պարագայում կստացվի, որ դատարանը ամեն դեպքում առանց հայցադիմումը վարույթ ընդունելու պետք է անդրադառնա հայցադիմումի բովանդակությանը:

Հարկ է նշել նաև, որ հայցադիմումներում առկա «ձևական սխալները» մատնանշելու պարտականությունը չի կարող նույնացվել հայցադիմումին ներկայացվող պահանջները չպահպանելու վերաբերյալ սխալների մատնանշման հետ, քանի որ այդ պարագայում ՎԴՕ-ն դատարանին օժտել է հայցադիմումը համապատասխան սխալի մատնանշմամբ վերադարձնելու գործիքով: Իսկ հայցադիմումներում առկա ձևական սխալները մատնանշելու պարտականությունը կարող է իրացվել ոչ միայն հայցադիմումը վարույթ ընդունելու փուլում, այլև գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում:

Նման եզրահանգման համար հիմք է հանդիսանում ՎԴՕ 78-րդ հոդվածի 7-րդ մասը, որի համաձայն՝ վարչական դատարանն իրավունք չունի չընդունելու հայցադիմումը վարույթ սուկ ձևական սխալների հիմքով:

Բացի դրանից՝ Վերաքննիչ դատարանն անդրադառնալով հայցադիմումում առկա ձևական սխալները մատնանշելու պարտականության իրացման փուլին՝ նշել է, որ այն հանգամանքը, որ հայցի առարկայի ձևակերպման մեջ վիճարկման առարկա է դիտված Հարկադիր կատարողի 29.08.2013 թվականի թիվ ՈՍ0543-69522/13 որոշման իրավաչափությունը, և ոչ թե այդ որոշման առարկա կատարողական գործողությունների իրավաչափությունը, ենթակա է եղել գնահատման որպես ձևական սխալ, որը հնարավոր է ճշտել գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում՝ ՎԴ օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատես-

¹⁴ «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշումը:

¹⁴ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի ՎԴ/4009/05/14 վարչական գործով 18.03.2015 թվականի որոշումը:

ված Վարչական դատարանի մատնանշման լիազորության գործադրմամբ¹⁵:

Այսպիսով, դատական պաշտպանության իրավունքի և արդյունավետ դատաքննության երաշխավորման համար ՎԴՕ 89-րդ հոդվածով նախատեսված գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում իրականացվող գործողությունների շարքին պետք է դասել նաև հայցադիմումում առկա ձևական սխալները մատնանշելը և դրանց վերացման ուղղված գործողություններ ձեռնարկելը:

Ամփոփելով հայցադիմումների մեջ առկա ձևական սխալները մատնանշելու պարտականությանը վերաբերող հետազոտությունը՝ կարող ենք կատարել հետևյալ եզրահանգումները՝

1) հայցադիմումում առկա ձևական սխալները մատնանշելու պարտականությունը չի կարող նույնացվել հայցադիմումին ներկայացվող պահանջները չպահպանելու վերաբերյալ սխալների մատնանշման հետ,

2) հայցադիմումում առկա ձևական սխալները մատնանշելու պարտականությունը չի կարող մեկնաբանվել որպես հայցադիմումի բովանդակության ուսումնասիրություն և դրա հետ կապված սխալների մատնանշում,

3) հայցադիմումում առկա ձևական սխալները մատնանշելու պարտականությունը իրացվում է հայցադիմումի ընդունելության փուլում, եթե թույլ տրված սխալն այնպիսին է, որ անհնարին է դարձնում հայցադիմումը վարույթ ընդունելը, իսկ մյուս բոլոր դեպքերում՝ գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում,

4) ՎԴՕ 79-րդ հոդվածի 1-ին մասը լրացնել 8-րդ կետով՝ հետևյալ բովանդակությամբ.

«7) հայցադիմումի մեջ առկա են ձևական սխալներ, որոնք անհնարին են դարձնում հայցադիմումը վարույթ ընդունելը:»:

5) ՎԴՕ 89-րդ հոդվածի 3-րդ մասը լրացնել 11-րդ կետով՝ հետևյալ բովանդակությամբ.

«11) մատնանշում է հայցադիմումում առկա ձևական սխալները, ինչպես նաև դրանց վերացման ուղղված գործողությունները և դրանց կատարման ժամկետները:»:

Annotation. The article is devoted to the analyse of one of the “ex officio” authorities of administrative court of the Republic of Armenia. As a result, the notion and characteristics of authority to point out the formal errors made in the claim, are being discussed. The analyze of the norms of Administrative court procedure indicates that this authority is interpreted and applied differently in practice.

Furthermore, the author discloses the meaning of “formal errors” and its difference compared to other errors which are grounds for returning the claim. The author examines the manifestation of this authority and ways of improving it.

In the end amendments in the code of Administrative court procedure are being suggested in the article in relation to the authority of revealing formal errors in the claim.

¹⁵ Տե՛ս ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի թիվ ՎԴ/7422/05/14 վարչական գործով 03.03.2015 վականի «Վերաքննիչ բողոքը բավարարելու մասին» որոշումը:

Аннотация. Статья посвящена анализу одного из полномочий “ex officio” административного суда Республики Армения. В статье обсуждаются понятия и характерные черты полномочия административного суда по указанию формальных ошибок в иске. Анализ норм административного судопроизводства показывает, что это полномочие по-разному интерпретируется и применяется в практике.

Кроме того, автор рассматривает и раскрывает значение понятия «формальные ошибки», проводит сравнение с другими типами ошибок, которые являются основанием для возврата иска. В статье автор рассматривает проявление этого полномочия и пути его совершенствования.

В заключение в статье предлагается внести поправки в Кодекс административного судопроизводства в отношении полномочия “ex officio” по выявлению формальных ошибок в иске.

Բանալի բառեր - «ex officio» սկզբունք, վարչական դատավարություն, սխալներ, ձևական սխալ, հայցադիմում:

Keywords: “ex officio” principle, administrative court proceedings, errors, formal errors, claim.

Ключевые слова: принцип “ex officio”, административное судопроизводство, ошибки, формальные ошибки, иск.

L. Պետրոսյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ, Քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ lilit.petrosyan@ysu.am

Ներկայացվել է խմբագրություն 18.04.2020 թ., տրվել է գրախոսության՝ 18.04.2020 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Ս. Մեղոյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.:

ՎԴ/4438/05/17

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2019 թվականի դեկտեմբերի 25-ին

դռնբաց դատական նիստում քննելով <<Գուդվին Բետ>> ՍՊԸ-ի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 10.04.2019 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի <<Գուդվին Բետ>> ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն) ընդդեմ Երևան քաղաքի Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանի (այսուհետ՝ Վարչական շրջան) ղեկավարի՝ Վարչական շրջանի ղեկավարի 12.04.2017 թվականի թիվ Ք/Չ-Ա/Հ 007217 որոշումն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Ընկերությունը պահանջել է անվավեր ճանաչել Վարչական շրջանի ղեկավարի 12.04.2017 թվականի թիվ Ք/Չ-Ա/Հ 007217 որոշումը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Մ. Համբարձումյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 05.03.2018 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 10.04.2019 թվականի որոշմամբ Վարչական շրջանի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է՝ Դատարանի 05.03.2018 թվականի վճիռը բեկանվել է և փոփոխվել՝ հայցը մերժվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերությունը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է Երևան քաղաքի ավագանու 23.12.2011 թվականի <<Աղբահանության վճար վճարողների հաշվառման, աղբահանության

վճարի հաշվարկման, ինչպես նաև այդ վճարի գանձման կարգը հաստատելու մասին»>> թիվ 360-Ն որոշման հավելվածով հաստատված կարգի 8-րդ կետի 1-ին և 3-րդ ենթակետերը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պարզառարանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անհիմն կերպով Ընկերության գրասենյակները հավասարեցրել է սպասարկման սրահների հետ: Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ սույն գործով առկա չէ որևէ հիմնավորում, որ Ընկերության գրասենյակների աղբահանության վճարը պետք է հաշվարկվի Երևան քաղաքի ավագանու 23.12.2011 թվականի թիվ 360-Ն որոշման հավելվածով հաստատված կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետով նախատեսված՝ 1քմ-70 ՀՀ դրամ դրույքաչափով:

Այսպես՝ Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ Ընկերությունն իր գործունեությունն իրականացնում է բացառապես բուքմեյքերական գրասենյակների միջոցով: Ընկերության գրասենյակներն արտադրվող աղբի ծավալով չեն կարող հավասարեցվել առևտրի, շուկաների կամ հանրային սննդի օբյեկտներին: Ընկերության գրասենյակներում կատարվում են խաղադրույքներ, որի արդյունքում խաղացողին տրամադրվում է կատարված խաղադրույքի վերաբերյալ կտրոն: Ընդ որում, կտրոնները հիմնականում խաղացողները տանում են իրենց հետ, իսկ շահած կտրոնները ներկայացնում են գրասենյակ՝ շահումը ստանալու համար: Շահած կտրոնները չեն թափվում և չեն կարող աղբի առաջացման հիմք հանդիսանալ:

Հետևաբար՝ Ընկերության նկատմամբ աղբահանության վճարը պետք է հաշվարկվի գրասենյակային նշանակության շինությունների համար նախատեսված դրույքաչափով՝ կիրառելով Երևան քաղաքի ավագանու 23.12.2011 թվականի թիվ 360-Ն որոշման հավելվածով հաստատված կարգի 8-րդ կետի ոչ թե 1-ին, այլ 3-րդ ենթակետը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 10.04.2019 թվականի որոշումը՝ օրինական ուժ տալով Դատարանի 05.03.2018 թվականի վճիռին:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1. Անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման թիվ 05052014-01-0110 վկայականի համաձայն՝ 14.04.2014 թվականի թիվ 1801 վարձակալության պայմանագրի հիման վրա 05.05.2014 թվականին կատարվել է Ընկերության վարձակալության իրավունքի պետական գրանցումը Երևան, Քանաքեռ-Զեյթուն, Պ. Սևակի փողոց, թիվ 51/1 հասցեում գտնվող 47,2քմ մակերեսով տարածքի նկատմամբ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 20**):

2. ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կո-

միտեի 28.04.2017 թվականի թիվ ԱՏ-27/04/2017-2-0015 տեղեկանքի համաձայն՝ 14.04.2014 թվականի թիվ 1801 վարձակալության պայմանագիրը դադարեցված է կողմերի համատեղ դիմումի հիման վրա (**հատոր 1-ին, գ.թ. 21**):

3. Վարչական շրջանի ղեկավարի 12.04.2017 թվականի թիվ Ք/Զ-Ա/Հ 0072/17 որոշմամբ հաշվարկվել է Երևան քաղաքի Պ. Սևակ թիվ 51/1 հասցեում գտնվող 115,8քմ մակերեսով շինության աղբահանության վճարը՝ հիմք ընդունելով Երևանի քաղաքապետի տեղակալի 13.10.2016 թվականի 53/22460 հանձնարարականն այն կապակցությամբ, որ Ընկերության, ինչպես նաև նույնատիպ գործունեություն ծավալող այլ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից Երևան քաղաքում սեփականության իրավունքով պատկանող և (կամ) վարձակալած տարածքների հիմնական մասը փաստացի օգտագործվում է որպես բուքմեյքերական սրահներ, աղբահանության վճարի հաշվառումն իրականացնել սպասարկման սրահների համար 1քմ մակերեսի համար 70 ՀՀ դրամ հաշվարկով:

Վարչական շրջանի ղեկավարի 12.04.2017 թվականի թիվ Ք/Զ-Ա/Հ 0072/17 որոշման համաձայն՝ Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանի ղեկավարի աշխատակազմի եկամուտների հաշվառման և հավաքագրման բաժնում հաշվարկվել է Ընկերության աղբահանության պարտքը. 03.03.2017 թվականի դրությամբ վճարման ենթակա գումարը կազմել է 49.578 ՀՀ դրամ, որից ապառք՝ 47.487 ՀՀ դրամ, տույժ՝ 2.091 ՀՀ դրամ:

Նույն որոշմամբ Վարչական շրջանի ղեկավարը որոշել է Ընկերությունից հոգուտ Երևան համայնքի գանձել 49.578 ՀՀ դրամ, որից ապառք՝ 47.487 ՀՀ դրամ, տույժ՝ 2.091 ՀՀ դրամ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 19**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ Երևան քաղաքում գտնվող ոչ բնակելի շենքի կամ շինության աղբահանության վճարը հաշվարկելու առանձնահատկությունների վերաբերյալ, կարևոր նշանակություն կունենան նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրմանը. Երևան քաղաքում գտնվող ոչ բնակելի շինության աղբահանության վճարը կարող է արդյո՞ք հաշվարկվել բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացնող շինության համար նախատեսված դրույքաչափով, եթե այդ շինությունում իրականացվում է այնպիսի գործունեություն, որի արդյունքում արտադրվող աղբն իր ծավալներով ողջամտորեն համադրելի չէ առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների) և

հանրային սննդի շինությունների շահագործումից արտադրվող աղբի միջինացված հաշվարկների հեղինակություն:

«Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ աղբահանության վճարը նույն օրենքով նախատեսված վճարողների կողմից աղբահանության դիմաց նույն օրենքով սահմանված կարգով և նույն օրենքով սահմանված դրույքաչափերի սահմաններում համայնքի ավագանու կողմից սահմանված չափով համայնքի բյուջե կամ արտաբյուջե գանձվող պարտադիր գանձույթ է:

Նույն օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ աղբահանության վճար վճարողներ են համայնքի վարչական տարածքում անշարժ գույքի (...) սեփականատեր համարվող կամ որևէ այլ իրավունքով այդ գույքը տիրապետող կամ օգտագործող (...) իրավաբանական անձինք (...):

Նույն օրենքի 14-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ աղբահանության վճար սահմանելու համար կիրառվող մեթոդները և աղբահանության վճարի դրույքաչափերը յուրաքանչյուր համայնքի համար սահմանվում են համայնքի ավագանու՝ օրենքով սահմանած կարգով՝ նույն հոդվածի 1-3-րդ մասերով սահմանված դրույքաչափերի սահմաններում:

Նույն օրենքի 21-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ աղբահանության վճարի վճարումը նույն օրենքով սահմանված ժամկետից ուշացնելու դեպքում ժամկետանց յուրաքանչյուր օրվա համար աղբահանության վճար վճարողը (...) վճարում է տույժ՝ ժամանակին չմուծված աղբահանության վճարի գումարի 0,075 տոկոսի չափով, դրանց վճարման ժամկետից անցած ամբողջ ժամանակաշրջանի համար, բայց ոչ ավելի, քան 730 օրվա համար:

«Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով վկայակոչված իրավադրույթների մեկնաբանությանը, նշել է, որ աղբահանության վճարը համայնքի վարչական տարածքում գտնվող անշարժ գույքը որևէ իրավունքով տիրապետող կամ օգտագործող ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից աղբահանության դիմաց վերը նշված օրենքով սահմանված կարգով և դրույքաչափերի սահմաններում յուրաքանչյուր համայնքի ավագանու կողմից սահմանված չափով համայնքի բյուջե կամ արտաբյուջե գանձվող պարտադիր գանձույթ է: Ընդ որում, աղբահանության վճարի չափն անմիջական կախվածության մեջ է գտնվում նաև աղբի տեսակից, անշարժ գույքի նպատակային կամ գործառնական նշանակությունից: Օրինակ, ի տարբերություն կենցաղային աղբի՝ ոչ կենցաղային և խոշոր եզրաչափի աղբի աղբահանության համար դրույքաչափը սահմանվում է էլնելով ծավալից կամ զանգվածից (տես Երևան համայնքն ընդդեմ «ԳՈՒԴՎԻՆ-ԲԵՏ» ՍՊԸ-ի թիվ ԵԷԴ/1332/02/16 գործով «Վճռաբեկ դատարանի 07.04.2018 թվականի որոշումը):

Փաստորեն, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ համայնքի վարչական տարածքում գտնվող անշարժ գույքի սեփականատեր կամ որևէ այլ իրավունքով (այդ թվում նաև՝ վարձակալության իրավունքով) այդ գույքը տիրապետող կամ օգտագործող իրավաբանական անձինք պարտավոր են վճարել աղբահանության վճար: Աղբահանության վճարի՝ որպես աղբահանության դիմաց համայն-

քի բյուջե կամ արտաբյուջե վճարվող պարտադիր գումարի, չափը սահմանելու համար կիրառվող մեթոդները և աղբահանության վճարի դրույքաչափերը սահմանվում է համայնքի ավագանու կողմից: Ընդ որում, համայնքի ավագանին աղբահանության վճարի չափը սահմանում է «Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված դրույքաչափերի սահմաններում: Այդ դրույքաչափերը, մասնավորապես, նախատեսված են «Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերով:

Այսպես, նշված օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ոչ բնակելի նպատակային նշանակության շենքերում և (կամ) շինություններում, այդ թվում՝ հասարակական և արտադրական շենքերում և (կամ) շինություններում աղբահանության վճարը սահմանվում է ըստ շինության ընդհանուր մակերեսի հետևյալ դրույքաչափերով.

1) առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների), հանրային սննդի և բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացնող շինությունների մասով մեկ քառակուսի մետր մակերեսի համար՝ հիսունից մինչև հարյուր Հայաստանի Հանրապետության դրամ.

2) հյուրանոցների և հյուրանոցային տնտեսության ծառայություններ, ինչպես նաև այլ գործունեություն իրականացնող հասարակական շինությունների մասով՝ մեկ քառակուսի մետր մակերեսի համար՝ քսանից մինչև հիսուն Հայաստանի Հանրապետության դրամ.

3) արտադրական, արդյունաբերական և գրասենյակային նշանակության շինությունների մասով՝ մեկ քառակուսի մետր մակերեսի համար՝ հինգից մինչև տասնհինգ Հայաստանի Հանրապետության դրամ.

4) կրթական, մշակութային, առողջապահական, սպորտային, գիտահետազոտական և նմանատիպ այլ հասարակական շինությունների մասով՝ մեկ քառակուսի մետր մակերեսի համար՝ երեքից մինչև տասնհինգ Հայաստանի Հանրապետության դրամ.

5) շինություններում, որտեղ իրականացվում է մեկից ավելի առանձնացված տնտեսական գործունեություն, աղբահանության վճարն ամբողջությամբ հաշվարկվում է տնտեսական գործունեության համար սահմանված առավել բարձր դրույքաչափով:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Երևան քաղաքի ավագանին, հիմք ընդունելով վերոգրյալ դրույքաչափերի սահմաններում Երևան քաղաքում աղբահանության վճար սահմանելու համար կիրառվող մեթոդները և աղբահանության վճարի դրույքաչափերը սահմանելու՝ օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունը, 23.12.2011 թվականին ընդունել է թիվ 360-Ն որոշումը, որով հաստատվել է աղբահանության վճար վճարողների հաշվառման, աղբահանության վճարի հաշվարկման, ինչպես նաև այդ վճարի գանձման կարգը (այսուհետ՝ Կարգ):

Այսպես՝ Կարգի 7-րդ կետի համաձայն՝ աղբահանության վճարի հաշվարկը կատարվում է ելնելով շենքի կամ շինության գործառնական նշանակությունից, ընդ որում՝

1) բնակելի նշանակության շենքերի կամ շինությունների համար՝ փաստացի

բնակվող անձերի քանակով,

2) այլ շենքերի կամ շինությունների համար՝ ըստ արտադրվող աղբի ծավալի կամ զանգվածի՝ Երևան քաղաքի ավագանու կողմից սահմանված դրույքաչափերի սահմաններում:

Կարգի 8-րդ կետի համաձայն՝ նույն կարգի 7-րդ կետի 2-րդ ենթակետով նախատեսված աղբի ծավալը կամ զանգվածը որոշելու (պարզելու) անհնարինության դեպքում, այդ թվում՝ տեխնիկական, աղբահանության վճարի հաշվարկը կատարվում է հետևյալ ամսական դրույքաչափերով՝

1) առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների), հանրային սննդի և բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացվող շինությունների մասով՝ 1 քմ - 70 դրամ (հաշվարկվել է, որ միջինացված յուրաքանչյուր 30.72 քմ-ից ամսական արտադրվում է 1 խմ աղբ կամ 1 քմ - 70 դրամ),

2) հյուրանոցների և հյուրանոցային ծառայություններ իրականացնող այլ հասարակական շինությունների մասով՝ 1 քմ - 30 դրամ (հաշվարկվել է, որ միջինացված յուրաքանչյուր 83.3 քմ-ից ամսական արտադրվում է 1 խմ աղբ կամ 1 քմ - 30 դրամ),

3) արտադրական, արդյունաբերական և գրասենյակային նշանակության շինությունների մասով՝ 1 քմ - 8 դրամ (հաշվարկվել է, որ միջինացված յուրաքանչյուր 312.5 քմ-ից ամսական արտադրվում է 1 խմ աղբ կամ 1 քմ - 8 դրամ),

4) կրթական, մշակութային, առողջապահական, սպորտային, գիտահետազոտական և նմանատիպ այլ հասարակական շինությունների մասով՝ 1 քմ - 4 դրամ (հաշվարկվել է, որ միջինացված յուրաքանչյուր 625.0 քմ-ից ամսական արտադրվում է 1 խմ աղբ կամ 1 քմ - 4 դրամ),

5) շինություններում, որտեղ իրականացվում է մեկից ավելի բազմաբնույթ տնտեսական գործունեություն, աղբահանության վճարն ամբողջությամբ հաշվարկվում է առավել բարձր դրույքաչափով (...):

Կարգի համապատասխան դրույթների վերլուծության արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ նշել է, որ բնակելի նշանակության շենքերի կամ շինությունների համար աղբահանության վճարի հաշվարկը կատարվում է շենքի կամ շինության գործառնական նշանակությունից ելնելով՝ փաստացի բնակվող անձերի քանակով, իսկ այլ շենքերի կամ շինությունների համար՝ ըստ արտադրվող աղբի ծավալի կամ զանգվածի՝ Երևան քաղաքի ավագանու կողմից սահմանված դրույքաչափերի սահմաններում: Ընդ որում, եթե անհնարին է որոշել (պարզել) աղբի ծավալը կամ զանգվածը, ապա աղբահանության վճարի հաշվարկը առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների), հանրային սննդի և բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացվող շինությունների մասով կատարվում է ամսական 1քմ-ի դիմաց 70 ՀՀ դրամ դրույքաչափով, իսկ արտադրական, արդյունաբերական և գրասենյակային նշանակության շինությունների մասով՝ 1քմ-ի դիմաց 8 ՀՀ դրամ դրույքաչափով:

Ըստ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ վարչական մարմինը պետք է ապացուցի, որ աղբահանության վճարի՝ «բնակչության սպասարկման այլ ծառայություն» իրականացնող շինության համար սահմանված դրույքաչափի կիրառումը պայ-

մանավորված է աղբի տեսակով, վարձակալության պայմանագրի առարկա անշարժ գույքի նպատակային և գործառնական նշանակությամբ, արտադրվող աղբի ծավալի կամ զանգվածի որոշման (պարզման) անհնարինությամբ (տե՛ս Երևան համայնքն ընդդեմ <<ԳՈՒԴՎԻՆ-ՔԵՏ>> ՍՊԸ-ի թիվ ԵԷԴ/1332/02/16 գործով <<Վճռաբեկ դատարանի 07.04.2018 թվականի որոշումը):

Երևան քաղաքի ավագանու 23.12.2011 թվականի <<Աղբահանության վճար վճարողների հաշվառման, աղբահանության վճարի հաշվարկման, ինչպես նաև այդ վճարի գանձման կարգը հաստատելու մասին>> թիվ 360-Ն որոշման վկայակոչված իրավադրույթները <<Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին>> << օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերով սահմանված նորմերի համակարգում վերլուծելու արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ ոչ բնակելի շենքերի կամ շինությունների համար աղբահանության վճարի դրույքաչափի հետ կապված հարաբերությունները կարգավորելիս թե՛ օրենսդիրը, թե՛ Երևան քաղաքի ավագանին այդ շենքերը և շինությունները դասակարգել են ըստ դրանց գործառնությամբ նշանակության: Այնուհետև յուրաքանչյուր գործառնությամբ նշանակության շենքի կամ շինության համար օրենսդիրը տվել է աղբահանության վճարի դրույքաչափի առավելագույն և նվազագույն սահմանները, իսկ Երևան քաղաքի ավագանին՝ հստակ դրույքաչափը՝ հիմք ընդունելով տվյալ գործառնությամբ նշանակության շենքի կամ շինության շահագործման արդյունքում արտադրվող աղբի ծավալի միջինացված հաշվարկները:

Այսպես, օրինակ, Երևան քաղաքի ավագանին սահմանել է, որ առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների), հանրային սննդի և բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացվող շինությունների դեպքում աղբահանության վճարի դրույքաչափը 70 << դրամ է (1քմ մակերեսի համար), քանի որ հաշվարկվել է, որ նմանատիպ տարածքների շահագործումից 1խմ աղբ է արտադրվում միջինացված յուրաքանչյուր 30.72քմ մակերեսից: Իսկ արտադրական, արդյունաբերական և գրասենյակային նշանակության շինությունների դեպքում աղբահանության վճարի դրույքաչափը 8 << դրամ է (1քմ մակերեսի համար), քանի որ հաշվարկվել է, որ նմանատիպ տարածքների շահագործումից 1խմ աղբ է արտադրվում միջինացված յուրաքանչյուր 312.5քմ մակերեսից:

Փաստորեն, Երևան քաղաքում աղբահանության վճարի դրույքաչափն առաջին հերթին պայմանավորված է շենքի կամ շինության գործառնական նշանակությամբ: Ընդ որում, ոչ բնակելի շենքերի կամ շինությունների համար աղբահանության վճարի դրույքաչափի հաշվարկման հիմքում դրված է արտադրվող աղբի ծավալը կամ զանգվածը. որքան մեծ է տվյալ ոչ բնակելի շենքի կամ շինության շահագործումից առաջացող աղբը, այնքան մեծ է աղբահանության վճարի դրույքաչափը:

Այսպիսով, <<Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին>> << օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերի և Երևան քաղաքի ավագանու 23.12.2011 թվականի թիվ 360-Ն որոշման համաձայն՝ Երևան քաղաքում ոչ բնակելի շենքերի կամ շինությունների համար աղբահանության վճարի դրույքաչափը պայմանավորված է տվյալ շենքի կամ շինության շահագործման արդյունքում ար-

տադրվող աղբի միջին ծավալով, որը հաշվարկվել է՝ ելնելով այդ շենքի կամ շինության գործառնության Նշանակությունից:

Սույն որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ <<Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին>> ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետում և Երևան քաղաքի ավագանու 23.12.2011 թվականի թիվ 360-Ն որոշմամբ հաստատված Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետում նախատեսված իրավադրույթների մեկնաբանությանը՝ ելնելով իրավական նորմի մեկնաբանման՝ <<Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին>> ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածով սահմանված կանոնից: Այդ կանոնից, մասնավորապես, բխում է, որ իրավական նորմը մեկնաբանվում է հետևյալ կերպ.

- հաշվի առնելով նորմատիվ իրավական ակտն ընդունելիս այն ընդունող մարմնի նպատակը,
- ելնելով դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառագի նշանակությունից,
- ելնելով ամբողջ հոդվածի, գլխի, բաժնի կարգավորման համատեքստից,
- ելնելով այն նորմատիվ իրավական ակտի դրույթներից, ի կատարումն որի ընդունվել է այդ ակտը,
- ելնելով տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված սկզբունքներից, իսկ այդպիսի սկզբունքներ սահմանված չլինելու դեպքում՝ տվյալ իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավունքի ճյուղի սկզբունքներից:

Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում բացահայտել <<Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին>> ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետում և Երևան քաղաքի ավագանու 23.12.2011 թվականի թիվ 360-Ն որոշմամբ հաստատված Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետում նախատեսված իրավադրույթների (դրանք ընդունող մարմինների՝ ՀՀ Ազգային ժողովի և Երևանի քաղաքի ավագանու) նպատակը՝ հիմք ընդունելով մեկնաբանման *ejusdem generis* հանրաճանաչ կանոնը, համաձայն որի՝ միանման առարկաների ցանկը սահմանում է առարկայի ընդհանուր հասկացությունը: Այլ կերպ՝ բաց թվարկման չորոշակիացված տարրի բովանդակությունը բացահայտելու համար անհրաժեշտ է ելնել որոշակիացված տարրերի բովանդակությունից: Ընդ որում, անորոշ տարրը պետք է կրի այն ընդհանուր հատկանիշները, որոնք բնորոշ են որոշակիացված տարրերին. անորոշ տարրը և որոշակիացված տարրերը պետք է համասեռ լինեն:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ <<Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին>> ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետում թվարկված են այն ոչ բնակելի շինությունները, որոնց 1քմ մակերեսի համար աղբահանության վճարի դրույքաչափի նվազագույն սահմանը 50, իսկ առավելագույն սահմանը 100 ՀՀ դրամ է: Իսկ Երևան քաղաքի ավագանու 23.12.2011 թվականի թիվ 360-Ն որոշմամբ հաստատված Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետում տրված է Երևան քաղաքում այդ նույն շինությունների 1քմ մակերեսի համար աղբահանության վճարի կոնկրետ դրույքաչափը, որը կազմում է 70 ՀՀ դրամ: Այդ շինությունները թե՛ <<Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին>>

ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետում, թե՛ Երևան քաղաքի ավագանու 23.12.2011 թվականի թիվ 360-Ն որոշմամբ հաստատված Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետում թվարկված են հետևյալ բաց ցանկով.

- 1) առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների) շինություններ,
- 2) հանրային սննդի շինություններ,
- 3) բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացնող շինություններ:

Քննարկվող իրավադրույթներում թվարկված ոչ բնակելի շինությունները որոշակիացվում են ըստ դրանց գործառույթային նշանակության. այդ իրավանորմերում որոշակիացված տարրերն են առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների) և հանրային սննդի շինությունները, իսկ չորոշակիացված տարրը բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացնող շինություններն են: Տվյալ իրավադրույթների համատեքստում որոշակիացված տարրերի ընդհանուր հատկանիշն այն է, որ դրանց շահագործումից առաջանում է բավական մեծ ծավալի աղբ: Այլ կերպ ասած՝ առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների) և հանրային սննդի շինությունների շահագործումից առաջացող աղբի ծավալներն այնպիսին են, որ օրենսդիրը և Երևան քաղաքի ավագանին դրանց համար նախատեսել են աղբահանության վճարի ամենամեծ դրույքաչափը: Այն հանգամանքը, որ վերոգրյալ որոշակիացված տարրերի ընդհանուր հատկանիշը արտադրվող աղբի մեծ ծավալն է, հաստատվում է նաև Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետում նորմատիվ ամրագրում ստացած այն միջինացված հաշվարկներով, որոնց համաձայն՝ ամսական 1խմ աղբ է արտադրվում՝

1) առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների), հանրային սննդի և բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացվող շինությունների դեպքում **յուրաքանչյուր 30.72քմ մակերեսից,**

2) հյուրանոցների և հյուրանոցային ծառայություններ իրականացնող այլ հասարակական շինությունների դեպքում՝ **յուրաքանչյուր 83.3քմ մակերեսից,**

3) արտադրական, արդյունաբերական և գրասենյակային նշանակության շինությունների դեպքում՝ **յուրաքանչյուր 312.5քմ մակերեսից,**

4) կրթական, մշակութային, առողջապահական, սպորտային, գիտահետազոտական և նմանատիպ այլ հասարակական շինությունների դեպքում՝ **յուրաքանչյուր 625.0քմ մակերեսից:**

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետում և Երևան քաղաքի ավագանու 23.12.2011 թվականի թիվ 360-Ն որոշմամբ հաստատված Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետում նախատեսված որոշակիացված տարրերի ընդհանուր հատկանիշը՝ արտադրվող աղբի մեծ ծավալը, պետք է բնորոշ լինի նաև այդ նորմերում նախատեսված չորոշակիացված տարրին՝ բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացնող շինություններին: Ոչ բնակելի շինությունը կարող է «Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի և Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետի իմաստով համարվել բնակչության սպասարկման ծառայություններ

իրականացնող շինություն, և դրա համար աղբահանության վճարի սակագինը կարող է սահմանվել Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետով (այսինքն՝ 1քմ-ի համար 70 ՀՀ դրամ) միայն այն դեպքում, եթե տվյալ շինության շահագործումից ևս ողջամտորեն արտադրվում է նույնքան ծավալի աղբ, որքան առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների) և հանրային սննդի շինությունների շահագործումից: Եթե որևէ ոչ բնակելի շինության շահագործումից չի կարող ողջամտորեն արտադրվել այնքան մեծ ծավալի աղբ, որքան որ արտադրվում է առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների) և հանրային սննդի շինությունների շահագործումից, ապա այդ ոչ բնակելի շինությունը չի կարող դիտարկվել որպես բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացնող շինություն՝ «Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի և Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետի իմաստով:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ Երևան քաղաքում գտնվող ոչ բնակելի շինության աղբահանության վճարը կարող է հաշվարկվել բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացնող շինության համար նախատեսված դրույքաչափով միայն այն դեպքում, եթե այդ շինությունում իրականացվում է այնպիսի գործունեություն, որի արդյունքում արտադրվող աղբն իր ծավալներով ողջամտորեն համադրելի է առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների) և հանրային սննդի շինությունների շահագործումից արտադրվող աղբի միջինացված հաշվարկների հետ:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործը հարուցվել է Ընկերության վիճարկման հայցի հիման վրա, որով վերջինս պահանջել է անվավեր ճանաչել Վարչական շրջանի ղեկավարի 12.04.2017 թվականի թիվ Ք/Ձ-Ա/Հ 007217 որոշումը: Նշված վարչական ակտով հաշվարկվել է Ընկերության կողմից վարձակալված՝ Երևան քաղաքի Պ. Սևակ թիվ 51/1 հասցեում գտնվող 115,8քմ մակերեսով շինության աղբահանության վճարը՝ բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացնող շինության համար նախատեսված՝ 1քմ մակերեսի համար 70 ՀՀ դրամ դրույքաչափով: Արդյունքում Վարչական շրջանի ղեկավարը որոշել է Ընկերությունից հօգուտ Երևան համայնքի գանձել 49.578 ՀՀ դրամ, որից ապառք՝ 47.487 ՀՀ դրամ, տույժ՝ 2.091 ՀՀ դրամ:

Դատարանը բավարարել է Ընկերության հայցը՝ Վարչական շրջանի ղեկավարի 12.04.2017 թվականի թիվ Ք/Ձ-Ա/Հ 007217 որոշումը ճանաչելով անվավեր: Դատարանը գտել է, որ սույն գործով չի հիմնավորվում այն հանգամանքը, որ Ընկերությունը Երևան քաղաքի Պ. Սևակ թիվ 51/1 հասցեում գտնվող շինության մեջ մատուցել է առևտրի, հանրային սննդի կամ բնակչության սպասարկման որևէ այլ ծառայություն: Ավելին, ըստ Դատարանի, վիճարկվող վարչական ակտից պարզ չէ, թե կոնկրետ որ ժամանակահատվածի համար է հաշվարկվել վճարման ենթակա աղբահանության վճարը:

Վերաքննիչ դատարանը, բավարարել է Վարչական շրջանի վերաքննիչ բողո-

քը և բեկանելով ու փոփոխելով Դատարանի վճիռը՝ հայցը մերժել է: Վերաքննիչ դատարանը, Կարգի 8-րդ կետի 1-ին և 3-րդ ենթակետերի ուսումնասիրության արդյունքում անդրադառնալով վիճարկվող որոշմամբ հաշվարկված պարտավորության դրույքաչափի հարցին, արձանագրել է, որ Ընկերության իրականացրած գործունեությունը վերաբերում է բնակչությանը որոշակի ծառայություններ մատուցելուն և ըստ այդմ՝ հանդիսանում է բնակչության սպասարկման ոլորտի գործունեություն: Ուստի պատասխանող վարչական մարմինն իրավացիորեն հաշվարկել է աղբահանության վճարը՝ դրա դրույքաչափ սահմանելով 1քմ մակերեսի համար 70 ՀՀ դրամը: Վերաքննիչ դատարանը նշել է նաև, որ վիճարկվող վարչական ակտը հայցվորի համար անորոշություն չի առաջացնում:

Վերը նշված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո համադրելով սույն գործի փաստերը և գնահատելով Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Նախ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ընկերությունն իր կողմից վարձակալված՝ Երևան քաղաքի Պ. Սևակ թիվ 51/1 հասցեում գտնվող շինության մեջ իրականացրել է խաղաղրույքների ընդունման գործունեություն. այդ շինությունը (Ընկերության վարձակալած մասը) հանդիսանում է խաղաղրույքների ընդունման բուքմեյքերական գրասենյակ (այս փաստն ընդունվել է պատասխանող վարչական մարմնի կողմից և անվիճելի է):

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ընկերության կողմից վարձակալված այդ տարածքում իրականացվող նմանատիպ գործունեությունը չի ընդգրկվում *բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ* հասկացության մեջ՝ «Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի և Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետի իմաստով:

Այսպես, Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ Ընկերության կողմից վարձակալված՝ Երևան քաղաքի Պ. Սևակ թիվ 51/1 հասցեում գտնվող շինությանը բնորոշ չէ առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների) և հանրային սննդի շինությունների ընդհանուր հատկանիշը՝ արտադրվող աղբի մեծ ծավալը: Այլ կերպ ասած՝ Ընկերության կողմից վարձակալված շինության գործառությանին նշանակությունն այնպիսին է, որ դրա շահագործումից չի կարող ողջամտորեն արտադրվել նույնքան ծավալի աղբ, որքան որ արտադրվում է առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների) և հանրային սննդի շինությունների շահագործումից: Ակնհայտ է, որ Ընկերության վարձակալած տարածքը որևէ ընդհանրություն չունի առևտրի, շուկաների, հանրային սննդի օբյեկտների շինությունների հետ՝ արտադրվող աղբի ծավալների առումով: Ընկերության կողմից որպես խաղաղրույքների ընդունման գրասենյակ օգտագործվող այդ շինությունն արտադրվող աղբի ծավալներով առավել մոտ է գրասենյակային նշանակության ոչ բնակելի շինություններին: Հետևաբար՝ Ընկերության կողմից վարձակալված ոչ բնակելի շինությունը չի կարող դիտարկվել որպես *բնակչության սպասարկման այլ ծառայություններ իրականացնող շինություն*՝ «Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի և Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետի իմաստով:

Փաստորեն, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ Ընկերության կողմից վարձակալված՝ Երևան քաղաքի Պ. Սևակ թիվ 51/1 հասցեում գտնվող շինությունը չի կարող համարվել բնակչության սպասարկման ծառայություններ իրականացնող շինություն, և դրա համար աղբահանության վճարի սակագինը չի կարող սահմանվել Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետով (այսինքն՝ 1քմ-ի համար 70 ՀՀ դրամ), քանի որ տվյալ շինության շահագործումից ողջամտորեն չի կարող արտադրվել նույնքան ծավալի աղբ, որքան առևտրի (այդ թվում՝ շուկաների) և հանրային սննդի շինությունների շահագործումից:

Վերոգրյալից ելնելով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ընկերության կողմից վարձակալված՝ Երևան քաղաքի Պ. Սևակ թիվ 51/1 հասցեում գտնվող շինության աղբահանության վճարը հաշվարկելու համար չի կարող հիմք ընդունվել «Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով և Կարգի 8-րդ կետի 1-ին ենթակետով նախատեսված դրույքաչափը: Այդ շինության աղբահանության վճարը պետք է հաշվարկվի՝ ելակետ ընդունելով «Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով և Կարգի 8-րդ կետի 3-րդ ենթակետով նախատեսված դրույքաչափը (1քմ - 8 ՀՀ դրամ)՝ որպես գրասենյակային նշանակության շինության աղբահանության վճար:

Ամփոփելով վերոգրյալ իրավական վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ սույն գործով վիճարկվող վարչական ակտը՝ Վարչական շրջանի ղեկավարի 12.04.2017 թվականի թիվ Ք/Զ-Ա/Հ 007217 որոշումը, ընդունվել է օրենքի՝ «Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, և դրա հիման վրա ընդունված՝ Երևան քաղաքի ավագանու 23.12.2011 թվականի «Աղբահանության վճար վճարողների հաշվառման, աղբահանության վճարի հաշվարկման, ինչպես նաև այդ վճարի գանձման կարգը հաստատելու մասին» թիվ 360-Ն որոշմամբ հաստատված Կարգի 8-րդ կետի խախտմամբ: Օրենքի և Երևան քաղաքի ավագանու նշված որոշման խախտումները բավարար են «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» կետի հիմքով Վարչական շրջանի ղեկավարի 12.04.2017 թվականի թիվ Ք/Զ-Ա/Հ 007217 որոշումն անվավեր ճանաչելու համար: Ոստի Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ չի համարում անդրադառնալ վիճարկվող վարչական ակտի իրավաչափության գնահատման վերաբերյալ ստորադաս դատարանների մյուս պատճառաբանություններին և դրանց առնչությամբ Ընկերության վճռաբեկ բողոքում առաջ քաշված հիմնավորումներին ու փաստարկներին:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքերի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը համարում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-151-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտին օրի-

նական ուժ տալու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը՝ հետևյալ հիմնավորմամբ.

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված՝ անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր է: Հետևաբար՝ գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատարանի վճռին օրինական ուժ տալիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ

«Վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

«Վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտի՝ վկաներին և փորձագետներին վճարած գումարների հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

«Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 50-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքապետն իր գործունեությունը կազմակերպում է (...) վարչական շրջանների ղեկավարների (...) միջոցով:

Նույն օրենքի 52-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ Երևանում տեղական ինքնակառավարումն արդյունավետ իրականացնելու նպատակով քաղաքապետի որոշ լիազորություններ օրենքով տրվում են վարչական շրջանի ղեկավարին:

Նույն օրենքի 93-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ վարչական շրջանի ղեկավարը ֆինանսների բնագավառում իրականացնում է հետևյալ լիազորությունները. տեղական հարկերը և օրենքով սահմանված վճարումները

չվճարող անձանց նկատմամբ օրենքով սահմանված կարգով կիրառում է համապատասխան միջոցներ:

Նույն օրենքի 91-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ վարչական շրջանի ղեկավարը գործում է քաղաքապետի անունից: Քաղաքապետը պատասխանատու է վարչական շրջանի ղեկավարի գործունեության համար:

Վերոգրյալ իրավական նորմերի բովանդակությունից հետևում է, որ Վարչական շրջանի ղեկավարը, ընդունելով սույն գործով վիճարկվող վարչական ակտը՝ «Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված աղբահանության վճարի գանձման վերաբերյալ, գործել է Քաղաքապետի անունից և իրացրել է Երևանի քաղաքապետին՝ որպես տեղական ինքնակառավարման մարմնին, վերապահված լիազորությունը, որի համար օրենքով պատասխանատու է Երևանի քաղաքապետը: Այդ իսկ պատճառով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով դատական ծախսերի բաշխմանը մասնակցող պատշաճ սուբյեկտը հանդիսանում է Երևան համայնքը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ընկերությունը վճռաբեկ բողոքի համար վճարել է 20.000 ՀՀ դրամ պետական տուրք: Քանի որ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է բավարարման, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ընկերության կողմից վճռաբեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի գումարը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի հիմքով ենթակա է հատուցման Երևան համայնքի կողմից:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-171-րդ հոդվածներով, 172-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 10.04.2019 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ ՀՀ վարչական դատարանի 05.03.2018 թվականի վճռին:

2. Երևան համայնքից հօգուտ «Գուղվին Բետ» ՍՊԸ-ի բռնագանձել 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի գումար:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ԵԱՆԴ/0100/04/14

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2020 թվականի հունվարի 17-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով «Էյչ-Էս-Բի-Սի բանկ Հայաստան» ՓԲԸ-ի (այսուհետ՝ Բանկ) ներկայացուցիչ Ջարուհի Մկրտչյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 04.10.2017 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ Բանկի դիմումի՝ Սամվել Մսրյանին սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Բանկը պահանջել է Սամվել Մսրյանին սնանկ ճանաչել: Երևան քաղաքի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Ա. Պետրոսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 30.03.2015 թվականի վճռով դիմումը բավարարվել է:

Դատարանի 14.07.2015 թվականի որոշմամբ հաստատվել է Սամվել Մսրյանի պարտատերերի պահանջների վերջնական ցուցակը:

Դատարանի 17.06.2016 թվականի որոշմամբ սնանկության գործով կառավարչին թույլատրվել է հրապարակային սակարկություններով վաճառել Սամվել Մսրյանին սեփականության իրավունքով պատկանող և գրավադրված գույքը:

Դատարանի 25.04.2017 թվականի որոշմամբ ապահովված պարտատեր Բանկի միջնորդությունը՝ ապահովված իրավունքի առարկան ի սեփականություն ստանալու մասին, մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 04.10.2017 թվականի որոշմամբ Բանկի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 25.04.2017 թվականի որոշումը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Բանկի ներկայացուցիչը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածը, «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Դատարանը, մերժելով Բանկի դիմումը, նշել է, որ ապահովված պարտատիրոջ կողմից «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասով սահմանված իրավունքից օգտվելու հիմքով հրապարակային սակարկություններով գույքի իրացումն ընդհատելու կանոն սահմանված չէ, հետևաբար ապահովված պարտատերը զրկված չէ հերթական աճուրդին մասնակցելու և աճուրդով՝ գրավադրված գույքը գնելու իրավունքից:

Վերաքննիչ դատարանը, անփոփոխ թողնելով Դատարանի կայացրած դատական ակտը, համաձայնել է Դատարանի հետևություններին՝ հավելելով, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասի և «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի վերլուծությունից հետևում է, որ ապահովված պարտատերը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասով սահմանված իր իրավունքից կարող էր օգտվել մինչև Դատարանի որոշմամբ սահմանված մեկնարկային գնով առաջին աճուրդի անցկացումը:

Փաստորեն, Վերաքննիչ դատարանը, հաստատելով Դատարանի եզրահանգումը, սխալ է մեկնաբանել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածը և «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածը: Ստորադաս դատարանների թույլ տված դատական սխալի արդյունքում Բանկը, որը հանդիսանում է ապահովված պահանջատեր և «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի համաձայն ունի իրավունք պահանջելու և ի սեփականություն ստանալու անշարժ գույքը, փաստորեն անհիմն զրկվել է այդ իրավունքի իրացման հնարավորությունից:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 04.10.2017 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ Բանկի դիմումը քվարարել:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Երևան քաղաքի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 30.03.2015 թվականի թիվ ԵԱՆԴ/0100/04/14 վճռով Սամվել Մսրյանը ճանաչվել է սնանկ, իսկ 30.04.2015 թվականի որոշմամբ Սամվել Մսրյանի սնանկության գործով կառավարիչ է նշանակվել Խաչատուր Ղահրամանյանը (**գործի հավելված, գ.թ. 2-4, 5**):

2) Դատարանի 14.07.2015 թվականի որոշմամբ հաստատվել է Սամվել Մսրյան

նի պարտատերերի պահանջների վերջնական ցուցակը, համաձայն որի՝ 2015 թվականի հուլիսի 14-ի դրությամբ Սամվել Մարյանի պարտատերեր են հանդիսանում՝

1. Բանկը՝ 13.277.638,64 ՀՀ դրամ՝ ապահովված պահանջով,

2. Գոհար Ազատի Գևորգյանը՝ 18.435 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամ և 96.500 ՀՀ դրամ՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին կետի «է» ենթակետ չապահովված պահանջով,

3. Լիդա Բադալյանը՝ 1.194.799 ՀՀ դրամ՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին կետի «է» ենթակետ չապահովված պահանջով (**գործի հավելված, գ.թ. 22**):

3) 17.06.2016 թվականի որոշմամբ Սամվել Մարյանի սնանկության գործով կառավարիչ Խաչատուր Ղահրամանյանի միջնորդությունը՝ գրավադրված գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառելու թույլտվության մասին, բավարարվել է և թույլատրվել է Սամվել Մարյանի սնանկության գործով կառավարիչ Խաչատուր Ղահրամանյանին հրապարակային սակարկություններով վաճառելու Սամվել Մարյանին սեփականության իրավունքով պատկանող և գրավադրված՝ Երևան քաղաքի Նոր Նորքի 9-րդ միկրոշրջանի 6 շենքի բնակարան 21 հասցեում գտնվող անշարժ գույքը մեկ լոտով՝ հետևյալ մեկնարկային գնով.

Լոտ 1-Երևանի Նոր Նորքի 9-րդ միկրոշրջան, 6-րդ շենք, բնակարան թիվ 21 հասցեում գտնվող անշարժ գույքը՝ 83,78քմ մակերեսով, 9 հարկանի շենքի 8 հարկ, շինության արտաքին պատերը և ծածկը՝ պանելային, ընդհանուր վիճակը՝ միջին՝ մեկնարկային գինը սահմանելով 16.000.000 ՀՀ դրամ՝ համաձայն «Վի Էմ-Ար Փի» ՍՊԸ-ի կողմից տրված թիվ ՎՄ-90/4029 անշարժ գույքի շուկայական գնահատման հաշվետվության (**գործի հավելված, գ.թ. 8-9**):

4) Կառավարչի կողմից ներկայացված՝ Հայաստանի Հանրապետության ինտերնետով ծանուցման պաշտոնական կայքում 18.10.2016 թվականին տրված աճուրդի վերաբերյալ հայտարարության համաձայն՝ Նոր Նորքի 9-րդ միկրոշրջան, 6 շենք, բնակարան 21 հասցեում գտնվող անշարժ գույքի մեկնարկային գինը սահմանվել է 12.960.000 ՀՀ դրամ (**գործի հավելված, գ.թ. 15**):

5) 14.04.2017 թվականին ստացվել է Բանկի ներկայացուցիչ Զարուհի Մկրտչյանի միջնորդությունը, որով վերջինս հայտնել է, որ «(...)հօգուտ բանկի գրավադրված անշարժ գույքը գնահատվել է 16.000.000 ՀՀ դրամ և նշված մեկնարկային գնով սնանկության գործով կառավարչի կողմից ներկայացվել է հրապարակային սակարկություններով իրացման, սակայն հայտարարված աճուրդները չեն կայացել՝ գնորդ չլինելու պատճառով, վերջին աճուրդում անշարժ գույքի մեկնարկային գինը կազմել է 12.960.000 ՀՀ դրամ: Նշված անշարժ գույքը բանկի ֆինանսավորմամբ ձեռք բերելու և անշարժ գույքը գրավադրելու համար բանկին է դիմել Արամ Արիստակեսյանը, ինչի վերաբերյալ վերջինիս և բանկի միջև ձեռք է բերվել համաձայնություն: (...)Կառավարչի կողմից տրված հաշվարկի համաձայն՝ անշարժ գույքի պահպանման և փոխանցման հետ կապված ծախսերը և կառավարչի վարձատրությունը կազմում է 1.100.000 ՀՀ դրամ, որը և բանկի կողմից 27.03.2017 թվականին փոխանցվել է սնանկության հատուկ

հաշվին: Հաշվի առնելով, որ ապահովված իրավունքի առարկայի մեկնարկային գինը ցածր է ապահովված պարտատիրոջ՝ բանկի պահանջի գումարից, հիմք ընդունելով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասը, բանկի կողմից անշարժ գույքի ձեռք բերման ֆինանսավորումը իրականացնելու և անշարժ գույքը, որպես գրավ, ընդունելու համար, Դատարանից խնդրել է հօգուտ բանկի գրավադրված՝ Երևան քաղաքի Նոր Նորքի 9-րդ միկրոշրջանի 6 շենքի բնակարան 21 հասցեով անշարժ գույքը՝ որպես սեփականություն, հանձնել Արամ Արիստակեսյանին, ինչպես նաև վերացնել անշարժ գույքի վրա կիրառված արգելանքները և սահմանափակումները» (**գործի հավելված, գ.թ. 16**):

6) Թիվ 1727 վճարման հանձնարարագրի համաձայն՝ սնանկության հատուկ հաշվին «Էյշ-Էս-Բի-Սի բանկ Հայաստան» ՓԲԸ-ի կողմից փոխանցվել 1.100.000 ՀՀ դրամ (**գործի հավելված, գ.թ. 20**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է վճռաբեկ բողոքը ներկայացնելու և վարույթ ընդունելու պահին գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասի վերաբերյալ, կարևոր նշանակություն կունենան նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար: Միաժամանակ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է վճռաբեկ բողոքը ներկայացնելու և վարույթ ընդունելու պահին գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ Վերաքննիչ դատարանի կողմից «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասի խախտման հետևանքով առկա է առերևույթ դատական սխալ, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Սույն վճռաբեկ բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ պահանջների վերջնական ցուցակում գրանցված՝ գրավով ապահովված պահանջի իրավունք ունեցող պարտատիրոջ՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասով սահմանված իրավունքի իրացման առանձնահատկություններին:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 225.1-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ապահովված իրավունքն օրենքի կամ պայմանագրի ուժով, **ի ապահովումն պարտավորության կատարման**, գույքի կամ գույքային իրավունքի կամ պարտավորական իրավունքի նկատմամբ պարտատիրոջ իրավունքն է:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 76-րդ հոդվածի 8-րդ մասի համաձայն՝

պարտապանին պատկանող գույքի վաճառքն իրականացվում է «Հրապարակային սակարկությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 76-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պարտապանի գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառելու իր միջնորդությունը կառավարիչը ներկայացնում է դատարան՝ այդ մասին երեք օր առաջ տեղեկացնելով պարտատերերին նույն օրենքի 34-րդ հոդվածի առաջին մասով սահմանված կարգով: Միջնորդության մեջ նշվում են գույքի գտնվելու վայրը, գույքի նկարագրությունը, *աճուրդի առաջարկվող մեկնարկային գինը*, աճուրդի անցկացման օրը:

«Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ նույն օրենքում օգտագործվող հիմնական հասկացություններն ունեն հետևյալ իմաստները՝

աճուրդ՝ սակարկությունների ձև, որի ընթացքում հաղթող է ճանաչվում այն մասնակիցը, որն առաջարկել է առավել բարձր գին.

լուր՝ աճուրդով վաճառվող կամ մրցույթով առաջարկվող գույք կամ իրավունք, որն ունի համապատասխան նկարագրություն, նույն օրենքով նախատեսված այլ տվյալներ, իսկ աճուրդի դեպքում՝ նաև մեկնարկային գին.

մեկնարկային գին՝ լուտի վաճառքի համար նախատեսված գին, որն աճուրդի սկզբում առաջարկվում է աճուրդի մասնակիցներին:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասի համաձայն՝ եթե ապահովված իրավունքի առարկայի մեկնարկային գինը հավասար է ապահովված պարտատիրոջ պահանջի գումարին կամ ցածր է դրանից, ապա պարտատերերի ցանկում ընդգրկված պարտատերն իրավունք ունի իր պահանջի կամ դրա մասի չափով դատարանի որոշմամբ որպես սեփականություն իր կամ իր նշած անձի օգտին ստանալու գրավի առարկան՝ փոխհատուցելով այդ գույքի պահպանման և փոխանցման հետ կապված ծախսերը, ինչպես նաև կառավարչի վարձատրությունը՝ *գրավի առարկայի արժեքի* հինգ տոկոսի չափով: Այդ դեպքում տվյալ պարտատիրոջ պահանջի չափը չի նվազեցվում գույքի պահպանման և փոխանցման ծախսերի և կառավարչի վարձատրության համար վճարված գումարի չափով:

Հիմք ընդունելով վկայակոչված նորմերը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը սնանկության վարույթում առանձնահատուկ ուշադրության է արժանացրել ապահովված պահանջների և դրանց բավարարման հարցը՝ առանձին նորմերով նախատեսելով դրանց հետ կապված հարաբերությունների կարգավորումը: Մասնավորապես, վերը թվարկված կարգավորումների ուժով սնանկության վարույթում ապահովված պահանջատերերն օժտված են իրավական հնարավորությամբ՝ ստանալու գրավի առարկան կամ իրենց նշած անձի օգտին, կամ որպես իրենց սեփականություն: Նման կարգավորումը բխում է ապահովված իրավունքի բնույթից, քանի որ պարտատերը, որը սնանկության վարույթում դարձել է պահանջատեր, պարտապանի հետ որոշակի քաղաքացիաիրավական, մասնավորապես՝ պարտավորական հարաբերությունների մեջ մտնելիս

ձեռնարկել է միջոցներ ապահովելու իր պահանջի կատարումը՝ հիմնական պարտավորության հետ միասին պարտապանի հետ մտնելով նաև գրավից ծագող հարաբերությունների մեջ: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ արժևորելով այն հանգամանքը, որ պահանջատերը (ապահովված իրավունքով պարտատերը) ի սկզբանե ձեռնամուխ է եղել իր պահանջի կատարումն ամբողջությամբ կամ մասամբ ապահովելու այլ միջոցներով, մասնավորապես՝ գրավով, օրենսդիրը նրա համար որոշակի գործիքակազմ է սահմանել իր պահանջի բավարարումը հենց այդ ապահովված իրավունքի առարկայի հաշվին ստանալու համար՝ միաժամանակ նախատեսելով որոշակի պահանջներ այդ իրավունքի իրացման համար:

Անդրադառնալով այդ պահանջներին՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ որպեսզի ապահովված պահանջով պահանջատերն օգտվի վերոնշյալ կարգավորմամբ ամրագրված իր հնարավորությունից, ***նախևառաջ հարկավոր է, որ ապահովված իրավունքի առարկայի մեկնարկային գինը հավասար լինի ապահովված պարտավորոջ պահանջի գումարին կամ ցածր լինի դրանից:*** Այլ կերպ՝ ապահովված պարտատերը նշված իրավունքից կարող է օգտվել ապահովված իրավունքի առարկայի մեկնարկային գինն իր ապահովված պահանջին հավասար կամ դրանից ցածր լինելու դեպքում՝ անկախ այն հանգամանքից, որ այդ գույքի հրապարակային սակարկությունները սկսվել են կամ ընթացքի մեջ են: Ընդ որում, նշված նախապայմանին համապատասխանելու դեպքում արդեն պարտատիրոջ առջև դրվում են հետևյալ պահանջները՝

1. *փոխհատուցել այդ գույքի պահպանման և փոխանցման հետ կապված ծախսերը,*

2. *փոխհատուցել կառավարչի վարձատրությունը՝ գրավի առարկայի արժեքի հինգ տոկոսի չափով:*

Վճռաբեկ դատարանը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասի միատեսակ կիրառության ապահովման նկատառումով անհրաժեշտ է համարում բացահայտել «ապահովված իրավունքի առարկայի մեկնարկային գին» և «գրավի առարկայի արժեք» հասկացությունների բովանդակությունն այն իրավիճակում, երբ պարտատերերի ցուցակում ընդգրկված պարտատերը միջնորդել է դատարանին որպես սեփականություն իր կամ իր նշած անձի օգտին փոխանցել գրավի առարկան:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ նորմատիվ իրավական ակտի նորմը մեկնաբանվում է՝ հաշվի առնելով նորմատիվ իրավական ակտն ընդունելիս այն ընդունող մարմնի նպատակը՝ ելնելով դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից, ամբողջ հոդվածի, գլխի, բաժնի կարգավորման համատեքստից, այն նորմատիվ իրավական ակտի դրույթներից, ի կատարումն որի ընդունվել է այդ ակտը, տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված սկզբունքներից, իսկ այդպիսի սկզբունքներ սահմանված չլինելու դեպքում՝ տվյալ իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավունքի ճյուղի սկզբունքներից:

Ղեկավարվելով «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածով ամրագրված իրավանորմի մեկնաբանման կանոնով՝ Վճռաբեկ դա-

տարանը գտնում է, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասում տեղ գտած՝ **«գրավի առարկայի արժեքի հինգ տոկոսի չափով կառավարչի վարձատրություն»** արտահայտության բովանդակությունը հարկավոր է բացահայտել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի մի շարք կարգավորումների լույսի ներքո՝ հաշվի առնելով նորմատիվ իրավական ակտն ընդունելիս այն ընդունող մարմնի նպատակը:

Այսպես՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ պարտատերերի ցանկում ընդգրկված ապահովված պարտատերը չի կարող մասնակցել պարտապանին պատկանող իր համապատասխան պարտավորության համար չապահովված իրավունքի առարկայի իրացումից ստացված միջոցների բաշխմանը մինչև ապահովված իրավունքի առարկայի իրացումը, քանի դեռ ապահովված իրավունքի առարկայի արժեքն ավելի կամ հավասար է ապահովված պարտատիրոջ պահանջին, բացառությամբ դատարանի որոշմամբ համարժեք պաշտպանություն տրամադրելու դեպքերի: Եթե **ապահովված իրավունքի առարկայի արժեքը (մեկնարկային գինը)** հրապարակային սակարկություններով իրացման ընթացքում կամ գույքի կորստի (ոչնչացման, հափշտակության) կամ վնասելու արդյունքում նվազում է ապահովված պահանջի չափից, ապա ապահովված պարտատերը ձեռք է բերում քվեարկության ձայնի իրավունք՝ ապահովված իրավունքի առարկայի արժեքի նվազած չափով:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 76-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ երկրորդ և յուրաքանչյուր հերթական աճուրդից հետո գույքը (ներառյալ դեբիտորական պարտքերը, վճարային պահանջի իրավունք վկայող արժեթղթերը և այլ պահանջի իրավունքները) չիրացվելու դեպքում տվյալ պահի դրությամբ բավարարում չստացած՝ պահանջների բավարարման առաջիկա հերթում ընդգրկված պարտատերերն իրավունք ունեն պահանջելու կառավարչից՝ **չկայացած աճուրդի մեկնարկային գնով** գույքը հանձնել իրենց որպես տվյալ խմբի բոլոր պարտատերերի ընդհանուր բաժնային սեփականություն, ըստ իրենց գրանցված պահանջներին համամասնական բաժինների, պայմանով, որ պարտատերերը նախքան գնման գործարքի կնքումն անվճարունակության հաշվին կկատարեն գույքի իրացումից ծագող հարկային պարտավորությունները, տվյալ գույքի պահպանության, իրավունքի ճանաչման (գրանցման), գնահատման ու իրացման համար կատարված ծախսերը, կառավարչի հավելյալ վարձատրությունը մեկ տոկոսի չափով և գույքի մեկնարկային գնի ու այդ պարտատիրոջ մասով գրանցված պահանջների գումարի տարբերությունը, եթե այն առկա է:

Նույն հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ կառավարիչը պարտավոր է պարտապանի գույքի կազմում ընդգրկված պահանջի իրավունքների (դեբիտորական պարտքերի, վճարային պահանջի իրավունք վկայող արժեթղթերի) աճուրդները սկսել ոչ ուշ, քան լուծարման որոշումից 2 ամիս հետո և 15-օրյա պարբերականությամբ յուրաքանչյուր հերթական աճուրդը կազմակերպել չկայացած աճուրդի **մեկնարկային գնի 10 տոկոս նվազեցմամբ**:

«Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ աճուրդը չկայացած համարվելու դեպքում հաջորդ աճուրդ-

դի պայմանները, այդ թվում՝ *մեկնարկային գինը*, կարող են փոփոխվել:

Համակարգային վերլուծության ենթարկելով վկայակոչված իրավակարգավորումները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառելիս կառավարչի կողմից առաջարկվում է մեկնարկային գին, որը, սակայն, աճուրդը չկայանալու դեպքում փոփոխվում է, այն է՝ յուրաքանչյուր հերթական աճուրդը կազմակերպվում է չկայացած աճուրդի մեկնարկային գնի 10 տոկոսի նվազեցմամբ: Վերոգրյալից հետևում է, որ մեկնարկային գինը՝ որպես հրապարակային սակարկության իրականացման համար անհրաժեշտ պայման, հաստատուն չէ և օրենքով նախատեսված դեպքերում ենթակա է փոփոխման:

Անդրադառնալով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 6-րդ մասի կարգավորմանը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել այն հանգամանքը, որ վկայակոչված հոդվածում խոսելով գույքի արժեքի նվազումից՝ օրենսդիրը փաստորեն նկատի է ունեցել գույքի մեկնարկային գնի նվազումը, քանի որ վկայակոչված կարգավորման մեջ նույնացվել են «ապահովված իրավունքի առարկայի արժեք» և «մեկնարկային գին» հասկացությունները: Այլ կերպ՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 6-րդ մասում օրենսդիրն «ապահովված իրավունքի առարկայի արժեք» հասկացության ներքո նկատի է ունեցել ապահովված իրավունքի առարկայի մեկնարկային գինը:

Այսպիսով, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 6-րդ մասի կարգավորման վերլուծության արդյունքում՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ նախ՝ հրապարակային սակարկություններով գույքի իրացման ժամանակ գույքի արժեքը կարող է նվազել, և երկրորդ՝ գույքի արժեքի նվազում ասելով՝ օրենսդիրը փաստորեն նկատի է ունեցել գույքի մեկնարկային գնի նվազումը, քանի որ վերը վկայակոչված կարգավորման մեջ օրենսդիրը նույնացրել է «ապահովված իրավունքի առարկայի արժեք» և «մեկնարկային գին» հասկացությունները:

Անդրադառնալով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 76-րդ հոդվածի 6-րդ մասի կարգավորմանը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նշված հոդվածով նույն հերթում գտնվող պահանջատերերի (չապահովված պահանջներով պահանջատերեր) համար օրենսդիրը նախատեսել է հնարավորություն մի շարք պահանջների իրականացման դեպքում գույքը վերցնել որպես տվյալ խմբի բոլոր պարտատերերի ընդհանուր բաժնային սեփականություն **չկայացած աճուրդի մեկնարկային գնով**: Սույն կարգավորումից Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ օրենսդիրը նախատեսել է նաև մեկ այլ դեպք, երբ հնարավոր է հրապարակային սակարկություններով վաճառվող գույքը վերցնել ի սեփականություն, ընդ որում՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել այն, որ օրենսդիրը նպատակ է հետապնդել որոշակի պահանջների բավարարման դեպքում հանձնել գույքը պարտատերերին ի սեփականություն ոչ թե դրա շուկայական արժեքով, այլ **չկայացած աճուրդի մեկնարկային գնով**: Նշվածից կարելի է եզրահանգել, որ օրենսդիրը հրապարակային սակարկություններով վաճառվող գույքը պարտատերերին ի սեփականություն հանձնելու դեպքում որևէ իրավա-

կան արժեք չի տվել այդ գույքի շուկայական արժեքին, այլ կարևորել է **չկայացած, այսինքն՝ վերջին աճուրդի մեկնարկային գինը**:

«Մնանկության մասին» ՀՀ օրենքի մի շարք կարգավորումների բովանդակության լույսի ներքո վերհանելով օրենսդրի կողմից դրանցում ներդրված նպատակը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «Մնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասում տեղ գտած «գրավի առարկայի արժեք» արտահայտության ներքո պետք է նկատի ունենալ իրացվող գույքի *մեկնարկային գինը*, և հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ յուրաքանչյուր հաջորդ աճուրդի դեպքում մեկնարկային գինը փոփոխվում է՝ նվազում է 10 տոկոսով, «գրավի առարկայի արժեքի» ներքո պետք է նկատի ունենալ գրավի առարկայի՝ *վերջին աճուրդով առաջարկված մեկնարկային գինը*:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Դատարանի 14.07.2015 թվականի որոշմամբ հաստատվել է Սամվել Մսրյանի պարտատերերի պահանջների վերջնական ցուցակը, համաձայն որի՝ 2015 թվականի հուլիսի 14-ի դրությամբ Սամվել Մսրյանի պարտատեր է հանդիսանում նաև Բանկը՝ 13.277.638,64 ՀՀ դրամ ապահովված պահանջով:

Դատարանի 17.06.2016 թվականի որոշմամբ՝ Սամվել Մսրյանի սնանկության գործով կառավարիչ Խաչատուր Ղահրամանյանի միջնորդությունը՝ գրավադրված գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառելու մասին, բավարարվել է և թույլատրվել է Սամվել Մսրյանին սեփականության իրավունքով պատկանող գրավադրված գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառել: Կառավարչի կողմից ներկայացված՝ Հայաստանի Հանրապետության ինտերնետով ծանուցման պաշտոնական կայքում 18.10.2016 թվականին տրված աճուրդի վերաբերյալ հայտարարության համաձայն՝ Նոր Նորքի 9-րդ միկրոշրջան, 6-րդ շենք, բնակարան թիվ 21 հասցեում գտնվող անշարժ գույքի մեկնարկային գինը սահմանվել է 12.960.000 ՀՀ դրամ:

Բանկի ներկայացուցիչը 14.04.2017 թվականին միջնորդություն է ներկայացրել այն մասին, որ Երևան քաղաքի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 14.07.2015 թվականի որոշմամբ հաստատվել է պահանջների վերջնական ցուցակը, որում, որպես ապահովված պարտատեր, Բանկի պահանջը՝ 13.277.638,64 ՀՀ դրամ, ևս ընդգրկվել է պահանջների վերջնական ցուցակում: Հօգուտ Բանկի գրավադրված անշարժ գույքը գնահատվել է 16.000.000 ՀՀ դրամ և նշված մեկնարկային գնով սնանկության գործով կառավարչի կողմից ներկայացվել է հրապարակային սակարկություններով իրացման: Հայտարարված աճուրդները չեն կայացել՝ գնորդ չլինելու պատճառով, իսկ վերջին աճուրդում անշարժ գույքի մեկնարկային գինը կազմել է 12.960.000 ՀՀ դրամ: Նշված անշարժ գույքը Բանկի ֆինանսավորմամբ ձեռք բերելու և անշարժ գույքը գրավադրելու համար Բանկին է դիմել Արամ Արիստակեսյանը, ինչի վերաբերյալ վերջիններիս միջև ձեռք է բերվել համաձայնություն: Ինդիվիդուալ իրավունքների պաշտպանության հոգուտ բանկի գրավադրված՝ Երևան քաղաքի Նոր Նորքի 9-րդ միկրոշրջանի 6-րդ շենքի բնակարան թիվ 21 հասցեի անշարժ գույքը՝ որպես սեփականություն, հանձնել Արամ Արիստակեսյանին:

Դատարանը, մերժելով Բանկի միջնորդությունը, պատճառաբանել է, որ այն չի բխում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներից՝ արձանագրելով, որ Դատարանի 17.06.2016 թվականի որոշման հիման վրա կառավարչի կողմից հրավիրված 12.08.2016 թվականի, 27.09.2016 թվականի և 08.11.2016 թվականի առաջին, երկրորդ և երրորդ աճուրդները չեն կայացվել, իսկ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասով սահմանված իրավունքից օգտվելու հիմքով հրապարակային սակարկություններով գույքի իրացումն ընդհատելու կանոն սահմանված չէ:

Վերաքննիչ դատարանը, մերժելով վերաքննիչ բողոքը, համաձայնել է Դատարանի՝ վերը շարադրված պատճառաբանություններին՝ միաժամանակ հավելելով, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասի և «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի վերլուծությունից հետևում է, որ ապահովված պարտատերը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասով սահմանված իր իրավունքից կարող էր օգտվել մինչև Դատարանի որոշմամբ սահմանված՝ մեկնարկային գնով առաջին աճուրդի անցկացումը: Միաժամանակ Վերաքննիչ դատարանը նշել է, որ ապահովված պարտատերը զրկված չէ հերթական աճուրդին մասնակցելու և աճուրդով՝ գրավադրված գույքը գնելու իրավունքից:

Վերը շարադրված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատարանների կողմից սխալ է մեկնաբանվել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասով ամրագրված կարգավորումը: Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանը ևս մեկ անգամ ընդգծում է, որ օրենսդիրը, որպես վերոնշյալ իրավանորմով ապահովված պարտատիրոջը վերապահված իրավունքի իրացման միակ նախապայման, սահմանել է այն դեպքը, երբ ապահովված իրավունքի առարկայի մեկնարկային գինը հավասար է ապահովված պահանջին կամ ցածր է դրանից՝ անկախ այն հանգամանքից, թե այդ գույքի հրապարակային սակարկությունները սկսվել են կամ ընթացքի մեջ են: Այլ կերպ՝ ապահովված իրավունքի առարկայի հրապարակային սակարկությունները սկսելու կամ ընթացքի մեջ գտնվելու հանգամանքը որևէ կերպ չի կարող խոչընդոտել ապահովված պահանջատիրոջ՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասով սահմանված իրավունքի իրացմանը, հետևաբար այս կապակցությամբ ստորադաս դատարանների դատողություններն անհիմն են և չեն բխում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի կարգավորումներից:

Ինչ վերաբերում է Վերաքննիչ դատարանի այն հետևությանը, որ ապահովված պարտատերը զրկված չէ հերթական աճուրդին մասնակցելու և աճուրդով՝ գրավադրված գույքը գնելու իրավունքից, Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ նշված եզրահանգումը չի բխում ապահովված իրավունքի բովանդակությունից՝ իմաստազրկելով դրա էությունը և իրացման առավելությունները:

Ելնելով վերոգրյալից՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատարանների կողմից սխալ է մեկնաբանվել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի

43-րդ հոդվածի 9-րդ մասի իրավանորմը, մասնավորապես՝ այն մեկնաբանվել է տվյալ նորմի՝ սույն որոշմամբ բացահայտված մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ, ինչն անդրադարձել է գործի ելքի վրա, ուստի առկա է գործի՝ միջնորդությամբ բարձրացված հարցի քննության անհրաժեշտություն սույն որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանի կողմից արտահայտած իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ սույն վճռաբեկ բողոքը ներկայացնելու և վարույթ ընդունելու պահին գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ուժով Վերաքննիչ դատարանի 04.10.2017 թվականի որոշումը բեկանելու և գործը՝ Բանկի՝ ապահովված իրավունքի առարկան ի սեփականություն ստանալու մասին միջնորդությունը քննարկելու մասով, ՀՀ սնանկության դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ և 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 04.10.2017 թվականի որոշումը և գործն՝ «Էյչ-Էս-Բի-Սի Բանկ Հայաստան» ՓԲԸ-ի՝ ապահովված իրավունքի առարկան ի սեփականություն ստանալու մասին միջնորդությունը քննարկելու մասով, ուղարկել ՀՀ սնանկության դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԵԱԲԴ/0016/01/14

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2019 թվականի սեպտեմբերի 18-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով Լիլիթ Ավետիքի Վարդանյանի և Ջարինե Արթուրի Այվազյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 15-ի որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդ Գ.Միսակյանի ներկայացուցիչներ Ա.Ջալյանի և Ա.Չատինյանի վճռաբեկ բողոքը,

ՊԱՐԶԵՑ

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2013 թվականի հուլիսի 9-ին ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Արաբկիրի քննչական բաժնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 14134513 քրեական գործը:

Նույն օրը Գեորգի Միսակյանը ճանաչվել է տուժողի իրավահաջորդ:

Նախաքննության մարմնի՝ 2014 թվականի հունվարի 31-ի որոշումներով Լիլիթ Ավետիքի Վարդանյանը և Ջարինե Արթուրի Այվազյանը ներգրավվել են որպես մեղադրյալ, և նրանց մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

2014 թվականի փետրվարի 18-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան, որը դատարանում ստացվել է 2014 թվականի փետրվարի 19-ին:

2. Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի հունիսի 15-ի դատավճռով Լ.Վարդանյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական

օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով՝ առանց լրացուցիչ պատիժ նշանակելու: ՀՀ Ազգային ժողովի՝ 2013 թվականի հոկտեմբերի 3-ի՝ «Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման 22-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» որոշման (այսուհետ՝ նաև Համաներման մասին որոշում) 4-րդ կետի 1-ին ենթակետի հիման վրա Լ. Վարդանյանն ազատվել է հիմնական պատժից:

Նույն դատավճռով Զ. Այվազյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 2 (երկու) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով՝ առանց լրացուցիչ պատիժ նշանակելու: Համաներման մասին որոշման 4-րդ կետի 1-ին ենթակետի հիման վրա Զ. Այվազյանն ազատվել է հիմնական պատժից:

3. Ամբաստանյալներ Զ. Այվազյանի և Լ. Վարդանյանի պաշտպանների ու տուժողի իրավահաջորդ Գ. Միսակյանի ներկայացուցիչների վերաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը 2015 թվականի դեկտեմբերի 22-ի որոշմամբ բողոքները մերժել է՝ օրինական ուժի մեջ թողնելով Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի հունիսի 15-ի դատավճիռը:

4. Տուժողի իրավահաջորդ Գ. Միսակյանի ներկայացուցիչ Ա. Սաքունցի վճռաբեկ բողոքի քննության արդյունքում, Վճռաբեկ դատարանը, 2016 թվականի հունիսի 24-ի որոշմամբ բողոքը մասնակիորեն բավարարել է, Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի հունիսի 15-ի դատավճիռը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի դեկտեմբերի 22-ի որոշումը՝ լրացուցիչ պատժի մասով բեկանել է՝ գործն այդ մասով ուղարկելով Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

5. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան)՝ 2018 թվականի սեպտեմբերի 24-ի դատավճռով Լ. Վարդանյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նշանակվել է լրացուցիչ պատիժ՝ մանկաբուժական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով և նա ազատվել է լրացուցիչ պատժից՝ վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով:

Նույն դատավճռով Զ. Այվազյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նշանակվել է լրացուցիչ պատիժ՝ մանկաբուժական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով և նա ազատվել է լրացուցիչ պատժից՝ վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով:

6. Ամբաստանյալ Զ. Այվազյանի պաշտպան Ե. Սարգսյանի և տուժողի իրավահաջորդ Գ. Միսակյանի ներկայացուցիչներ Ա. Զալյանի ու Ա. Զատինյանի վե-

րաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2019 թվականի հունվարի 15-ի որոշմամբ բողոքները մերժել է՝ օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի սեպտեմբերի 24-ի դատավճիռը:

7. Վերաքննիչ դատարանի վերը նշված որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք են բերել տուժողի իրավահաջորդ Գ. Միսակյանի ներկայացուցիչներ Ա. Զալյանը և Ա. Զատինյանը, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 10-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

8. Նախաքննության մարմնի կողմից Լիլիթ Վարդանյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով այն բանի համար, որ «(...) [Ն]ա հանդիսանալով բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնող անձ՝ «Արաբկիր» ԲՀ-ի բոքսային բաժանմունքի մանկաբույժ, ոչ պատշաճ է կատարել մասնագիտական պարտականությունները՝ դրանց նկատմամբ անփույթ վերաբերմունքի հետևանքով, ինչն անզուրույթյամբ առաջացրել է բուժվող հիվանդի մահ: Այսպես.

2012թ. դեկտեմբերի 31-ին ժամը 20:20-ին «Արաբկիր» բժշկական համալիրի բոքսային բաժանմունք է ընդունվել 2010թ. ծնված Լիա Գեորգիի Միսակյանը: Հերթապահ բժիշկ Լիլիթ Վարդանյանի կողմից կատարվել է թերի ախտորոշում (սուր շնչառական ինֆեկցիա), քանի որ հիվանդի անամնեստիկ և օբյեկտիվ տվյալները վկայել են օրգանիզմի արտահայտված ինտոքսիկացիայի մասին, ինչը բնորոշ է եղել ոչ թե սուր շնչառական ինֆեկցիային, այլ թոքաբորբին: Թերի ախտորոշման հետևանքով Լ. Միսակյանին չի նշանակվել հակաբակտերիալ բուժում, բացի այդ, 31.12.2012թ. չի կատարվել ռենտգեն նկարահանում՝ թոքաբորբի առկայությունը ժխտելու կամ հաստատելու նպատակով, որպիսի գործողությունների ժամանակին կատարումը հնարավորություն կտար հիվանդին վերակենդանացման բաժանմունք տեղափոխելու և կոմբինացված հակաբակտերիալ բուժում և արյան փոխարինիչների ներարկումներ կատարելու համար՝ այսինքն 31.12.2012թ. Լիլիթ Վարդանյանի կողմից Լ. Միսակյանի առողջական վիճակի ճիշտ գնահատման, ճիշտ և ժամանակին ախտորոշման և համապատասխան բուժման նշանակման պայմաններում հնարավոր կլինեի կանխելու հիվանդության արագ և հարաճուն բացասական պրոգրեսիվ ընթացքը:

Դրանից բացի Լ. Վարդանյանը հիվանդի ընդունման ժամանակ նշանակելով արյան ընդհանուր քննություն, ցուցաբերել է անգործություն, հետևողական չի եղել նույն օրը արյան նմուշ վերցնելու, ընդհանուր քննություն անցկացնելու և արդյունքները ստանալու ուղղությամբ, այն դեպքում, երբ «Արաբկիր» ԲՀ-ի լաբորատորիան գործել է շուրջօրյա և որևէ խոչընդոտ չի եղել արյան ընդհանուր

քննությունն անցկացնելու հարցում, մինչդեռ 02.01.2013թ. հերթապահությունն ընդունած մանկաբույժ Իրինա Մամյանը հենց արյան ընդհանուր քննության արդյունքներից ելնելով է գնահատել Լ. Միսակյանի ծանր վիճակը և նշանակել հիմնական հիվանդության համապատասխան ցուցված բուժում:

Այսինքն՝ Լ. Վարդանյանը ոչ պատշաճ է կատարել իր մասնագիտական պարտականությունները՝ դրանց նկատմամբ դրսևորելով անփույթ վերաբերմունք, ինչը 02.01.2013թ. անզգուշությամբ առաջացրել է Լիա Միսակյանի մահը (...)¹:

8.1. Նախաքննության մարմնի կողմից Զարինե Այվազյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով այն բանի համար, որ «(...) [Ն]ա հանդիսանալով բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնող անձ՝ «Արաբկիր» ԲՀ-ի բոքսային բաժանմունքի մանկաբույժ, չի կատարել մասնագիտական պարտականությունները՝ դրանց նկատմամբ անբարեխիղճ վերաբերմունքի հետևանքով, ինչն անզգուշությամբ առաջացրել է բուժվող հիվանդի մահ: (...)

2013թ. հունվարի 1-ին Լ. Վարդանյանից հերթապահությունը ընդունած մանկաբույժ Զարինե Այվազյանը դրսևորել է բացահայտ անգործություն, չի կատարել իր մասնագիտական պարտականությունները՝ անբարեխիղճ վերաբերմունք դրսևորելով դրանց նկատմամբ, այն է հերթապահությունը ստանձնելիս Լ. Միսակյանի հիվանդության պատմագրում տեսնելով, որ 31.12.2012թ. նշանակվել է արյան ընդհանուր քննություն, իր հերթապահության ընթացքում չի անդրադարձել արյան քննության արդյունքներին այն դեպքում, երբ 01.01.2013թ. ժամը 11:00-ին դրանք արդեն պատրաստ են եղել և վկայել են լեյկոպենիայի (լեյկոցիտների ցածր քանակի) և ագրանուլոցիտոզի (լեյկոցիտների հակաբակտերիալ իմունիտետի պատասխանատու ձևերի՝ սեզմենտակորիզավոր նեյտրոֆիլների քանակի խիստ նվազման) մասին, որպիսի գործողության ժամանակին կատարումը Լ. Միսակյանի հիվանդության ճիշտ ախտորոշման, համապատասխան ցուցված բուժման և ապաքինման հնարավորություն կտար, սակայն Զ. Այվազյանի կողմից մասնագիտական պարտականությունների չկատարումը անզգուշությամբ առաջացրել է Լ. Միսակյանի մահը (...)²:

9. Վճռաբեկ դատարանը 2016 թվականի հունիսի 24-ի որոշմամբ արձանագրել է, որ ստորադաս դատարանները, ամբաստանյալներ Լ. Վարդանյանին և Զ. Այվազյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով մեղավոր ճանաչելով, նրանց նկատմամբ լրացուցիչ պատիժ, այն է՝ մանկաբույժ աշխատելու իրավունքից զրկումը չկիրառելով և Համաներման ակտի հիման վրա պատժից ազատելով, գործի փաստերը գնահատման չեն ենթարկել՝ կատարած արարքի և վրա հասնող հետևանքների համաչափության պահանջի, համանման բնույթի հանցագործությունների կանխման անհրաժեշտության, նշանակված պատժի նկատմամբ տուժողի և հասարակության սպասվելիք վերաբերմունքի համատեքստում:

¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 176:

² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 177-178:

10. Առաջին ատյանի դատարանն ամբաստանյալների նկատմամբ լրացուցիչ պատժի նշանակման ծավալով քրեական գործը ստացել է 2016 թվականի հոկտեմբերի 24-ին, դատական քննությունը սկսել է 2016 թվականի նոյեմբերի 18-ին և ավարտել 2018 թվականի սեպտեմբերի 24-ին՝ դատական ակտի հրապարակմամբ³:

Վերը նշված ժամանակահատվածում քրեական գործով նշանակված դատական նիստերը հետաձգվել են. 2016 թվականի նոյեմբերի 18-ին՝ գործով մեղադրողի փոփոխության, 2016 թվականի դեկտեմբերի 12-ին և 2017 թվականի ապրիլի 3-ին՝ մեղադրողի և պաշտպանի չներկայանալու, 2017 թվականի փետրվարի 21-ին՝ մեղադրողի չներկայանալու, 2018 թվականի հունիսի 20-ին՝ պաշտպանի չներկայանալու, 2017 թվականի հունվարի 27-ին՝ պաշտպանի վատառողջ լինելու, 2017 թվականի մարտի 15-ին՝ պաշտպանի՝ իր պաշտպանյալի հետ խորհրդակցելու և ինքնաբացարկի միջնորդություն ներկայացնելու վերաբերյալ դիրքորոշում հայտնելու համար ժամանակ տրամադրելու, 2017 թվականի ապրիլի 27-ին՝ պաշտպանների և տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցչի՝ այլ գործով դատական նիստի մասնակցելու, 2017 թվականի սեպտեմբերի 5-ին՝ պաշտպանի՝ նույն ժամին նշանակված այլ դատական նիստ ունենալու, 2017 թվականի հունիսի 2-ին՝ պաշտպանի՝ սեմինարի մասնակցելու, 2017 թվականի հուլիսի 3-ին՝ պաշտպանի՝ հորեղբոր հուղարկավորությանը մասնակցելու, 2017 թվականի հոկտեմբերի 19-ին, 2017 թվականի նոյեմբերի 29-ին և 2018 թվականի օգոստոսի 10-ին՝ դատավորի՝ մեկ այլ գործով խորհրդակցական սենյակում գտնվելու, 2018 թվականի փետրվարի 2-ին՝ դատարանի՝ մեկ այլ նստավայր տեղափոխվելու, 2018 թվականի մարտի 16-ին՝ անձը բնութագրող տվյալ պարունակող տեսանյութի էլեկտրոնային տարբերակը գնելու համար լրացուցիչ տեխնիկա ապահովելու, 2018 թվականի ապրիլի 12-ին՝ մեղադրողի կողմից ճառին պատրաստվելու, 2018 թվականի մայիսի 22-ին՝ պաշտպանի կողմից ճառին պատրաստվելու, 2018 թվականի սեպտեմբերի 7-ին՝ ՀՀ ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնից հարցում կատարելու պատճառաբանություններով⁴:

11. Առաջին ատյանի դատարանը, 2018 թվականի սեպտեմբերի 24-ի որոշմամբ անդրադառնալով ամբաստանյալներ Լ. Վարդանյանի և Զ. Այվազյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիայով նախատեսված լրացուցիչ պատիժ նշանակելու հարցին, արձանագրել է. «(...) [Ա] մբաստանյալներ Լիլիթ Ավետիքի Վարդանյանի և Զարինե Արթուրի Այվազյանի նկատմամբ պետք է նշանակվի լրացուցիչ պատիժ՝ մանկաբուժական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու ձևով, քանի որ ամբաստանյալները նշված հանցագործությունը, որն անզգուշությամբ առաջացրել է մարդու մահ, կատարել են մանկաբույժ աշխատելու ժամանակ: Իսկ ինչ վերաբերվում է դեպքից հետո նույն կազմակերպությունում, նույն պաշտոնում աշխատանքի կատարումը շարունակելուն, այդ կազմակերպության կողմից դրականորեն բնութագրվելուն, ապա

³ Տե՛ս Դատական տեղեկատվական համակարգ www.datalex.am:

⁴ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 11-րդ, թերթեր 14, 278-337:

այդպիսիք ողջամտորեն չեն նվազեցնում ամբաստանյալների կատարած արարքի հանրային վրանգավորության աստիճանն այնքանով, որ բավարար հնարավորություն տալին եզրահանգելու, որ տվյալ դեպքում պատժի նպատակները կարող են իրացվել առանց լրացուցիչ պատժի կիրառման:

(...) [Դ]ատարանն արձանագրում է, որ քրեական գործի նյութերում առկա է քրեական վարույթը բացառող հանգամանք, այն է՝ անցել են անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետները: Քրեական գործի նյութերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ ամբաստանյալներին մեղսագրվող անզգույշ հանցավոր արարքը, նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, համարվում է միջին ծանրության հանցանք, որն ըստ մեղադրական եզրակացության ավարտվել է 2013թ. հունվարի 2-ին, ՀՀ Ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնի կողմից տրված պահանջագրերի համաձայն՝ ամբաստանյալների կողմից քրեական օրենսգրքով նախատեսված որևէ այլ արարք չի կատարվել, այսինքն՝ վաղեմության ժամկետի ընթացքը չի ընդհատվել, իսկ հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից անցել է 5 (հինգ) տարուց ավելի ժամանակ, և լրացուցիչ պատժի մասով դեռևս առկա չէ օրինական ուժի մեջ մտնող դատական ակտ, հետևաբար, նկատի ունենալով վերոգրյալ հանգամանքները, դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալներ Լիլիթ Ավետիսյանի և Զարինե Արթուրի Այվազյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նշանակված լրացուցիչ պատժից պետք է ազատել՝ վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով (...):⁵:

12. Վերաքննիչ դատարանը, 2019 թվականի հունվարի 15-ի որոշմամբ Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը թողնելով օրինական ուժի մեջ, նշել է. «(...) [Գ]նահատելով կատարած արարքի և վրա հասնող հետևանքների համաչափության պահանջը, համանման բնույթի հանցագործությունների կանխման անհրաժեշտությունը, Առաջին ատյանի դատարանը եկել է ճիշտ եզրահանգման, որ ամբաստանյալներ Լիլիթ Վարդանյանի և Զարինե Այվազյանի նկատմամբ պետք է նշանակվի լրացուցիչ պատժ՝ մանկաբուժական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու ձևով, քանի որ ամբաստանյալները նշված հանցագործությունը, որն անզգույշությամբ առաջացրել է մարդու մահ, կատարել են մանկաբույժ աշխատելու ժամանակ:

(...)

Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ Առաջին ատյանի դատարանն իրավացիորեն արձանագրել է, որ քրեական գործի նյութերում առկա է քրեական վարույթը բացառող հանգամանք, այն է՝ անցել են անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետները (...): Առաջին ատյանի դատարանը եկել է ճիշտ եզրահանգման, որ ամբաստանյալներ Լիլիթ Վարդանյանի և Զարինե Այվազյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նշանակված լրացուցիչ պատժից պետք է ազատել՝ վաղեմու-

⁵ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 11-րդ, թերթեր 332, 335-337:

թյան ժամկետն անցնելու հիմքով (...)»⁶:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

13. Բողոքաբերները նշել են, որ ստորադաս դատարանները թույլ են տվել դատական սխալ՝ նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի այնպիսի էական խախտումներ, որոնք ազդել են գործի ելքի վրա:

Բողոքի հեղինակները փաստել են, որ 2014 թվականից ի վեր շարունակվող սույն քրեական գործն արդեն հինգ տարի է, ինչ քննվում է ՀՀ բոլոր դատական ատյաններում, սակայն մինչ օրս միջոցներ չեն ձեռնարկվել ամբաստանյալների նկատմամբ համարժեք պատիժ կիրառելու համար: Առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ընթացքում դատական նիստերը արհեստականորեն հետաձգվել են, գործի քննությունն անհարկի ձգձգվել է, որն էլ իր հերթին հանգեցրել է արարքի վաղեմության ժամկետներն անցնելուն:

Բողոքաբերները փաստել են, որ Վճռաբեկ դատարանը սույն քրեական գործով կայացրել է որոշում, որով լրացուցիչ պատժի մասով գործը բեկանել և ուղարկել է Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության: Առաջին ատյանի դատարանը, հիմնվելով Վճռաբեկ դատարանի որոշման վրա, պետք է ողջամիտ ժամկետում իրականացներ արդարադատություն, սակայն դատարանի անփույթ և ոչ անաչառ վերաբերմունքի հետևանքով վճռվել է ամբաստանյալներին ազատել նշանակված լրացուցիչ պատժից՝ վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով: Պաշտպանական կողմն իր հերթին դատական նիստերի ընթացքը ձգձգել է այնպես, որ դատական ակտի հրապարակման պահին վաղեմության ժամկետը լրացած լինի և ամբաստանյալներն ազատվեն քրեական պատասխանատվությունից:

Ըստ բողոք բերած անձանց՝ ստորադաս դատարաններն արդարադատություն իրականացնելիս չեն պահպանել գործի քննության ողջամիտ ժամկետները, ինչն էլ վաղեմության ժամկետի լրացման և մեղավորների նկատմամբ պատիժ չնշանակելու պատճառ է հանդիսացել:

13.1. Վերոշարադրյալի հիման վրա բողոքաբերները խնդրել են բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 15-ի որոշումը և գործն ուղարկել նոր քննության:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

14. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործի քննության ժամկետի ողջամտությունը որոշելու չափանիշների մեկնաբանման և կիրառման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր:

14.1. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. ամբաստանյալներ Լ.Վարդանյանի և Զ.Այվազյանի նկատմամբ լրացուցիչ պատժի նշանակման ծավալով գործն Առաջին ատյանի դատա-

⁶ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 12-րդ, թերթեր 112, 114:

րանում քննվելիս արդյո՞ք պահպանվել է ողջամիտ ժամկետում գործի քննության՝ տուժողի իրավահաջորդի իրավունքը:

15. ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դափարկան պաշտպանության իրավունք»:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

15.1 ՀՀ սահմանադրական դատարանը ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքի կապակցությամբ իրավական դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ «ողջամիտ ժամկետ» եզրույթը չի բացառում տարբեր գործոններով պայմանավորված՝ գործի դատական քննության ընթացքը դանդաղեցնող օբյեկտիվ հանգամանքների հնարավոր առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ նախնական դատական նիստերի, գործի քննությունը վերսկսելու, գործի քննությունը հետաձգելու, գործի քննությունը կասեցնելու ինստիտուտների անհրաժեշտությունը: Դա միաժամանակ ենթադրում է դատարանի կողմից գործի քննությունն անհարկի, կամակայականորեն ձգձգելը բացառելու պատվիրան⁷:

16. Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի՝ «Ողջամիտ ժամկետում արդար դատաքննության և դատաքննության ժամանակ դատավորի դերի մասին» կարծիքի համաձայն՝ «ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածով, մասնավորապես, ներմուծվել են դատավարական իրավունքի լայնածավալ կանոններ, որոնք ընդհանուր են փարբեր եվրոպական երկրների համար, և սահմանվել են ընդհանուր սկզբունքներ, որոնք, անկախ ազգային համակարգերի փարբեր տնտեսական կարողություններից և բազմազանությունից, նպատակաուղղված են ապահովելու դատարանների մատչելիության իրավունքը, արդար և անաչառ դատաքննության արդյունքում ողջամիտ ժամկետում որոշում ստանալու իրավունքը և ընդունված ցանկացած որոշման կատարումն ապահովելու իրավունքը»⁸:

Միավորված ազգերի կազմակերպության Մարդու իրավունքների կոմիտեն ևս իր դիրքորոշումներում կարևորել է ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքը և նշել, որ դատական վարույթի բոլոր փուլերը պետք է տեղի ունենան առանց անհարկի ձգձգումների⁹:

Վենետիկի հանձնաժողովն անդրադառնալով ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքին՝ նշել է, որ դատական վարույթի տևողությունը, անշուշտ, ազդում է այդ վարույթի կողմերից առնվազն մեկի շահերի վրա. իրավամբ, Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի՝ ողջամիտ ժամկետի պահանջի գերազան-

⁷ Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2013 թվականի փետրվարի 5-ի թիվ ՍԴԴ-1074 որոշման 6-րդ կետը:

⁸ Տե՛ս Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի՝ «Ողջամիտ ժամկետում արդար դատաքննության և դատաքննության ժամանակ դատավորի դերի մասին» թիվ 6 (2004) կարծիքը, Ստրասբուրգ, 2004 թվականի նոյեմբերի 22-24, կետ 3:

⁹ Տե՛ս European Commission For Democracy Through Law, Can excessive length of proceedings be remedied?, CDL-STD (2007) 044, Science and technique of democracy, No. 44, կետ 140:

ցումը կարող է հանգեցնել Եվրոպական կոնվենցիայի այլ կարևոր դրույթների (ընթացակարգային) խախտումների¹⁰:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն իր հերթին նշել է, որ արդարադատության իրականացման չափազանց երկար ձգձգումները ներկայացնում են լուրջ վտանգ, մասնավորապես՝ իրավունքի գերակայության ապահովման տեսանկյունից¹¹:

17. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի (...) ողջամիտ ժամկետում (...) դատաքննության իրավունք»:

Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) Յուրաքանչյուր ոք, ում սույն Կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, նույնիսկ եթե խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք»:

17.1 Մեկնաբանելով անձի ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

- դատարանն իրազեկ է այն դժվարություններին, որոնք ձգձգում են գործերի քննությունն ազգային դատարանների կողմից և որոնք պայմանավորված են բազմապիսի հանգամանքներով: Այնուամենայնիվ Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը պահանջում է, որ գործերը քննության առնվեն ողջամիտ ժամկետում. Եվրոպական կոնվենցիան ընդգծում է առանց այնպիսի ձգձգումների արդարադատություն իրականացնելու կարևորությունը, **որոնք կարող են վարկաբեկել դրա արդյունավետությունն ու ճշմարտացիությունը**¹²,

- պետությունները պարտավոր են ստեղծել այնպիսի իրավական համակարգ, որ դատարանները համապատասխանեն Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի պահանջներին, ներառյալ ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքը¹³,

- քրեական գործերով Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի նպատակն է ապահովել, որ անձինք մեղադրված չլինեն չափազանց երկար, և որոշվի մեղադրանքի հիմնավորվածությունը¹⁴,

¹⁰ Տե՛ս European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), report on the effectiveness of national remedies in respect of excessive length of proceedings, Study no. 316/ 2004, 3 April 2007, CDL-AD (2006) 036rev, կետ 19:

¹¹ Տե՛ս Council of Europe, Committee of Ministers, Interim Resolution ResDH (97) 336, 11 July 1997:

¹² Տե՛ս *H. v. France* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1989 թվականի հոկտեմբերի 24-ի վճիռը, գանգատ թիվ 10073/82, կետ 58:

¹³ Տե՛ս *Zimmermann and Steiner v. Switzerland* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1983 թվականի հուլիսի 13-ի վճիռը, գանգատ թիվ 8737/79, կետ 29:

¹⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Wemhoff v. Germany* գործով 1968 թվականի

- ժամկետը, որը պետք է հաշվի առնվի, սկսվում է այն օրվանից, երբ անձին մեղադրանք է ներկայացվում¹⁵: Այն կարող է նաև սկսվել անձի ձերբակալման պահից¹⁶, կամ նույնիսկ նախնական քննությունը սկսվելու պահից¹⁷,

- քրեական գործերում այն ժամկետը, որի նկատմամբ կիրառելի է Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը, ընդգրկում է նշված վարույթն ամբողջությամբ՝ ներառյալ բողոքարկման վարույթը¹⁸,

- վարույթի տևողության ողջամտությունը որոշվում է գործի այն հանգամանքների լույսի ներքո, որոնք պահանջում են ընդհանուր գնահատում¹⁹,

- որոշելիս, թե արդյո՞ք քրեական վարույթի տևողությունը ողջամիտ է եղել, թե ոչ, պետք է հաշվի առնվեն այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են գործի բարդությունը, դիմումատուի վարքագիծը, իրավասու մարմինների վարքագիծը, դիմումատուի համար ողջամիտ ժամկետի չպահպանման հետևանքները²⁰: Գործի բարդությունը կարող է բխել, օրինակ՝ մեղադրանքների թվից, վարույթում ներգրավված անձանց թվից, ինչպիսիք են մեղադրյալներն ու վկաները, կամ գործի միջազգային մասշտաբից (օրինակ՝ *Neumeister v. Austria* գործով պահանջվել էր Ինտերպոլի աջակցությունն ու փոխադարձ իրավական աջակցություն, քսաներկու անձ էր ներգրավված, որոնցից ոմանք արտերկրում էին գտնվում)²¹: Չնայած նրան, որ գործը կարող է որոշակի բարդության լինել, չեն կարող չպարզաբանված անգործության երկար ժամանակահատվածները համարվել «ողջամիտ» (օրինակ՝ *Adiletta and others v. Italy* գործով քննության ընդհանուր տևողությունը կազմել է տասներեք տարի հինգ ամիս՝ ներառյալ նախնական քննության հարցերով պատասխանատու դատավորին գործը փոխանցելու և մեղադրյալին ու վկաներին հարցաքննելու միջև հինգ տարվա հետաձգման ժամկետը, և նախնական քննության հարցերով պատասխանատու դատավորին գործը վերադարձնելու ժամանակի և դատաքննության համար դիմումատուների գործը նորից դատարան ներ-

հունիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 2122/64, կետ 18, *Kart v. Turkey* գործով 2009 թվականի դեկտեմբերի 3-ի վճիռը, գանգատ թիվ 8917/05, կետ 68:

¹⁵ Տես *Neumeister v. Austria* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1968 թվականի հունիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 1936/63, կետ 18:

¹⁶ Տես *Wemhoff v. Germany* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1968 թվականի հունիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 2122/64, կետ 19:

¹⁷ Տես *Ringeisen v. Austria* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1971 թվականի հուլիսի 16-ի վճիռը, գանգատ թիվ 2614/65, կետ 110:

¹⁸ Տես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Konig v. Germany* գործով 1978 թվականի հունիսի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 6232/73, կետ 98, *V. v. The United Kingdom* գործով 1999 թվականի դեկտեմբերի 16-ի վճիռը, գանգատ թիվ 24888/94, կետ 109:

¹⁹ Տես *Boddaert v. Belgium* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1992 թվականի հոկտեմբերի 12-ի վճիռը, գանգատ թիվ 12919/87, կետ 36:

²⁰ Տես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Konig v. Germany* գործով 1978 թվականի հունիսի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 6232/73, կետ 99, *Neumeister v. Austria* 1968 թվականի հունիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 1936/63, կետ 21, *Frydender v. France [GC]* գործով 2000 թվականի հունիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 30979/96, կետ 43, *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark* գործով 2004 թվականի դեկտեմբերի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 49017/99, կետ 45, *Aganikyan v. Armenia* գործով 2018 թվականի ապրիլի 5-ի վճիռը, գանգատ թիվ 21791/12, կետ 31:

²¹ Տես *Neumeister v. Austria* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1968 թվականի հունիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 1936/63, կետ 20:

կայացնելու միջև մեկ տարի ինն ամսվա հետաձգումը²²: Դիմումատուի վարքագիծն օբյեկտիվ փաստ է համարվում, որը չի կարող վերագրվել Պատասխանող պետությանը, և որը պետք է հաշվի առնել՝ որոշելիս, թե արդյոք վարույթի տևողությունը գերազանցում է ողջամիտ ժամկետը, թե ոչ (օրինակ՝ *Eckle v. Germany* գործով դիմումատուներն ավելի ու ավելի էին դիմում այնպիսի գործողությունների, որոնք հավանաբար կձգձգեին վարույթը, ինչպիսին է դատավորներին կանոնավոր բացարկ հայտնելը. այս գործողությունների որոշ մասը կարող էր նույնիսկ ենթադրել կանխամտածված կերպով խոչընդոտների ստեղծում)²³: Իրավասու մարմինների վարքագծի առումով Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով Պայմանավորվող պետությունների վրա դրվում է իրենց դատական համակարգերն այնպես կազմակերպելու պարտականություն, որ դատարանները կարողանան բավարարել պահանջներից յուրաքանչյուրը²⁴: Ինչ վերաբերում է դիմումատուի համար ողջամիտ ժամկետի չպահպանման հետևանքներին, ապա դրանք կարող են լինել նյութական և ոչ նյութական վնասի ձևով²⁵:

18. «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Դատարանների գործունեությունը պետք է կազմակերպվի այնպես, որ ապահովվի յուրաքանչյուրի իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանությունը՝ օրենքի հիման վրա սրբեղծված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության միջոցով»:

Նույն օրենքի 9-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Գործի քննությունը և լուծումը պետք է իրականացվեն ողջամիտ ժամկետում:

2. Դատարանում գործի քննության տևողության ողջամտությունը որոշելիս հաշվի են առնվում՝

1) գործի հանգամանքները, ներառյալ՝ իրավական և փաստական բարդությունները, վարույթի մասնակիցների վարքագիծը և վարույթի մասնակցի համար գործի տևական քննության հետևանքները,

2) հնարավոր սեղմ ժամկետում գործի քննությունն ու լուծումն իրականացնելու նպատակով դատարանի կատարած գործողությունները և դրանց արդյունավետությունը,

3) գործի քննության ընդհանուր տևողությունը,

4) Բարձրագույն դատական խորհրդի սահմանած՝ գործի քննության միջին ուղենիշային տևողությունը: (...):»:

²² Տե՛ս *Adiletta and others v. Italy* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1991 թվականի փետրվարի 19-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 13978/88 14236/88 14237/88, կետ 17:

²³ Տե՛ս *Eckle v. Germany* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1982 թվականի հուլիսի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 8130/78, կետ 82:

²⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Abdoella v. The Netherlands* գործով 1992 թվականի նոյեմբերի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 12728/87, կետ 24, *Dobbertin v. France* գործով 1993 թվականի փետրվարի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 13089/87, կետ 44:

²⁵ Տե՛ս *Vallée v. France* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1994 թվականի ապրիլի 26-ի վճիռը, գանգատ թիվ 22121/93, կետ 49:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի (...) դատարանի կողմից իր գործի (...) ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Նախագահողը նախապատրաստում և ղեկավարում է դատարանի նիստերը, միջոցներ է ձեռնարկում ապահովելու քրեական գործի արդարացի քննությունը և պահպանելու սույն օրենսգրքի այլ պահանջներ, ինչպես նաև դատարանի նիստին ներկա գրնվող անձանց պաշտած վարքագիծը»:

19. Սույն որոշման 15-18-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և մեջբերված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը վերահաստատում է իր դիրքորոշումն այն մասին, որ ողջամիտ ժամկետում դատաքննության սկզբունքը մարդու հիմնարար իրավունքներից է²⁶: Այն անձի արդար դատաքննության իրավունքի առանցքային բաղադրիչներից է և միտված է հնարավորինս սեղմ ժամկետում գործի քննությունն ապահովելուն ու անձի իրավունքների, շահերի առնչությամբ իրավական վեճը հանգուցալուծելուն և վերջնական դատական ակտ կայացնելուն: Ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքի երաշխավորումն ապահովում է նաև սոցիալական արդարության վերականգնումը, նպաստում հանցագործությունների կանխմանը և խափանմանը, հանցավոր ոտնձգություններին արդյունավետորեն հակազդելու պետության կարողությունների նկատմամբ հասարակության վստահության ամրապնդմանը: Վերջինիս հիմքում ընկած է նաև միջազգային իրավական փաստաթղթերում օգտագործվող՝ «ուշացած արդարադատությունը մերժված արդարադատություն է» (*“Justice delayed is justice denied”*) գաղափարը, որի համաձայն՝ դատավարության չհիմնավորված ձգձգումը կարող է հանգեցնել «արդարադատության մերժմանը»՝ դատավարության կողմերի համար²⁷: Հետևաբար, նախնական քննություն և դատական քննություն իրականացնող իրավասու մարմինները պետք է անհրաժեշտ ջանասիրություն դրսևորեն՝ ողջամիտ ժամկետում անձի դատաքննության իրավունքի իրացումն ապահովելու ուղղությամբ:

19.1 Միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ ներպետական և միջազգային իրավական փաստաթղթերի համեմատական ուսումնասիրությունից հետևում է, որ ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքը կրող սուբյեկտների շրջանակը տարբեր է: Մասնավորապես, եթե Եվրոպական կոնվենցիան որպես նշված իրավունքի կրող է համարում այն անձին, ում քաղաքացիական իրավունքների ու պարտականությունների կապակցությամբ առկա է վեճ, կամ նրան առաջադրված է մեղադրանք, ապա ՀՀ Սահմանադրությունը, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքը» ՀՀ սահմանադրական օրենքը և ՀՀ քրեական դատա-

²⁶ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Արմեն Դալլաքյանի* գործով 2010 թվականի դեկտեմբերի 23-ի թիվ ԼԴ/0082/13/09 որոշման 18-րդ կետը, *Արմեն Միմոնյանի* գործով 2010 թվականի դեկտեմբերի 23-ի թիվ ԳԴ1/0012/13/09 որոշման 17-րդ կետը:

²⁷ Տե՛ս European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), report on the effectiveness of national remedies in respect of excessive length of proceedings, Study no. 316/ 2004, 3 April 2007, CDL-AD(2006)036rev, կետ 20:

վարության օրենսգիրքը, նշված իրավունքը կրող հատուկ սուբյեկտների շրջանակ չեն առանձնացնում: Այլ կերպ՝ ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրվում է, որ յուրաքանչյուր ոք օգտվում է արդար դատաքննության, այդ թվում՝ ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունքից: Այսինքն՝ պետք է արձանագրել, որ այդ առումով ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված երաշխիքի իրավական գործողության շրջանակը, ի համեմատություն միջազգային իրավական փաստաթղթում ամրագրված շրջանակի, առավել լայն է: Ուստի, ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքը կրող սուբյեկտների շրջանակը որոշելիս պետք է ղեկավարվել ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրված կարգավորումներով՝ միաժամանակ հաշվի առնելով այդ իրավունքի բովանդակության վերաբերյալ միջազգային մարմինների կողմից տրված մեկնաբանությունները:

19.2 Տուժողի արդար դատաքննության իրավունքի²⁸, այդ թվում՝ ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքի առնչությամբ հարկ է նշել, որ՝

- Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ի՝ Հանցագործությունների և իշխանության չարաշահման զոհերի համար արդարադատության հիմնական սկզբունքների հռչակագրի 4-րդ կետի համաձայն՝ հանցագործությունից տուժողները, ներպետական օրենսդրությանը համապատասխան, պետք է ունենան արդարադատության մատչելիության և իրենց պատճառված վնասի արագ փոխհատուցման իրավունք: Նույն հռչակագրի 6-րդ կետի «ե» ենթակետի համաձայն՝ անհրաժեշտ է օժանդակել այն բանին, որ դատական և վարչական ընթացակարգերը, ըստ էության, համապատասխանեն հանցագործության զոհերի պահանջներին, այդ թվում՝ գործերի քննության անհարկի ձգձգումները կանխելու և փոխհատուցման մասին որոշումները կատարելու միջոցով²⁹,

- Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ 1985 թվականի հունիսի 28-ի՝ «Տուժողի դերը քրեական իրավունքի և դատավարության շրջանակներում» թիվ R(85) 11 հանձնարարականի նախաբանում հատուկ ընդգծվել է, որ այն ընդունվել է՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ քրեական արդարադատության նպատակները ավանդաբար ձևակերպվել են պետության և իրավախախտի միջև հարաբերությունների տիրոջությամբ, ինչի արդյունքում այդ համակարգի գործադրումը հաճախ բարդացնում է տուժողի մոտ ծագած խնդիրները, այլ ոչ թե նպաստում դրանց լուծմանը: Մինչդեռ քրեական արդարադատության հիմնական գործառույթը պետք է լինի տուժողի պահանջները բավարարելն ու նրա շահերը պաշտպանելը³⁰:

20. Սույն որոշման 17.1-րդ կետում մեջբերված՝ Մարդու իրավունքների եվրո-

²⁸ Տուժողի արդար դատաքննության իրավունքի մասին, *mutatis mutandis*, տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2018 թվականի սեպտեմբերի 18-ի թիվ ՍԴՈ-1426 որոշումը, Վճռաբեկ դատարանի՝ 2010 թվականի մարտի 26-ի՝ *Տիգրան Քամայանի* գործով թիվ ԵՇԴ/0097/01/09 որոշումը:

²⁹ Տե՛ս Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ի՝ թիվ 40/34-ի բանաձևով ընդունված՝ Հանցագործությունների և իշխանության չարաշահման զոհերի համար արդարադատության հիմնական սկզբունքների հռչակագրի 4-րդ կետը:

³⁰ Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ 1985 թվականի հունիսի 28-ի՝ «Տուժողի դերը քրեական իրավունքի և դատավարության շրջանակներում» թիվ R(85) 11 հանձնարարականը:

պական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումների և սույն որոշման 18-րդ կետում վկայակոչված՝ «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 8-րդ հոդվածի հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ գործի քննության ողջամտությունը որոշելիս յուրաքանչյուր գործի փաստական հանգամանքների վերլուծությամբ հաշվի են առնվում հետևյալ չափանիշները.

- գործի բարդությունը.

Այս առումով անհրաժեշտ է գնահատման ենթարկել մի կողմից՝ գործով անցնող մեղադրյալների (ամբաստանյալների), վկաների, տուժողների, դատավարությանը մասնակցող այլ անձանց, մյուս կողմից՝ մեղադրյալներին (ամբաստանյալներին) մեղսագրվող արարքների քանակը, դրանց փաստական և իրավական բովանդակությունը, ապացուցվող հանգամանքների շրջանակը և հետազոտվող ապացույցների ծավալը: Միաժամանակ, գործի բարդությունը որոշելիս պետք է նաև հաշվի առնել վկաների գտնվելու վայրը պարզելու և նրանց հարցաքննելու նպատակով ձեռնարկվող միջոցառումների շրջանակը (օրինակ՝ միջազգային իրավական օգնությամբ այլ երկրում կամ պաշտպանության ներքո գտնվող վկաներին հարցաքննելու նպատակով կատարվող գործողությունները): Բացի այդ, պետք է գնահատման ենթարկել նաև դատաքննության ընթացքում լուծվող իրավական խնդիրների բնույթը (ինչպիսիք կարող են լինել օրինակ՝ գործի ընդդատությունը³¹, կիրառման ենթակա իրավական ակտի սահմանադրականությունը³², միջազգային պայմանագրի մեկնաբանությունը³³),

- շահագրգիռ անձի վարքագիծը.

Պետք է հաշվի առնել ողջամիտ ժամկետում գործի քննությամբ շահագրգռված անձի՝ մեղադրյալի (ամբաստանյալի) և պաշտպանի, օրինական ներկայացուցչի, տուժողի, նրա ներկայացուցչի, իրավահաջորդի, օրինական ներկայացուցչի վարքագիծը՝ գործի արագ քննությանը չխոչընդոտելու տեսանկյունից: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է գնահատման ենթարկել, թե դատավարության տևողությունը ձգձգող պատճառներն ընդհանուր առմամբ արդյո՞ք ձևավորվել են վերը նշված դատավարության մասնակիցների դրսևորած վարքագծի արդյունքում: Այսպես, հարկ է պարզել, թե արդյո՞ք դատական նիստերը հետաձգվել են պատշաճ ծանուցված լինելու պայմաններում նշված դատավարության մասնակիցների՝ դատական նիստերին պարբերաբար չներկայանալու պատճառներով, արդյո՞ք դրանք եղել են հարգելի, թե անհարգելի, ու՞մ կողմից է ներկայացվել դատական նիստը հետաձգելու մասին միջնորդություն, արդյո՞ք նշված դատավարության մասնակիցներն իրենց դատավարական իրավունքներից օգտվել և իրենց դատավարական պարտականությունները կատարել են բարեխղճորեն,

³¹ Տե՛ս *Lorenzi, Bernardini and Gritti v. Italy* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1992 թվականի փետրվարի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 13301/87, կետ 16:

³² Տե՛ս *Ruiz-Mateos v. Spain* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1993 թվականի հունիսի 23-ի վճիռը, գանգատ թիվ 12952/87, կետ 41:

³³ Տե՛ս *Beaumartin v. France* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1994 թվականի նոյեմբերի 24-ի վճիռը, գանգատ թիվ 15287/89, կետ 33:

թ՞ե իրենց վարքագծով կանխամտածված խոչընդոտներ են ստեղծել, որոնք հավանաբար կձգձգեին գործի վարույթը³⁴: Վերջինի առումով առանցքային նշանակություն ունի այն հանգամանքը, թե արդյո՞ք անձը չարաշահել է իր դատավարական իրավունքները (*“abuse of rights”*): Որպես օրինակ կարող են լինել այն դեպքերը, երբ անձի վարքագիծը հանգեցնում է դատական նիստերի պարբերաբար հետաձգման (այդ նպատակով անձը ներկայացնում է միջնորդություն՝ դատական նիստը հետաձգելու և գործի նյութերին ծանոթանալու վերաբերյալ, ընդ որում՝ որոշ դեպքերում՝ ամբողջությամբ գործի նյութերին նախաքննության ավարտին ծանոթացած լինելու պայմաններում, ներկայացնում է բացարկի և ինքնաբացարկի միջնորդություններ, հանդես գալիս հայտարարություններով, փոխում կամ հրաժարվում պաշտպանից, խախտում դատական նիստի կարգը, անհարգալից վերաբերմունք դրսևորում դատարանի նկատմամբ): Միաժամանակ, հարկ է ընդգծել, որ իրավական պաշտպանության միջոցներից բարեխղճորեն, իր նպատակային նշանակությանը համապատասխան օգտվելը չի կարող գնահատվել որպես շահագրգիռ սուբյեկտների կողմից գործի քննությունը դանդաղեցնող վարքագծի դրսևորում,

- շահագրգիռ անձի համար գործի տրական քննության հետևանքները.

Որպես այդպիսին, ի թիվս այլնի, կարող է լինել նյութական և ոչ նյութական վնասը: Այդ համատեքստում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դասակարգում է գործեր, որոնք պահանջում են «հատուկ կամ կոնկրետ ջանասիրություն» և «բացառիկ ջանասիրություն»: «Հատուկ կամ կոնկրետ ջանասիրություն», ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի, ի թիվս այլ դեպքերի, պահանջվել է այն գործերով, որոնք, ըստ էության, վերաբերել են ճանապարհատրանսպորտային պատահարների զոհերին վնասների հատուցում տալուն³⁵, ինչպես նաև ոստիկանության ծառայողների հանցավոր ոտնձգության կապակցությամբ քննություն իրականացնելուն³⁶: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշում է, որ իրավասու մարմինները պետք է «հատուկ ջանասիրություն» դրսևորեն նաև այն գործերով, որոնցով անձը դատական քննության ընթացքում գտնվում է կալանքի տակ³⁷: Միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն առանձնացնում է նաև «բացառիկ ջանասիրությունը», որը պահանջվում այն գործերով, որոնք օրինակ՝ վերաբերում են անբուժելի հիվանդությամբ տառապող անձանց կողմից ներկայացված փոխհատուցման պահանջի քննությանը: Այդ գործերով, ելնելով կյանքի կանխատեսվող տևողությունից, առկա է ռիսկ առ այն, որ ցանկացած ձգձգում կարող է

³⁴ Տե՛ս *Eckle v. Germany* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1982 թվականի հուլիսի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 8130/78, կետ 82:

³⁵ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, *Martins Moreira v. Portugal* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1988 թվականի հոկտեմբերի 26-ի վճիռը, գանգատ թիվ 11371/85, կետ 59:

³⁶ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, *Caloc v. France* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2000 թվականի հուլիսի 20-ի վճիռը, գանգատ թիվ 33951/96, կետեր 119-120:

³⁷ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Abdoella v. the Netherlands* գործով 1992 թվականի նոյեմբերի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 12728/87, կետ 24, *Kalashnikov v. Russia* գործով 2002 թվականի հուլիսի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 47095/99, կետ 132:

դատարանի կողմից լուծման ենթակա հարցը դարձնել աննպատակ³⁸:

Շահագրգիռ անձի համար գործի տևական քննության հետևանքների վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ ողջամիտ ժամկետների պահպանման տեսանկյունից հատուկ ջանասիրության պետք է արժանան այն գործերը, որոնք հնարավորինս սեղմ ժամկետում քննության չառնելն էապես վնաս կհասցնի արդարադատության շահերին, մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությանը: Այդ առումով կարող են ուշադրության արժանանալ այն գործերը, որոնցով՝ ա) անձինք գտնվում են կալանքի տակ (հատուկ ուշադրության են արժանի ավելի երկար ժամանակահատված կալանքի տակ գտնվող անձանց վերաբերյալ գործերը), բ) դատական կազմի փոփոխության կամ այլ հիմքով վերսկսված դատական քննությամբ գործերը, գ) դատական վերանայման արդյունքում բեկանված և նոր քննության ուղարկված գործերը, դ) օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման արդյունքում վերսկսված գործերը, ե) խոցելի խմբեր համարվող՝ անչափահասների³⁹, հոգեկան հիվանդությամբ տառապող անձանց վերաբերյալ գործերը, զ) պետության պոզիտիվ պարտականության ներքո գտնվող՝ կյանքի իրավունքի պաշտպանության⁴⁰, խոշտանգումների բացարձակ արգելիքի⁴¹ ենթադրյալ խախտումներին վերաբերող գործերը: Միաժամանակ, հատուկ ջանասիրության տեսանկյունից ուշադրության են արժանի նաև այն գործերը, որոնց քննության ընթացքում սահմանափակվում են անձի՝ «Սահմանադրությամբ նախատեսված այլ հիմնական իրավունքները (օրինակ՝ անձի սեփականության իրավունքը՝ վերջինիս գույքը կալանքի տակ գտնվելու դեպքում կամ աշխատանքային իրավունքները՝ պաշտոնավարության ժամանակավոր դադարեցում դատավարական հարկադրանքի միջոցի կիրառման դեպքում),

- գործը հնարավորինս սեղմ ժամկետում քննության առնելու նպատակով իրավասու մարմինների կողմից ձեռնարկած միջոցառումները և դրանց արդյունավետությունը.

³⁸ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ X. v. France գործով 1992 թվականի մարտի 31-ի վճիռը, գանգատ թիվ 18020/91, կետեր 44, 47, *Vallée v. France* գործով 1994 թվականի ապրիլի 26-ի վճիռը, գանգատ թիվ 22121/93, կետեր 47, 49:

³⁹ Տե՛ս «Անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու վերաբերյալ» ՄԱԿ-ի՝ 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնների («Պեկինյան կանոններ») 20.1-րդ կետը, որի համաձայն՝ «Անչափահասի ցանկացած գործ սկզբից ևեթ պետք է վարել արագ, թույլ չտրվել անհարկի ձգձգումներ»,

«Անչափահասների շրջանում հանցագործությունների նկատմամբ նոր մոտեցումների և անչափահասների գործերով արդարադատության նշանակության մասին» Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ 2003 թվականի սեպտեմբերի 24-ի թիվ R(2003) 20 հանձնարարականի 14-րդ կետի համաձայն՝ «Քրեական դատավարության բոլոր փուլերը պետք է անցկացվեն կարճ ժամանակահատվածներում, որպեսզի նվազեցվեն հետաձգումները և հնարավորության սահմաններում ապահովվեն հանցավորության արագ կանխարգելումը անչափահասների շրջանում: (...)»:

⁴⁰ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, *Öneryildiz v. Turkey* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2004 թվականի նոյեմբերի 30-ի վճիռը, գանգատ թիվ 48939/99, կետեր 94-95:

⁴¹ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, *M. and M. v. Croatia* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2015 թվականի սեպտեմբերի 3-ի վճիռը, գանգատ թիվ 10161/13, կետ 148:

Այս առումով առանցքային նշանակություն ունի ինչպես դատարանի, այնպես էլ քրեական վարույթի ընթացքում հանրային շահը պաշտպանող քրեական հետապնդման մարմինների կողմից գործը հնարավորինս սեղմ ժամկետում քննության առնելու նպատակով ձեռնարկած միջոցառումների և դրանց արդյունավետության գնահատումը:

Դատարանի կողմից գործի քննության արագությունն ապահովելու համատեքստում հատկանշական է գործով նշանակված դատական նիստերի հաճախականության, ինչպես նաև գործի քննության անհարկի ձգձգումները նվազագույնի հասցնելուն ուղղված միջոցառումների արդյունավետության գնահատումը (ինչպես օրինակ՝ դատավարության մասնակիցների, դատակոչի ենթակա անձանց ցուցակում ներառված անձանց պատշաճ և ժամանակին ծանուցումը, ապացույցների հետազոտման արդյունավետ կարգի սահմանումը, ապացույցների հետազոտման համար անհրաժեշտ պայմանների ապահովումը, գործի պատշաճ քննության համար անհրաժեշտ փաստական տվյալների ժամանակին ստացումը): ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով դատական նիստը նախագահողը պետք է ձեռնարկի ողջամտորեն անհրաժեշտ միջոցառումներ՝ գործի քննությունը հնարավորինս սեղմ ժամկետում ավարտելու համար: Այդ առումով ուշադրության է արժանի նաև այն, թե գործի քննության հետաձգումներն ընդհանուր առմամբ արդյո՞ք առավելապես պայմանավորված են եղել դատարանի կողմից անհրաժեշտ միջոցառումների ձեռնարկման պատճառաբանություններով,

- գործի քննության ընդհանուր տևողությունը.

Գործի քննության ժամկետի ողջամտությունը որոշելիս առանցքային նշանակություն ունի նաև գործի քննության ընդհանուր ժամկետի գնահատումը՝ այնպիսի հանգամանքների հաշվառմամբ, ինչպիսիք են՝ այդ ժամկետում դատական ակտերի բողոքարկման կառուցակարգի գործադրման ընդհանուր ժամանակահատվածը, տևական ժամկետ պահանջող դատավարական գործողությունների կատարմամբ առաջացած ժամկետային խզումները, բեկանված և նոր քննության ուղարկված գործերով՝ քննության ծավալի և ժամանակահատվածի հարաբերակցությունը գործի ընդհանուր քննության ծավալի և ժամկետի հետ:

21. Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ գործի քննության ողջամտությունը որոշելիս ենթակա են գնահատման.

- գործի բարդությունը,
- շահագրգիռ անձի վարքագիծը,
- գործի տևական քննության հետևանքները շահագրգիռ անձի համար,
- գործը հնարավորինս սեղմ ժամկետում քննության առնելու նպատակով իրավասու մարմինների կողմից ձեռնարկած միջոցառումները և դրանց արդյունավետությունը,
- գործի քննության ընդհանուր տևողությունը:

Ամփոփելով վերոգրյալը, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքն ամրագրող դրույթները և դրանց

գնահատման վերաբերյալ մշակված չափանիշները նպատակ ունեն շահագրգիռ անձին պաշտպանելու երկարատև անորոշ իրավական վիճակից և ապահովելու արդարադատության իրականացումն առանց ձգձգումների՝ երաշխավորելով գործի քննության արդյունավետությունն ու վստահելիությունը՝ ինչպես դատավարության մասնակիցների, այնպես էլ հասարակության կողմից:

22. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- **2013 թվականի հուլիսի 9-ին** ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Արաբկիրի քննչական բաժնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 14134513 քրեական գործը, և

- **նույն օրը** Գեորգի Միսակյանը ճանաչվել է տուժողի իրավահաջորդ⁴²,

- **2014 թվականի փետրվարի 18-ին** քրեական գործն ըստ մեղադրանքի՝ Լ. Վարդանյանի և Զ. Այվազյանի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան⁴³,

- **2015 թվականի հունիսի 15-ի** դատավճռով Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը Լ. Վարդանյանին և Զ. Այվազյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և Համաներման մասին որոշման կիրառմամբ նրանց ազատել է նշանակված պատժից՝ առանց լրացուցիչ պատիժ նշանակելու⁴⁴,

- **2015 թվականի դեկտեմբերի 22-ի** որոշմամբ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանն ամբաստանյալներ Զ. Այվազյանի և Լ. Վարդանյանի պաշտպանների ու տուժողի իրավահաջորդ Գ. Միսակյանի ներկայացուցիչների վերաքննիչ բողոքները մերժել է⁴⁵,

- **2016 թվականի հունիսի 24-ի** որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցչի վճռաբեկ բողոքը մասնակիորեն բավարարել է, Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի հունիսի 15-ի դատավճիռը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի դեկտեմբերի 22-ի որոշումը՝ **լրացուցիչ պատժի մասով բեկանել է՝ գործն այդ մասով** ուղարկելով Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության⁴⁶,

- **2016 թվականի հոկտեմբերի 24-ին** ստացված՝ լրացուցիչ պատժի նշանակման ծավալով քրեական գործի քննությունն Առաջին ատյանի դատարանում ավարտվել է **2018 թվականի սեպտեմբերի 24-ին՝** դատական ակտի կայաց-

⁴² Տե՛ս սույն որոշման 1-ին կետը:

⁴³ Տե՛ս նույն տեղում:

⁴⁴ Տե՛ս սույն որոշման 2-րդ կետը:

⁴⁵ Տե՛ս սույն որոշման 3-րդ կետը:

⁴⁶ Տե՛ս սույն որոշման 4-րդ կետը:

մամբ: Լ.Վարդանյանի և Զ. Այվազյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նշանակվել է լրացուցիչ պատիժ՝ մանկաբուժական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով և նրանք ազատվել են լրացուցիչ պատժից՝ վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով⁴⁷,

- **2019 թվականի հունվարի 15-ի** որոշմամբ Վերաքննիչ դատարանն ամբաստանյալ Զ.Այվազյանի պաշտպանի և տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցիչների վերաքննիչ բողոքները մերժել է՝ օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի սեպտեմբերի 24-ի դատավճիռը⁴⁸:

23. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 15-21-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը, գործը ողջամիտ ժամկետում քննության առնելու տուժողի իրավահաջորդի իրավունքի առնչությամբ, անհրաժեշտ է համարում գնահատման ենթարկել հետևյալ հանգամանքները.

- սույն գործով երկու ամբաստանյալներին մեղսագրված է եղել մեկ դրվագ արարքի կատարում, գործով ներգրավված են եղել տասնվեց վկաներ: Նման պայմաններում, հաշվի առնելով նաև մեղսագրվող արարքի փաստական և իրավական բովանդակությունը, ապացուցման ենթակա հանգամանքների շրջանակն ու հետազոտվող ապացույցների ծավալը, հարկ է նկատել, որ նշվածն իր ամբողջության մեջ, ըստ էության, չի վկայել գործի բարդության մասին: Ընդ որում, հարկ է ընդգծել, որ Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելուց և գործն Առաջին ատյանի դատարան նոր քննության ուղարկելուց հետո՝ քննության ծավալը ներառել է բացառապես լրացուցիչ պատժի նշանակման հարցի քննարկումը⁴⁹, ինչը չի պահանջել ամբաստանյալների մեղադրանքի հիմքում դրված ապացույցների լրացուցիչ հետազոտություն,

- դատավարության տևողությունը ձգձգող պատճառներն ընդհանուր առմամբ չեն ձևավորվել տուժողի իրավահաջորդի կամ նրա ներկայացուցիչների դրսևորած վարքագծի արդյունքում: Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանների դատական ակտերի բեկանումից և գործն Առաջին ատյանի դատարան նոր քննության ուղարկելուց հետո՝ դատական նիստերի հետաձգման պատճառների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ տուժողի իրավահաջորդի կամ նրա ներկայացուցիչների վարքագծով պայմանավորված դատական նիստերը որպես այդպիսին չեն հետաձգվել⁵⁰,

- գործի տևական քննության հետևանքներն առնվազն հանգեցրել են պատժի նպատակներից՝ սոցիալական արդարության վերականգնմանը չհասնելուն: Մինչդեռ, ողջամիտ ժամկետների պահպանման տեսանկյունից, սույն գործը հատուկ ջանասիրության պետք է արժանանար՝ հաշվի առնելով, որ այն վերաբե-

⁴⁷ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

⁴⁸ Տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը:

⁴⁹ Տե՛ս սույն որոշման 4-րդ կետը:

⁵⁰ Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

րում էր պետության պոզիտիվ պարտականության ներքո գտնվող՝ կյանքի իրավունքի պաշտպանության ենթադրյալ խախտմանը,

- անդրադառնալով գործը հնարավորինս սեղմ ժամկետում քննության առնելու նպատակով դատարանի ձեռնարկած միջոցառումներին՝ հարկ է նկատել, որ դրանք, ըստ էության, այնքան էլ արդյունավետ չեն եղել: Հատկապես, ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանների դատական ակտերի բեկանումից և գործն Առաջին ատյանի դատարան նոր քննության ուղարկելուց հետո, բացառապես լրացուցիչ պատժի նշանակման ծավալով քրեական գործով դատական նիստերը, ընդհանուր առմամբ, հետաձգվել են ավելի քան երկու տասնյակ անգամ⁵¹,

- գործի քննության ընդհանուր տևողության ժամկետում՝ սկսած՝ 2013 թվականի հուլիսի 9-ից, մինչդեռ տական վարույթի ժամկետի հաշվառմամբ, առաջին ատյանի դատարանում, վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարաններում քրեական գործի քննությունն ավարտվել է 2016 թվականի հունիսի 24-ին: Այսինքն՝ քրեական գործի, ըստ էության, քննության ընդհանուր ժամկետը տևել է **երկու տարի տասնմեկ ամիս տասնհինգ օր**: Այնուհետև, Վճռաբեկ դատարանի՝ 2016 թվականի հունիսի 24-ի որոշմամբ գործով դատական ակտերը բեկանելուց և լրացուցիչ պատժի մասով գործն Առաջին ատյանի դատարան նոր քննության ուղարկելուց հետո, լրացուցիչ պատժի նշանակման հարցի քննությունն Առաջին ատյանի դատարանում տևել է **մեկ տարի տասնմեկ ամիս** (գործն Առաջին ատյանի դատարանում ստացվել է 2016 թվականի հոկտեմբերի 24-ին և ավարտվել 2018 թվականի սեպտեմբերի 24-ին՝ դատական ակտի հրապարակմամբ): Նշված ժամկետն ակնհայտ արդարացված չէր՝ հաշվի առնելով ինչպես դատական ակտի հրապարակման օրվա դրությամբ գործի քննության ընդհանուր ժամկետը, այնպես էլ գործի փաստական և իրավական հանգամանքները: Ընդ որում, հարկ է նկատել, որ առաջին ատյանի դատարանում լրացուցիչ պատժի նշանակման հարցի քննությունը տևել է ավելի, քան առաջին ատյանի դատարանում քրեական գործի, ըստ էության, քննությունը (ինչը տևել է **մեկ տարի երեք ամիս քսանվեց օր**)⁵²:

Այսպիսով, վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ ամբաստանյալներ Լ.Վարդանյանի և Զ.Այվազյանի նկատմամբ լրացուցիչ պատժի նշանակման ծավալով գործն Առաջին ատյանի դատարանում քննության առնելիս չի պահպանվել ողջամիտ ժամկետում գործի քննության՝ տուժողի իրավահաջորդի իրավունքը:

24. Ուստի, հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը և հաշվի առնելով արձանագրված իրավունքի խախտման բնույթը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքը պետք է բավարարել մասնակիորեն և սույն գործով ճանաչել տուժողի իրավահաջորդ Գ.Միսակյանի իրավունքի խախտման փաստը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահ-

⁵¹ Տե՛ս սույն որոշման նույն կետը:

⁵² Տե՛ս սույն որոշման 1-ին կետը:

մանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն:
2. Ճանաչել տուժողի իրավահաջորդ Գեորգի Օնիկի Միսակյանի իրավունքի խախտման փաստը:
3. Ամբաստանյալներ Լիլիթ Ավետիքի Վարդանյանի և Զարինե Արթուրի Այվազյանի վերաբերյալ ստորադաս դատարանների դատական ակտերը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:
4. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դաիլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՇԴ/0003/11/18

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՈՎԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՈՎԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒԴԵՏ՝ ՎՃՈՎԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2019 թվականի նոյեմբերի 7-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի սեպտեմբերի 27-ի որոշման դեմ դիմող Ռուզան Վարազդատի Ադանալյանի ներկայացուցիչ Լ. Ասլանյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2015 թվականի օգոստոսի 24-ին ՀՀ քննչական կոմիտեի Շիրակի մարզային քննչական վարչությունում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 68109515 քրեական գործը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2016 թվականի հունվարի 21-ի որոշմամբ թիվ 68109515 քրեական գործի նյութերով հարուցվել է նոր՝ թիվ 68100916 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասի հատկանիշներով:

Նույն օրը թիվ 68100916 և 68109515 քրեական գործերը միացվել են մեկ վարույթում, և նախաքննությունը շարունակվել է 68100916 համարով:

2017 թվականի մարտի 31-ին թիվ 68100916 քրեական գործի վարույթը կասեցվել է՝ որպես մեղադրյալ ներգրավման ենթակա անձը հայտնի չլինելու հիմքով:

2. Նախաքննության մարմնի՝ 2017 թվականի դեկտեմբերի 7-ի որոշմամբ տուժողի իրավահաջորդ Ռ.Ադանալյանի՝ կասեցված քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժվել է:

Վերոնշյալ որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդ Ռ.Ադանալյանի բողոքը Շիրակի մարզի դատախազության ավագ դատախազ Կ.Հովսեփյանի՝ 2018 թվականի հունվարի 19-ի որոշմամբ մերժվել է:

3. Դիմող Ռ.Ադանալյանի բողոքի քննության արդյունքում Շիրակի մարզի

ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան) 2018 թվականի ապրիլի 12-ի որոշմամբ բողոքը մերժել է:

4. Դիմողի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2018 թվականի սեպտեմբերի 27-ի որոշմամբ բողոքը մերժել է, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի ապրիլի 12-ի որոշումը՝ թողել օրինական ուժի մեջ:

5. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2018 թվականի սեպտեմբերի 27-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել դիմող Ռ.Ադանալյանի ներկայացուցիչ Լ.Ասլանյանը, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 21-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

6. Առաջին ատյանի դատարան ներկայացրած բողոքում դիմող Ռ.Ադանալյանը, ի թիվս այլնի, նշել է հետևյալը. «(...) [Գ]ործով վարույթը կասեցնելու որոշման (...) բողոքարկման] իրավունքներն իրացնելու համար անհրաժեշտ է և իմ իրավունքն է ծանոթանալ գործի նյութերին, որպեսզի հնարավորություն ընձեռվի համապատասխան փաստարկներով և ապացույցներով հիմնավորելու [քննիչի՝ քրեական գործի վարույթը կասեցնելու մասին] որոշման անօրինական լինելը] (...)»¹:

7. Առաջին ատյանի դատարանը, մերժելով դիմող Ռ.Ադանալյանի բողոքը, նշել է. «(...) Դատական սպուգման ենթարկելով [քրեական հետապնդման մարմինների որոշումների] օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը՝ դատարանը գտնում է, որ բողոքարկվող որոշումները կայացվել են օրենքին համապատասխան, անձի իրավունքների կամ ազատությունների խախտված լինելու վերաբերյալ բավարար հիմնավորումներ դատարանին չեն ներկայացվել, ուստի բողոքն ամբողջությամբ ենթակա է մերժման»²:

8. Վերաքննիչ բողոքից երևում է, որ բողոքաբերը վիճարկել է կասեցված քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու միջնորդությունը մերժելու մասին նախաքննության մարմնի որոշման իրավաչափությունը և այդ առնչությամբ Առաջին ատյանի դատարանի հետևությունների հիմնավորվածությունը³:

9. Վերաքննիչ դատարանը, անփոփոխ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը, արձանագրել է. «(...) [Ք]րեական գործի քննության կասեցման դեպքում օրենսդիրը չի սահմանել դատավարության մասնակիցների՝ քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու որևէ կարգ:

Վերաքննիչ դատարանը, հիմք ընդունելով վերը նշված պարճառաբանու-

¹ Տես նյութեր, հատոր 1, թերթեր 2-4:

² Տես նյութեր, հատոր 1, թերթեր 34-36:

³ Տես նյութեր, հատոր 1, թերթեր 58-61:

թյունները, գտնում է, որ [Առաջին արյանի դատարանի] հետևություններն, այն մասին, որ քննիչի և դատախազի որոշումները կայացվել են իրավաչափ հիմքով և դրանցով չեն խախտվել դիմողի իրավունքներն ու ազատությունները, բխում են դատավարական նորմերի պահանջներից և նման որոշում կայացնելով վարույթն իրականացնող մարմինը թույլ չի տվել դիմողի իրավունքների և ազատությունների խախտումներ, ուստի, ներկայացված բողոքը բավարարելու որևէ իրավաչափ հիմք չկա»⁴:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

10. Դիմողի ներկայացուցիչ Լ. Ասլանյանի պնդմամբ՝ Վերաքննիչ դատարանը դատական ակտ կայացնելիս հաշվի չի առել այն, որ դիմողը զրկվել է իր իրավունքների ու օրինական շահերի արդյունավետ պաշտպանություն իրականացնելու հնարավորությունից:

Ի հիմնավորումն վերոշարադրյալ փաստարկի՝ բողոքի հեղինակը նշել է, որ գործի նյութերին ծանոթանալու իրավունքի սահմանափակումը դիմողին զրկում է մի կողմից պատկերացում կազմելու գործի ընթացքի մասին, մյուս կողմից՝ վերադատության և դատական կարգով վարույթն իրականացնող մարմնի որոշման դեմ փաստական տվյալներով հիմնավորված բողոք ներկայացնելու հնարավորությունից:

Բացի այդ, վերլուծելով մինչդատական վարույթի նկատմամբ հետագա դատական վերահսկողության առանձնահատկությունները, բողոքաբերը փաստել է, որ նախաքննությունն ավարտված չլինելու պատճառաբանությամբ գործի նյութերին ծանոթանալու հնարավորությունից զրկելն իրավաչափ չէ:

11. Բողոքի հեղինակը նշել է նաև, որ Վերաքննիչ դատարանն անդրադարձ չի կատարել այն հանգամանքին, որ Առաջին ատյանի դատարանում գործի քննությունն իրականացվել է դիմողի բացակայությամբ: Բողոքաբերը նշել է, որ գործի նյութերում բացակայում է պատշաճ ծանուցված լինելը հավաստող որևէ փաստական տվյալ, հետևաբար Առաջին ատյանի դատարանի հետևությունները՝ դիմողի բացակայությունը ոչ հարգելի համարելու և բողոքի քննությունը վերջինիս բացակայությամբ անցկացնելու վերաբերյալ, հիմնավոր չեն:

12. Վերոշարադրյալի հիման վրա դիմող Ռ. Ադանալյանի ներկայացուցիչ Լ.Ասլանյանը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2018 թվականի սեպտեմբերի 27-ի որոշումը, հիմնավորված ճանաչել դիմողի կողմից ներկայացված բողոքը և կայացնել նոր դատական ակտ՝ Ռ. Ադանալյանի իրավունքների և ազատությունների խախտումը վերացնելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականության վերաբերյալ:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

13. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի)՝

⁴ Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթեր 103-109:

քրեական գործով վարույթը կասեցնելու մասին որոշման բողոքարկման իրավունքի արդյունավետ իրացման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր: Ուստի Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով միասնական իրավակիրառ պրակտիկա ձևավորելու համար:

14. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր են արդյոք կասեցված քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու միջնորդությունը մերժելու մասին քրեական հետապնդման մարմնի որոշմամբ դիմող Ռ.Ադանալյանի իրավունքների խախտման բացակայության վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները:

15. ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *«Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դադարական պաշտպանության իրավունք»:*

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *«Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:*

15.1 ՀՀ սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով արդյունավետ դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքին, ի թիվս այլնի, ձևավորել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

- դատական բողոքարկումը՝ որպես դատական պաշտպանության եղանակ, պետք է արդյունավետ միջոց ծառայի՝ վերականգնելու անձի խախտված իրավունքներն ու ազատությունները՝ պահպանելով արդարադատության իրականացման սահմանադրական սկզբունքները⁵,

- դատավարական որևէ առանձնահատկություն կամ ընթացակարգ չի կարող խոչընդոտել կամ կանխել դատարան դիմելու իրավունքի արդյունավետ իրացման հնարավորությունը, իմաստագրելով ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված դատական պաշտպանության իրավունքը կամ դրա իրացման արգելք հանդիսանալ⁶,

- ընթացակարգային որևէ առանձնահատկություն չի կարող մեկնաբանվել որպես ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակման հիմնավորում⁷:

16. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի սահմանադրությամբ կամ օրենքով իրեն տրված հիմնական իրավունքները ոտնահարելու դեպքում իրավասու ազգային դատարանների միջոցով արդյունավետ վերականգնելու այդ իրավունքները»:*

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության

⁵ Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2011 թվականի փետրվարի 8-ի թիվ ՍԴՈ-936 որոշումը, կետ 6:

⁶ Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2015 թվականի փետրվարի 10-ի թիվ ՍԴՈ-1190 որոշումը, 9-րդ կետ:

⁷ Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2015 թվականի մարտի 3-ի թիվ ՍԴՈ-1192 որոշումը, 7-րդ կետ:

մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք»:

Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, ում՝ սույն Կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, նույնիսկ եթե խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք»:

16.1 Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքի համատեքստում իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ՝

- Եվրոպական կոնվենցիայի հոդված 13-ը երաշխավորում է ներպետական մակարդակում պաշտպանության միջոցի մատչելիությունը՝ Եվրոպական կոնվենցիայի իրավունքների ու ազատությունների էությունը խթանելու նպատակով՝ ինչպիսի ձևով էլ որ դրանք երաշխավորված լինեն ներպետական իրավական կարգում⁸,

- Եվրոպական կոնվենցիայի հոդված 13-ը պահանջում է, որ ներպետական պաշտպանության միջոց առկա լինի Եվրոպական կոնվենցիայով նախատեսված՝ «վիճարկելի» բողոքի էությունը քննելու և համապատասխան օգնություն տրամադրելու համար, չնայած որ պայմանավորվող պետություններին տրվում է որոշակի թույլատրելի հայեցողության շրջանակ՝ կապված այն ձևի հետ, որով նրանք կատարում են Եվրոպական կոնվենցիայի այս դրույթով նախատեսված իրենց պարտականությունները⁹,

- Եվրոպական կոնվենցիայի հոդված 13-ով ամրագրված համապատասխան պարտավորության շրջանակը տարբերվում է՝ կախված Եվրոպական կոնվենցիայով դիմողի ներկայացրած բողոքի բնույթից: Այնուհանդերձ, հոդված 13-ով պահանջվող պաշտպանության միջոցը պետք է լինի «արդյունավետ»՝ ինչպես գործնականում, այնպես էլ օրենսդրության մեջ: Մասնավորապես, դրա կիրառումը չպետք է անարդարացիորեն խոչընդոտվի պատասխանող Պետության գործողություններով կամ բացթողումներով¹⁰:

17. Ազգային դատական համակարգերի արդյունավետության խնդիրների վերաբերյալ 2004 թվականի մայիսի 12-ի թիվ R (2004) 6 հանձնարարականի հավելվածում Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն անդամ պետություններին հորդորում է Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո վերանայել իրենց իրավական համակարգերը և,

⁸ Տե՛ս *Petropavlovskis v. Latvia* գործով Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի՝ 2015 թվականի հունվարի 13-ի վճիռը, գանգատ թիվ 44230/06, կետ 91:

⁹ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁰ Տե՛ս *Paul and Audrey Edwards v. The United Kingdom* գործով Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի՝ 2002 թվականի մարտի 14-ի վճիռը, գանգատ թիվ 46477/99, կետեր 96-97:

ըստ անհրաժեշտության, օրենսդրության կամ դատական որոշումների միջոցով ամրագրել անհրաժեշտ և պատշաճ միջոցներ՝ երաշխավորելու համար Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով նախատեսված՝ արդյունավետ պաշտպանության երաշխիքը¹¹:

ՄԱԿ-ի Գլխավոր վեհաժողովի՝ 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ի Հանցագործությունների և իշխանության չարաշահման զոհերի համար արդարադատության հիմնական սկզբունքների հռչակագրի համաձայն՝ դատավարական ընթացակարգերը պետք է համապատասխանեն հանցագործություններից տուժած անձանց պահանջներին, այդ թվում՝ դատավարության արդյունքների մասին տուժողին տեղեկատվություն տրամադրելու միջոցով, հատկապես այն դեպքերում, երբ նրանց կողմից պահանջվել են այդպիսիք, գործերի քննության անհարկի ձգձգումները կանխելու միջոցով, ինչպես նաև վարույթի ցանկացած փուլում գործի էության վերաբերյալ տուժողներին կարծիք արտահայտելու հնարավորություն ապահովելու եղանակով, այն դեպքում, երբ շոշափվում են նրանց անձնական շահերը¹²:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ 1985 թվականի հունիսի 28-ի՝ «Տուժողի դերը քրեական իրավունքի և դատավարության շրջանակներում» թիվ R(85) 11 հանձնարարականի նախաբանում հատուկ ընդգծվել է, որ վերջինս ընդունվել է՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ քրեական արդարադատության նպատակները ավանդաբար ձևակերպվել են պետության և իրավախախտի միջև հարաբերությունների տիրույթում, ինչի արդյունքում այդ համակարգի գործադրումը հաճախ բարդացնում է տուժողի մոտ ծագած խնդիրները, այլ ոչ թե նպաստում դրանց լուծմանը: Մինչդեռ քրեական արդարադատության հիմնական գործառույթը պետք է լինի տուժողի պահանջները բավարարելը և շահերը պաշտպանելը¹³:

18. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իր իրավունքները և ազատությունները»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետի համաձայն՝ «Տուժողը, (...) իրավունք ունի (...) բողոքարկել հեղափոխության մարմնի, քննիչի, դատախազի, դատարանի գործողությունները և որոշումները, այդ թվում՝ դատավճիռը և դատարանի այլ վերջնական որոշումը.»:

Նույն օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Քննիչը պուժողին (...) կամ [նրա] ներկայացուցիչներին (...) պարշաճ ծանուցմամբ անհապաղ ուղարկում է քրեական գործով վարույթը կասեցնելու մասին որոշումը՝ պարզաբանելով որոշ-

¹¹ Տես Ազգային դատական համակարգերի արդյունավետության խնդիրների վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ 2004 թվականի մայիսի 12-ի թիվ R (2004) 6 հանձնարարականի հավելվածը, կետ 4:

¹² Տես ՄԱԿ-ի Գլխավոր վեհաժողովի՝ 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ի թիվ 40/34 բանաձևով ընդունված Հանցագործությունների և իշխանության չարաշահման զոհերի համար արդարադատության հիմնական սկզբունքների հռչակագիր:

¹³ Տես Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ 1985 թվականի հունիսի 28-ի՝ «Տուժողի դերը քրեական իրավունքի և դատավարության շրջանակներում» թիվ R(85) 11 հանձնարարականը:

ման բողոքարկման կարգը և ժամկետները»:

18.1 Իրավական պաշտպանության միջոցների վերաբերյալ ձևավորված նախադեպային իրավունքում Վճռաբեկ դատարանը մշտապես ընդգծել է դատական պաշտպանության առանձնահատուկ դերը, որի բաղադրիչն է նաև դատավարական գործողությունների և որոշումների բողոքարկման իրավունքը: Դատական պաշտպանության իրավունքը պետք է լինի իրական և ոչ թե պատրանքային, ինչը ենթադրում է, որ անձն իր իրավունքների ու ազատությունների խախտման յուրաքանչյուր դեպքում՝ ողջամիտ սահմանափակումների պայմաններում, պետք է դատարան դիմելու, իր խախտված իրավունքները և ազատությունները վերականգնելու իրական հնարավորություն ունենա¹⁴:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը, դատական պաշտպանության իրավունքի համատեքստում անդրադառնալով քրեական արդարադատության համակարգում դատավարության մասնակիցների կամ շահագրգիռ անձանց կողմից գործի նյութերին ծանոթանալու իրավունքին, արձանագրել է, որ «գործի նյութերին ծանոթանալու իրավունքն ունի հիմնարար նշանակություն դատավարության մասնակիցների կամ շահագրգիռ անձանց կողմից իրենց իրավունքների ու օրինական շահերի արդյունավետ պաշտպանությունն իրականացնելու համար: Մասնավորապես, այն հնարավորություն է տալիս մի կողմից պատկերացում կազմելու գործի ընթացքի մասին, միջնորդելու կատարել լրացուցիչ քննչական կամ այլ դատավարական գործողություններ, մյուս կողմից՝ անհրաժեշտության դեպքում ներկայացնելու փաստական տվյալներով հիմնավորված բողոք վարույթն իրականացնող մարմնի ոչ իրավաչափ որոշումների կամ գործողությունների (անգործության) դեմ»¹⁵:

19. Սույն որոշման 15-18-րդ կետերում վկայակոչված՝ սահմանադրական, կոնվենցիոն, միջազգային իրավական փաստաթղթերի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի դրույթների ու դրանց վերաբերյալ մեջբերված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ քրեական գործի վարույթը կասեցնելու մասին որոշման իրավաչափության կապակցությամբ տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) կողմից հայցվող իրավական պաշտպանության արդյունավետությունը մեծապես պայմանավորված է գործի նյութերին ծանոթանալու նրա հնարավորությամբ: Այսինքն՝ քրեական գործի վարույթը կասեցնելու մասին որոշման առնչությամբ տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի լիարժեք իրացումը մեծապես կախված է այն հանգամանքից, թե որքանով են վերջինիս հասու գործի նյութերում պարունակվող փաստական տվյալները՝ իր իրավունքների դատական պաշտպանությունն արդյունավետ իրականացնելու համար: Ուստի, տուժողը (տուժողի իրավահաջորդը) ունենալով ենթադրյալ հանցագործությամբ իր խախտված իրավունքների վերականգնման շահ՝ քրեական գործի վարույթը

¹⁴ Տե՛ս, mutatis mutandis, *Տիգրան Հովհաննիսյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2012 թվականի դեկտեմբերի 5-ի թիվ ԵԿԴ/0066/11/12 որոշումը և *Արթուր Այվազյանի* վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի՝ 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ՇԴ2/0007/15/12 որոշման 16-րդ կետը:

¹⁵ Տե՛ս «Շեսսար» ՍՊԸ-ի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2018 թվականի սեպտեմբերի 20-ի թիվ ԱՐԴ1/0006/11/17 որոշման 15-րդ կետը:

կասեցնելու մասին որոշումը բողոքարկելու իր իրավունքն արդյունավետ իրականացնելու համար պետք է հնարավորություն ունենա ծանոթանալու գործի նյութերին, ինչը կլինի նաև նրա իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության կարևոր երաշխիք: Նշվածը բխում է նաև Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի կողմից արտահայտված այն դիրքորոշումից, որ մեղավորներին պարզելու անհնարինության պատճառաբանությամբ գործի վարույթը կասեցնելիս պետք է ապահովվի գործի նյութերի մատչելիությունը՝ տուժողների համար: Միաժամանակ, պետք է հնարավոր լինի բացառել կոնֆիդենցիալ կամ գաղտնի բնույթի տեղեկատվություն պարունակող փաստաթղթերի տրամադրումը¹⁶:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ, բացառությամբ գործի՝ կոնֆիդենցիալ կամ գաղտնի բնույթի տեղեկատվություն պարունակող նյութերի, տուժողին (տուժողի իրավահաջորդին) պետք է տրամադրվեն իրեն վերաբերող գործի ողջ նյութերը՝ հնարավորություն ընձեռելով բավարար պատկերացում կազմել քրեական գործի վարույթը կասեցնելու որոշման հիմքում ընկած փաստական տվյալների մասին և ըստ անհրաժեշտության՝ լիարժեքորեն իրացնելու այդ որոշումը բողոքարկելու իր իրավունքը: Այդ համատեքստում հարկ է նկատել, որ կոնֆիդենցիալ կամ գաղտնի բնույթի տեղեկատվության պաշտպանության անհրաժեշտությունը չպետք է մեկնաբանվի չափազանց ձևականացված (*excessive formalism*) և դիտարկվի որպես անվերապահ հիմք՝ գործի նյութերին ծանոթանալուց տուժողին (տուժողի իրավահաջորդին) զրկելու և վերջինիս դատական պաշտպանության երաշխիքն անհարկի սահմանափակելու համար: Ուստի, կոնֆիդենցիալ կամ գաղտնի բնույթի տեղեկատվության պաշտպանության անհրաժեշտությամբ պայմանավորված, ծանոթացման ներկայացվող գործի նյութերի ծավալը որոշելիս, քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է գործի բարեխղճորեն՝ *ինքնաբերաբար* թույլ չտալով տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի)՝ արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի *անհամաչափ* սահմանափակում:

Այսպիսով, վերոնշյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ քրեական գործով վարույթը կասեցնելու որոշումը տուժողին (տուժողի իրավահաջորդին) ուղարկելիս, վերջինիս պետք է պարզաբանվի որոշման բողոքարկման կարգը և ժամկետները, գործի նյութերին ծանոթանալու նրա իրավունքը: Իսկ համապատասխան միջնորդության դեպքում տուժողին (տուժողի իրավահաջորդին) պետք է հնարավորություն տրվի ծանոթանալու նրան վերաբերող գործի նյութերին, բացառությամբ կոնֆիդենցիալ կամ գաղտնի բնույթի տվյալների՝ նրա դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրացումը երաշխավորելու համար: Հակառակ պարագայում, նշված որոշումը բողոքարկելու՝ տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) իրավունքը չի լինի կոնկրետ և իրական, այլ կլինի վերացական և պատրանքային:

¹⁶ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Aslakhanova and others v. Russia* գործով 2012 թվականի դեկտեմբերի 18-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 2944/06 և 8300/07, 50184/07, 332/08, 42509/10, կետ 236, *Anguelova v. Bulgaria* գործով 2002 թվականի հունիսի 13-ի վճիռը, գանգատ թիվ 38361/97, կետ 140:

20. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝
- նախաքննության մարմնի՝ 2017 թվականի դեկտեմբերի 7-ի որոշմամբ տուժողի իրավահաջորդ Ռ.Ադանալյանի՝ կասեցված քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժվել է: Այդ որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդ Ռ.Ադանալյանի բողոքը Շիրակի մարզի դատախազության ավագ դատախազ Կ.Հովսեփյանի՝ 2018 թվականի հունվարի 19-ի որոշմամբ ևս մերժվել է¹⁷,

- դիմող Ռ.Ադանալյանը բողոք է ներկայացրել Առաջին ատյանի դատարան՝ խնդրելով պարտավորեցնել վարույթն իրականացնող մարմնին վերականգնելու իր խախտված իրավունքները, քանի որ նախաքննության մարմինը, իրեն զրկելով գործի նյութերին ծանոթանալու հնարավորությունից, սահմանափակել է դատական բողոքարկման իրավունքը¹⁸,

- Առաջին ատյանի դատարանը մերժել է բողոքն այն հիմնավորմամբ, որ կասեցված քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու միջնորդությունը մերժելու մասին որոշմամբ չեն խախտվել դիմողի իրավունքները¹⁹,

- Վերաքննիչ դատարանը, Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը թողնելով անփոփոխ, փաստել է, որ քրեական գործի վարույթի կասեցման փուլում օրենսդիրը չի նախատեսել դատավարության մասնակիցների կողմից գործի նյութերին ծանոթանալու հնարավորություն, հետևաբար Առաջին ատյանի դատարանի որոշումն օրինական, հիմնավորված և պատճառաբանված է²⁰:

21. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 19-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Առաջին ատյանի և Վերաքննիչ դատարանները պատշաճ իրավական գնահատականի չեն արժանացրել բողոքաբերի բարձրացրած այն փաստարկը, որ գործի նյութերին չծանոթանալու արդյունքում սահմանափակվել է տուժողի իրավահաջորդ Ռ. Ադանալյանի՝ գործի վարույթը կասեցնելու մասին որոշման կապակցությամբ արդյունավետ դատական պաշտպանություն հայցելու իրավունքը:

Նման պայմաններում, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ քրեական հետապնդման մարմնի՝ կասեցված քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու միջնորդությունը մերժելու մասին որոշմամբ դիմող Ռ. Ադանալյանի իրավունքների խախտման բացակայության վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները հիմնավոր չեն:

22. Մինչույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ելնելով դատական վերանայման ծավալի վերընթաց նվազման սկզբունքից զրկված է դիմողի ներկայացուցչի կողմից սույն որոշման 11-րդ կետում բարձրացված փաստարկին անդրադառնալու հնարավորությունից: Վճռաբեկ դատարանը, սահմանափակված լինելով վիճարկվող դատական ակտում քննարկված հարցերի շրջա-

¹⁷ Տե՛ս սույն որոշման 2-րդ կետը:

¹⁸ Տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը:

¹⁹ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

²⁰ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

նակով²¹, չի կարող իր վերստուգիչ լիազորությունն իրացնելիս անդրադառնալ վերաքննիչ բողոքում չբարձրացված և վերաքննիչ դատարանում քննարկման առարկա չդարձված այդ փաստարկին²²: Ուստի, սույն որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը քննարկման առարկա չի դարձնում բողոք բերած անձի՝ սույն որոշման 11-րդ կետում բարձրացված փաստարկը:

23. Ամփոփելով վերոգրյալը, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով ստորադաս դատարանների կողմից դատական ակտեր կայացնելիս թույլ են տրվել քրեադատավարական օրենքի խախտումներ, որոնք իրենց բնույթով էական են, քանի որ ազդել են գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա և, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի համաձայն, հիմք են ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու և փոփոխելու համար: Մինչև սույն ժամանակ, սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դիմող Ռ.Ադանայանի բողոքը պետք է բավարարել և պարտավորեցնել վարույթն իրականացնող մարմնին վերացնելու սույն որոշմամբ արձանագրված՝ դիմողի իրավունքների և ազատությունների խախտումը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Դիմող Ռուզան Վարազդատի Ադանայանի բողոքի վերաբերյալ Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2018 թվականի ապրիլի 12-ի որոշումը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի սեպտեմբերի 27-ի որոշումը բեկանել և փոփոխել:

2. Դիմող Ռ.Ադանայանի բողոքը բավարարել՝ պարտավորեցնելով վարույթն իրականացնող մարմնին վերացնելու սույն որոշմամբ արձանագրված՝ դիմողի իրավունքների և ազատությունների խախտումը:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

²¹ Տե՛ս, mutatis mutandis, *Ռուբիկ Արշալույսյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2009 թվականի փետրվարի 17-ի թիվ ԱՐԱԴ/0021/01/08 որոշումը և «Արդշինինվեստբանկ» փակ բաժնեպահական ընկերության գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի հունիսի 5-ի թիվ ԳԴ3/0001/11/14 որոշումը:

²² Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

12.02.2020թ.
ք. Երևան

Քաղաքացիական գործ
թիվ ԵԴ/36356/02/19

ՈՐՈՇՈՒՄ

Թիվ ԵԴ/36356/02/19 քաղաքացիական գործի
ենթակայությունը որոշելու մասին

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը և ենթակայության հարցի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները.

Լևոն Նիկոյանի, Արփիինե Նիկոյանի և Էդգար Սարգսյանի միջև 24.12.2013 թվականին կնքված անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագրի համաձայն՝ վաճառողները գնորդի սեփականությանն են հանձնել ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի կողմից տրված 08.09.2006 թվականի N 2214694 գրանցման վկայականում նշված անշարժ գույքը՝ ք. Երևան, Աջափնյակ 16 թաղամաս, 23 շենք, 106 բնակարանը:

Անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի կողմից 20.01.2015 թվականին ընդունված գույքի առանձին որակական քանակական բնութագրերի և դրա նկատմամբ առանձին իրավունքների (սահմանափակումների) վերաբերյալ թիվ

ԱՏ-16/01/2015-2-0033 տեղեկանքի համաձայն՝ «(...) ք.Երևան, Աջափնյակ 16 թաղամաս 23 շենք 106 բնակարան հասցեի անշարժ գույքը առուվաճառքի 24.12.2013թ. պայմանագրի հիման վրա 27.12.2013թ.-ին սեփականության իրավունքով գրանցվել է Էդգար Շողիկի Սարգսյանի անվամբ»:

Թիվ ԵԴ/0782/04/18 սնանկության գործով 19.10.2018 թվականին կայացված վճռով Լևոն Նիկոյանը ճանաչվել է սնանկ (հիմք՝ թիվ ԵԴ/36356/02/19 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից 08.01.2020 թվականին կայացված որոշում, գ.թ. 45):

Լևոն Նիկոյանի սնանկության գործով կառավարիչ Անահիտ Ղազարյանի ներկայացուցիչ Յուրի Դոլովսանյանը (այսուհետ նաև՝ Հայցվորի ներկայացուցիչ) 29.10.2019 թվականին հայցադիմում է ներկայացրել Երևան քաղաքի առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարան (այսուհետ նաև՝ Դատարան) ընդդեմ Էդգար Սարգսյանի, Արփիինե Նիկոյանի, երրորդ անձինք՝ Լևոն Նիկոյանի, ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի՝ անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագիրն առոչինչ ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջի մասին:

Հայցադիմումը 29.10.2019 թվականին մակագրվել է Դատարանի դատավոր Ռ. Ներսիսյանին և 07.11.2019 թվականի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատարանը, հիմք ընդունելով «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածով և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածով սահ-

մանված կարգավորումները, 08.01.2020 թվականի որոշմամբ քաղաքացիական գործը հանձնել է Սնանկության դատարանի քննությանը:

22.01.2020 թվականին թիվ ԵԴ/36356/02/19 քաղաքացիական գործը մակագրվել է Սնանկության դատարանի դատավոր Ս. Թադևոսյանին:

Սնանկության դատարանը, վկայակոչելով «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածը, 01.02.2020 թվականի որոշմամբ թիվ ԵԴ/36356/02/19 քաղաքացիական գործն ուղարկել է Վճռաբեկ դատարանի նախագահին՝ հետևյալ հիմնավորմամբ.

«(...)

Հայաստանի Հանրապետության սնանկության դատարանը դեռևս, 23.10.2019թ. որոշմամբ, գտնելով, որ հայցադիմումը չի բխում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի պահանջներից, վերադարձրել է Լևոն Նիկոյանի սնանկության գործով կառավարիչ Անահիտ Ղազարյանի կողմից ներկայացված հայցադիմումն ընդդեմ Էդգար Սարգսյանի, Արփիմե Նիկոյանի, երրորդ անձինք՝ Լևոն Նիկոյանի, ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի՝ անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագիրն առօրինակ ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջի մասին, այն հիմնավորելով, որ «Թեև Լևոն Նիկոյանը սույն հայցադիմումով ընդգրկված է որպես երրորդ անձ, այնուամենայնիվ առկա չէ օրենսդրի մատնանշած մյուս կարևոր պայմանը սնանկության վարույթով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների վերաբերյալ քաղաքացիաիրավական վեճ», քանի որ «Հայցադիմումին կից ներկայացված Անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագրի, ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի կողմից տրված տեղեկանքի ուսումնասիրմամբ պարզվեց, որ Էդգար Սարգսյանի /Գնորդ/ և Լևոն Նիկոյանի, Արփիմե Նիկոյանի /Վաճառողներ/ միջև 24.12.2013թ. կնքված պայմանագրի համաձայն Երևան քաղաքի Աջափնյակ թաղամասի 23 շենքի 106 բնակարանը վերջիններս վաճառել են Էդգար Սարգսյանին, որից հետո՝ 27.12.2013թ. գրանցվել է գնորդի սեփականության իրավունքը»:

Թիվ ԵԴ/36356/02/19 քաղաքացիական գործը Վճռաբեկ դատարանում ստացվել է 05.02.2020 թվականին:

2. Կիրառելի իրավական նորմերը, պայրճառաբանությունները և եզրահանգումը.

«Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրք» սահմանադրական օրենքի 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը քննում է դատական կարգով քննության ենթակա բոլոր գործերը, բացառությամբ մասնագիտացված դատարանների ենթակայությանը վերապահված գործերի:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգրք) 18-րդ հոդվածը սահմանում է քաղաքացիական գործերի ենթակայությունը, որի 1-ին մասի համաձայն՝ քաղաքացիական գործերը ենթակա են քննության առաջին ատյանի դատարանում, բացառությամբ «Սնանկության մասին» Հայաս-

տանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված դեպքերի:

«Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սնանկության դատարանին են ենթակա սնանկության հարաբերությունները կարգավորող օրենքով նախատեսված բոլոր գործերը:

«Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ ծագած բոլոր քաղաքացիաիրավական վեճերը, որտեղ պարտապանը հանդես է գալիս որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ, քննվում են նույն սնանկության գործի շրջանակում:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ նորմատիվ իրավական ակտի նորմը մեկնաբանվում է՝ հաշվի առնելով նորմատիվ իրավական ակտն ընդունելիս այն ընդունող մարմնի նպատակը՝ ելնելով դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից, ամբողջ հոդվածի, գլխի, բաժնի կարգավորման համատեքստից, այն նորմատիվ իրավական ակտի դրույթներից, ի կատարումն որի ընդունվել է այդ ակտը, տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված սկզբունքներից, իսկ այդպիսի սկզբունքներ սահմանված չլինելու դեպքում՝ տվյալ իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավունքի ճյուղի սկզբունքներից:

Օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը գործը հանձնում է սնանկության դատարանի քննությանը, եթե գործը քննելիս պարզվել է, որ այն ենթակա է քննության սնանկության դատարանում:

Օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու մասին կայացվում է որոշում:

Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի համաձայն.

1. Գործն ըստ տարածքային ընդդատության կամ ըստ ենթակայության ստացած դատարանը յոթնօրյա ժամկետում որոշում է կայացնում այն վարույթ ընդունելու կամ գործը Վճռաբեկ դատարանի նախագահին ուղարկելու մասին, եթե համաձայն չէ գործի տարածքային ընդդատությանը կամ ենթակայությանը:

2. Վճռաբեկ դատարանի նախագահը հնգօրյա ժամկետում որոշում է գործի ընդդատությունը կամ ենթակայությունը:

3. Վճռաբեկ դատարանի նախագահի որոշած դատարանը համարվում է իրավասու դատարան:

4. Սույն հոդվածով սահմանված կարգը կիրառվում է նաև վարչական կամ սնանկության դատարանի կողմից համապատասխանաբար վերահասցեագրված հայցադիմումի կամ հանձնված գործի նկատմամբ:

Վերը նշված իրավակարգավորումների համակարգային վերլուծության արդյունքում կարելի է արձանագրել, որ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից քաղաքացիական գործերը Սնանկության դատարանի քննությանը կարող են հանձնվել միայն համապատասխան դատավարական գործողությունների կատարման միջոցով որոշակի փաստական հանգամանքների առկայության պարզման արդյունքում:

Միևնույն ժամանակ, հարկ է նշել, որ դատական ակտը պետք է լինի հիմնա-

վորված և պատճառաբանված: Ընդ որում, դատական ակտը հիմնավորված է, եթե դրանում արտացոլված են այն կայացնելու համար անհրաժեշտ և բավարար փաստական և իրավական հիմքերը, իսկ դատական ակտը պատճառաբանված է, եթե դրանում արտացոլված են ապացույցների գնահատման, փաստերի հաստատման և իրավունքի կիրառման գործընթացի կապակցությամբ դատարանի դատողությունների ընթացքը և դրանից բխող եզրահանգումները:

Այսպես.

Քաղաքացիական գործը Սնանկության դատարանում քննության ենթակա լինելու վերաբերյալ իրավակարգավորումները սահմանված են «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, որի համաձայն՝ սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ ծագած բոլոր քաղաքացիաիրավական վեճերը, որտեղ պարտապանը հանդես է գալիս որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ, քննվում են նույն սնանկության գործի շրջանակում:

Նշված իրավակարգավորման բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությամբ մեկնաբանումից հետևում է, որ քաղաքացիաիրավական վեճ քննող առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանն իր վարույթում քննվող գործը Սնանկության դատարանի քննությանը ենթակա լինելու վերաբերյալ եզրահանգում կատարելու համար պետք է գործով պարզի հետևյալը.

Ա) արդյոք քաղաքացիական գործով վեճը ծագել է սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ,

Բ) արդյոք սնանկության գործով պարտապանն է հանդիսանում առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում քննվող քաղաքացիաիրավական վեճով պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածի իրավակարգավորումների լույսի ներքո մեկնաբանելով «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասը՝ պետք է փաստել, որ միայն վերը նշված երկու պայմանների միաժամանակյա առկայությամբ գործը Սնանկության դատարանի քննությանը հանձնված լինելու դեպքում է հնարավոր արձանագրել, որ գործն ըստ ենթակայության ուղարկված առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը չի հանդիսանում այն պատշաճ դատարանը, որը տվյալ գործով պետք է իրականացնի հետագա քննություն:

Գործի նյութերում առկա փաստական տվյալների ուսումնասիրությունից հետևում է, որ թիվ ԵԴ/36356/02/19 քաղաքացիական գործով Հայցվորի ներկայացուցիչը հայցադիմում է ներկայացրել Դատարան ընդդեմ Էդգար Սարգսյանի, Արփինե Նիկոյանի, երրորդ անձինք՝ Լևոն Նիկոյանի, Անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի՝ անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագիրն առոչինչ ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջի մասին:

Դրանից բացի, հարկ է արձանագրել, որ 24.12.2013 թվականին կնքված անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագրի համաձայն՝ Երևան քաղաքի Աջափնյակ թաղամասի 23 շենքի 106 բնակարանը Լևոն Նիկոյանը և Արփինե Նիկոյանը վաճառել են Էդգար Սարգսյանին: Հիշյալ անշարժ գույքի նկատմամբ Էդգար

Սարգսյանի սեփականության իրավունքը գրանցվել է 27.12.2013 թվականին:

Մինչդեռ, Լևոն Նիկոյանը սնանկ է ճանաչվել 19.10.2018 թվականին կայացված վճռով: Այսինքն՝ կարելի է հստակորեն արձանագրել, որ Լևոն Նիկոյանի սնանկ ճանաչվելու պահին արդեն իսկ սույն քաղաքացիական գործով վեճի առարկա գույքի նկատմամբ գրանցված է եղել մեկ այլ անձի՝ Էդգար Սարգսյանի սեփականության իրավունքը:

Վերոգրյալը թույլ է տալիս փաստել, որ Լևոն Նիկոյանի սնանկ ճանաչվելու պահին վեճի առարկա անշարժ գույքը չի հանդիսացել նրան սեփականության իրավունքով պատկանող գույքային զանգվածի մաս:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումները, դրանց վերաբերյալ կատարված վերլուծությունները համադրելով սույն քաղաքացիական գործում առկա փաստական տվյալների հետ՝ կարելի է արձանագրել, որ Դատարանի կողմից պատշաճ գնահատականի չի արժանացել այն հանգամանքը, որ թիվ ԵԴ/36356/02/19 քաղաքացիական գործով վեճը չի ծագել սնանկության գործով պարտապանին պատկանող և նրա գույքի կազմում տվյալ պահին ներառված գույքի կամ իրավունքի առնչությամբ: Մինչդեռ, վերը նշված իրավական վերլուծություններից հետևում է, որ քաղաքացիական գործը Սնանկության դատարանի քննությանը հանձնելու համար պարտադիր նախապայմաններից է հանդիսանում այն հանգամանքը, որ քաղաքացիական գործով վեճը պետք է ծագած լինի սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ:

Այս առումով ուշադրության է արժանի նաև «Սնանկության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին Ազգային ժողովի կողմից ընդունված 12.12.2019 թվականի թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի (ուժի մեջ է մտնելու 15.04.2020 թվականին) իրավակարգավորումները:

Այսպես. «Սնանկության մասին» օրենքի նոր խմբագրությամբ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների, երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի, պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ ծագած և պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա ազդող վեճերով քաղաքացիական գործերը, բացառությամբ կառավարչի կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերի, քննում է սնանկության գործը վարող դատավորը նույն սնանկության գործի շրջանակում՝ որպես առանձին քաղաքացիական գործեր (այսուհետ՝ առանձին քաղաքացիական գործեր):

Նշված նոր իրավակարգավորման բովանդակության բացահայտման արդյունքում կարելի է արձանագրել, որ այն ենթադրում է քաղաքացիական գործերի առավել լայն շրջանակի քննություն սնանկության վարույթի շրջանակում, մասնավորապես՝ այն քաղաքացիական գործերը, որոնք կապված են սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների, երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի, պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ ծագած

և պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա ազդող վեճերի հետ (բացառությամբ սնանկության գործերով կառավարիչների կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերի):

Մինևույն ժամանակ ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ Օրենսդրի կողմից «Սնանկության մասին» օրենքի նոր խմբագրությամբ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասով միաժամանակ հստակորեն սահմանվել է բացառություն, որը վերաբերում է սնանկության գործերով կառավարիչների կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերին:

Այս առումով ուշադրության է արժանի նաև վերը նշված օրենքի անցումային դրույթներով սահմանված իրավակարգավորումների բովանդակությունը, մասնավորապես՝ Օրենքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ սույն օրենքն ուժի մեջ է մտնում 2020 թվականի ապրիլի 15-ից և տարածվում է սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո հարուցված սնանկության գործերի վրա: Մինչև սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելը հարուցված սնանկության գործերը վարվում են մինչև սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի նորմերով:

Հետևաբար, պետք է փաստել, որ 2020 թվականի ապրիլի 15-ից հետո (<Օ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելու ժամկետ) առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանները և Սնանկության դատարանը վերոգրյալ օրենսդրական փոփոխությունների բովանդակությանը համահունչ պետք է գնահատականի արժանացնեն քաղաքացիական գործերի ենթակայության հարցերի հետ կապված հնարավոր վեճերի առկայության կամ բացակայության հարցերը:

Վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ թիվ ԵԴ/36356/02/19 քաղաքացիական գործը Սնանկության դատարանին ըստ ենթակայության հանձնելու համար գործում բացակայում են անհրաժեշտ փաստական և իրավական ամբողջական հիմքերը, ուստի, թիվ ԵԴ/36356/02/19 քաղաքացիական գործը պետք է հանձնել Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի քննությանը:

Հիմք ընդունելով գործում առկա հանգամանքները, վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները, և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածով՝

ՈՐՈՇԵՑ

1. Թիվ ԵԴ/36356/02/19 քաղաքացիական գործը ենթակա է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին:
2. Սույն որոշումը և թիվ ԵԴ/36356/02/19 քաղաքացիական գործի նյութերն ուղարկել Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:
3. Որոշման օրինակն ուղարկել Սնանկության դատարան:

ԵՐՎԱՆԴ ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

19.02.2020թ.
ք. Երևան

Քաղաքացիական գործ
թիվ ԿԴ1/4005/02/19

ՈՐՈՇՈՒՄ

Թիվ ԿԴ1/4005/02/19 քաղաքացիական գործի
ենթակայությունը որոշելու մասին

1. Գործի դատավարական նախապայմանությունը և ենթակայության հարցի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները

«ՎՏԲ-Հայաստան բանկ» փակ բաժնետիրական ընկերության (այսուհետ նաև՝ Բանկ) և Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանի միջև 10.12.2014 թվականին կնքված թիվ 0035191700 վարկային գծի պայմանագրով Բանկը վարկառուին տրամադրել է 50.000 ԱՄՆ դոլար գումարի չափով վարկ մինչև 11.12.2017 թվականը մարման ժամկետով, տարեկան 16% տոկոսադրույքով:

18.08.2016 թվականի ըստ օրենքի ժառանգության վկայագրի համաձայն՝ Ռաֆայել Գևորգի Մկրտումյանի՝ ք. Երևան, Էրեբունի Նոր-Արեշ 5 փ., 15 բնակելի տան նկատմամբ 1/2 բաժնով ժառանգ են ճանաչվել Ստանիսլավ Ռաֆայելի Մկրտումյանը և Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանը:

Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանի, Ստանիսլավ Ռաֆայելի Մկրտումյանի և Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանի կնոջ՝ Անահիտ Գառնիկի Քամալյանի միջև 19.08.2016 թվականին կնքված անշարժ գույքի նվիրատվության պայմանագրի համաձայն՝ Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանը և Ստանիսլավ Ռաֆայելի Մկրտումյանն Անահիտ Գառնիկի Քամալյանի սեփականությանն անհատույց հանձնել են ք. Երևան, Էրեբունի Նոր-Արեշ 5 փ., 15 բնակելի տունը:

Կադաստրի կոմիտեի 24.08.2016 թվականի թիվ 24082016-01-0102 անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքի պետական գրանցման վկայականի համաձայն՝ Անահիտ Գառնիկի Քամալյանի սեփականության իրավունքը գրանցվել է Երևան, Էրեբունի Նոր-Արեշ 5 փ. թիվ 15 բնակելի տան նկատմամբ:

Կադաստրի կոմիտեի 28.12.2016 թվականի թիվ 28122016-01-0003 անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքի պետական գրանցման վկայականի համաձայն՝ «Ամերիաբանկ» փակ բաժնետիրական ընկերության սեփականության իրավունքը գրանցվել է Երևան, Էրեբունի Նոր-Արեշ 5 փ. թիվ 15 բնակելի տան նկատմամբ (ըստ նույն փաստաթղթի՝ գրանցման համար հիմք է հանդիսացել 23.12.2016 թվականի գրավի, հիփոթեքի պայմանագիրը):

Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից թիվ ԿԴ/0021/04/18 սնանկության գործով 21.08.2018 թվականին կայացված վճռով բավարարվել է «ՎՏԲ-Հայաստան բանկ» փակ բաժնետիրական ըն-

կերության դիմումը՝ Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանին սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին:

Նույն դատարանի կողմից թիվ ԿԴ/0021/04/18 սնանկության գործով 24.08.2018 թվականին կայացված որոշմամբ Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանի սնանկության գործով կառավարիչ է նշանակվել է Ա/Ձ Արտակ Մարտիրոսյանը:

Կադաստրի կոմիտեի կողմից 04.10.2018 թվականին կայացված՝ գույքային իրավունքների առկայության և կազմի վերաբերյալ թիվ ԱՏ-02/10/2018-2-0180 տեղեկանքի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում քաղաքացի Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանի անվամբ որևէ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի պետական գրանցում կատարված չէ:

Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանի սնանկության գործով կառավարիչ Ա/Ձ Արտակ Արտուշի Մարտիրոսյանի ներկայացուցիչ Մկրտիչ Աղասու Դավթյանը (այսուհետ նաև՝ Հայցվորի ներկայացուցիչ) 10.09.2019 թվականին հայցադիմում է ներկայացրել Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան (այսուհետ նաև՝ Դատարան) ընդդեմ Անահիտ Գառնիկի Քամայանի (այսուհետ նաև՝ Պատասխանող), երրորդ անձինք՝ Ստանիսլավ Ռաֆայելի Մկրտումյանի, ՀՀ ԱԳԿ պետական կոմիտեի աշխատակազմի Եղվարդ սպասարկման գրասենյակի աշխատակից Գուրգեն Գալստյանի՝ նվիրատվության պայմանագիրն անվավեր ճանաչելու և իրավական հետևանք կիրառելու պահանջի մասին:

10.09.2019 թվականին թիվ ԿԴ1/4005/02/19 քաղաքացիական գործը Դատարանում մակագրվել է դատավոր Մ. Գևորգյանին:

18.09.2019 թվականին Դատարանը կայացրել է հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշում:

Հայցադիմումը կրկին ներկայացվել է 01.10.2019 թվականին:

10.10.2019 թվականին Դատարանը կայացրել է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշում:

10.10.2019 թվականի որոշմամբ Դատարանը թիվ ԿԴ1/4005/02/19 քաղաքացիական գործը հանձնել է Սնանկության դատարանի քննությանը՝ հետևյալ հիմնավորմամբ.

«(...)

Համաձայն «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի /.../ 1. դատարանում սնանկության գործերը վարվում են սնանկության գործեր քննող մասնագիտացված դատավորի կողմից միանձնյա:

2. Սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ ծագած բոլոր քաղաքացիաիրավական վեճերը, որտեղ պարտապանը հանդես է գալիս որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ, քննվում են նույն սնանկության գործի շրջանակում:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 25 հոդվածի համաձայն՝ /.../3. Դատարանը գործը հանձնում է սնանկության դատարանի քննությանը, եթե գործը քննելիս պարզվել է, որ այն ենթակա է քննության սնանկության դատարանում:

4. Սույն օրենսգրքի 21-րդ կամ 22-րդ հոդվածով սահմանված ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործը հանձնվում է այլ դատարանի քննությանը, եթե պատասխանողը մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելին առարկում է գործը տվյալ դատարանում քննելու վերաբերյալ:

Դատարանը գտնում է, որ վերը վկայակոչված իրավական նորմերի ուժով սույն գործը ենթակա է հանձնելու ըստ ընդդատության Սնանկության դատարան»:

13.01.2020 թվականին թիվ ԿԴ1/4005/02/19 դատական գործը Սնանկության դատարանում մակագրվել է դատավոր Տ. Փուլադյանին:

Սնանկության դատարանը, վկայակոչելով «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածը, 23.01.2020 թվականի որոշմամբ թիվ ԿԴ1/4005/02/19 քաղաքացիական գործն ուղարկել է Վճռաբեկ դատարանի նախագահին՝ հետևյալ հիմնավորմամբ.

«(...)

Տվյալ դեպքում, ներկայացված հայցադիմումով ԿԴ/0021/04/18 սնանկության գործով պարտապան Ռոմա Մկրտումյանը չի հանդիսանում որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ, հետևաբար Ռոմա Մկրտումյանի մասով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի երկրորդ մասով նախատեսված կարգով սնանկության գործի շրջանակներում քննելու հիմքերը բացակայում են»:

Թիվ ԿԴ1/4005/02/19 քաղաքացիական գործը Վճռաբեկ դատարանում ստացվել է 12.02.2020 թվականին:

2. Կիրառելի իրավական նորմերը, պարճառաբանությունները և եզրահանգումը.

«Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը քննում է դատական կարգով քննության ենթակա բոլոր գործերը, բացառությամբ մասնագիտացված դատարանների ենթակայությանը վերապահված գործերի:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) 18-րդ հոդվածը սահմանում է քաղաքացիական գործերի ենթակայությունը, որի 1-ին մասի համաձայն՝ քաղաքացիական գործերը ենթակա են քննության առաջին ատյանի դատարանում, բացառությամբ «Սնանկության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված դեպքերի:

«Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սնանկության դատարանին են ենթակա սնանկության հարաբերությունները կարգավորող օրենքով նախատեսված բոլոր գործերը:

«Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունք-

ների առնչությամբ ծագած բոլոր քաղաքացիաիրավական վեճերը, որտեղ պարտապանը հանդես է գալիս որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ, քննվում են նույն սնանկության գործի շրջանակում:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ նորմատիվ իրավական ակտի նորմը մեկնաբանվում է՝ հաշվի առնելով նորմատիվ իրավական ակտն ընդունելիս այն ընդունող մարմնի նպատակը՝ ելնելով դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից, ամբողջ հոդվածի, գլխի, բաժնի կարգավորման համատեքստից, այն նորմատիվ իրավական ակտի դրույթներից, ի կատարումն որի ընդունվել է այդ ակտը, տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված սկզբունքներից, իսկ այդպիսի սկզբունքներ սահմանված չլինելու դեպքում՝ տվյալ իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավունքի ճյուղի սկզբունքներից:

Օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը գործը հանձնում է սնանկության դատարանի քննությանը, եթե գործը քննելիս պարզվել է, որ այն ենթակա է քննության սնանկության դատարանում:

Օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու մասին կայացվում է որոշում:

Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի համաձայն.

1. Գործն ըստ տարածքային ընդդատության կամ ըստ ենթակայության ստացած դատարանը յոթնօրյա ժամկետում որոշում է կայացնում այն վարույթ ընդունելու կամ գործը Վճռաբեկ դատարանի նախագահին ուղարկելու մասին, եթե համաձայն չէ գործի տարածքային ընդդատությանը կամ ենթակայությանը:

2. Վճռաբեկ դատարանի նախագահը հնգօրյա ժամկետում որոշում է գործի ընդդատությունը կամ ենթակայությունը:

3. Վճռաբեկ դատարանի նախագահի որոշած դատարանը համարվում է իրավասու դատարան:

4. Սույն հոդվածով սահմանված կարգը կիրառվում է նաև վարչական կամ սնանկության դատարանի կողմից համապատասխանաբար վերահասցեագրված հայցադիմումի կամ հանձնված գործի նկատմամբ:

Վերը նշված իրավակարգավորումների համակարգային վերլուծության արդյունքում կարելի է արձանագրել, որ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից քաղաքացիական գործերը Սնանկության դատարանի քննությանը կարող են հանձնվել միայն համապատասխան դատավարական գործողությունների կատարման միջոցով որոշակի փաստական հանգամանքների առկայության պարզման արդյունքում: Միևնույն ժամանակ, հարկ է նշել, որ դատական ակտը պետք է լինի հիմնավորված և պատճառաբանված: Ընդ որում, դատական ակտը հիմնավորված է, եթե դրանում արտացոլված են այն կայացնելու համար անհրաժեշտ և բավարար փաստական և իրավական հիմքերը, իսկ դատական ակտը պատճառաբանված է, եթե դրանում արտացոլված են ապացույցների գնահատման, փաստերի հաստատման և իրավունքի կիրառման գործընթացի կապակցությամբ դատարանի դատողությունների ընթացքը և դրանից բխող եզրահանգումները:

Այսպես.

Քաղաքացիական գործը Սնանկության դատարանում քննության ենթակա լինելու վերաբերյալ իրավակարգավորումները սահմանված են «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, որի համաձայն՝ սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ ծագած բոլոր քաղաքացիաիրավական վեճերը, որտեղ պարտապանը հանդես է գալիս որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ, քննվում են նույն սնանկության գործի շրջանակում:

Նշված իրավակարգավորման բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությամբ մեկնաբանումից հետևում է, որ քաղաքացիաիրավական վեճ քննող առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանն իր վարույթում քննվող գործը Սնանկության դատարանի քննությանը ենթակա լինելու վերաբերյալ եզրահանգում կատարելու համար պետք է գործով պարզի հետևյալը.

Ա) արդյոք քաղաքացիական գործով վեճը ծագել է սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ,

Բ) արդյոք սնանկության գործով պարտապանն է հանդիսանում առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում քննվող քաղաքացիաիրավական վեճով պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածի իրավակարգավորումների լույսի ներքո մեկնաբանելով «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասը՝ պետք է փաստել, որ միայն վերը նշված երկու պայմանների միաժամանակյա առկայությամբ գործը Սնանկության դատարանի քննությանը հանձնված լինելու դեպքում է հնարավոր արձանագրել, որ գործն ըստ ենթակայության ուղարկված առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը չի հանդիսանում այն պատշաճ դատարանը, որը տվյալ գործով պետք է իրականացնի հետագա քննություն:

Գործի նյութերում առկա փաստական տվյալների ուսումնասիրությունից հետևում է, որ թիվ ԿԴ1/4005/02/19 քաղաքացիական գործով Հայցվորի ներկայացուցիչը հայցադիմում է ներկայացրել Դատարան ընդդեմ Անահիտ Գառնիկի Քամայանի, երրորդ անձինք՝ Ստանիսլավ Ռաֆայելի Մկրտումյանի, ՀՀ ԱԳԿ պետական կոմիտեի աշխատակազմի Եղվարդ սպասարկման գրասենյակի աշխատակից Գուրգեն Գալստյանի՝ նվիրատվության պայմանագիրն անվավեր ճանաչելու և իրավական հետևանք կիրառելու պահանջի մասին:

Վերոգրյալից հստակորեն հետևում է, որ Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանը տվյալ գործով չունի որևէ դատավարական կարգավիճակ:

Դրանից բացի, հարկ է արձանագրել, որ Կադաստրի կոմիտեի կողմից 28.12.2016 թվականին կատարված N 28122016-01-0003 անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքի պետական գրանցմամբ հաստատվել է «Ամերիաբանկ» փակ բաժնետիրական ընկերության սեփականության իրավունքը՝ Երևան, Էրեբունի Նոր-Արեշ 5 փ. թիվ 15 բնակելի տան նկատմամբ:

Մինչդեռ, Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանը սնանկ է ճանաչվել 21.08.2018 թվականին կայացված վճռով: Այսինքն՝ կարելի է հստակորեն արձանագրել, որ Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանի սնանկ ճանաչվելու պահին արդեն իսկ սույն քաղաքա-

ցիական գործով վեճի առարկա գույքի նկատմամբ գրանցված է եղել մեկ այլ սուբյեկտի՝ «Ամերիաբանկ» փակ բաժնետիրական ընկերության սեփականության իրավունքը:

Վերոգրյալը թույլ է տալիս փաստել, որ Ռոմա Ռաֆայելի Մկրտումյանի սնանկ ճանաչվելու պահին վեճի առարկա անշարժ գույքը չի հանդիսացել նրան սեփականության իրավունքով պատկանող գույքային զանգվածի մաս:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումները, դրանց վերաբերյալ կատարված վերլուծությունները համադրելով սույն քաղաքացիական գործում առկա փաստական տվյալների հետ՝ կարելի է արձանագրել, որ Դատարանի կողմից պատշաճ գնահատականի չեն արժանացել այն հանգամանքները, որ թիվ ԿԴ1/4005/02/19 քաղաքացիական գործով վեճը չի ծագել սնանկության գործով պարտապանին պատկանող և նրա գույքի կազմում տվյալ պահին ներառված գույքի կամ իրավունքի առնչությամբ և սնանկության գործով պարտապանը քաղաքացիական գործով չի հանդիսանում պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ: Մինչդեռ, վերը նշված իրավական վերլուծություններից հետևում է, որ քաղաքացիական գործը Սնանկության դատարանի քննությանը հանձնելու համար պարտադիր նախապայմաններից է հանդիսանում այն հանգամանքների միաժամանակյա առկայությունը, որ քաղաքացիական գործով վեճը պետք է ծագած լինի սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ, ինչպես նաև պարտապանը պետք է հանդես գա որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ:

Այս առումով ուշադրության է արժանի նաև «Սնանկության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին Ազգային ժողովի կողմից ընդունված 12.12.2019 թվականի թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի (ուժի մեջ է մտնելու 15.04.2020 թվականին) իրավակարգավորումները:

Այսպես. «Սնանկության մասին» օրենքի նոր խմբագրությամբ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների, երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի, պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ ծագած և պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա ազդող վեճերով քաղաքացիական գործերը, բացառությամբ կառավարչի կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերի, քննում է սնանկության գործը վարող դատավորը նույն սնանկության գործի շրջանակում՝ որպես առանձին քաղաքացիական գործեր (այսուհետ՝ առանձին քաղաքացիական գործեր):

Նշված նոր իրավակարգավորման բովանդակության բացահայտման արդյունքում կարելի է արձանագրել, որ այն ենթադրում է քաղաքացիական գործերի առավել լայն շրջանակի քննություն սնանկության վարույթի շրջանակում, մասնավորապես՝ այն քաղաքացիական գործերը, որոնք կապված են սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների, երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի, պարտապանի

և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ ծագած և պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա ազդող վեճերի հետ (բացառությամբ սնանկության գործերով կառավարիչների կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերի):

Մինչոյն ժամանակ ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ Օրենսդրի կողմից «Սնանկության մասին» օրենքի նոր խմբագրությամբ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասով միաժամանակ հստակորեն սահմանվել է բացառություն, որը վերաբերում է սնանկության գործերով կառավարիչների կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերին:

Հարկ է նկատել նաև վերը նշված օրենքի անցումային դրույթներով սահմանված իրավակարգավորումների բովանդակությունը, մասնավորապես՝ Օրենքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ սույն օրենքն ուժի մեջ է մտնում 2020 թվականի ապրիլի 15-ից և տարածվում է սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո հարուցված սնանկության գործերի վրա: Մինչև սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելը հարուցված սնանկության գործերը վարվում են մինչև սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի նորմերով:

Հետևաբար, պետք է փաստել, որ 2020 թվականի ապրիլի 15-ից հետո (<O-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելու ժամկետ) առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանները և Սնանկության դատարանը վերոգրյալ օրենսդրական փոփոխությունների բովանդակությանը համահունչ պետք է գնահատականի արժանացնեն քաղաքացիական գործերի ենթակայության հարցերի հետ կապված հնարավոր վեճերի առկայության կամ բացակայության հարցերը:

Վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ թիվ ԿԴ1/4005/02/19 քաղաքացիական գործը Սնանկության դատարանին ըստ ենթակայության հանձնելու համար գործում բացակայում են անհրաժեշտ փաստական և իրավական ամբողջական հիմքերը, ուստի, թիվ ԿԴ1/4005/02/19 քաղաքացիական գործը պետք է հանձնել Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի քննությանը:

Հիմք ընդունելով գործում առկա հանգամանքները, վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները, և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածով՝

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Թիվ ԿԴ1/4005/02/19 քաղաքացիական գործը ենթակա է Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին:
2. Սույն որոշումը և թիվ ԿԴ1/4005/02/19 քաղաքացիական գործի նյութերն ուղարկել Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:
3. Որոշման օրինակն ուղարկել Սնանկության դատարան:

ԵՐՎԱՆԴ ԽՈՒՆԴԱՐՅԱՆ

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

«Ն դատավորների միությունը շնորհավորում է

*«Ն Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Սուրեն ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,*

*«Ն սնանկության դատարանի դատավոր
Արա ԿՈՒԲԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,*

*«Ն Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Դավիթ ԲԱԼԱՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,*

*«Ն Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Հովհաննես ՂԱԶԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,*

*«Ն Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի առաջին ատյանի
ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր
Հարություն ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,*

*«Ն Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Նարեկ ԲԵԳԼԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 30-ամյակը,*

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*